

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARMA SORUNLARI
-Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Çalışma-
(3.Cilt / 132-226. Sayfalar arası)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Tuğba ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

NEVŞEHİR
Ekim 2016

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zaman bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Tuğba ŞAHİN

“Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarma Sorunları –Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Çalışma (3. Cilt/132-226. Sayfalar Arası)” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Tuğba ŞAHİN

Tezi Hazırlayan Danışman

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı a.

Yrd. Doç. Dr. Erhan HİRİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ “KABUL VE ONAY” SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM danışmanlığında Tuğba ŞAHİN tarafından hazırlanan “Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarma Sorunları – Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Çalışma (3. Cilt/132-226. Sayfalar Arası) adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

27./10./2016

JÜRİ

Danışman : Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Üye : Doç. Dr. Serdar YAVUZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

İMZA

M. Erdem
S. Yavuz
M. Karataş

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 02./11./2016 tarih ve 2016.55-857 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

02./11./2016

TEŞEKKÜR

Tüm hayatım boyunca özellikle yüksek lisans yaptığım süreçte her daim maddi manevi yanımda dimdik duran Hülya ablama, anneme, abime, tüm aileme çok teşekkür ederim. Hayalimin, hedefimin peşinde gitmeme yardım ettiğiniz için hepinize minnettarım.

Azerbaycan Türkçesine ait masallardaki kültürler unsurları aktarmama yardım eden Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN hocama Doç. Dr. Ufuk Deniz AŞÇIYA ve Doç. Dr. Naile HACIZADE hocalarıma teşekkür ederim. Azerbaycan masalları konusunda bana yol gösteren kaynak temin etmeme yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Aziz AYVA hocama teşekkür ederim.

Yoğunluğu içerisinde bana zaman ayırabilen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM'E çok teşekkür ederim. Yine aynı şekilde bana tezimle alakalı geniş bilgiler sunan, yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ hocama çok teşekkür ederim.

AZERBAJCAN TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE

AKTARMA SORUNLARI

-Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Çalışma-

(3.Cilt / 132-226. Sayfalar arası)

Tuğba ŞAHİN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Eylül/2016

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

ÖZET

Türk dünyasının bütünleşme hadisesi Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra hızlanmıştır. Bir topluluğun anlaşılması ve aktarılması onun kültürel değerleriyle olan bağına bağlıdır. Türk toplulukları arasında etkileşim hep bir oranda kalmıştır ve çok az eser Türkiye Türkçesine aktarılma imkânı bulmuştur. Edebi eserlerin aktarımında karşılaşılan sorunlar da çoğunlukla bu yüzdendir. Çünkü bir eserin kendi kültürü dışında bir başka kültüre aynı değerde aktarılması zordur. Bu süreçte karşılaşılan tüm zorluklar tek tek saptanarak çözülmeli ve bir başka eser aktarımında tekrarlanmamalıdır. Bunun sonucunda edebi değeri yüksek eserler kendi milleti dışında diğer milletlerde de aynı yankıyı bulabilir.

Çalışmamızda ise Oğuz grubu Türk lehçelerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi üzerine incelemeler yapılmıştır. Azerbaycan Türkçesinin önemli folklorik malzemelerinden biri olan masallar üzerinde aktarma yapılarak aktarma sırasında karşılaşılan güçlükler üzerinde durulmuştur. Gerek dilbilgisi gerekse atasözü, deyimler gibi kalıplaşmış kelimeler ve cümleler üzerinde değerlendirmeler yapılarak aktarma sırasında karşılaşılan zorluklar anlatılmaya çalışılmıştır.

Tüm bu incelemeler ışığında aktarma yapılırken kelimelerin eş değerlilikleri, cümlelerin farklı yapılarıdaki kullanımları, eklerdeki istem farklılıkları gibi pek çok konu üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada ise; Azerbaycan masallarından on masal üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu on masal Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu aktarma sırasında karşılaşılan güçlükler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sorunlara bir de masal gibi geleneksel bir kavramın özellikleri eklenince aktarma nispeten zorlaşmıştır. Çalışmamız giriş ve 3 bölümden oluşmaktadır. Bunun yanında çalışmanın sonunda anlamı bilinmeyen kelimeler ve deyimler için sözlük bulunmaktadır.

Giriş bölümünde aktarma kavramından, aktarma ve çeviribilim terimlerinden, aktarma türlerinden bahsedilmiştir. Aktarma sorunundan bahsedilerek bu alanda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise Azerbaycan Türkçesi

tarihinin kısa bir anlatımı yer almaktadır. Ayrıca ana hatlarıyla Azerbaycan Türkçesi Dilbilgisine de yer verilmiştir. Azerbaycan Türkçesine ait dilbilgisi kuralları; Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Azerbaycan Türkçesi ve Türk Lehçeleri Grameri kitaplarından faydalanılarak oluşturulmuştur.

Birinci bölümde, aktarılan masallar üzerinde aktarma yapılırken karşılaşılan güçlükler başlıklar halinde ele alınarak incelenmiştir. Bu başlıklar altında ele alınan sorunlar aktarılan metinden alınan örneklerle açıklanmıştır. Hacmi arttırmamak adına örnekler az tutulmuştur. Bu bölümdeki başlıklar, Sermin YUMUŞAK'ın yüksek lisans bitirme tezinden ve pek çok aktarma sorunları ile ilgili makaleler ve yüksek lisans/doktora tezlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

İkinci bölümde, seçilen on masal Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarma yapılırken Azerbaycan masallarının değişmez özellikleri korunmuştur ancak Türkiye Türkçesine uyarlanması gereken noktalar değiştirilmiştir. Örneğin; Azerbaycan masalları görülen geçmiş zamanda yazılmış olmasına rağmen Türkiye Türkçesindeki şartlara uygunluk sağlaması açısından tüm masal duyulan geçmiş zamanda çekimlenmiş cümlelerle aktarmaya çalışılmıştır. Devrik cümle kuruluşları kurallı cümleler haline getirilmiştir, atasözleri ve deyimlerin birebir karşılığı varsa Türkiye Türkçesindeki hâliyle verilmeye çalışılmıştır. Masalların kolay anlaşılabilmesi için Türkiye Türkçesindeki dil ve üsluba uygun bir şekilde aktarma yapılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise "Azerbaycan Nağılları" adlı eserden aktarılmak için alınmış olan masal metinleri yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Masallar, Aktarma, Aktarma Sorunları

**TURKEY THE TURKISH TRANSMISSION
PROBLEMS İN AZERBAIJAN TURKISH**

**- A Study of Azerbaijan Tales -
(Volume 3 / 132-226.Pages from)**

Tuğba ŞAHİN

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Institute of Social Sciences
Turkish Language and Literature Department, M.A. /M.B.A., September, 2016
Supervisor: Prof. Mehmet Dursun ERDEM**

ABSTRACT

Integration of the Turkish world events have accelerated after the collapse of the Soviet Union. An understanding of the community and transfer depends on the look of its cultural values. Interaction among the Turkish community has always remained a very small percentage and Turkey had the opportunity to work on are translated into Turkish. The problems encountered in the transfer of literary works mostly for this reason. Because it is difficult to transfer a work of equal value to another culture outside of their own culture. This process must be resolved all the difficulties encountered in determining an individual and must. Literary works of high value as a result of this find echo in other people outside their own nation.

The study has been conducted on Azerbaijan Oguz group of Turkish, which is a Turkish dialect. Azerbaijan made important folkloric material transfer on transfer tales, one of the problems encountered in this order of Turkish respectively. Both the grammar; as well as proverbs, idioms making assessments on stereotyped words and phrases such as transfer issues have been identified.

All of these studies equivalence of words when transferring the light, use different sentence structures, focused on many issues such as differences in the claims adds.

In this study; over ten tales of Azerbaijan tale investigations were carried out. These ten tales Turkey has been translated into Turkish and the difficulties encountered during the transfer are tried to be determined. It features a traditional concept of the tale as an added transfer problems are relatively difficult. This study consists of an introduction and three sections. This means that there are unknown dictionary for words and phrases at the end of the next working.

Preamble the concept of transfer, transfer and translation of the term is mentioned transmission type. mentioning the transfer is given to the study of problems in this area.

The session concludes with Azerbaijan Turkish is located a short narrative history. Also included in the Azerbaijani Turkish grammar outline. Azerbaijan grammar of Turkish; Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Azerbaycan Türkçesi and Türk Lehçeleri Grameri was created by utilizing the book.

In the first part, on transfer transferred tales while difficulties were examined for the title. This title problems discussed below are described with examples taken from the imported text. On behalf not to increase the volume of samples are kept small. Topics in this section, Sermin YUMUŞAK from soft graduate thesis and many articles on the issue of transfer and graduate / doctoral thesis was created by utilizing. In the second part has been transferred to Turkey Turkish selected ten tales. Transmission is maintained constant features of the tale while Azerbaijan but Turkey points to be adapted to Turkish has been changed. For example; Although written in the past tense tale of Turkey observed in Azerbaijan in terms of ensuring compliance with the conditions in Turkish history it has tried to convey with all heard tales also inflected sentences were followed. Anacoluthon institutions have become canonical sentences, if you have the money exactly the proverbs and idioms have been submitted in Turkey Turkish. Turkey has attempted to understand the tales easy transfer in accordance with the language and the style in Turkish. In the third part, "Azerbaijan Nagila" are located tale texts, which were to be transferred from his work.

Key Words: Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, Tales, Import, Export Issues

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK ONAYI	iii
YÜKSEK LİSANS TEZİ “KABUL VE ONAY” SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

AKTARMA SIRASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

1.1. Masal Metinlerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	36
1.1.1. Dil Alanlarının Örtüşme Meselesi.....	36
1.1.2. Ses Farklılıkları	37
1.1.3. Eklerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	37
1.1.3.1. Bildirme Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	38
1.1.3.2. Tasarlama Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	45
1.1.3.3. Fiilimsilerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	48
1.1.4. Kelime Hazinesindeki Farklılıklar	51
1.1.4.1. Bire Bir Eş Değer Olan Kelimeler.....	52
1.1.4.2. Birden Fazla Eş Değeri Olan Kelimeler	53
1.1.4.3. Eş Değeri Olmayan Kelimeler.....	53
1.1.4.4. Yalancı Eş Değer Kelimeler	54
1.1.4.4.1. Kısmı (Yarım) Yalancı Eş Değer Kelimeler.....	54
1.1.4.4.2. Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler	57
1.1.5. Söz Dizimi Düzeyinde Karşılaşılan Güçlükler	59
1.1.5.1. İstem (Valenz).....	60
1.1.6. Edatların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	64
1.1.7. Bağlaçların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	66

1.1.8. Zamirlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	67
1.1.9. Ağız Kelimelerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	68
1.1.10. İkilemelerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	69
1.1.11. Yansımaların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	72
1.1.13. Özel İsimlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	76
1.1.14. Ünlem Cümlelerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	78
1.1.15. Hitapların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	79
1.1.16. Ki'li Cümle Yapısı	80
1.1.17. Devrik Cümle Yapısı.....	82
1.1.18. Soru Cümlelerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler.....	83
1.1.19. Deyimlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler	85

İKİNCİ BÖLÜM

AKTARILAN MASAL METİNLERİ

2.1. Üç Bıyıklı Köse.....	88
2.2. Melik Duçar	98
2.3. Hacı Fettah	110
2.4. Melik Mehmet ve Melik Ahmet.....	116
2.5. Şah Oğlu Behremin Hikāyesi.....	125
2.6. Ölü Muhammet	138
2.7. Acem Oğlu İbrahim.....	146
2.8. Mestan	155
2.9. Kayıp Kız	164
2.10. Şükufe Hanım	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORİJİNAL MASAL METİNLERİ

3.1. Üçbiğ Kosa.....	184
3.2. Məlik Ducar	193
3.3. Xacə Fəttah.....	204
3.4. Məlik Məmməd və Məlik Əhməd.....	210

3.6. Ölü Məhəmməd.....	230
3.7. Əcəm Oğlu İbrahim.....	237
3.8. Məstan	246
3.9. İtkin Qız	254
3.10. Şükufə Xanım	261
SONUÇ.....	272
SÖZLÜK.....	278
DİZİN	307
ÖZ GEÇMİŞ.....	319

GİRİŞ

1. Aktarma Kavramı

1.1. Aktarma Terimi ve Çeviribilim

Aktarma, aynı dilin farklı lehçelerine dayanan yazı dillerinin metinlerini birinden diğerine çevirmektir. Ayrıca, "konuşma"yı bir lehçeden diğer bir lehçeye nakletme işi için de "aktarma" terimi kullanılabilir¹.

Aktarma ve çeviri kavramlarını bazı araştırmacılar birbirinin yerine kullanmakta bazıları ise tamamen birbirinden ayrı kavramlar olduğunu iddia etmektedirler. Mehman Musaoğlu; yabancı dillerden Türkçeye ve Türkçeden yabancı dillere herhangi sözlü veya yazılı bir metnin aktarımı çeviridir der ancak Türk yazı dillerine ait çeşitli yazılı metinlerin yazı dilleri arası ve dönemler arası aktarımı ise çeviri değil doğrudan aktarmadır diye ifade eder².

Türkçe Sözlüğe bakıldığında da çeviri ve aktarma kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Çeviri genel ifadeyle; bir dilden başka bir dile aktarma, tercüme, çeviri; aktarma ise; aktarma işi, alıntılama olarak geçer. Bu iki kavram kapsamlı şekilde Çetin Pekacar, Ünal Zal ve Filiz Meltem Uçar'ın yazmış olduğu makalede ayrıntılı olarak ele alınmıştır³.

Ahmet Karadoğan ise iki kavramı şu şekilde birbirinden ayırmıştır; Aktarma, kendine has kuralları ve standartlaşmış biçimleri olan bir yazı dilinden diğer bir yazı diline yapıldığı için çeviriye benzer; ancak, farklı diller arasında değil de aynı dilin

¹ Ahmet Karadoğan, **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları** (Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme), Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.

² Mehman Musaoğlu, **Türkçede Çeviri ve Aktarma**, Ankara Üniversitesi TÖMER, Bilig, Sayı 24, Kış 2003.

³ Çetin Pekacar, Ünal Zal, Filiz Meltem Uçar, **Türk lehçeleri arasında aktarma meseleleri ve kültürel öğelerin aktarılması üzerine**, Türk Dünyası Uluslararası Kültür Kongresi, İzmir, 2007.

lehçeleri arasında yapıldığı için de çeviriden ayrılır. Aktarma, çeviriye göre kimi yönleriyle daha kolay, kimi yönleriyle de daha zordur. Aynı dilin lehçeleri arasında yapılması en önemli kolaylıştır⁴der.

Ümit Eker ise; iki farklı dil arasında yapılan dönüştürme faaliyetinin “çeviri” olduğu sabittir. Çünkü çevirisi yapılan kaynak dilin hedef dil ile derin dilsel ve kültürel farklılıklar gösterdiği ortadadır. Ancak aynı dilin farklı lehçeleri ya da bir lehçenin içerisinde gerçekleştirilecek art zamanlı ya da eş zamanlı dil dönüştürmelerinde bu farklılıklar aradan geçen zamana, coğrafi uzaklığa, metin türüne vb. etkenlere göre değişmekte; ancak bunlar kaynak lehçeden kopacak düzeyde derin ayrılıklar göstermemektedir. Bu durumda “aktarma” faaliyetlerinde takip edilecek yöntemin “çeviri” faaliyetlerinden farklı olması lazım gelir. Örneğin bugün çeviribilimde gelinen nokta itibariyle “çeviri” faaliyetlerinde metnin türüne göre daha çok “hedef kültür/dil” merkezli bir çeviri yöntemi benimsenirken “lehçeler arası” ve “lehçe içi” aktarma faaliyetlerinde metnin türü dikkat alınarak iki hedef anlaşma birimi arasında dilsel uzaklığa ve yakınlığa bağlı olarak yerine göre “dilbilimsel” yöntem, bazen de “hedef anlaşma birimi” merkezli bir aktarma metodu takip edilebilir. Kimi zaman da yine kaynak metnin türüne göre her iki yöntem de takip edilmek durumunda kalınabilir. Bu nedenle de özellikle aktarma faaliyetlerinde yöntemi belirleyecek ana unsur, aktarımı yapılacak lehçenin özellikleri, metnin türü ve kaynak metnin aktarılacağı hedef lehçe ya da hedef anlaşma biriminin dil ve kültür yapısıdır⁵der.

Aktarma ve çeviri kavramı özellikle Türk olmayan dilbilimcileri arasında birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak hiçbir dilde olmayan lehçe kavramı Türkiye Türkçesi için vardır ve bu da aktarma gibi yeni bir terimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü çeviri, bir dilden başka bir dilde kodlamanın tamamen değişmesi demektir. Ancak bu kavram lehçe içi ya da lehçeler arası yapılacak çalışmalarda kullanılamaz. Çünkü bu çalışmalarda dil benzerlikleri olacağından kodlama tam olarak değişmez. Bu durum da yapılan bu işlemi aktarma olarak ele almamamıza sebep olur.

⁴ Karadoğan, 9.

⁵ Ümit EKER, **Nuri Yüce Armağan Kitabı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları (yayımlanmamış kitaptan bir bölüm), s.1-4, İstanbul.

Bugün Türkoloji çalışmalarında “lehçeler arası” ve “lehçe içi” dil dönüştürmeleri için “aktarma” terimi yaygınlaşmıştır. Bu anlamda lehçeler arası ve lehçe içi aktarma arasında terimsel bir farklılık görülmez. Buna karşın modern lehçeleri bağımsız diller olarak kabul eden araştırmacılar lehçeler arasında yapılan dil dönüştürmeleri için “çeviri” terimini tercih etmektedirler. Çeviriyle ilgili her türlü olguyu inceleme konusu yapan disiplinler arası bir bilim dalı olan çeviribilim ise XX. yüzyılın son çeyreğinde özerkliğini kazanmış, özellikle de 1980’lerden itibaren de çeviri ve kültür ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Çeviri bilim konusunda 1970’lere kadar daha çok dilbilimsel yöntemler, kaynak metnin dilsel çözümlemesi gibi konular üzerinde durulmuştur. 1970’lerden sonra çeviribilim temelinde önemli değişiklikler olmuştur. Artık yavaş yavaş “hedef kültür” merkezli sorunlar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Ortaya çıkan pek çok yaklaşım ve kuram uzun bir sürecin sonunda çeviribilimde kelimesi kelimesine çeviri yaklaşımını yıkmış serbest çeviri kavramını ortaya çıkarmıştır⁶.

1.2. Aktarma Türleri

1.2.1. Lehçe İçi Aktarma

Lehçe içi ve lehçeler arası yapılan aktarmalarda çeşitli aktarma sorunlarıyla karşılaşmıştır. Aktarma sırasında tespit edilen hataları ise her araştırmacı farklı başlıklarla ele almıştır. Ya da daha önce ele alınmış olan hata tiplerini farklı örneklerle daha geniş anlatmaya çalışmıştır.

Ümit Eker, "Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Lehçe İçi Aktarma Sorunları"nı ele aldığı doktora tezinde aktarma sorunlarını beş bölüm hâlinde incelemiştir. Birinci bölümde çeviri ve aktarma kavramları üzerinde durmuş ve aktarma sorunları üzerine yapılan çalışmalardan bahsetmiştir. İkinci bölümde ek düzeyinde yapılan aktarma sorunlarından, üçüncü bölümde kelime düzeyinde yapılan aktarma sorunlarından, dördüncü bölümde söz dizimi düzeyinde yapılan aktarma sorunlarından bahsetmiştir. Çalışmasının son bölümü olan beşinci bölümünde ise deyimlerin aktarılması sırasında karşılaşılan aktarma sorunlarından bahsetmiştir.

⁶ Eker, s.5-7.

Fatih Kirişçiöğlü "Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler" adlı makalesinde araştırmacıların çalışmalarında aktarma sorunlarına bazı farklı yönlerden yaklaşırsalar da genel olarak; kelimelerde yalancı eş değerklik, eklerde yalancı eş değerklik, orijinal metnin aslını koruma, orijinal metnin aslını uyarılama, yanlış ek seçimi, atasözleri ve deyimleri yanlış aktarma, cümlelerin öğelerini doğru düzgün yerleştirememesi gibi hususlar üzerinde durduklarından bahsetmiştir. Kendisi de bu makalesinde Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünün Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında öğrenim gören ve bu anabilim dalında ağırlıklı olarak Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerini ve Edebiyatlarını öğrenen öğrencilerin III. sınıfta aldıkları Türkmen Türkçesi-Metin Aktarma dersinde yaptıkları genel hatalar üzerinde durmuştur.

Çiğdem Usta "Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmlâ ve Noktalama Hataları" adlı makalesinde lehçeden lehçeye aktarmada imlâ ve noktalama hatalarından küçük ve büyük harflerin kullanımı ve noktalama işaretlerinin doğru kullanımlarından bahsetmiştir.

Ekrem Arıkoğlu "Yazıcı Ersoy, Habibe (2012), Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler" adlı makalesinde eş değerklik kavramını yarım yalancı ve tam yalancı eş değerklik çatısı altında incelenmiştir. Habibe Yazıcı Ersoy'un yazdığı kitaptan faydalanarak eş değerklik etrafındaki kavram alanları ve bu kavram alanlarıyla ilgili otorite olan tüm görüşlerden yararlanarak bu çalışmasını gerçekleştirmiştir.

1.2.2. Lehçeler Arası Aktarma

Asya ve Avrupa'nın siyasi haritasını değiştiren SSCB'nin dağılması dünya siyaseti açısından da çok büyük öneme sahiptir. Bir devletin içerisinde varlığını sürdürmeye çalışan küçük devletlerin olması dâhil olduğu devlet için ne kadar olumluysa kendi varlıkları içinde o kadar olumsuzdur. Türkiye Cumhuriyeti olarak baktığımızda ise sosyal, siyasi, ekonomik, edebi gibi pek çok yönden bağ kurabileceğimiz soydaşlarımızla aramızda büyük duvarların olduğu bu dönemin kapanması Türk tarihi açısından güçlü bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Türk dünyasının birbirini her yönden tanımasına imkân sağlamıştır. Özellikle edebi alanda Türk milletlerinin

kaynaşmasını sağlamıştır. 1991 yılına kadar uzak kalınan eserler o dönemden sonra yavaş yavaş çevrilmeye başlanmıştır. Pek çok lehçeden Türkiye Türkçesine eserler aktarılmış böylelikle Türk dünyasının kaynaşması hızlanmıştır.

Lehçeler arası aktarmaların yapılmaya başlanması beraberinde başka sorunları ortaya çıkarmıştır. Çünkü her dilin farklı dilbilgisi yapısı vardır ve bu da eser aktarımında zorlukları beraberinde getirir. Aktarma yapılırken kaynak lehçeden alınan eserin anlam ve duygu olarak hedef lehçeye aktarılması zorlu bir süreçtir. Çünkü her dilin kendine özgü kurallarının olmasının yanı sıra kendine has bir de kültürü vardır tüm bunlara riayet ederek eksiksiz aktarma yapmak oldukça zordur. Ancak bu alan üzerinde çalışan dilbilimciler sayesinde tüm bu zorluklara rağmen aktarma bilimi bilgi birikimi sayesinde oldukça ilerlemiştir.

Ünal Zal "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve 'İki Ağaç' Şiir Kitabı Üzerine" adlı makalesinde Türk lehçelerinden ve Gurbannazar Ezizov'un hayatından bahsetmiş ve ona ait olan "İki Ağaç" kitabını tanıtmıştır. Makalesinin son bölümünde ise Gurbannazar Ezizov'a ait "İki Ağaç" şiir kitabından yapılan aktarmalarda karşılaşılan aktarma sorunlarına değinmiştir. Bu inceleme sırasında kelime düzeyinde aktarma sorunları(aslını koruma, aslını uyarılama, yalancı eş değer kelimeler, yanlış kelime seçimi, kelimeler arası uyumsuzluk, kelime eksikliği, kelime fazlalığı, hedef lehçede olmayan kelime kullanma, yakın anlamlı kelime kullanma, ağız kelimeleri kullanma) ve dipnot kullanımı ile ilgili hatalar(dipnot gerektiren kullanımlar, dipnot gerektirmeyen kelimeler) olmak üzere iki ana başlığa ve alt başlıklarına yer verilmiştir.

Sermin YUMUŞAK "Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları" adlı yüksek lisans tezinde aktarma sorunlarını yirmi başlık altında incelemiştir(atasözü ve deyimler, dualar ve beddular, ikilemeler, pekiştirmeler, yansıma kelimeler, birleşik zamanlı fiiller, özel isimler, hitaplar, ünlemler, tekerlemeler, edatlar, bağlaçlar, ki'li cümle yapısı, anlatım zamanları, masala hâkim olan devrik cümle yapısı, kültürel unsurların masallara yansıması, şiirsellik, konuşma dili, ekler, yalancı eş değer kelimeler, zamirler). Her başlığa

uygun örnekleri orijinal masal metinlerinden seçerek aktarma sırasında karşılaşılan sorunların neden kaynaklandığını incelemiştir.

Hanife ALKAN "Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu" adlı makalesinde Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi arasındaki fiil örneklerinden bahsetmiştir. Bu makalede yalancı eş değer kelimelerden, Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değerli fiillerden, Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değer fiillerden bahsetmiştir.

Çetin Pekacar, Ünal Zal ve Filiz Meltem Uçar'ın yazmış olduğu "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve Kültürel Öğelerin Aktarılması Üzerine" adlı makalede çeviri ve aktarma kavramlarından, dil, kültür ve kültürel öğelerden, aktarma sorunları üzerine yapılmış çalışmalar ve kültürel öğelerinden bahsedilmiştir. Ayrıca aktarmada aynen verilen kelimeler, dipnotta açıklanan kelimeler, metin içinde açıklanan kelimeler, görmezden gelinen kelimeler olmak üzere dört başlık halinde tespit edilen aktarma sorunları incelenmiştir.

Mehmet Kara, "Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar" başlıklı makalesinde aktarma sorunlarını klasik aktarmalarda görülen sorunlar ve makine aktarmalarında karşılaşılan sorunlar olmak üzere iki ana grupta incelemiştir. Klasik aktarmalarda karşılaşılan sorunlar başlığında kaynakların durumundan (sözlükler, gramer kitaplarından), aktarıcının durumu ve aktarmanın kilitlendiği noktalardan (aktarıcının titizliği, aktarıcının bilgi ve kültür düzeyi, ana-hedef lehçenin karşılıklı iyi bilinmesi, ana lehçeye ait bir kelimenin hedef lehçede varmış gibi bazen aynen bazen de sesleri değiştirilerek aktarımı, yalancı eş değerler meselesi, hedef lehçeye ait uygun kelimelerin seçilmesi, yanlış ek tercihi, ana lehçede eksiz olduğu halde hedef lehçede ek isteyen yapılar, şiir aktarımındaki kayıplar, bazı ifadelerin diziliş sırasında görülen problemler, kural aktarma, yansımaları kelimelerin aktarımındaki sıkıntılar, deyimlerin aktarımında karşılaşılan sıkıntılar, atasözlerinin aktarımındaki zorluklar, bitki ve hayvan adlarının çözümündeki yaklaşım, yanlış istem (valenz) seçimi, kişi adlarına gelen eklerin durumu) ve hayat tarzının farklılaşmasından bahsetmiştir. İkinci ana bölümü olan makine aktarmasında karşılaşılan sorunlar başlığında ise kaynakların durumundan (kök sözlükleri, anlam sıklığına göre sıralı kök/gövde

sözlükleri, ayrıntılı/karşılaştırmalı gramerler ve metin bankası) ve uzman yetersizliğinden bahsetmiştir.

Mustafa Uğurlu aktarma sorunları üzerine farklı bakış açıları getirmiştir ve en geniş başlıklar en net ifadelerle onun çalışmalarında yer almıştır. "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği"⁷ makalesinde eş değerlik kavramı üzerinde durmuş ve kelimeler arasında 1=1 eşdeğerlik, 1=0 eşdeğerlik ve 1=1ⁿ eşdeğerlik kavramlarından bahsetmiştir. Bir başka çalışması olan "Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi" adlı makalesinde ise dil alanlarının örtüşme meselesinden, ses farklılıklarından, yapı farklılıklarından, dizim farklılıklarından, fiil tabanının isteminden, Türk lehçeleri arasında istem farklılıklarından ve istem farklılığından kaynaklanan aktarma sorunlarından bahsetmiştir. "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve Abay Yolu Romanı" adlı makalesinde ise kelime hatalarından(aslını koruma, aslını uyarılama, yalancı eş değer kelimeler, anlam alanları tam örtüşmeyen kelimeler, anlam alanları hiç örtüşmeyen, "gerçek" yalancı eş değer kelimeler, yanlış kelime seçimi, kelimeler arası uyumsuzluk, kelime eksikliği, ağız kelimeleri kullanma), yapı hatalarından (aslını "şekle" uygun aktarma, yalancı eş değer yapılar, kullanım alanı az oranda örtüşen yapılar, kullanım alanları hiç örtüşmeyen, "gerçek" yalancı eş değer yapılar, yanlış yapı seçimi), dizim hatalarından (kelime dizimi ile ilgili hatalar, istem hataları, kaynak lehçedeki istemden kaynaklanan hatalar, kaynak lehçedeki istemden kaynaklanmayan hatalar, cümlede yapı bozukluğu, cümlede anlam bozukluğu) bahsetmiştir.

1.3. Aktarma Sorunu

Aktarma, bir dil birliği içerisindeki dönüştürme faaliyeti olarak kabul edildiğinde ortaya iki önemli durum çıkar: Art zamanlı ve eş zamanlı aktarma. Art zamanlı aktarma, aralarında uzun bir zaman dilimi bulunan kaynak metin ile hedef anlaşma birimi arasında gerçekleştirilir. Eş zamanlı aktarmada ise bu zaman farkı ya yoktur ya da yok denecek kadar kısadır. Örneğin; lehçe içi aktarmalarda önemli problemler oluşturan eklerin işlev değişikliği ya da kelimelerin anlamlarındaki tam ya da kısmi değişimler, ortaya yalancı eş değerlik sorununu çıkarmakta, öte yandan komşu dillerin etkisiyle söz diziminde meydana gelen farklılıklar da cümle yapısını

⁷ Mustafa Uğurlu, **Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği**, Bilig, 29, Bahar, syf. 29-40, 2004.

zorlamaktadır. Aynı şekilde, deyim ve atasözleri de derin yapının doğru tespitinde önemlidir⁸.

Lehçe içi veya lehçeler arası yapılan aktarmalarda aktarıcı aktarma sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar çoğu zaman farklı aktarma sorunlarına sebep olmaktadır. Çünkü bir metnin kaynak lehçeden hedef lehçeye tam manasıyla aktarılması her iki lehçe açısından da ciddi bir bilgi birikimi ve deneyim ister. Bu sebepten “aktarma sorunu” kavramıyla ilgili araştırmalar bu iki unsur üzerine kurulmaktadır. Aktarma sorunlarının neler olacağı ise başlıklar hâlinde pek çok dilbilimci tarafından sınıflandırılmıştır.

Aktarma yapılırken karşılaşılan her zorluk aktarma sorununa sebep olmayabilir. Bu çalışmada yer alan Azerbaycan Türkçesi masallarının Türkiye Türkçesine aktarımı sırasında birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak bu zorlukların tamamı aktarma sorunu başlığı altında incelenmemektedir. Örneğin; her ses değişikliği bir aktarma sorunu olmayabilir: kaynak lehçedeki *mən* kelimesi hedef lehçeye *ben* olarak aktarılır ancak bu bir aktarma sorunu değildir. Fakat kaynak lehçedeki *ilan* kelimesinin hedef lehçeye aynen aktarılması ciddi bir aktarma sorunudur. Çünkü Azerbaycan Türkçesinin tipik bir özelliği olan kelime başı “y” sesinin düşmesi olayı Türkiye Türkçesinde yoktur.

Çalışmamızda Şərq-Qərb’in derlediği beş ciltlik bir eser olan “Azərbaycan Nağılları” adlı eserin üçüncü cildinden seçilen on masal Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarma sırasında birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Karşılaşılan bu güçlükler ise birinci bölümde başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Aktarma sırasında karşılaşılan ilk zorluk ek düzeyindedir; bildirme ve tasarlama kiplerinin aktarımı ile fiilimsilerin aktarımı masal metnlerinin kaynak lehçeden hedef lehçeye aktarımını zorlaştırmıştır. Özellikle bazı zaman eklerinin her iki lehçede farklı zamanlar için kullanılıyor olması doğru bir aktarma yapmayı güçleştirmiştir. Türkiye Türkçesinde geniş zaman ekleri; r/-(I)r/-(U)r/-Ar ekleriyle

⁸ Ümit Eker, **Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Lehçe İçi Aktarma Sorunları**, Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Muğla, Temmuz, 2012.

Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman için sadece -Ar eki kullanılır. Çünkü Azerbaycan Türkçesinde -r/-Ir/-Ur ekleri şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılır. Bu gibi durumlarla, tasarlama kipleri ve fiilimsilerin aktarımında da karşılaşılmıştır. Bu noktaların bilinmemesi yahut gözden kaçırılması sonradan ciddi bir aktarma sorununa sebep olabilir.

Aktarma sırasında karşılaşılan diğer bir güçlük ise kelimelerin eş değerlilik meselesidir. Kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçede birebir karşılığı olabilir ya da hiçbir karşılığı olmaz yahut birden fazla anlam karşılığı da bulunabilir. Bunun dışında kelime yalancı eş değer çıkabilir. Örneğin; Azerbaycan Türkçesinde *dədə* kelimesi günümüzde yaygın olmasa da daha eski zamanlarda *baba* manasında kullanılmaktadır. Ancak *dede* kelimesi Türkiye Türkçesinde “*babanın babası*” anlamına gelmektedir ve *baba* karşılığı yoktur yani kelime hedef lehçeye aktarılığında tam yalancı kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz dizimi düzeyinde de çeşitli güçlüklerle karşılaşılmıştır. Masallarda kullanılan devrik ve ki’li cümle yapısı kaynak lehçenin karakteristik bir özelliğiysen hedef lehçenin değildir. Bu durum da cümlelerin yapısını hedef lehçeye uyarlamayı ortaya çıkarmıştır. Cümle yapıları dışında istem(valenz) konusu da aktarımı güçleştirmiştir. Kaynak lehçede fiilerin istediği eklerle hedef lehçedeki fiilerin istediği ekler aynı değildir. Bu da istem sorununu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin; Azerbaycan Türkçesinde *atı min-* denilirken Türkiye Türkçesinde “*binmek*” eylemi belirtme hâli ekini değil yönelme hâli ekini ister; *ata bin-* şeklinde kullanılır.

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesinde aktarma yapılırken bu başlıklar dışında edatların, tekerlemelerin, ünlemlerin, özel adların, ağız kelimelerinin ve deyimlerin aktarımı gibi konularda da pek çok aktarma güçlüğü yaşanmıştır. Aktarma sorunları başlığı altında yer alan tüm konular aktarma yaparken yaşanan güçlükler olmuştur.

1.4. Aktarma Alanında Yapılan Çalışmalar

Türk dünyasındaki aktarma çalışmaları ise kapsamlı olarak 1990’lı yılların başında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla başlamıştır. Aktarma çalışmaları yoğun olarak

1990'larda başlasa da Türk lehçeleri arasında yapılmış olan ilk aktarmanın tarihi oldukça eskidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olan ve "karışık dilli eser" olarak bilinen "Kitāb-ı Güzîde" adlı eser, Ş. Tekin'e göre aslında Harezmi Türkçesiyle yazılmıştır. Bu eserin Muhammed bin Bālî tarafından, kendi tabiriyle "Rûşen Türkçe"ye çevrilmesi de gerçekte bu metnin Harezmi Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine aktarılmasıdır (2000). Bu aktarma 14. asırda yapıldığına göre Türk lehçeleri arasındaki ilk aktarmanın 14. asra ait olduğu söylenebilir⁹.

Aktarma sorunlarını her araştırmacı farklı yönleriyle ele alsalar da temelde aynı başlıklar altında incelemişlerdir. Mehmet Kara, aktarma sorunlarını; klasik aktarmalarda görülen sorunlar ve makine aktarmalarında karşılaşılan sorunlar olmak üzere iki ana grupta incelemiştir. Her ikisiyle ilgili problemlerin de çeşitlilik arz ettiğini belirtir. İnsan yetersizliği ve kaynak azlığının iki önemli sorun olduğunu söyler¹⁰.

Fatih Kirişçiöğlü ise; kelimelerde yalancı eş değerlik, eklerde yalancı eş değerlik, orjinal metnin aslını uyarlama, orjinal metnin aslını koruma, yanlış ek seçimi, atasözleri ve deyimleri yanlış aktarma, cümlelerin öğelerini doğru düzgün yerleştirememeye gibi hususlar üzerinde durmuştur¹¹.

Mustafa Uğurlu ise aktarma sorunlarının temel başlıklarını; kelime hataları, yapı hataları, dizim hataları şeklinde sıralamıştır¹².

Ahmet B. Ercilasun, "Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Hususlar" adlı makalesinde Türk lehçe ve şivelerinin öğrenmenin gerekliliğinden, uzak lehçe ile yakın lehçenin ne olduğundan bahsetmiştir. Türk lehçelerinin ses, şekil ve kelime

⁹ Karadoğan, syf.11.

¹⁰ Mehmet Kara, **Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar**, Turkish Studies Dergisi, Cilt 4, Yaz, 2009.

¹¹ Fatih Kirişçiöğlü, **Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz, 2006.

¹² Mustafa Uğurlu, **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve Abay Yolu Romanı**, Bilig, Güz, 2000.

hazinesi bakımından karşılaştırmalarını yapmıştır¹³. Bu makalesiyle aktarma sorunlarına değinen ilk bilim adamlarından olmuştur.

Ahmet B. Ercilasun'un II. Türk Dünyası Kurultayı'nda sunduğu "Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma" adlı bildirisinde de, kelime ve deyimlerin hedef lehçede anlam olarak korunmasından, şiir aktarımında daha özenli olunmasından özellikle ölçü, kafiye gibi ahenk unsurlarında dikkat edilmesinden, anlamı hedef lehçede olmayan kelime veya deyimlerin dipnotta belirtilmesi gerektiğinden bahsetmiştir¹⁴.

Mustafa Uğurlu, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu'nda sunduğu "Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerin Önemi" adlı bildirisinde Türk lehçeleri arasındaki ses farklılıklarını, yapı farklılıklarını, dizim farklılıklarını ve kelime hazinesindeki farklılıkları açıklamıştır¹⁵.

Çiğdem Usta "Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları" adlı makalesinde aktarmalardaki imla ve noktalama hataları üzerinde durmuştur. Türkmen Türkçesinden alınan örneklerle konuya açıklık getirmiştir¹⁶.

Nurettin Demir, 1997 yılında yayınladığı "Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması" adlı yazısında, bir Tuva masalını Türkiye Türkçesine aktarırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini anlatmıştır. Nurettin Demir aktarma yaparken kullandığı yöntemlerden bahsetmiş ve kaynak metindeki kelimeler ile bu kelimelerin Türkiye Türkçesindeki eş değerliklerini açıklamıştır. Ayrıca Türk lehçelerindeki kelime eş değeri ve yalancı eş değeri konularıyla ilgili de açıklamalarda bulunmuştur¹⁷.

¹³ Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar**, Dil Dergisi, 1992.

¹⁴ Ahmet B. Ercilasun, **Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma**, II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, 8-9-10 Aralık 1994, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara.

¹⁵ Mustafa Uğurlu, **Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi**, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri, Gazimağusa, 2001.

¹⁶ Çiğdem Usta, **Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları**, Turkish Studies Dergisi, Cilt 3, 2008.

¹⁷ Nurettin Demir, **Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması**, Sibirya Araştırmaları, 1997.

Aktarma sorunları üzerine ayrıntılı çalışmalar daha çok M.Uğurlu tarafından yapılmıştır. Uğurlu'nun bu konudaki çalışmaları, metinlerden yola çıkılarak yapıldığı ve hata tiplerini tasnif etmeye yönelik olduğu için son derece önemlidir. İlk çalışması Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu'nda sunduğu "Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi" adlı bildirisidir. Uğurlu, bu çalışmasının ilk kısmında Türk lehçeleri arasında "ses", "yapı", "kelime hazinesi", "dizim" yönünden çeşitli farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmasının son bölümünde ise istemden ve fiillerin istemine dikkat edilmediği zaman ciddi aktarma sorunlarına sebep olacağından bahsetmiştir.

2000 yılındaki 4. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı'nda sunduğu "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği" adlı bildirisinde Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri konusu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. İlk kez müstakil olarak bu çalışmada Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeri üzerinde durulmuştur. Uğurlu Yine 2000 yılında Bilig dergisinin 15. sayısında "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve 'Abay Yolu Romanı' adlı çalışmasında aktarma sorunlarını bir bütün olarak ele almıştır. Mustafa Uğurlu'nun bu çalışması şu ana kadar aktarma sorunlarıyla ilgili yapılmış olan kanattimizce en önemli çalışmadır. Çünkü ilk defa bu çalışmada aktarma sorunları bir bütün olarak değerlendirilmiş ve aktarılmış metinler üzerinden hatalar tespit edilerek bu hataların temel tipleri açıklanmıştır.

Ahmet Karadoğan doktora tezinde aktarma sorunları üzerine çok fazla araştırma yapıldığından bahsetmiştir. Bu konuda fazlasıyla makale, tez mevcuttur ancak pek çoğu yüzeysel başlıklar hâlinde konuyu ele almış ya da konuya ciddi bir farklı bakış açısı getiremeden kaynak ve hedef lehçe arasında aktarmalar yapılmış ve aktarma sorunları tespit edilmiştir. Mustafa Uğurlu ise Türk lehçeleri arasındaki aktarma sorunlarını ayrı bir çalışma alanı olarak ele almış ve aktarma sorunlarına farklı bakış açıları getirebilmiştir.

Gürkan Gümüşatam "Türkiye Türkçesi Ağız Sözlüklerinin Hazırlanmasında İstem (Valenz) Verilerinin Gerekliği Üzerine" adlı makalesinde ağız sözlüklerinden, Türkiye Türkçesi ağız sözlükçülüğünden, Türkçede fiillerin istem durumundan, ağız sözlükleri ve istem (valenz) verilerinden (seslik nedenlerle durum ekleri arasında

benzeşme, durum ekleri arasında görev aktarımı, fiillerin istem durumunda değişmeler, anlam veya çatı geçişleriyle ilgili olarak istem durumunda değişmeler, tamamlayıcı durumundaki kelimeye göre fiilin istem durumunda değişmeler) bahsetmiştir.

2.Azerbaycan Türkçesi

2.1.Türk Dili Tarihinde Azerbaycan Türkçesinin Yeri

Türk yazı dilinin bilinmeyen ilk evresi karanlık dönem olarak geçer. Bilinen ilk dönemi ise Eski Türkçe dönemidir. Bu dönem 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başı itibariyle Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Eski Türkçenin devamı niteliğinde olan Kuzey-Doğu Türkçesi döneminde yeni Türkçeyle alakalı da izler yavaş yavaş görülmeye başlamıştır. Kuzey Türkçesi Kıpçak-Tatar Türkçesi, Doğu Türkçesi de Çağatay Türkçesi olarak anılmaktadır. M. Ergin ise Doğu Türkçesini şu şekilde açıklar; "Doğu Türkçesi Çağatayca gibi yanlış bir isimle anılan ve Timur devrinde başlayarak 15. ve 16. asırlarda kuvvetli bir edebiyat meydana getirmek suretiyle en parlak çağını yaşadından sonra son zamanda yerini modern Özbekçeye bırakan yazı dilidir"¹⁸.

Batı Türkçesi ise 12.yüzyılın ikinci yarısı ve 13.yüzyılın ilk döneminde oluşmaya başlayan bu yüzyıldan sonra da günümüze kadar aralıksız gelişerek gelmiş bir yazı dilidir. Batı Türkçesi Oğuz şivesine dayanmaktadır. Batı Türkçesinde zamanla iki ayrı kol oluşmuştur; Azerbaycan Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi. Yalnız aralarında çok büyük yazı farklılıkları olmayan bu iki dilin temeli Oğuzca'ya dayanan yakın dillerdir. Aralarındaki farklılık daha çok konuşma diline (şive) dayanır. Kelime hazinesinin temeli ise Türkçe kelimelerden oluşur. Müslüman bir topluluk olması sebebiyle ise kelime varlığında Arapça ve Farsça sözcüklerde fazlasıyla bulunur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin yıkılmasından sonra ise bu dile Rusça kelimeler de geçmiştir¹⁹.

¹⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁹ Levent Doğan-Ahmediyev-Efendiyev-Oğuzhan Durmuş, **Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı**, I.Bölüm, Sayfalar 1-3, Kriter Yayınları, İstanbul, 2007.

Azerbaycan Türkçesi'nin günümüzde şu ülkelerde konuşulur; Azerbaycan, İran, Beyaz Rusya, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna²⁰.

Günümüz Azerbaycan Türkçesi ağızları, daha çok coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak 4 gruba ayrılmıştır;

1. Doğu grubu ağızları
2. Batı grubu ağızları
3. Kuzey grubu ağızları
4. Güney grubu ağızları

Azerbaycan Türkleri 1929 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. 1 Ocak 1929 yılında Latin alfabesine geçildiyse de, 1 Ocak 1940 yılında Sovyet rejiminin dayatması sonucu mevcut alfabede olmayan işaretler eklenerek Kiril alfabesine geçilmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'da, alfabede yeniden düzenlemeler yapılarak kademeli olarak 1991 yılında Latin Alfabesine geçilmiştir. İran'daki Azerbaycan Türkleri ise Arap alfabesini kullanmaktadır²¹.

2.2. Ana Hatlarıyla Azerbaycan Türkçesi Dil Bilgisi

Azerbaycan Türkçesine ait on masalın Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır ve bu aktarma sırasında çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Aktarımı zorlaştıran bu güçlükler kaynak lehçenin ve hedef lehçenin dilbilgisi özelliklerine çok iyi derecede hâkim olmayı gerektirmektedir. Bu sebepten Türkiye Türkçesinin dilbilgisi özelliklerine ne kadar dikkat edildiyse aynı şekilde Azerbaycan Türkçesinin dil özelliklerine de o denli dikkat edilmiştir.

Aktarma sırasında karşılaşılan güçlükler başlıklar halinde anlatılırken bu noktalarda Azerbaycan Türkçesinin dilbilgisi özelliklerine de değinilmiştir. Bundan dolayı giriş bölümünde pek çok kaynak gözden geçirilerek ana hatlarıyla Azerbaycan Türkçesi dil bilgisi yazılmıştır.

²⁰ Mehmet Dursun Erdem-Mustafa Karataş-Erkan Hirik, **Yeni Türk Dili**, Maarif Mektepleri Yayınları 1. Baskı, Ankara, 2015.

²¹ Doğan-Efendiyev-Durmuş, syf.2.

2.2.1. Ses Bilgisi

Ünlüler

Azerbaycan Türkçesinde 9 ünlü "a, e (ə), é, ı, i, u, ü, o, ö" vardır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak "e" sesinin iki şekli vardır ağızdan çıkışa göre daha kapalı ve daha açık söylenir. Azerbaycan Türkçesinde kelimeler "ı" ünlüsü ile başlamaz bu ses "i" ünlüsüyle karşılanır.

Ünsüzler

Azerbaycan Türkçesinde 23 ünsüz "b, c, d, f, g, ğ, ğ, h, ħ, x, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z" vardır. Bu seslerden farklılık gösteren seslerden biri gırtlaktan hırıltılı çıkan "ħ, ğ" sesleridir. Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak ünsüzlerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir²²;

1- Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı en önemli özelliklerinden biri kelime sonlarında "b, c, d, g" ünsüzlerinin kullanılmasıdır.

Azerbaycan Türkçesinde ağac - Türkiye Türkçesinde ağaç

2- Azerbaycan Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri kelime başına "h" ünsüzünün türemesidir.

Azerbaycan Türkçesinde hörümçek - Türkiye Türkçesinde örümcek

3- Azerbaycan Türkçesinin bir diğer karakteristik özelliği Türkiye Türkçesinden farklı olarak kelime başındaki "y-" sesinin düşmesidir.

Azerbaycan Türkçesinde ilan - Türkiye Türkçesinde yılan

4- Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki bütün kalın "k" sesleri "g" olur.

Azerbaycan Türkçesinde kardeş - Türkiye Türkçesinde ğardaş

5- Çok heceli kelimelerin sonundaki kalın "k" sesleri de "ğ" olur. Yalnız bu kelimeler telâffuzda "x" dir.

Azerbaycan Türkçesinde torpax - Türkiye Türkçesinde toprak

6- Kelime sonlarındaki "k" sesi ise iki ünlü arasında kalınca "y" sesine döner; ğ ise "ğ" olur.

Azerbaycan Türkçesinde direk→direye - Azerbaycan Türkçesinde bayrağ→bayrağa

7- Türkiye Türkçesindeki "d ve t" ile başlayan ekler Azerbaycan Türkçesinde büyük çoğunlukla sadece "d" li şekliyle kullanılır.

Azerbaycan Türkçesinde atdır; gelmişdir - Türkiye Türkçesinde attır; gelmiştir

²² A.Bican Ercilasun, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, I.Baskı, Ankara, 2007.

8- Eski Türkçeden kalma "t" çoğu genel itibariyle "d" olarak kalmıştır ancak bazı örneklerde de tonlulaşma Türkiye Türkçesinde olmamışken Azerbaycan Türkçesinde tonlulaşarak kullanılmıştır.

Azerbaycan Türkçesinde daş - Türkiye Türkçesinde taş
Azerbaycan Türkçesinde tükan - Türkiye Türkçesinde dükkân

9- ç > ş değişimi de Azerbaycan Türkçesinin belirgin özelliklerindedir.

Azerbaycan Türkçesinde gaşdı - Türkiye Türkçesinde kaçtı

10- Azerbaycan Türkçesinde bir de belirgin bir ikizleşme olayının olduğu görülür. Bu ikizleşme hadisesi tonlulukla ilgilidir. Azerbaycan Türkçesinde tonsuz iki ünsüzden ikincisi tonlu olarak söylenir. Yalnız bu durum yazılışta değil telâffuzda görülür.

Azerbaycan Türkçesinde yeddi; sekkiz - Türkiye Türkçesinde yedi, sekkiz
Azerbaycan Türkçesinde defter yazılır → defder okunur

11- Azerbaycan Türkçesinde kelime içerisinde "o" dan sonra "v" sesi gelirse bu ses yazılır ancak söylenmez bunun yerine "o" sesi uzatılır.

Azerbaycan Türkçesinde dovşan yazılır → dōşan okunur

12- Kelime başındaki bazı "b" sesleri Azerbaycan Türkçesinde "m" olur. Yalnız bu kelimelere bakıldığında genel itibariyle son seste "n" ünsüzünün olduğu da görülür.

Azerbaycan Türkçesinde men; min - Türkiye Türkçesinde ben; bin

13- Azerbaycan Türkçesinde p- > b- veya b- > p- değişimi de görülür. Yani Türkiye Türkçesindeki bazı kelimelerin ön sesinde olan "b" sesi "p" ye döner ya da tam tersi gerçekleşir.

Azerbaycan Türkçesinde barmak - Türkiye Türkçesinde parmak
Azerbaycan Türkçesinde pütün - Türkiye Türkçesinde bütün

14- Türkiye Türkçesindeki -Ağı ses grubu Azerbaycan Türkçesinde -Ov ses grubuna dönüşür.

Azerbaycan Türkçesinde buzov - Türkiye Türkçesinde buzağı

15- Türkiye Türkçesine Arapça-Farsçadan geçen kelimelerde araya bir ünlü türer ancak Azerbaycan Türkçesinde bu kelimeler genelde aslını koruyarak kullanılır.

Azerbaycan Türkçesinde dövr; äsl - Türkiye Türkçesinde devir; asıl

2.2.2.Ses Olayları

Önlük-Artlık Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu)

Dilbilgisi kitaplarında “Önlük-Artlık” ya da “Kalınlık-İncelik” uyumu olarak da geçebilen bu uyum birden çok heceli Türkçe kelimelerde ön ünlülerden (/e/, /i/, /ö/, /ü/) sonra yine bir ön ünlünün, art ünlülerden (/a/, /ı/, /o/, /u/) sonra yine bir art ünlünün gelmesi temeline dayanmaktadır. Bu uyum Türkçenin her devrinde katı bir kural olarak karşımıza çıkmıştır. İlk yazılı eserlerden beri mevcuttur ve hâlen devam etmektedir. Hatta Türkçeye giren yabancı kelimeler bile ağızlarda uyuma tabi tutulmuştur. Bundan dolayı isimlendirilirken “büyük” olarak nitelendirilmiş olmalıdır²³.

Azerbaycan Türkçesinde büyük ünlü uyumu Türkiye Türkçesine göre çok daha sağlamdır. Kelimelerde de kelimelerin tabanına getirilen eklerde de bu kurala tam olarak uyulur. Türkiye Türkçesinden farklı olarak yabancı asıllı kelimelerin bazıları da kurala uyum sağlar. Yalnız Azerbaycan Türkçesinde büyük ünlü uyumu tek bir yer de sağlanamayabilir; kelime başında “ı” sesi bulunmadığı için bu ses “i” sesine döner sonrasında kalın ünlü geldiği zaman uyum bozulur²⁴.

Azerbaycan Türkçesinde kızlar - Türkiye Türkçesinde kızlar
Azerbaycan Türkçesinde novruz - Türkiye Türkçesinde nevrüz
Azerbaycan Türkçesinde ıldırım - Türkiye Türkçesinde yıldırım

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Küçük Ünlü Uyumu)

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu olarak da bilinen bu uyum düz ünlü (/a/, /e/, /ı/, /i/) hecelerden sonra yine düz ünlü; yuvarlak ünlülü (/o/, /ö/, /u/, /ü/) hecelerden sonra ya düz-geniş ünlü (/a/, /e/), ya da dar-yuvarlak ünlü (/u/, /ü/) gelmesi kuralına denir. Bu uyum önlük-artlık uyumuna göre daha sonradan ortaya çıkmıştır. Mazisi önlük-artlık uyumu kadar yoktur. Bundan dolayı da “küçük” olarak nitelendirilmiş olmalıdır²⁵.

Azerbaycan Türkçesinde küçük ünlü uyumu da sağlamdır. Türkiye Türkçesinde uyuma girmeyen bazı yabancı asıllı kelimeler Azerbaycan sahasında uyuma girmiştir. Ancak yabancı asıllı kelimelerde uyum aranmaz.

Azerbaycan Türkçesinde xorus - Türkiye Türkçesinde horoz
Azerbaycan Türkçesinde çamır - Türkiye Türkçesinde çamur

²³ Mehmet Dursun Erdem-Mustafa Karataş-Erkan Hirik, **Yeni Türk Dili**, Maarif Mektepleri Yayınları 1. Baskı, Ankara, 2015.

²⁴ Ahmet Buran-Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları 7. Baskı, Ankara, 2010.

²⁵ Erdem-Karataş-Hirik, 350.

Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu hadisesi tamamen tonluluk-tonsuzluk uyumuyla ilgilidir. Azerbaycan Türkçesinde ise bu uyum sağlam değildir. Çünkü pek çok ekin "-dA, -dAn, -dİr, -dİ, -İb" tek şekli vardır bu da uyumu bozar. Özellikle "ç" ve "d" ünsüzü ile başlayan eklerde bu uyumun bozulduğu görülür. Türkiye Türkçesindeki gibi kelimeye gelen ekler tonluluk-tonsuzluk uyumuna göre değişmez²⁶.

Azerbaycan Türkçesinde işdän - Türkiye Türkçesinde işten
Azerbaycan Türkçesinde alıbdır - Türkiye Türkçesinde almıştır
Azerbaycan Türkçesinde böyükcä - Türkiye Türkçesinde büyükçe

Ünlü Değişmeleri

1-Azerbaycan Türkçesindeki "é" sesi Türkiye Türkçesinde "e veya i" olarak kullanılır.

Azerbaycan Türkçesinde él; séç-; héç - Türkiye Türkçesinde il; seç-; hiç

2-Yabancı asıllı bazı kelimelerde $a > ə$ değişimi olmuştur.

Azerbaycan Türkçesinde tərəf - Türkiye Türkçesinde taraf - Arapçada taraf

3-Yabancı asıllı bazı kelimelerde $u > ü$ değişimi olmuştur.

Azerbaycan Türkçesinde güvvət - Türkiye Türkçesinde kuvvet - Arapçada kuvvet

4-Türkiye Türkçesinde ki bazı kelimelerdeki "u ve ü" sesleri Azerbaycan Türkçesinde "o veya ö" olmuştur.

Azerbaycan Türkçesinde gözəl; oyan- - Türkiye Türkçesinde güzel; uyan-

5-Türkiye Türkçesindeki bazı kelimelerde içsesteki "v" nin etkisi ile Azerbaycan Türkçesinde $o > a$; $ö > e$ yuvarlaklaşması görülür.

Azerbaycan Türkçesinde ovuc; dövlət - Türkiye Türkçesinde avuç; devlet

Ünlü Yuvarlaklaşması

Azerbaycan Türkçesinde özellikle ilk hece de genelde yuvarlak-geniş ünlü kullanılır. Bazı harflerin "b, m, p, f, v" sebep olduğu bu yuvarlaklaşma hadisesinde; $a > o$, $ö - e > ö$, $o - ı > u - i > ü$ değişimleri gerçekleşir.

Azerbaycan Türkçesinde övlad; mövsüm - Türkiye Türkçesinde evlat; mevsim
Azerbaycan Türkçesinde ov; pilov - Türkiye Türkçesinde av; pilav
Azerbaycan Türkçesinde buraxmağ - Türkiye Türkçesinde bırakmak
Azerbaycan Türkçesinde şüşä; tülkü - Türkiye Türkçesinde şişe; tilki

²⁶ Buran-Alkaya, syf. 82.

Yer Değiştirme (Göçüşme)

Kelime içindeki iki sesin nedensiz(?) olarak yer değiştirmesi olayına göçüşme denir. Çoğunlukla /p/, /t/, /l/ ünsüzlerinde görülür²⁷.

Azerbaycan Türkçesinde yer değiştirme (göçüşme) fazlaca görülen bir ses olayıdır.

Azerbaycan Türkçesinde torpağ; yarpağ - Türkiye Türkçesinde toprak; yaprak

Ünsüz İkizleşmesi

Aynı zamanda bir ünsüz türemesi de sayılabilen bu olay daha çok yabancı kökenli kelimeler ile Türkçe “etmek, olmak, eylemek” gibi yardımcı eylemler birleşeceği zaman yabancı kökenli kelimenin son sesinin ikizleşmesine denir²⁸.

Azerbaycan Türkçesinin en önemli özelliklerinden biridir ve çokça görülür.

Azerbaycan Türkçesinde toppuz; sağgız - Türkiye Türkçesinde topuz; sakız

Ünsüz Düşmesi

Küçültme ve sevgi ifade eden ekler (-cIk, -cUk, -cAk) sonu -k ile biten kelimelere geldiği zaman son ses -k düşer²⁹.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde dar ünlülerden "ı, i, u, ü" sonra gelen bazı "y" sesleri düşer sonraki ses eğer "ı" ise "i" olur.

Azerbaycan Türkçesinde igid; üräk - Türkiye Türkçesinde yiğit; yürek

Dudak Ünsüzlerinin Benzeşmesi

Türkiye Türkçesinde daha çok yabancı kökenli kelimelerde görülen bu benzeşme olayında /b/ ünsüzü kendinden önceki /n/ ünsüzünü kendisine benzeterek “m” ünsüzüne dönüştürür³⁰.

Benzeşme hadisesi Azerbaycan Türkçesinde genelde konuşma dilinde vardır. Ancak özellikle kuvvetli bir "n" benzeşmesinin olduğu görülür. Azerbaycan Türkçesinde;

baxırlar → baxıllar; sändän → sännän; bilsinlär → bilsinnär

2.2.3. Şekil Bilgisi

A. Çekim Ekleri

1- İsim Çekim Ekleri

Çokluk Eki

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de çokluk eki +lAr ekidir ve ünlü uyumuna uyar; ölkälär "ülkeler", daşlar "taşlar".

²⁷ Erdem-Karataş-Hirik, syf. 355

²⁸ Erdem-Karataş-Hirik, syf. 352

²⁹ Erdem-Karataş-Hirik, syf. 353

³⁰ Erdem-Karataş-Hirik, syf. 354

İyelik Ekleri

Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	+(I)m, +(U)m	+(I)mIz, +(U)mUz
II. Şahıs	+(I)n, +(U)n	+(I)nIz, +(U)nUz
III. Şahıs	+sI, +sU, +I\U	+IArI, +sI, +sU

Aitlik Eki

Aitlik bildiren bu ek iyelik konumunda da kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde de *+kI* olarak kullanılır. Ancak Türkiye Türkçesinden farklı olarak ek damak ve dudak uyumuna girer; *dänänki* "dünkü", *sonrakı* "sonraki".

Hâl Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde bir iki yerdeki farklılık dışında Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

Yalın Hâl

İsmin *eksiz* hâlidir; *gedim* "eski", *daş* "taş".

Yönelme Hâli

Yönelme hâli eki de Türkiye Türkçesi gibidir. Ünsüz bir sestem sonra *+A*, ünlü bir sestem sonra ise araya bir "y" sesi olarak *+(y)A* olarak gelir; *evä* "eve", *suya*.

Bulunma Hâli

Türkiye Türkçesinden farklı olarak bulunma hâli eki tek şekillidir. Sadece tonlu şekli olarak *+dA* kullanılır; *kendde* "kentte", *Hesende* "Hasan'da".

Ayrılma Hâli

Azerbaycan Türkçesinde ayrılma hâli ekinin de tek şekli vardır. Tonlu olarak sadece *+dAn* kullanılır; *evdän* "evden", *atdan* "attan".

Vasıta Hâli

Azerbaycan Türkçesinin vasıta hâli eki *+(y)lA*'dır. Bu ek birliktelik, vasıta anlamı katar. Türkiye Türkçesindeki gibi ile edatının ekleşmesinden oluşmuştur; *diğgätlä* "dikkatle", *onunla*.

Bu ekin bir de Eski Türkçede kullanılan *+In*, *+Un* şekli vardır. Günümüzde işlevsel olmayan bu ek Azerbaycan sahasında kalıplaşmış olarak birkaç örnekte görülür; *yazın* "ilkbaharda", *üçün* "için", *ilkin* "ilk defa."

Eşitlik Hâli

Eşitlik hâli eki de Türkiye Türkçesiyle aynıdır, *+cA*'dır. Tek fark sadece tonlu şeklinin kullanılmasıdır; *zorbaca*, *māncä* "benim gibi".

Yükleme Hâli

Azerbaycan Türkçesinde yükleme hâli eki ünsüzle biten isimlere +I, +U olarak gelir. Türkiye Türkçesinden farklı olan kısmı ise ünlüyle biten isimlere +(y)I, +(y)U olarak değil +nI, +nU olarak eklenmesidir; işi, sözü, almanı "elmayı".

İlgi Hâli

İlgi hâli eki ünsüzlerden sonra +In, +Un ünlülerden sonra ise +nIn, +nUn' dur; ananın, ağacın.

Soru Eki

Azerbaycan Türkçesinde soru ifadesi çoğunlukla tonlama ve vurguyla sağlanır. Ancak ek kullanımı söz konusuysa Türkiye Türkçesiyle aynıdır+mI, +mU eki kullanılır tek fark ek bizdeki gibi ayrılmaz bitişik yazılır; mənmi? "ben mi?"

Soru ekinin kullanımı farklıdır. Türkiye Türkçesinde soru eki görülen geçmiş zaman, şart ve emir çekimlerinde her zaman sonda, diğer çekimlerde ise şahıs ekinin önünde kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde ise bu ayırım yoktur soru eki bütün çekimlerde sona getirilir.

Azerbaycan Türkçesinde gelerem mi? - Türkiye Türkçesinde gelmiş miyim?

2-Ek Fiilin Çekimi

Ek fiil, Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi dört şekilde çekimlenir: Öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve şart.

Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

İsimlerden sonra i- fiiline -(I)mIş eki getirilerek yapılır.

Olumsuz çekimi de *deyil* sözcüğüyle yapılır; güzel deyilmişəm *gözəlmişəm, gözəlmişən, gözəlmiş, gözəlmişik, gözəlmişiniz, gözəlmişlər*

Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

İsimlerden sonra i- fiiline -(I)dI eki getirilerek yapılır.

Olumsuz çekimi de *deyil* sözcüğüyle yapılır; güzel deyil idim *gözəl idim, gözəl idin, gözəl idi, gözəl idik, gözəl idiniz, gözəl idilər*

Şimdiki Zaman Çekimi

İsimlerden sonra i- fiiline zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle çekimlenir. III. tekil\çoğul şahıslarda ise +dIr eki eklenir.

Olumsuz çekimi de *deyil* sözcüğüyle yapılır; güzel deyiləm *gözələm, gözəlsən, gözəldir, gözəlik, gözəlsiniz, gözəldirlər*

Sart Kipinin Çekimi

İsimlerden sonra i- fiiline -sA eki getirilerek yapılır.

Olumsuz çekimi de *deyil* sözcüğüyle yapılır; güzel deyilsəm *gözəlsəm, gözəlsən, gözəlsə, gözəlsək, gözəlsəniz, gözəlsələr*

3- Fiil Çekim Ekleri

Şahıs Ekleri

İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinin çekiminde kullanılır. Ancak Levent Doğan-Ahmediyev-Efendiyev-Oğuzhan Durmuş gereklilik kipinin çekiminde de iyelik kökenli ekler alınmıştır. Yavuz Kartallıoğlu-Hüseyin Yıldırım ise gereklilik için zamir kökenli şahıs eklerini almışlardır. Biz de bu çalışmamızda bu konuda son anlayışa uygun olarak sınıflandırma yaptık.

	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	-m	-ğ(x), -k
II. Şahıs	-n	-nIz, -nUz
III. Şahıs	-∅	--lAr

Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve istek çekimlerinde kullanılır.

	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	-Am	-ığ(x)\-uğ(x), -ik\-\ ük
II. Şahıs	-sAn	-sInIz, -sUnUz
III. Şahıs	-∅ , -dIr	-(dIr)lAr

Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri

	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	-Im	-ağ\-\äk
II. Şahıs	-∅	-In, Un
III. Şahıs	-sIn	-sInlAr, -sUnlAr

Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Azerbaycan Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki *-dl, -dU'* dur. Türkiye Türkçesinden tek farkı ekin sadece tonlu olarak kullanılmasıdır. İyelik kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir. Olumsuz çekimi de *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılır; "almadım".

"okudum"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>Oxudum</i>	<i>oxuduğ</i>
II. Şahıs	<i>Oxudun</i>	<i>oxudunuz</i>
III. Şahıs	<i>Oxudu</i>	<i>oxudular</i>

Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi

Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman iki şekilde yapılır³¹.

a. Bu kipin çekimi ilk olarak Türkiye Türkçesindeki gibi -mİş, -mUş ekiyle yapılır. Bu kipin çekiminde de zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; "almamışam".

"okumuşum"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	Oxumuşam	oxumuşuğ
II. Şahıs	Oxumuşsan	oxumuşsunuz
III. Şahıs	oxumuş(dur)	oxumuş(dur)lar

b. Bir diğer öğrenilen geçmiş zaman çekimi ise -(y)İb, -(y)U_b ekine zamir kökenli şahıs ekleri eklenerek yapılır. Yalnız bu eki I.tekil ve çoğul şahıslar almazlar. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; "almayıbsan (almamışsın)".

"okumuşsun"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	-Ø	-Ø
II. Şahıs	Oxuyubsan	oxuyubsunuz
III. Şahıs	oxuyub(dur)	oxuyub(dur)lar

Şimdiki Zaman Kipi

Bu kipin çekimi Türkiye Türkçesinden tamamen farklıdır ve iki şekli vardır³².

a. Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanın ilk çekimi -r, -Ir, -Ur ekine zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ünlüyle biten fiillerde araya bir "y" ünsüzü getirilir.

Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır. Ancak bu çekim sırasında olumsuzluk ekinin ünlüsü düşer ve ek zaman ekiyle birleşir; "almıram (almıyorum)".

"okuyorum"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	Oxuyuram	oxuyuruğ
II. Şahıs	Oxuyursan	oxuyursunuz
III. Şahıs	Oxuyur	oxuyurlar

b.-mağda\măkdă Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de şimdiki zaman anlamı verebilir. Çekim zamir kökenli şahıs ekleriyle yapılır. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; "almamağdayam (almıyorum)".

³¹ Levent Doğan-Ahmediyev, Oğuzhan Durmuş, **Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı**, I. Bölüm, Kriter Yayınları, İstanbul, 2007.

³² Doğan-Efendiyev-Durmuş, syf. 34.

"okuyorum"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	oxumağdayam	Oxumağdayıg
II. Şahıs	oxumağdasan	Oxumağdasınız
III. Şahıs	oxumağda(dır)	oxumağda(dır)lar

Geniş Zaman Kipi

Geniş zaman kipinin çekimi Türkiye Türkçesinden farklı olarak sadece *-(y)Ar* ekiyle yapılır. Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *-r, -Ir, -Ur* geniş zaman ekleri Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanı değil şimdiki zamanı ifade eder. Olumsuz şeklinde ise ekin kaynaşmış şekli olan *-mAr* ekiyle *-mAz* (II.\III. tekil\çoğul şahıslarında kullanılır) eki kullanılır; *almaram* "almam", *almaz*.

"okurum"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	Oxuyaram	Oxuyarıg
II. Şahıs	Oxuyarsan	Oxuyarsınız
III. Şahıs	Oxuyar	Oxuyarlar

Gelecek Zaman Kipi

Türkiye Türkçesi gibi *-acağ, -əcək* ekiyle çekimlenir. I. çoğul ya da I.tekil şahısta çekimlendiğinde iki ünlü arasında kalan *ğ* sesi *ğ'ya, k* sesi *y'ye* döner. Gelecek zaman çekimi zamir kökenli şahıs ekleriyle yapılır. Olumsuz çekimi de *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılır; *almayacağam* "almayacağım".

"okuyacağım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	Oxuyacağam	Oxuyacağıg
II. Şahıs	Oxuyacağsan	Oxuyacağsınız
III. Şahıs	oxuyacağ(dır)	oxuyacağ(dır)lar

Tasarlama Kipleri

Şart Kipi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-sA* ekiyle çekimlenir ve iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi de *-mA* olumsuzluk ekiyle yapılır; *almasam*.

"okusam"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	Oxusam	Oxusağ
II. Şahıs	Oxusan	Oxusanız
III. Şahıs	Oxusa	Oxusalar

İstek Kipi

İstek çekimi -(y)A eki ile yapılır. Çekimde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; *almayam* "almıyorum".

"okuyayım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>Oxuyam</i>	<i>Oxuyağ</i>
II. Şahıs	<i>Oxuyasan</i>	<i>Oxuyasınız</i>
III. Şahıs	<i>Oxuya</i>	<i>Oxuyalar</i>

Emir Kipi

Azerbaycan Türkçesinde emir kipinin özel bir eki yoktur. Fiillere şahıs eklerinin eklenmesiyle emir anlamı verilir sadece II. tekil şahıs ek almaz. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; *almayım* "almıyorum".

"okuyayım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>Oxuyum</i>	<i>Oxuyağ</i>
II. Şahıs	<i>Oxu</i>	<i>Oxuyun</i>
III. Şahıs	<i>Oxusun</i>	<i>Oxusunlar</i>

Gereklilik Kipi

Azerbaycan Türkçesinde gereklilik çekimi üç şekilde yapılır³³.

a. -mAlI ekiyle yapılan gereklilik çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi de -mA olumsuzluk ekiyle yapılır; *almamalıyam* "almamalıyım".

"okumalıyım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>Oxumalıyam</i>	<i>Oxumalıyığ</i>
II. Şahıs	<i>Oxumalısın</i>	<i>Oxumalısınız</i>
III. Şahıs	<i>Oxumalı</i>	<i>Oxumalılar</i>

b. -AsI ekiyle gereklilik çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Buek cümleye "lazım" anlamı katar. Olumsuz çekimi de *deyil* kelimesiyle yapılır; *alası deyiləm* "almam gerekiyor".

"okumam lazım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>Oxuyasıyam</i>	<i>Oxuyasıyığ</i>
II. Şahıs	<i>Oxuyasısan</i>	<i>Oxuyasısınız</i>
III. Şahıs	<i>Oxuyasıdır</i>	<i>Oxuyasıdırlar</i>

³³ Ercilasun, syf. 209.

c. Gereklilik çekimi bir de *gäräk kelimesine -A istek eki* ve şahıs eklerinin eklenmesiyle yapılır.

"okumalıyım"	Tekil	Çoğul
I.Şahıs	<i>gäräk oxuyam</i>	<i>gäräk oxuyağ</i>
II. Şahıs	<i>gäräk oxuyasan</i>	<i>gäräk oxuyasınız</i>
III. Şahıs	<i>gäräk oxuya</i>	<i>gäräk oxuyalar</i>

4- Fiillerin Birleşik Çekimleri

Azerbaycan Türkçesinde bu çekim üç şekilde yapılır: Hikâye, Rivayet, Şart. Azerbaycan Türkçesi birleşik şart çekimine fazla itibar etmez basit şart çekimini tercih eder³⁴.

Hikâye Birleşik Çekimi

Zaman eki almış fiile i- ek fiilinin görülen geçmiş ekinin eklenmesiyle yapılır. Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi görülen geçmiş zaman ve emir kipinin hikâye birleşik zamanda çekimi yoktur.

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi; bil-miş-di-m

Geniş Zamanın Hikâyesi; bil-er-di-m

Şimdiki Zamanın Hikâyesi; bil-ir-di-m, bil-məkdə i-di-m

Gelecek Zamanın Hikâyesi; bil-əcək-di-m

Gereklilik Kipinin Hikâyesi; bil-meli-di-m, bil-esi-y-di-m

İstek Kipinin Hikâyesi; bil-e-y-di-m

Şart Kipinin Hikâyesi; bil-se-y-di-m

Rivayet Birleşik Çekimi

Zaman eki almış fiile i- ek fiilinin öğrenilen geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yapılır. Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi görülen geçmiş zaman ve emir kipinin rivayet birleşik zamanda çekimi yoktur.

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti; bil-miş-miş-əm (bilmiş imişəm)

Geniş Zamanın Rivayeti; bil-er-miş-əm

Şimdiki Zamanın Rivayeti; bil-ir-miş-əm

Gelecek Zamanın Rivayeti; bil-əcək-miş-əm

Gereklilik Kipinin Rivayeti; bil-meli-y-miş-əm, bil-esi-y-miş-əm

İstek Kipinin Rivayeti; bil-e-y-miş-əm

Şart Kipinin Rivayeti; bil-se-y-miş-əm

³⁴ Ercilasun, syf. 211.

Sart Birleşik Çekimi

Zaman eki almış fiil üzerine i- fiilinin şart eki getirilerek yapılır. Azerbaycan Türkçesinde emir kipinin, istek kipinin ve şart kipinin şart birleşik çekimi yoktur.

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı; bil-miş-se-m (bilmiş isem)

Geniş Zamanın Şartı; bil-er-se-m

Şimdiki Zamanın Şartı; bil-ir-se-m

Gelecek Zamanın Şartı; bil-əcək-se-m

Gereklilik Kipinin Şartı; bil-meli-y-əm-se, bil-esi-y-əm-se

B. Yeterlilik Fiili

Yeterlilik fiili Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -abil-\-äbil- ekleriyle yapılır; *oxuyabilirəm* "okuyabilirim. Olumsuz şekli ise Türkiye Türkçesinden farklıdır. Türkiye Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuzu -ama\-eme ekiyle yapılır. Azerbaycan Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuzu şu şekilde yapılır; "*ana fiil + -abil-\-äbil- + -mA (-mIr)*"; *oxuyabilmädim* "okuyamadım".

C. Fiilimsiler

İsim-Fiiller

Azerbaycan Türkçesinde isim-fiil ekleri Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

-mA: görmə "görme"	-ş: görüş "görme"	-mağ, -mek: görmek
-----------------------	----------------------	-----------------------

Sıfat-Fiiller

Azerbaycan Türkçesinde sıfat-fiil ekleri fonetik farklılıklar dışında Türkiye Türkçesiyle aynıdır.

Azerbaycan Türkçesindeki Sıfat-Fiil Ekleri	-an, -ən: gören uşağlar "gören çocuklar"	-maz, -məz: görməz göz "görmeyen göz"	-ası, əsi: görülesi iş "görüleli iş"
-r, -ar, -ər: görər göz "görür göz"	-dığ, -dik, -duğ, -dük: gördüyü iş "gördüğü iş"	-miş, -müş: görülmüş iş "görülmüş iş"	-acağ, -əcək: görüləcək iş "görülecek iş"

Zarf-Fiiller

Azerbaycan Türkçesinde zarf-fiil ekleri fonetik farklılıklar dışında Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Başlıca ekler ise şöyledir;

Azərbaycan Türkçesindeki Zarf-Fiiller	-anda, -əndə: görəndə "gördüğünde"	-ar ... maz, -ər ... : görər görməz "görür görmez"	-arağ, -ərək: "görərək"
-İb, -Ub: görüb "görüp"	-dığca, -dikcə, duğca, -dükce: gördükce "gördükçe"	-dığda, -dikdə, -duğda, - dükdə: gördükdə "gördüğünde"	-madan, mədən: "görmədən"
-kən: görmüşkən "gördüğü zaman"	-ınca, -incə, -unca, - üncə: görünce "görünce"	-cağ, -cək: görcək "görünce"	-a, -ə: görə "görə"

D. Kelime Türleri

Zamirler

Şahıs Zamirleri

Azərbaycan Türkçesinde şahıs zamirleri Türkiye Türkçesiyle fonetik farklılıklar dışında aynıdır. Şu şekildedir;

I. Tekil Şahıs: mən (mән)	I. Çoğul Şahıs: biz
II. Tekil Şahıs: sən (sән)	II. Çoğul Şahıs: siz
III. Tekil Şahıs: o	III. Çoğul Şahıs: onlar

İşaret Zamirleri

Azərbaycan Türkçesinde kullanılan işaret zamirlerini şöyle sıralayabiliriz; bu, o, bunlar, onlar, hemin "bu", béle "böyle", éle "öyle", hemen "o" zamirleridir.

Belirsizlik Zamirleri

Azərbaycan Türkçesinde çokca kullanılan belirsizlik zamirleri ise; biri, kim, kimsə, ne isə, hərəkəs, hərə "herkes", hər şey, hamı "herkes", bəzi "bazı", bəzisi "bazısı", hər hansı "herhangi", hər nə "her şey", heç kim "kimse, heç kes "hiç kimse" dir.

Dönüştülük Zamirleri

Azərbaycan Türkçesinde dönüştülük zamiri "öz (kendi)" kelimesidir.

I. Tekil Şahıs: özüm "kendim"	I. Çoğul Şahıs: özümüz "kendimiz"
II. Tekil Şahıs: özün "kendin"	II. Çoğul Şahıs: özünüz "kendiniz"
III. Tekil Şahıs: özü "kendisi"	III. Çoğul Şahıs: özləri "kendileri"

Soru Zamirleri

Azerbaycan Türkçesinde en fazla kullanılan soru zamirleri; kim, nə, niye "neden", nəçə "kaç", hara "nereye", hansı "hangisi", nəçənci "kaçıncı" dır.

Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de sıfatlar iki ana başlık altında incelenir:

Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları dört ayrı başlık altında incelenir:

İşaret Sıfatları

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi nesnelere yerini gösteren sıfatlardır. Azerbaycan Türkçesinde çokca kullanılan işaret sıfatları; bu, o, hemin "bu", hemen "o", éle "öyle", béle "böyle" dir.

Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları varlıkların özelliklerini belirsiz şekilde verir. En fazla kullanılan belirsizlik sıfatları ise; çox "çok", az, bir çox "birçok", başğa, xeyli "epeyce", hamı "hepsi", bir geder "biraz" dir.

Soru Sıfatları

Varlıkları soru yoluyla anlatan, belirten sıfatlardır. Başlıcaları; néçə "kaç, ne kadar", hansı "hangi" dir.

Sayı Sıfatları

a. Asıl Sayı Sıfatları

Varlıkların miktarını belirleyen sıfatlardır. Fonetik yönden farklılığı dışında (ünsüz ikisleşmesi) Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Başlıca asıl sayı sıfatları; doğguz, səkkiz, yüz min "yüz bin", on bəş... vb.

b. Sıra Sayı Sıfatları

Sayının üstüne *-(I)ncI, -(U)ncu* eklerinin getirilmesiyle yapılır; birinci, onuncu, üçüncü, səkkizinci... vb.

c. Kesir Sayı Sıfatları

Kesir sayı sıfatları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bulunma hâli ekiyle yapılır; bəşde bir, onda iki, doğguzda üç... vb.

d. Üleştirme Sayı Sıfatları

Üleştirme sayı sıfatının yapısı Azerbaycan Türkçesinde farklıdır. Türkiye Türkçesinde; sayının üstüne +ar, +er, +şar, +şer eklerinin eklenmesiyle yapılır. Bu kurala Azerbaycan sahasında birkaç örnek dışında uyulmaz çünkü üleştirme ikileme yoluyla yapılır; birär birär, altışär altışär... vb.

Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları varlıkları somut yönden yani renk, biçim, şekil gibi yönlerden ve bazen de soyut şekilde (gözel adam, çirkin söz) niteler. Birkaç örnek vereceksek olursak; büyük kız "büyük kız", pis uşag "kötü çocuk" ... vb.

Zarflar

Durum Zarfları

Fiillerin nasıl gerçekleştiğini anlatan bu zarflardan epey vardır; ağır, yavaş, tız, sakit "yavaşça, sessizce", sevincek "sevine sevine", şirin-şirin, yan-yana, baş-baş, diz-dizâ... vb.

Yer-Yön Zarfları

Gerçekleşen eylemlerin yerini ve yönünü anlatır. Azerbaycan Türkçesinde sayıları durum zarfları kadar fazla değildir; içeri, dışarı, aşağı, gəri... vb.

Zaman Zarfları

Fiillerin zamanını eylemin ne zaman gerçekleştiğini anlatan zarflardır; indi "şimdi", sonra, hâlâ "hâlâ, henüz", əvvəl, ertə, gecə, gündüz, günorta "öğleyin", daima... vb.

Miktar Zarfları

Gerçekleşen eylemin ne miktarda hangi ölçüde gerçekleştiğini belirtir; bir az, az çox "az çok", çox çox "çok çok", doyunca "doyana kadar" ... vb.

Soru Zarfları

Fiilleri soru yönünden niteleyerek belirten zarflardır; haçan "ne zaman", nə zaman, ne geder "ne kadar", néce "nasıl" ... vb.

Azerbaycan Türkçesinde "*bir*" kelimesi daha çok "bir defa, bir daha" manasıyla zarf olarak kullanılmaktadır.

Edatlar

Cümlede tek başlarına hiçbir anlamı karşılayamayan bu kelimeler içinde bulunduğu cümleye göre anlam kazanır. *Son çekim edatları* olarak adlandırılan edatlar, Azerbaycan sahasında *göşma* adı altında incelenir. Çağdaş Türk Lehçeleri kitabında son çekim edatları şu başlıklar altında incelenmiştir;

Yalın ve ilgi hâlimden sonra kullanılanlar: kimi "gibi", üçün "için", tek "gibi", teki "gibi", tekin "gibi", geder "kadar", boyu, boyunca, üzre, içre ile.

Yönelme hâlimden sonra kullanılanlar: değin "kadar", gərşi "karşı", reğmen "rağmen", göre, nisbeten, geder "kadar", aid.

Ayrılma hâlimden sonra kullanılanlar: geyri "gayrı", başğa "başka", evvel, sora "sonra", gabağ "önce", dolayı, ibaret, ötrü, beri.

Bağlaçlar

Bağlaçlar cümlede kelimeleri, cümleleri, paragrafları birbirine bağlayan sözcüklerdir. Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bağlaçlar ise; çünkü, və, ilə, ki, amma, məsələn "mesela", gərək, ancağ, eslinde, şübhəsiz... vb.

Ünlemler

Duyguları belirtmek için kullanılan ünlemler Azerbaycan Türkçesinde de oldukça kullanılan kelime gruplarıdır. Başlıcaları; ax, aḡ, bıy "tüh", ey, hey, of, ay, ay aman, vay, uf, hə... vb.

Azerbaycan Türkçesinde "ay" hitap edatı Eski Türkçedeki gibi devam etmiştir "ey" şeklinde dönüşmemiştir.

3- Masalın Tanımı ve Azerbaycan Masallarının Tasnifi

Edebiyat dünyasına bakıldığında yazılı edebiyattan önce sözlü edebiyatın olduğu görülür. Türk edebiyatına bakıldığında ise yazılı dönem batıya göre epey geç başlamıştır. Bu durum sözlü edebiyat dönemi ürünleri açısından ise verim sağlamıştır. Çünkü insanlar yazıdan öncede duygu ve düşüncelerini anlatmak zorundaydı bu da ancak masallar, ninniler, efsaneler, türküler, destanlar gibi sözlü ürünlerle mümkün olmuştur.

Sözlü edebiyat dönemi ürünlerinden masal ise diğerlerine göre daha müstesna bir yapıdadır. Masal Arapçadaki "mesel" sözcüğünün "masal" olarak dilimize geçmiş hâlidir. En eski ve ilk Türkçe sözlüğümüz olan Divānu Lügati't Türk'te de karşımıza "ödkünç" adıyla çıkmaktadır. Lehçelerde ve diğer dillerde başka adlarla ancak hemen hemen aynı mantıkla yazıldığı görülür³⁵. Masallar için bilinen en yanlış gerçekse çocuklar için anlatılar olduğudur. Masallar yetişkinler dünyasında da ayna olabilecek derecede önemli bir türdür. Halka yönelik olarak yazılan masallarda her şeyden önce karşıtlık vardır, karşıtlıklar içindeyse millilik yer alır. Öylesine geniş bir yelpazedir masallar. Örneğin; hırsızlığa eğilimli bir çocuğa ya da yetişkine bunun yanlışlığını kendi kültürüne ait küçük bir masalla kolayca anlatabilirsiniz. Ufak bu hikâyeler gerçek ahlak kurallarını yumuşatarak düzeltebilir. Gerçekten de öyledir, masallar özellikle kapalı toplumların en iyi eğitim aracıdır. Erol Yıldır "Masallar kadar insanı hayata hazırlayan, duygularını besleyen başka bir tür yoktur. Bu bereketli kaynak, geleceğin insanını şekillendirir." demiştir.

³⁵ Erol Yıldır, **Masallar ve Çizgi Roman**, Töre, S.13, Ocak 1984 .

Masalların tarihçesine bakmak ise oldukça zordur. Muhsine Helimoğlu Yavuz'un "Masallar ve Eğitimsel İşlevleri" adlı eserinde değindiği gibi bu zorluğun en önemli sebebi masalların 3 belirsizlik kuralına göre yazılmalarıdır. Bu belirsizlikler; yer-zaman-mekân belirsizliğidir³⁶. Diğer sözlü dönem ürünlerinden onu ayıran bu özelliğinden dolayı masalların hangi dönemde başladığını günümüze kadar hangi evrelerden geçtiğini saptamak oldukça güçtür.

Ancak masallar hakkındaki ilmi çalışmaların XIX. yy da başladığı ancak Avrupa sahasına bakıldığında bu kanının XVIII. yy kadar uzandığı da görülür³⁷.

Ahlaki bozuklukların düzeltilmesi için iyi ile kötünün ayrırmsama noktalarını anlatan bu kısa anlatılar çalışmamızdaki Azerbaycan Türkçesinde de aynı amaca hizmet eder. Ancak masal yerine "nağıl" kelimesi kullanılmaktadır. Diğer tüm sözlü edebiyat ürünü olan masalarda bulunan özellikler Azerbaycan Türkçesi masallarında da bulunmaktadır. Azerbaycan Türkçesi masallarında gerçek hayatın doğal karesinden yansımalar bulmak hatta kahramanların yaşamdan kesitler olduğunu anlamak mümkündür.

Azerbaycan masallarına dikkatle bakıldığında bu masalarda mitolojik unsurların fazlasıyla yer aldığı görülür. Bu unsurlar belli bir çevreden değil çok eski zamanlardan haber vermektedir. Bu masallar masalı oluşturan, kendi değerlerine göre şekillendiren herhangi birinin batıl inançlarından oluşmuştur. Ayrıca bu masallar eski zamanlardaki insanların tabiata karşı fikir, duygu ve hayallerini sözle naturalist ve tabiatüstü görüşlerini ifade eder. Masalarda hayattan alınacak ahlaki derslerden; mazlum, ezilmiş, cahil kalmış kişilerin hayatlarından; Budda, Hz.Yusuf, Hz.İsa, Hz.Musa gibi efsanevi kişilerden; sihirli kişilerden ve olaylardan bahsedilmektedir. Mucizevî şekilde dünyaya gelen çocuklardan bahsedilir bu çocuklar masalın kahramanı olur ve masalın sonunda zorla padişahın tahtına el koyarlar³⁸. Azerbaycan masallarında sosyal, siyasi, ahlaki, dini pek çok konu üzerinde durulmaktadır.

³⁶ Muhsine Helimoğlu Yavuz, **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**, İstanbul, 2013.

³⁷Süleyman Tülücü, **Binbir Gece Masalları Üzerine**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.22, Erzurum, 2004.

³⁸ Şərq Qərb, **Azərbaycan Nağılları**, Beş Cilddə I Cild, 7-20 syf, Bakı, 2005.

Azerbaycan masallarının tarihi kökü, menşei, devletin varolmasından önceki devirlere bağlansa da halk arasında bugün sözlü şekilde hayattadır. Azerbaycan masallarının garip olayları tatlı bir üslupla tasvir etmesi, hakkın adaletsizlik üzerinde galip gelmesi, sihirli eşya ve güçlerin mucizevî, korkunç mahlûkların mahv edilmesi; toprağa ve yurda bağlılık, katıksız sevginin ön plana çıkması halkın ilgisini çekmiştir³⁹.

Azerbaycan masallarında eski dönemlerin düşünce tarzı ile şekilenen motiflere rast gelinmektedir. Hayata dair masallarda eski unsurlar, gerçek hayaller ve kahramanların tasviri yapılmaktadır. Hadiselerin kısmen gerçekçi anlamda takdim edilmesi, folklorda hayat masallarının menşeinin kaynak itibariyle hayvan ve sihirli masallarında çok sonraki devirlerin ürünü olduğunu gösterir⁴.

Azerbaycan masalları milletlerarası öğeler ve kendine has milli özellikler taşımaktadır. Sosyal ilişkilerin yanı sıra, toplumun yaşantısı, ahlak ve psikolojisi burada kendini bulmaktadır. Tabiat ve toplumdaki hadiselere Azerbaycan Türklerinin bakışı, atalarının düşüncesi, akıl dolu diyaloglar, tasvirler, dilin incelikleri, milli özellikler olarak kabul edilebilir⁴⁰.

Kemal Yılmaz makalesinde Behrengi'den yararlanarak Azerbaycan folklorüne ait hikâyeleri üç gruba ayırmıştır; 1. Yiğitlerin aşkları, yüreklilikleri ve bunların padişahlar, hanlar ve derebeylerle mücadelelerini anlatan hamasi hikâyeler. 2. Sadece romantik olan hikâyeler. 3. Uzun kış gecelerinde çocukları eğlendirmek ve uyutmak için anlatılan masallar. Bunun dışında bir de Azerbaycan folklorüne ait masalları; hayvan masalları, sihirli masallar ve sosyal hayat masalları olarak üç ayrı gruba ayırmıştır⁴¹.

Azerbaycan masallarında en önemli hususiyetlerden birisi geleneksel kalıpların sık sık kullanılmasıdır. Onları içerik yönüyle; giriş, gelişme ve sonuç kalıpları olarak bölmek mümkündür. Azerbaycan masallarının önemli özelliklerinden biri de üçlü

³⁹ Kemal Yılmaz, **Azerbaycan Masallarının Edebi Analizine Dair Bir Deneme**, Qafqaz Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan, 2006.

⁴⁰ Meherrem Qasımlı, **Azerbaycan folklore: formation and historical semantics**, **Folklor ve Etnografiya**, 2004.

⁴¹ Yılmaz, syf. 79.

usül sistemini kullanmasıdır. Çeşitli olaylar ve hâller masal içerisinde çeşitli şekillerde üç defa tekrar okunur. Bazı masalarda ise masalarda ise masalda yaşananlar kahramanın ağzından anlatılır. Bu husus, masalların içerik yönünden zenginleştirilmesi amacını taşımaktadır⁴².

Türkiye'de masallar üzerine çalışmalara ilk olarak yabancı türkologlar başlamıştır. Saim Sakaoğlu'nun Gümüşhane Masalları adlı eserinde Türk masallarını içine alan en eski derleme Fransa Kralı 14. Lui'nin mütercim sekreteri olan M. Digeon'un eseri olduğunu belirtmiştir. Sonrasında Pertev Naili Boratav'ın çok değerli çalışmaları olmuştur. Zaten Boratav ile Türk masalları belirli bir sisteme bağlanmış ve uluslararası sahaya taşınmıştır⁴³. Daha sonra Türk araştırmacılarla sözlü edebiyatımızdaki masal kavramı üzerinde fazlasıyla durulmuş ve eserler verilmiştir. İlk olarak Ziya Gökalp Türk masalları üzerine eğilmiştir ve *Küçük Mecmua* adlı bir eser çıkarmıştır. Eflatun Cem Güney, Şükrü Elçin, Ahmet Caferoğlu, Saim Sakaoğlu, Nedim Bakırcı, Ali Berat Alptekin, Umay Günay ve daha birçok türkolog masallar üzerinde çeşitli incelemeler yapmış ve eserler yayınlamışlardır.

Azerbaycan' da ise ilk masal çalışmaları, sözlü halk edebiyatı ürünlerinin derlenmeye başlandığı tarihe rastlar. Azerbaycan sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesinde Firudun Köçerli, Mahmudbeyov, Mir Heşim Vezirov, Teymurbey Bayramelibeyov, Sultan Mecid Geniyev, İsmail Efendiyev gibi Azerbaycan aydınları ile birlikte, Aleksandr ve Nikolay Kalaşov'lar, S. Zelinski, K. A. Nikitin, B. Bejanov, N. Kazbek, A. Zakarov gibi Rus eğitimcilerinin de hizmetleri olmuştur⁴⁴.

Elde edilen kaynaklarda, 1916 yılından 1920'lerin ikinci yarısına kadar Azerbaycan masalları ile ilgili herhangi bir çalışma ve yayına rastlanmamıştır. 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı ve bu savaş sonrasında Rusya'da yapılan devrimle onu izleyen iç savaşlar; Kafkasya ve Azerbaycan'da başlayan özgürlük ve cumhuriyet yaratma çabaları, bu çabalar sonunda Bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, ülkedeki rejim değişikliğinin doğurduğu sorunlar bilimsel çalışmaları ve

⁴² Yılmaz, syf. 81.

⁴⁴ Telli Memmedova, *Uşag Folklorunun Toplanması, Neşri ve Öğrenilmesi Tarihinden, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler*, 6. Kitap, Bakü/Azerbaycan, 1981

yayınları doğal olarak aksatmıştır. Bunların yanında, Paşa Efendiyev'in de belirttiği gibi, 1920'li yıllara kadar Azerbaycan masalları alanında yapılan çalışmalarda ve yayınlarda herhangi bir bilimsel kaygı olmamış; masallardan daha çok okuma-yazma öğretiminde bir araç olarak yararlanılmıştır. 1930'lu yıllar ise Azerbaycan masalları ile ilgili çalışmalar açısından çok verimli olmuştur⁴⁵.

Türkiye'de Azerbaycan masalları ile ilgili ilk yayının, Bağımsız Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucularından ve ilk cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade tarafından yapılmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'de Azerbaycan masallarına gösterilen ilginin ve onlarla ilgili yayınların arttığı söylenebilir⁴⁶.

Türkiye'de ve Azerbaycan' da masallar üzerine fazlasıyla çalışmalar yapılmıştır. Asırlar öncesinden beri var olan sözlü edebiyat geleneği günümüze kadar devam etmiştir ve malzeme açısından çok geniştir. Her iki dil içinde kapsamlı açıklamalar ve kaynakçalar Sermin Yumuşak'ın yüksek lisans tezinde ayrıntılı şekilde açıklanmıştır⁴⁷. Bu başlık altında yer alan içerik orada fazlasıyla geniş olarak açıklandığı için tekrara düşmemek açısından farklı kaynaklar taranmış, bulunabilen farklı bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır.

⁴⁵ Telli Memmedova, **Uşag Folklorunun Toplanması, Neşri ve Öğrenilmesi Tarihinden, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler**, 6. Kitap, Bakü/Azerbaycan, 1981.

⁴⁶ **Azerbaycan Masalları Araştırma-İnceleme**, Anadolu Sanat Yayınları/29, Halk Edebiyatı Dizisi/4, İstanbul, 1995.

⁴⁷ Sermin Yumuşak, **Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2013.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKTARMA SIRASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

1.1. Masal Metinlerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

1.1.1. Dil Alanlarının Örtüşme Meselesi

Dünya üzerinde bugüne kadar milyonlarca dil kabul görmüş ve belli kesimlerce konuşulmuştur. Ancak zamanın getirdiği sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı bu dil ailelerinin bazıları konuşma alanını genişletmiştir. Diğer bir kısmı da konuşulmadığı için kaybolarak ölü diller sınıfına dâhil olmuştur.

Bu dil ailelerinin arasında ise anlaşma oranı mesafeye göre değişir. Bu mesafeyi yaşanan siyasi faktörlerde etkileyebilir. Bugün modern Türk yazı dilleri; Uygurca, Kıpçakça, Bulgarca, Oğuzca olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu dil ailelerinin alt başlıklarında olan dillerin birbirleriyle anlaşma oranı diğer gruba oranla daha yüksektir. Örneğin; kökeni Oğuzcaya dayanan Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin anlaşma oranı çok yüksekken; kökeni Uygurcaya dayanan Özbekçe ile Türkiye Türkçesinin anlaşma oranı neredeyse yok denecek kadar azdır.

Köken olarak aynı dil ailesine mensup olup birbiriyle örtüşme oranının eşit olmadığı diller de vardır. "Aynı temel lehçeye dayanan ikincil lehçelerin birbirleriyle örtüşme oranları da eşit değildir. Mesela, Kıpçak temel lehçesinden gelen Tatar-Kazak-Başkurt yazı dillerinin karşılıklı örtüşme oranları aynı değildir⁴⁸."

Coğrafi koşullar, yakınlık-uzaklık gibi faktörler dillerin örtüşmesine etkendir. Ancak unutulmamalıdır ki tarih boyunca medeniyetlerin birbirleriyle olan sosyal, siyasi, ticari münasebetleri de dillerin yakınlaşmasına, uzaklaşmasına ya da karışmasına etken olmuştur.

⁴⁸ Mustafa Uğurlu, *Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi*, Kırıkkale, 2001.

Araştırma konumuz olan Azerbaycan Türkçesiyle Türkiye Türkçesi ise dil alanlarının örtüşmesi bakımından oldukça uyumludur. Bu duruma Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesine Gagavuzcadan sonra en yakın dil olması da en büyük etkindir.

Örneğin; orijinal masal metinlerinde geçen “razı olmak” deyimi hedef lehçede de vardır ve her iki lehçede de “kabul etmek, onay vermek” anlamlarında kullanılır. Aynı şekilde “O” 3.tekil şahıs zamiri ile “biz, siz, onlar” çoğul şahıs zamirleri kaynak lehçe ve hedef lehçe için ortaktır. Bunun gibi ses ve anlam noktasında birebir örtüşen kelime ve cümleler bulmak mümkündür. Kısacası; Azerbaycan Türkçesi masal metinlerinde geçen pek çok kelime, deyim birebir ses değişikliği olmadan Türkiye Türkçesinde de vardır. Tüm bunlar Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin dil alanlarının örtüşüğünü kanıtlar niteliktedir.

1.1.2. Ses Farklılıkları

Ses farklılığı lehçeler arasında fazlaca karşımıza çıkan bir sorundur. Bu durum hemen hemen tüm lehçelerde karşımıza çıkmaktadır. Yalnız bu aktarma sorunu en kolay aşılabilen sorundur. Çünkü kelimenin ne olduğu ufak yöntemlerle kolaylıkla saptanabilir.

Azerbaycan Türkçesine ait on masal metninin genelinde karşımıza çıkan ses farklılıklarından birkaçı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Azerbaycan Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Keçmiş	Geçmiş	Mənim	Benim
Belə	Böyle	Alov	Alev
Kiçik	Küçük	Çıh-	Çık-

1.1.3. Eklerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Türkiye Türkçesi sonradan eklemeli bir dil olduğu için ekler dilbilgisi bünyesinde önem arz eder. Ancak ekler zaman içinde değişime ya da farklılaşmaya uğrayarak günümüzdeki hâlini almıştır yani Eski Türkçe döneminden bu yana ekler aynı kullanımda değildir. "Örneğin Köktürkçe de kullanılan -dAçI eki gelecek zamanı ifade ederken Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.

Türkçede eklerin kelimeye gelişi de belirli bir düzen içinde olur. İsim ve fiil köklerine gelen ekler bellidir ve bu ekler de gelişigüzel değil belirli bir sırayla eklenir. "Türkçede bu eklerin başlıca iki görevi vardır: Öncelikle, ekler yeni kelime yapımında kullanılırlar; yeni kelime yapımı büyük oranda ekler vasıtasıyla olur. Bazı durumlarda kelime birleşmesi yoluna gidilirse de bunun oranı oldukça azdır. Ayrıca, kelimelerin birbirine ve yükleme bağlanmaları da yine eklerle gerçekleşir⁴⁹".

Ekler bunlar gibi pek çok sebepten dolayı aktarma sorunları içinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi metinlerde karşılaşılan eklerin aktarımı problemi lehçeler arası aktarmalarda da karşımıza çıkar. Lehçeler arasında aktarma yaparken daha keskin kullanım hatalarına rastlanılır. Azerbaycan Türkçesine ait on masal metni incelenirken de eklerin aktarımıyla alakalı güçlükler yaşanmıştır. Eklerin aktarımı sırasında karşılaşılan güçlükler üç ana başlık altında toplanmıştır;

1. Bildirme Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

1. 1. Görülen Geçmiş Zamanın Aktarımı

1. 2. Öğrenilen/Duyulan Geçmiş Zamanın Aktarımı

1. 3. Şimdiki Zamanın Aktarımı

1. 4. Geniş Zamanın Aktarımı

1. 5. Gelecek Zamanın Aktarımı

2. Tasarlama Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

2. 1. Dilek/İstek Kipinin Aktarımı

2. 2. Emir Kipinin Aktarımı

2. 3. Şart Kipinin Aktarımı

2. 4. Gereklilik Kipinin Aktarımı

3. Fiilimsilerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

1.1.3.1. Bildirme Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

1. Görülen Geçmiş Zamanın Aktarımı

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman -dI/-dU ekiyle ifade edilir, tonluluk-tonsuzluk uyumuna göre de değişir. Azerbaycan Türkçesinde ise -dI eki kullanılır.

⁴⁹ Ahmet Karadoğan, **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları** (Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme), Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.

Ancak kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda -dI eki görülen geçmiş zaman ekiyle aktarılmamıştır. Çünkü Türkiye Türkçesinde masalların anlatımı/yazım dili öğrenilen geçmiş zamandır. Bu yüzden metinler Türkiye Türkçesindeki masal diline uygun olarak aktarılmıştır. Ancak bu ek metinlerde sadece öğrenilen geçmiş zaman ekiyle aktarılmamıştır. Görülen geçmiş zaman eki kaynak lehçeden hedef lehçeye öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, çeşitli fiilimsilerle (-kAn, -IncA/UncA, -Ip/Up, -ArAk) ve eksiz olarak aktarılmıştır. Metinlerde görülen geçmiş zamanın aktarımı şu şekillerde yapılmıştır;

Görülen Geçmiş Zaman → Öğrenilen Geçmiş Zaman

Məlik Duçar get**di**, qabağına bir qapı gə**ldi**, qapı açıl**dı**. [Melik Duçar]

"Melik Duçar gitmiş, önüne bir kapı gelmiş, kapı açılmış."

Görülen Geçmiş Zaman → Gelecek Zaman

Bəli, bu gün də qızı bu apard**ı**. [Üçbığ Kosa]

"Evet, bugün de kızı bu götürecekt."

Görülen Geçmiş Zaman → Geniş Zaman

Bəlkə bir şey edə bild**ik**. [Üçbığ Kosa]

"Belki bir şey yapabiliriz."

Görülen Geçmiş Zaman → Şimdiki Zaman

Ağ çeşmə sahibi qız gördü ki, Bəhrəm atı gətird**ı**. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Beyaz çeşmenin sahibi kız bakmış ki Behrem atı getiriyor."

Görülen Geçmiş Zaman → -kAn, -ArAk, -Ip/-Up, -IncA/-UncA Zarf-Fiil Ekleri

Surxayın dərdi ikiy**di** oldu üç. [Əcəm Oğlu İbrahim]

"Surhay'ın derdi ikiyken üç olmuş."

Almanı bölüb yarısını göndərd**ı** naxırçıya dedi: [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

"Elmayı ikiye bölüb yarısını çobana göndererek [şöyle] demiş:"

Kəndiri bunun belinə bağlad**ı**lar saldılar quyunun içinə.

"İpi bunun beline bağlayıp kuyunun içine salıvermişler."

[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

Axşam oldu Üçbığ Kosa ovdan gəldi. [Üçbığ Kosa]

"Akşam olunca Üç Bıyıklı Köse avdan gelmiş."

Görülen Geçmiş Zaman → Eksiz

Bəhrəm yerə enib gördü ki, at hazırdı. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Behrem yere inip bakmış ki at hazır."

2.Öğrenilen/Duyulan Geçmiş Zamanın Aktarımı

Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman -mİş/-mUş ekiyle ifade edilir. Azərbaycan Türkçesinde ise öğrenilen geçmiş zaman çekimi iki şekilde yapılır. İlk olarak Türkiye Türkçesindeki gibi -mİş/-mUş ekiyle yapılır. İkinci çekimi ise -İb/Ub Zarf-Fiil ekine zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle yapılır.

İncelenen masal metinlerine bakıldığında kaynak lehçedeki öğrenilen geçmiş zaman eki hedef lehçeye farklı zaman ve eklerle aktarılmıştır. Bu durum eklerin dile özgünlüğünü gözler önüne serer ve anlamsal olarak dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Öğrenilen geçmiş zaman eki kaynak lehçeden hedef lehçeye şu şekillerde aktarılmıştır; Görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, -mAdAn zarf-Fiil eki ve bir örnekte de yapım ekiyle aktarılmıştır. Ayrıca kaynak lehçede olmamasına rağmen hedef lehçeye öğrenilen geçmiş zaman ekiyle aktarılan örneklerde görülür. Çünkü anlam olarak buna ihtiyaç duyulmuştur. Her başlığa ait birer örnek aşağıda verilmiştir;

Öğrenilen Geçmiş Zaman → Görülen Geçmiş Zaman

Mən axşam çıxıb sübh namazını qızıl bulaqda qılmışam. [Məlik Duçar]

"Ben akşam çıkıp sabah namazını altın bulakta kıldım."

Öğrenilen Geçmiş Zaman → Şimdiki Zaman

İbrahim də pərdənin dalında durmuşdu. [Xacə Fəəttah]

"İbrahim de perdenin arkasında duruyormuş."

Öğrenilen Geçmiş Zaman → -mAdAn (Zarf-Fiil)

Hər gün səhərlər barığaha çıxmamışdan qabaq Məlikəhmədi görüşünə gətirirdilər.

"Her gün sabahları dışarıya çıkmadan önce Melik Ahmet'i huzuruna getiriyorlarmış." [Şükufə Xanım]

Öğrenilen Geçmiş Zaman → Yapım Eki

Məhəmməd qazı ağanın başını, gözünü sarınmış görüb dedi: [İtkin Qız]

"Muhammet kadı ağanın başını gözünü sarılı görünce [ona] demiş"

Eksiz → Öğrenilen Geçmiş Zaman

Atın ağzından sarı alov çıxa-çıxa quş kimi uçuçur.

"At ağzından sarı alevler çıkararak kuş gibi uçuyormuş."

Kaynak lehçedeki cümle Türkiye Türkçesindeki geniş zaman ekiyle bitmiştir. Ancak Türkiye Türkçesinde masallar öğrenilen geçmiş zamanla anlatıldığı için cümle rivayet çekimi istemektedir. Azerbaycan Türkçesinde -Ur eki şimdiki zamanı ifade eder. Böylelikle bu tarz cümleler hedef lehçeye birleşik zaman (şimdiki zamanın rivayeti) olarak aktarılmıştır.

Öğrenilen Geçmiş Zaman → Eksiz

Quşdan tutmuş bayquşa, bülbülə kimi varıdı.

"Kara kuştan tut baykuşa, bülbüle kadar varmış."

Türkiye Türkçesinde bazı kalıp cümleler vardır. Bu tarz cümlelerde de zaman eki sıralamanın arasına girmez. Yukarıda kaynak lehçeden alınan cümle de bu duruma bir örnektir. Türkiye Türkçesinde "kuştan tutmuş baykuşa" şeklinde bir anlatım söz konusu olamaz. Bu yüzden kaynak lehçedeki öğrenilen geçmiş zaman ekine hedef lehçede ihtiyaç duyulmaz.

3. Şimdiki Zamanın Aktarımı

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman -yor ekiyle ifade edilir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman çekimi Türkiye Türkçesinden tamamen farklıdır ve iki şekilde yapılır. İlk çekimi -r/-Ir/-Ur ekine zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle

yapılır. İkinci çekim ise -mağda\mäkdä ekine zamir kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle yapılır. Bu ek Türkiye Türkçesinde de anlam olarak şimdiki zamanı verir ancak zaman ekleri içerisinde kullanımı yoktur.

Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman eki Türkiye Türkçesinde geniş zaman ekidir. Orijinal metinlere bakıldığında -yor ekinin kullanımında görülmür. Zaten kaynak lehçede şimdiki zaman Türkiye Türkçesinden farklı şekilde çekimlenir bu sebeple kaynak lehçede şimdiki zaman aktarımına ait bir güçlük yaşanmamıştır. Ayrıca kaynak lehçede hedef lehçeye yapılan zaman aktarımlarında en önemli farklılık şimdiki zaman aktarımında olmuştur. Bu soruna geniş zamanın aktarımı bölümünde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

4. Geniş Zamanın Aktarımı

Türkiye Türkçesinde geniş zaman -r/-(I)r/-(U)r/-Ar ekleriyle ifade edilir. Azerbaycan Türkçesinde ise geniş zaman çekimi -Ar ekine zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinden farklı yanı da budur. Kaynak lehçede geniş zaman çekimi için sadece -Ar eki kullanılır. Çünkü Azerbaycan Türkçesinde diğer ekler (-r/-Ir/-Ur) şimdiki zaman çekiminde kullanılır. Bu nedenle geniş zamanın şimdiki zaman olarak aktarımı aktarılan metinlerin tamamında görülmür. Geniş zamanın farklı görevlerde aktarımı da mevcuttur ancak bu görevlerdeki örnekler şimdiki zaman aktarımı kadar fazla değildir.

Geniş zaman kaynak lehçeden hedef lehçeye şu şekillerde aktarılmıştır; Geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman, -Ip/-Up zarf-Fiil eki, istek ve eksiz olarak aktarılmıştır. Her başlık için birer örnek seçilmiştir;

Geniş Zaman → Geniş Zaman

Gedərsən o görünən qapıya, çatan kimi qapı açılarçixarsan pilləkənnən yuxarı.

"O görünen kapıya vardığında kapı açılacak, merdivenlerle yukarı çıkarsın."

[Məlik Duçar]

Geniş Zaman → Öğrenilen Geçmiş Zaman

Nə dədə, mən sənin dədən deyiləm, kim deyir mən sənin dədənəm? [Şükufə Xanım]

"Ne babası ben senin baban değilim. Kim demiş ben senin babanı diye?"

Geniş Zaman → Gelecek Zaman

Bəli, görək belə bir nemət kimə qismət olar. [Məstan]

"Evet, bakalım böyle bir nimet kime nasip olacak?"

Geniş Zaman → İstek

Gördün ki, olmur, bir qədər fil yağı verərəm. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Baktın ki olmuyor biraz fil yağından vereyim."

Geniş Zaman → Eksiz

Su filan təllin dibində var, get orda içərsən. [Məlik Duçar]

"Su falanca tepenin dibinde var, git oradan iç."

Geniş Zaman → -Ip/-Up Zarf-Fiil Eki

Bir gün padşah azarlayır, ölüm döşəyinə düşür. [Üçbiğ Kosa]

"Bir gün padişah hastalanıp ölüm döşəğine düşmüş."

Kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda geniş zamanın şartının aktarımında da belli başlı farklılıklar olmuştur. İlk olarak kaynak lehçede eksiz olan bir kelime hedef lehçeye geniş zamanın şartıyla aktarılmıştır;

Gərək oğlumu öldürəm bu qızı alam. [Məlik Duçar]

"Gerekirse oğlumu öldürüp bu kızı alacağım."

Örnekte de görüldüğü gibi "gerek" kelimesi cümlede şart bağlamında kullanılmıştır. Türkiye Türkçesine aktarılırken "gerekse" diye bir aktarım söz konusu olamayacağından kelime geniş zamanın şartıyla "gerekirse" olarak aktarılmıştır. Diğer bir örnekte de buna benzer bir kullanım söz konusudur;

Nə qədər açıq su görsən, onları bağlayıb, bağlanmış suları açarsan.

"Ne kadar açık su görürsen onları kapatıp kapanmış suları açacaksın."

[Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Görüldüğü gibi "görsen" kelimesi şart bağlamında kullanılmıştır ve kaynak lehçede şart eki kullanılarak bu koşul anlamı verilmiştir. Ancak hedef lehçeye yapılan aktarmada doğrudan şart eki kullanılarak yapılan bir aktarma ciddi bir aktarma sorunu olarak karşımıza çıkardı. Bu yüzden böyle bir cümle Türkiye Türkçesine sadece şart çekimiyle değil geniş zamanın şartıyla aktarılmalıdır.

Bu durumun tam tersi bir durumda söz konusu olabilir;

Ağacı kəsənə tapşırırdı ki, bu ağacı elə kəsərsən ki, onun tilişkəsindən bir zərrə də olsun yerə düşməsin. [Ölü Məhəmməd]

"Ağacı kesene söylemiş, bu ağacı öyle kes ki onun yaprağından bir zerre bile yere düşmesin".

Kaynak lehçedeki cümle incelendiği zaman "kes-" fiili geniş zamanın şartıyla çekimlenmiştir. Ancak bu fiil hedef lehçeye emir çekimi olarak aktarılmak zorunda kalmıştır. Anlamsal olarak geniş zamanın şartına ihtiyaç duyulmamıştır. Bu şekilde yapılan bir aktarmayla hem anlamsal hem de dilbilgisel yönden hedef lehçeye uygunluk sağlanmıştır.

5. Gelecek Zamanın Aktarımı

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman -AcAk ekiyle ifade edilir. Azerbaycan Türkçesinde ise gelecek zaman -acağ/-əcək eklerine zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle çekimlenir. Azerbaycan Türkçesindeki gelecek zaman eki Türkiye Türkçesiyle birkaç fonetik hususiyet dışında kullanım olarak aynıdır.

İncelenen metinlerin masallara ait olması sebebiyle gelecek zaman ifadesi çok sık kullanılmamıştır. Akışa uygun yerlerde ve özellikle soru cümlelerinde gelecek zaman tercih edilmiştir. Gelecek zaman için kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda gelecek zaman dışında başka bir aktarım yapılmamıştır. Aktarmalardaki kullanımı da şu şekildedir;

Sən mənim kəbinli arvadım olacaqsan. [Şükufə Xanım]
"Sen benim nikâhlı karım olacaksın."

Nə üçün dayanmaram, işimin adı nə olacaq? Mənə nə verəcəksiniz? [Məstan]
"Neden durmayayım ki, ne iş yapacağım? Bana ne vereceksiniz?"

1.1.3.2. Tasarlama Kiplerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

1. Dilek/İstek Kipinin Aktarımı

Azərbaycan Türkçesinde istek çekimi -A ekine zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinden farklılığı ise istek ekine gelen şahıs ekleridir. Kaynak lehçedeki I. çoğul şahıs eki "-ək, -aq" hedef lehçeye "-Alım" ekiyle aktarılmıştır. Metinlerin aktarımında fazlasıyla karşımıza çıkan bir durumdur. Örnekleri şu şekildedir;

İzin versin çölə çıx**aq**. [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]
"İzin versin dışarıya çık**alım**."

Gəlin ged**ək** Yəmən vilayətinə alverə. [Xacə Fəttah]
"Gelin, Yemen şehrine alışverişe gid**elim**."

İstek çekiminde şahıs eklerinden kaynaklanan farklılığın yanı sıra aktarım farklılığı da görülür. Kaynak lehçede istek ifade edipte eksiz olarak kullanılan bir fiil hedef lehçeye istek ekiyle aktarılabilir. Bunların dışında istek çekimi kaynak lehçeden hedef lehçeye; zarf-Fiil, gelecek zaman, emir çekimi ve gereklilik çekimiyle de aktarılmıştır.

İstek → Zarf-Fiil

Gərək oğlumu öldür**əm** bu qızı alam. [Məlik Ducar]
"Gerekirse oğlumu öldür**üp** bu kızı alacağım."

İstek → Gelecek Zaman

Gərək oğlumu öldür**əm** bu qızı alam. [Məlik Ducar]
"Gerekirse oğlumu öldür**üp** bu kızı alacağım."

İstek → Emir

O şirlərin tükündən mənə gətirəsən. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağlı]
*"O aslanların tüyündən bana **gətir**."*

İstek → Gereklilik

Gərək nişan alıb birinci oxla qazı vurasan. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağlı]
*"Nişan alaraq ilk okla kazı vurm**alısın**."*

Eksiz → İstek ekiyle "-A " aktarılır.

Səhər yenə gəlib anasına yalvardı ki, amandı, ana, izn ver mən də bulaq üstə **gedim**.
"Sabah gelip annesine yine yalvarmış; anne lütfen izin ver ben de pınar başına gideyim."

[Ölü Məhəmməd]

2. Emir Kipinin Aktarımı

Emir çekiminin Azərbaycan Türkçesinde özel bir eki yoktur. Bu anlam fiil köküne eklenen şahıs ekleriyle sağlanmaktadır. Sadece II. tekil şahsın eki yoktur. Türkiye Türkçesinde de emir çekiminin belirli bir eki yoktur, her şahsın ayrı eki vardır. Ancak kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan metin aktarmalarında emir çekimi hedef lehçeye; gelecek zaman, zarf-Fiil ve istek çekimiyle aktarılmıştır. Her başlık için seçilen birer örnek aşağıdadır;

Emir → Gelecek Zaman

Əgər qismət olsa, sabah hərəməz iki min tükənlik at **alaq**. [Üçbiğ Kosa]
*"Eğer kısmet olursa sabah hepimiz iki bin tümenlik at **alacağız**."*

Emir → - Ip, -Up Zarf-Fiil

Gedim bu alaçıqların birindən su alım **içim**. [Əcəm Oğlu İbrahim]
*"Gidip şu göçebe çadırların birinden su alıp **içeyim**."*

Emir → İstek

Daha bundan ötrü bacımı niyə öldür**üm**? [İtkin Qız]
*"Bundan dolayı kız kardeşimi neden öldür**eyim**?"*

3. Şart Kipinin Aktarımı

Azerbaycan Türkçesinde şart çekimi Türkiye Türkçesindeki gibi -sA ekiyle yapılır. Yalnız bu çekim şart ekine iyelik kökenli şahıs eklerinin eklenmesiyle yapılır. Hedef lehçeye yapılan aktarmalarda ise her zaman kaynak lehçedeki gibi şart anlamıyla aktarılmamıştır. Kaynak lehçede eksiz olarak şart ifade eden bir fiil hedef lehçeye şart ekiyle aktarılmıştır. Örnekte görüldüğü gibidir;

Dünyada nə ki yeməli şey **var**, o evə qoydursun. [Məlik Ducar]

"Dünyada ne kadar yenecek şey varsa o eve koydursun."

Ayrıca metinlerin orijinalinde şart çekiminin geniş zaman ifadelerinde çoğunlukla sadece şart ekinin kullanıldığı görülmüştür. Ancak hedef lehçeye yapılan aktarmalarda bu aktarım yeterli olmamıştır ve pek çok fiil gerek duyulduğunda geniş zamanın şartı olarak aktarılmıştır;

Sizə nə lazım olsa, bacım düzəldər. [Xacə Fəttah]

"Size ne lazım olursa kız kardeşim yardımcı olacak."

Nə qədər açıq qapı görsən, hamısını örtüb, örtülü qapıları açarsan.

"Ne kadar açık kapı görürsen hepsini kapatıp kapalı olanları açacaksın."

[Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

4. Gereklilik Kipinin Aktarımı

Azerbaycan Türkçesinde gereklilik çekimi Türkiye Türkçesinden epey farklıdır ve üç farklı şekilde yapılır; -mAll ekiyle, -AsI ekiyle ve gərək kelimesine -A istek ekinin eklenmesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde ise gereklilik çekimi için sadece -mAll eki kullanılır.

Metinlerin masal metni olmasından dolayı gereklilik ifadesi fazla kullanılmamıştır. Gereklilik kipinin olduğu fiillerde ise çoğunlukla -mAll ekiyle yapılan çekimler kullanılmıştır. Bunun dışında kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda bir örnekte gereklilik kipi gelecek zaman olarak aktarılmıştır.

Gereklilik → Gelecek Zaman

Bundan sonra hər üç bacımızın işini sən görməlisən. [Üçbığ Kosa]

"Bundan sonra üç kız kardeşimizin de işlerini sen yapacaksın."

1.1.3.3. Fiilimsilerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

"Çekimsiz fiiller, fiil kök ve gövdelerine eklenen -mAk, -(y)An, -(y)ArAk, -mİş/-mUş gibi ekler, fiilin anlamını değiştirerek yeni bir kavram ortaya koymazlar. Bu yönüyle diğer yapma eklerinden ayrılırlar. Diğer bir deyişle, bu fiillere eklenen yapma ekleri geçici, diğer yapma ekleri kalıcı isim, sıfat ve zarflar meydana getirir. Türk dilinde bu ekler genellikle fiilimsi ekleri diye adlandırılır. Bu fiilimsi eklerinin, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç türü vardır. İsim fiil ekleri -mAk, -mA, -(y)İş/-(y)Uş, sıfat-fiiller, -DIk/-DUk, -mİş/-mUş, -r, -Ar, -Ir/-Ur, -mAz, -(y)IcI/-(y)UcU, -(y)AcAk, -(y)AsI ve zarf-fiiller de -(y)A, -(y)I/-(y)U, -(y)ArAk, -(y)Ip/-(y)Up, -(y)IncA/-/(y)UncA, -(y)All, -mAdAn, -ken'dir.⁵⁰"

Azərbaycan Türkçesinde ise fiilimsiler Türkiye Türkçesiyle hemen hemen aynıdır sadece bazı fonetik farklılıklar vardır. İsim-fiil ekleri; -ş, -mag/-mek, -mA, sıfat-fiil ekleri; -An, -acag/-ecek, -AsI, -dıg,-dik/-dug, -dük, -mAll, -mİş, -r, -mAz, zarf-fiil ekleri; -A, -Anda, -Ar... - mAz, -arag/-erek, -ken, -dıgça, -dikçe/-dugça, -dükçe, -dıgda, -dikde/-dugda, -dükte 'dir⁵¹.

Azərbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda fiilimsiler kaynak lehçedeki gibi aktarılmamış farklı eklerle hedef lehçeye aktarılmıştır. Kaynak lehçedeki ikilemeleri oluşturan -a... -a zarf-fiil hedef lehçeye -ArAk zarf-fiil ekiyle aktarılmıştır. Bunun yanı sıra birkaç örnekte -DIk/-DUk sıfat-fiil eki hedef lehçeye -IncA/-UncA zarf-fiil ekiyle aktarılmıştır.

-a... -a → -ArAk

Tezdən ortancıl qardaş da gözlərini ova-ova gəldi [Üçbığ Kosa]

"Sabahleyin ortanca kardeş de gözlerini ovarak gelmiş."

⁵⁰ Korkmaz, syf. 863.

⁵¹ Ahmet Buran, Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları: 377, 7. Baskı, Ankara 2010.

-dIk, -dUk Zarf-Fiil → -IncA, -UncA

Yenə axşam qardaşları gəlib bacılarını görmədikdə soruşdular: [Üçbiğ Kosa]

"Yine akşam kardeşleri gelmiş küçük kız kardeşlerini göremeyince sormuşlar:"

Özellikle -An sıfat-fiil eki ve -Ip/-Up zarf-fiil eki hedef lehçeye farklı eklerle aktarılmıştır. Ancak çok fazla örnek olmasından dolayı bir iki örnek alınarak -An/-Ip fiilimsileri için iki ayrı tablo hazırlanmıştır;

<p>-An → -DUK</p> <ul style="list-style-type: none">• Bir xeylaq gedəndən sonra bir mağaraya rast gəldi <i>"Bir hayli gittikten sonra bir mağaraya rast gelmiş."</i> [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]• Bu da böyük qardaş verən cavabı verdi. [Üçbiğ Kosa] <i>"O da büyük kardeşinin verdiği cevabı vermiş."</i>
<p>-An → -IncA/-UncA</p> <ul style="list-style-type: none">• Padşah bunu görəndə qəzəbi tay da çoxaldı. [Şükufe Xanım] <i>"Padişah bunu görüncə daha da sinirlenmiş."</i>• Axşam olanda kişi evə gəldi. [Ölü Məhəmməd] <i>"Akşam olunca adam eve gelmiş."</i>
<p>-An → -r... -mAz</p> <ul style="list-style-type: none">• Yerə tökülən kimi qıznan oğlan ayıldı. [Məstan] <i>"Yere dökülür dökülmez kızla erkek uyanmış."</i>• Qızlar bunu görən kimi, durdular ayağa. [Məlik Ducar] <i>"Qızlar onu görür görmez ayağa kalkmışlar."</i>
<p>-An → -kAn</p> <ul style="list-style-type: none">• Qız gedəndə əlini İbrahimin əlinə vurub getdi. [Xacə Fəttah] <i>"Kız giderken elini İbrahim'in eline vurup gitmiş."</i>• Elə gələndə yolda rast gəldi, gətirdim evə. [Şükufe Xanım] <i>"Öyle gelirken yolda rastladım eve getirdim."</i>

<p>-An → -AcAk</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qızım, mən bu qızı sənə verən deyiləm. [Ölü Məhəmməd] "Kızım ben bu kızı sana verecek değilim."
<p>-Ip/-Up → -mİş/-mUş</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niyə bizi sarıyıb bura gətirib? [Xacə Fəttah] "Neden bizi sarıp buraya getirmiş?" • Bulud kimi qara saçları üzünə tökülüb. [İtkin Qız] "Bulut gibi siyah saçları yüzüne dökülmüş."
<p>-Ip/-Up → -MAdAn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Padşahın oğlu buna aman verməyib, onu da öldürdü. [Üçbiğ Kosa] "Padişahın oğlu buna fırsat vermeden onu da öldürmüş." • O, bir söz deməyib ağlamağa başladı. [Əcəm Oğlu İbrahim] "O, hiçbir şey demedən ağlamaya başlamış."
<p>-Ip/-Up → -IncA/-UncA</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qarı evə gəlib görürdü ki, ev süpürülüb-yığışdırılıb, xörək bişirilib. "Kadın eve gelince bakmış ki ev süpürülmüş, toplanmış, yemek pişirilmiş." [Ölü Məhəmməd] • Padşah ağaclara, meyvələrə baxıb ağzının suyunu axıtdı. [Şükufə Xanım] "Padişahın ağaçlara, meyvelere bakınca ağzının suyu akmış."
<p>-Ip/-Up → -ArAk</p> <ul style="list-style-type: none"> • Əhməd bacısını tərkinə alıb yola düşdü. [İtkin Qız] "Ahmet kız kardeşini arkasına alarak yola çıkmış." • Uşaq yavaş-yavaş böyüyüb səkkiz yaşına çatdı. [Ölü Məhəmməd] "Çocuk yavaş yavaş büyüyerek sekiz yaşına gelmiş."
<p>-Ip/-Ip → -DI/-DU</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qibleyi-aləm, gözünə nə olub? [Məlik Ducar] "Kible-i ālem gözüne ne oldu?" • Gözün aydın olsun, Məstandan məktub gəlib. [Məstan] "Gözün aydın, Mestan'dan mektup geldi."

1.1.4. Kelime Hazinesindeki Farklılıklar

Kelime, mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.⁵²

Kelime; varlık, görüntü, ses, mahiyet bilgisi, çağrışımlar ve duygu değeri olmak üzere altı unsurdan oluşmaktadır. Bunlar kelimenin oluşma ve anlam kazanma sürecinin olmazsa olmaz unsurlarıdır. İlk bakışta kelime, ses ve anlamdan ibaret görünür. Fakat sestem önce varlık ve görüntü vardır; sestem anlama doğru ise mahiyet bilgisi, çağrışımlar ve duygu değeri vardır. Ancak bütün bunlar bir araya geldiğinde kelimenin anlamı tamamlanmış sayılır.⁵³

Görüldüğü gibi kelime mefhumu aynı kavram altında farklı yaklaşımlarla açıklanmıştır. Ancak kelime kavramı aktarmalarda neden bu kadar önemlidir? Çünkü her dilin kendine has kelime kavramı ve türetimi vardır. En yakın lehçeden bile aktarma yapıldığı takdirde ciddi oranda kelime düzeyinde aktarma hataları ortaya çıkmaktadır. Kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında eş değer kelimeleri tam anlamıyla bulmak güçtür. "Eş değer kelime ise, "kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanıyla hedef anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanının birbirlerine "eş değer" veya "denk" olma durumu; bir başka deyişle birbiriyle "örtüşmesi" ifade edilmektedir⁵⁴." Prof. Dr. Mustafa UĞURLU makalesinde kelime eş değeri kavramını kendi çatısı altında üç ana başlığa ayırmıştır. Bu çalışmada yalancı eş değer kavramı da buraya dâhil edilerek incelenmiştir.

3. 4. 1. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değer olabilir.

3. 4. 2. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir.

3. 4. 3. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiçbir kelime eş değer olmayabilir.

3. 4. 4. Yalancı eş değer kelimeler

3. 4. 4. 1. Tam yalancı eş değer kelimeler

3. 4. 4. 2. Yarım yalancı eş değer kelimeler

⁵² Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım, İstanbul, 2004.

⁵³ Ahmet Karadoğan, **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları** (Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme), Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.

⁵⁴ Mustafa Uğurlu, **Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değeri**, Muğla Üniversitesi, bilig/bahar/2004, sayı 29:29-40.

1.1.4.1. Bire Bir Eş Değer Olan Kelimeler

Kaynak lehçedeki bir kelimenin kavram alanıyla hedef lehçedeki bir kelimenin kavram alanı, tamamen veya kabul edilebilir bir şekilde örtüşebilir; bu durumda, "bire bir" eş değerlik söz konusudur. Uğurlu bire bir eş değer kelimeleri kendi arasında üç ayrı gruba ayırmıştır⁷;

1. Ses, anlam vb. yönlerden aynı olan kelimeler; Bazı kelimeler ses yönünden lehçeler arasında birebir aynıdır. Ancak Uğurlu bu benzerliği kabul edilebilir bir örtüşme olarak açıklar. Çünkü ses benzerliğinin yanı sıra kelimelerin uyandırdığı çağrışımlar ya da kullanılma sıklığı bu benzerliği azaltır ya da artırır. Eski Türkçe dönemine daha yakın bir dil olan Azerbaycan Türkçesini Türkiye Türkçesine aktarırken fazlasıyla fonetik farklılığa sahip olduğu görülür. Azerbaycan Türkçesinde ise bire bir eş değer kelimelerin ses benzerliği pek çok kelimedede görülür. Örneğin; kaynak lehçe olan Azerbaycan Türkçesinde geçen "ev" kelimesi hedef lehçe olan Türkiye Türkçesinde de "ev"dir. Ya da masalların çoğunda geçen "at" kelimesi hedef lehçede bire bir eş değer karşılığını bulur.

2. Zaman içinde belirli ses değişikliğine uğramış olan kelimeler; Ses benzerliği lehçeler arasındaki mesafeye ve çeşitli sebeplere bağlı olarak değişir. Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında da fonetik açıdan epey farklılık vardır. Eski Türkçeye daha yakın bir dil olan Azerbaycan Türkçesi bu özelliğini Türkiye Türkçesine göre daha fazla korumuştur ve farklılıkların kökenindeki başlıca sebepte budur. Uğurlu'nun da makalesinde belirttiği gibi özellikle sayılar da benzerlik oranı daha fazladır. Ufak farklılıklar olsa da bu başlık altında değerlendirilir yine de kelimeler bire bir eş değerdir. Azerbaycan Türkçesi masal metinlerinde geçen; alov, daş, qardaş, böyük, xəstə Türkiye Türkçesinde de, alev, taş, büyük, hasta'dır.

3. Ses ve yapı bakımından benzerliği olmayan kelimeler de eş değer olabilir; Aynı kaynaktan gelen Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinden alınan kelimelerde ya da farklı kaynaktan gelen Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden alınan kelimelerde eş değerlik görülebilir. Ancak dillerin kendine özgü çağrışımları ve işlevleri olması sebebiyle kelimelerde kullanım farklılığı görülür ama yine de bu

tarz kelimeler kabul edilebilir eş değerlerdir. Azerbaycan Türkçesi masal metinlerinde geçen balaca, cöld, ahu, şam Türkiye Türkçesine küçük, hızlı, ceylan, akşam olarak aktarılır ve bu kelimeler kabul edilebilir eş değerlerdir.

1.1.4.2. Birden Fazla Eş Değeri Olan Kelimeler

Kaynak lehçedeki bir kelime hedef lehçede birden fazla kelimeyi karşılayabilir. Uğurlu bu durumu $1=1^n$ eş değer olarak sınıflandırmıştır. Azerbaycan Türkçesi masal metinlerinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda bu durum birkaç kelimeye görülmektedir;

Ata, mən gedirəm. [Məlik Ducar]

"Baba, ben gidiyorum."

Molla gələndə gördü ki, **uşaqlar** qan-tər içindədi.[Məlik Məmməd Məlik Əhməd]

*"Hoca geldiğinde bakmış ki **çocuklar** kan ter içinde."*

Kaynak lehçede geçen "ata" kelimesi hedef lehçede üç farklı anlamı karşılar; baba, dede, kişinin geçmişte yaşamış büyükleri. (TDK, 11. Baskı 179). İkinci cümlede geçen "uşaq" kelimesi de hedef lehçede dört farklı anlamda kullanılır; çocuk, erkek, erkek hizmetçi, tayfa (TDK, 11.Baskı, 2422). Örneklerde de görüldüğü gibi kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında $1=1^n$ eş değer kelimeler de vardır.

1.1.4.3. Eş Değeri Olmayan Kelimeler

Kaynak lehçedeki bir kelimenin hedef lehçede hiçbir karşılığı olmayabilir böyle bir durum olursa o iki kelime arasında $1=0$ oranında bir eş değerlik söz konusu olur. Uğurlu bu eşdeğerlik ölçüsünde olan kelimeleri kültür kavramıyla açıklamıştır. Yani her milletin kendine has kültür özellikleri olması sebebiyle o kültüre ait kelimeler bambaşka kültürü olan bir dile aktarıldığında karşılığını bulamayabilir.

İncelenen orijinal masal metinlerinde geçen bazı kelimeler yerel bir özelliğe sahip olduğu için dipnotta belirtme gereği duyulmuştur. Örneğin; Məstan masalında geçen arzuman kelimesi "kuvvetli" manasına gelmektedir. Arzuman, farsça bir kelime

olarak sözlükte geçer ve istek, maksat, meram anlamlarına gelir⁵⁵. Eğer dipnotta "kuvvetli" manası belirtilmemiş olsaydı anlam kargaşasına uğrar ve hedef lehçeye yanlış aktarıldı. Yine aynı masalda geçen kılaf kelimesinin hedef lehçede karşılığı yoktur dipnotta kılıç anlamına geldiği belirtildiği için hedef lehçeye aktarmada zorluk yaşanmamıştır. 1=0 eşdeğerliği sadece kendi çatısı altında bir aktarma sorunu olmamıştır özellikle yalancı eş değer kelime düzeyindeki aktarma sorunlarının da temelidir.

1.1.4.4. Yalancı Eş Değer Kelimeler

Türk lehçeleri arasındaki yalancı eş değerlik, kaynak lehçedeki bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen şeklinin hedef lehçede bulunmamasıdır. Fakat bu iki kelimenin anlam alanlarının birbiriyle tamamen veya az bir oranda örtüşebilir veya hiç örtüşmeyebilir⁵⁶.

Aynı kaynaktan gelen kimi kelimeler zamanla bir lehçede farklı bir anlam kazanabilmektedir. Kelimenin anlam alanında, genişleme veya daralma olabileceği gibi anlam alanı tamamen de değişebilmektedir. Bunun sonucunda da diğer lehçe kendisiyle aynı kaynaktan gelen kelime ile eş değer olmaktadır⁵⁷. Örneğin; Türkiye Türkçesinde *dede* kelimesi, "*torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder*" (TDK, 604) anlamına gelir. Azerbaycan Türkçesinde ise *dede* kelimesi "*baba*" (Altaylı, 244) anlamında kullanılır. İşte bu noktada *dede* kelimesine yalancı eş değer kelime deriz. Yalancı eş değer kelimeler, aktarma sorunları içerisinde çok önemlidir ve bazen kelimelerin anlam alanlarının doğru şekilde saptanması oldukça güç olabilir. Yalancı eş değer kelimeler iki başlık altında incelenmektedir; Tam yalancı eş değer kelimeler ve kısmi (yarım) yalancı eş değer kelimeler.

1.1.4.4.1. Kısmi (Yarım) Yalancı Eş Değer Kelimeler

Kısmi yalancı eş değerlik, kaynak lehçedeki bir kelimenin ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen şeklinin hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin anlam alanlarının

⁵⁵ Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* I. MEB/iSTANBUL, 1994.

⁵⁶ Uğurlu, 2002.

⁵⁷ Karadoğan, syf. 103.

tam olarak değil de kısmi oranda örtüşmesidir¹⁰. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda kısmi yalancı eş değer kelimelerin aktarımında pek çok farklılık görülmüştür. Azerbaycan Türkçesi diğer lehçelere göre fazlasıyla Türkiye Türkçesine yakın olmasına rağmen kelimelerdeki yalancı eş değerlik kavramının çok olması dikkat çekicidir. Örneğin; koca kelimesi Türkiye Türkçesinde II ayrı şekilde vardır ve şu anlamlara gelir; 1. Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç. 2. (sf.) Büyük, geniş. 3. Kocaman, iri. 4. Yaşlı, ihtiyar, pir. 5. Yüksek. 6. mec. Büyük, ulu (TDK, 1454). Azerbaycan Türkçesinde ise qoca kelimesi; 1. Yaşlı, ihtiyar. 2. İhtiyarlamış, yaşı geçmiş. 3. mec. Eski, kadim, çok yaşlı. 4. Erkek, koca, eş (Altaylı, 533) anlamlarına gelmektedir. İki lehçede de *qoca/koca* kelimesi birden fazla anlama gelir ancak kaynak lehçede kastedilen anlamı "*ihiyar, yaşlı*"dır. Hedef lehçe ile kaynak lehçe arasında ortak anlamı vardır ancak Türkiye Türkçesinde akla gelen ilk anlamı ihtiyar değildir sadece kelimenin açıklanan anlamlarından bir tanesidir. Yani kelime kısmi yalancı eş değer kelimedir.

O ki üç gün gedib gəlmirəm, onda bu dağın dalında mənim bir **qoca** anam var, onun yanına gedirəm. [Üçbiğ Kosa]

*"Bazen üç gün gidip gelmiyorum. O zaman bu dağın arkasında benim **ihiyar** bir anam var, onun yanına gidiyorum."*

Azerbaycan Türkçesinde yığmağ kelimesi; 1. Bir yere toplamak. 2. Olgunlaşmış ürünü, meyveyi toplamak. 3. Toplamak, götürmek. 4. Küme küme, grup grup koymak. 5. Monte etmek. 6. Yavaş yavaş, bölüm bölüm toplamak, koleksiyon yapmak (Altaylı, 1251) anlamlarına gelir. Aynı kelime Türkiye Türkçesinde ise; 1. Bir tepe oluşturacak şekilde üst üste koymak. 2. Biriktirmek. 3. Toplamak, bir araya getirmek (TDK, 2587) anlamlarına gelir. Aşağıdaki örnek cümlede de gördüğümüz gibi yığmak fiili toplamak anlamıyla kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde geçen ilk anlamı dışında ortak anlam alanında bulunduğu anlam toplamak olmuştur ve kelime bu sebeplerden kısmi yalancı eş değerdir.

Torpağı yığıb qabağına, özü də dizi üstə oturub. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Toprağı önüne toplamış dizinin üzerine oturmuş."

Bir başka kısmi yalancı eş değer kelime de "kırmak" kelimesidir. Türkiye Türkçesinde; 1. Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak. 2. İri parçalara ayırmak. 3. Belirli bir biçimde katlamak. 4. Öldürmek, yok olmasına neden olmak. 5. Bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek. 6. Tavlada karşı oyuncunun pulunu oyun dışında bırakmak. 7. Vücut kemiklerinden birini parçalamak. 8. Tahılı iri ve kaba öğütme. 9. Hareket durumundaki canlının veya taşıtın yönünü değiştirmek, çevirmek, döndürmek. 10. mec. Dileğini kabul etmeyerek veya beklenmeyen bir davranış karşısında bırakarak gücendirmek,, incitmek. 11. mec. Yok etmek. 12. mec. Gücünü, etkisini azaltmak. 13. argo, Kaçmak, uzaklaşmak. 14. tic. Değerinden düşük fiyata almak (TDK,1419) anlamlarında kullanılır. Aynı kelime Azerbaycan Türkçesinde ise şu anlamlara gelir; 1. Sert bir şeyle vurarak, dokunarak, düşürerek parçalamak, kırmak. 2. Balta vs. ile kesmek, doğramak. 3. Toplu hâlde öldürmek, mahvetmek. 4. Kesmek, koparmak. 5. mec. Sarsmak, zayıflatmak, azaltmak, yok etmek. 6. mec. Bağlayan, mahkûm eden bir şeyden kurtulmak, hür olmak (Altaylı, 515). Örnek cümleye bakıldığında kırmak kelimesinin öldürmek anlamıyla kullanıldığı görülür. Her iki lehçede de birçok anlamı olan kelime hedef lehçede ilk anlamı dışında kullanılmıştır ve kısmi yalancı eş değerdir.

Nə iş, bizi tamam **qıracaqlar**. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Ne işi, hepimizi **öldürecekler**."

Türkiye Türkçesinde *katık* kelimesi; 1. Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek. 2. Yağı alınmış yoğurt, ayran (TDK, 1349) anlamlarına gelir. Qatıq kelimesi Azerbaycan Türkçesinde ise şu anlamlara gelir; 1. Yoğurt. 2. Ekmekle beraber yenen, ekmekle beraber karın doyurmak için yenen şey (Altaylı, 469). Görüldüğü gibi anlamları aynıdır tek fark dilde işlevsel kullanılan ilk anlamıdır. Metinde geçen "yoğurt" anlamı kaynak lehçede ilk anlamken hedef lehçede ikinci anlamdadır. İşte bu noktada kelimeye kısmi yalancı eş değer denilmektedir.

O saat əmr verdi köçdən qalma qızın dərisini soyub başına **qatıq** yaxıb, dəli qatırın quyruğuna bağlayıb çölə buraxdılar. [Ölü Məhəmməd]

*"O anda emir vermiş. Göçten gelen kızın derisini soyup başına **yoğurt** sürerek deli katırın kuyruğuna bağlayıp sahraya bırakmışlar."*

Çekmek kelimesi Türkiye Türkçesinde kırk üç farklı anlama gelmektedir burada ilk on anlamını açıklanmıştır; 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek. 2. Taşıtı bir yere bırakmak, koymak. 3. Germek. 4. İçine almak, emmek. 5. Bir yerden başka bir yere taşımak. 6. Bir amaçla ortadan kaldırmak. 7. Üzerinde bulunan bir silahla saldırmak için davranmak. 8. Atmak, vurmak. 9. Bir kimseyi veya bir şeyi geri almak. 10. Güç durumlara dayanmak, katlanmak (TDK, 514). Aynı kelimenin Azerbaycan Türkçesinde de otuzdan fazla anlamı vardır ancak birkaç anlamı alınmıştır; 1. Bir şeyi tutup kendine veya başka bir tarafa doğru hareket ettirmek. 2. Kendine taraf çekmek. 3. Bir şeyi başka bir şeyin içinden çekip çıkarmak. 4. Yakalayıp götürmek, sürükleyip götürmek. 5. Sarıp sıkmak. 6. Kendine veya başkasına yaklaştırmak, yakın bir yere koymak. 7. Gereken yere koymak, yaklaştırmak. 8. Örtmek, kapamak, sermek. 9. Almak, kaldırmak. 10. Vurmak, yapıştırmak (tokat) (Altaylı, 192). Kelimenin her iki lehçede de onlarca anlamı vardır ancak ortak manaya gelen metinde kastedilen anlamı "vurmak"tır. Kelimenin kaynak lehçede istediği anlam hedef lehçede vardır ancak ilk anlamı değildir. Hedef lehçede var olan anlamı açıklanan anlamlarından sadece biridir ve işlevsel kullanımda akla ilk gelen anlamı dışındadır. Bu sebepten *çekmek* kelimesi kısmi yalancı eş değer kelimedir.

Çoban çomağı kaldırıb kişinin belinə bir dəfə **çəkdi**. [Şükufə Xanım]

*"Çoban sopayı kaldırıp adamın beline bir kez **vurmuş**."*

1.1.4.4.2. Tam Yalancı Eş Değer Kelimeler

Tam yalancı eş değer kelimeler, aynı kaynaktan gelen veya aynı kaynaktan geldikleri düşünülen ve anlam alanları hiç örtüşmeyen kelimelerdir⁵⁸. Kısmi yalancı eş değer kelimelerde olduğu gibi anlam alanlarına bakılır. Her iki lehçede farklı anlamlara gelen kelimelerin aktarımı bazı zamanlarda çok güç olabilir. Kaynak lehçede kelimenin ne anlama geldiği her zaman çok net olmaz ya yerel bir söyleyiş ya da

⁵⁸ Mustafa Uğurlu, Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği, Bilig, 29, Bahar, s. 29-40, 2004.

kültürel bir unsur olabilir. Ama onun dışında kelimelerin her iki lehçede hangi anlama geldiği dile ait kapsamlı sözlüklere bakılarak netleştirilebilir.

Azerbaycan Türkçesinde *dur-* fiili; "Ayağa kalkmak, yerinden, oturduğu yerden kalkmak" (Altaylı, 323) anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde ise *dur-* fiili; "Kalmak, beklemek" (TDK, 725) gibi anlamlara gelmektedir. Her iki lehçeye bakıldığında *dur-* fiilinin anlam alanları hiçbir şekilde örtüşmediğinden tam yalancı eş değerdir.

Dur atı min, get Üçbiğ Kosa'nın mənzilinə. [Üçbiğ Kosa]

"Kalk ata bin. Üç Biyıklı Köse'nin evine git."

Ğabağ kelimesi Azerbaycan Türkçesinde; "Ön, ileri, evvel" (Altaylı, 435) anlamında kullanılır. Bu kelime Türkiye Türkçesinde; "Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki" (TDK, 1248) olarak kullanılır. Arasında hiçbir anlam bağı olmayan bir kelime olduğu için tam yalancı eşdeğerdir.

Məlik Ducar getdi, **qabağına** bir qapı gəldi, qapı açıldı. [Məlik Ducar]

"Melik Duçar gitmiş, önüne bir kapı gelmiş, kapı açılmış."

Azerbaycan Türkçesinde *sümük* kelimesi; "Kemik" (Altaylı, 1067) anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise *sümük*; doku hücrelerinin ve üzerinde bulunan bezlerin, doku yüzünde nemli, akıcı, kaygan bir tabaka oluşturan salgısı" (TDK, 2180) demektir. Kelimenin cümledeki yerine de bakıldığında kaynak lehçe ile hedef lehçe arasında anlam alanının aynı olmadığı görülür. Bu sebeple metinde geçen *sümük* kelimesi tam yalancı eş değerdir.

Padşah aşpaza tapşırdı ki, nə badə bunların xörəyinə **sümük** qoyasan.

"Padişah, aşçıya sakın yanlışlıkla bunların yemeğine kemik koyma demiş."

[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

Azmağ kelimesi Azerbaycan Türkçesinde; "Yolunu kaybetmek, gideceği yeri kaybetmek" (Altaylı, 77) anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise

"Taşkınlıkta ileri gitmek" (TDK, 217) anlamında kullanılır. Kelimenin iki lehçeye bakıldığında ortak anlamı yoktur ve yalancı eş değerdir.

Meşədə yolumuzu **azdıq**, bura gəlib çıxdıq. [İtkin Qız]

" *Ormanda yolumuzu **kaybettik** buraya gelip çıktık.* "

Azərbaycan Türkçesinde *gurtarmağ* kelimesi; "Bitirmek, sona erdirmek" (Altaylı, 579) anlamında kullanılmaktadır. *Kurtarmak* olarak geçen bu kelime Türkiye Türkçesinde "Bir canlıyı bir felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak, kurtulmasını sağlamak" (TDK, 1534) anlamlarında kullanılır. Anlam alanları hiç örtüşmez bu sebeple tam yalancı eş değerdir.

Çörəklərini yeyib **qurtarandan** sonra, Dostu xanım Yasəməni öz qucağında yatırdı.

"*Yemeklerini **bitirdikten** sonra Dostu Hanım Yasemin'i kucacağında uyutmuş.*"

[Əcəm Oğlu İbrahim]

Dədə Azərbaycan Türkçesinde "baba, üstad, âşık" (Altaylı, 244) anlamına gelmektedir. Bu kelime Türkiye Türkçesinde "torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder" (TDK, 604) anlamlarında kullanılır. Anlam alanı hiçbir şekilde uyuşmayan bu kelime tam yalancı eş değerdir.

Bu vaxt Şükufə xanımın **dədəsi** gəldi. [Şükufə Xanım]

" *O anda Şükufə Hanımın **babası** gelmiş.* "

Sahlamağ Azərbaycan Türkçesinde "Hareketini durdurmak, kesmek" (Altaylı, 1010) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *saklamak* "Elinde bulundurmamak, tutmak, gizlemek" (TDK, 2014) anlamındadır. Anlam alanları benzemediği için kelime tam yalancı eş değerdir.

Arabani **saxla**, bu saat gəlirəm. [Şükufə Xanım]

" *Arabayı **durdur** hemen geliyorum.* "

1.1.5. Söz Dizimi Düzeyinde Karşılaşılan Güçlükler

Söz dizimi; kelimelerin, kelime grubu ve cümle gibi bir üst dil birimi ile olan ilişkileridir. Dillerde bazen varlıkları, kavramları veya hareketleri tek bir kelimeyle

anlatmak mümkün olmayabilir ya da ayrıntılı biçimde tanımlamak gerekir. Kelimelerin hangi şartlarda ve hangi sırayla bir araya geleceği konusu söz dizimi ile ilgilidir. Cümle kuruluşlarında, cümle unsurlarının hangi şartlarda, hangi sırayla hangi ekleri alarak yükleme bağlanacakları konusu da söz dizimi ile ilgilidir¹⁰.

Söz dizimi her dilin kendine ait kurallarıyla şekillenir ancak bazen iki dil arasında söz diziminde benzerlikler bulunabilir. "Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik Türkçeyi diğer birçok dilden, meselâ Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır⁵⁹."

Türkçenin söz dizimi yapısı kabaca özne+nesne/yer tamlayıcısı+yüklem olarak sıralanmaktadır. Yükleme yakın olan kelime veya söz öbeği aynı zamanda vurgulanan öge olmuş olur. Bir de cümle içerisinde fiillerin ortaya çıkarttığı boşluklar vardır ve bu boşluklarda eklerle tamamlanır. Söz dizimi düzeyindeki hatalarda tüm bu öğelerin aktarımında sorunlar çıkabilir. Öğelerin aktarımı dışında bir de istem hataları vardır. Fiillerin meydana getirdiği boşlukları belirli eklerle giderilir ve bu ekler fiilin istemine göre şekillenmektedir.

1.1.5.1. İstem (Valenz)

Türkçede yüklem türü bakımından isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki tip cümle vardır. Fiil cümlelerinde yüklem olan fiil, anlam bakımından gereklilik derecesine göre çeşitli boşluklar açar. Bu boşlukların sayısı her fiilde aynı değildir. Fiilin açtığı bu boşluklar, o fiilin anlamıyla ilgilidir ve o dilin kullanıcıları tarafından büyük ölçüde bilinir. Bitimli veya bitimsiz fiil tabanı, açtığı boşlukları istemine uygun tamlayıcılar vasıtasıyla önem derecelerine göre doldurur⁶⁰.

Fiil tabanına onun istediği şekilde bağlanan kelime ya da kelime grupları aslında cümle unsurlarıdır. Cümle unsurları fiile çeşitli hâl ekleriyle bağlanırlar. Bu hâl ekleri, fiil tabanının istemine göre değişim gösterir. Örneğin, bak- fiili yönelme hâl

⁵⁹ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları/18. Baskı, Ankara, 2012.

⁶⁰ Uğurlu, 1999.

ekli bir tamlayıcı yani yer tamlayıcısı isterken gör- fiili belirtme hâl ekli bir tamlayıcı yani belirli nesne istemektedir. Bu durum bütün fiiller için geçerlidir⁶¹.

Kaynak lehçedeki fiilin istediği ekleri bazen hedef lehçedeki fiilleri kabul etmez. Bu durumda istem sorunu ortaya çıkar ve sorun hedef lehçenin istemine dikkat edilerek düzeltilir. İlk olarak kaynak lehçedeki bir fiili niteleyen isimdeki belirtme hâli eki hedef lehçeye farklı istemlerle aktarılmıştır. Kaynak lehçedeki belirtme hâli eki hedef lehçeye; yönelme hâli, ilgi hâli ya da eksiz olarak da aktarılmıştır.

<p>Belirtme Hâli → Yönelme Hâli</p> <ul style="list-style-type: none">• Dur atı min, get Üçbiğ Kosanın mənzilinə. [Üçbiğ Kosa] <i>"Kalk ata bin. Üç Biyıklı Köse'nin evine git."</i>• Ey Məlik Ducar, düzün de görüm quşu neyləmişən? [Məlik Ducar] <i>Ey Melik Duçar, doğruyu söyle bakayım kuşa ne yaptın?</i>
<p>Belirtme Hâli → İlgi Hâli</p> <ul style="list-style-type: none">• Bunları evdən çölə çıxmağa qoymurdular. <i>"Bunların evden dışarıya çıkmasına izin vermiyorlarmış."</i> [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]
<p>Belirtme Hâli → Eksiz</p> <ul style="list-style-type: none">• Biri varmış, biri yoxumuş, Mahmud adında bir tacir varmış. [Məstan] <i>"Bir varmış bir yokmuş, Mahmut adında bir tüccar varmış." 1=0</i>• Ayaq üzəngidə, diz qabırğada özünü yetirdi bir çəmən qırağına. <i>"Ayağı üzəngide dizi kaburgada yeşillik bir yerin kenarına gelmiş." 0=1</i> [Əcəm Oğlu İbrahim]

Kaynak lehçedeki fiillerin istediği yönelme hâli eki hedef lehçeye farklı istemlerle aktarılmıştır. Tablo incelendiğinde hedef lehçedeki fiiller; belirtme, bulunma ya da vasita hâli ekleriyle aktarılmıştır. Bunlar dışında kaynak lehçede yönelme hâli ekini istemeyen bir fiil hedef lehçede yönelme hâli ekine ihtiyaç duymaktadır. Yani kaynak lehçede eksiz olan bir kelime hedef lehçede yönelme hâli ekini isteyebilir.

⁶¹ Ümit Eker, *Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Lehçe İçi Aktarma Sorunları*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Mesela hedef lehçede "at binmek değil ata binmektir". Bir örnekte de hedef lehçedeki yönelme hâli eki kaynak lehçede yapım ekiyle aktarılmıştır.

<p>Yönelme Hâli → Belirtme Hâli</p> <ul style="list-style-type: none">Başının qanını yudu, yarasına bir yaylıq sarıdı. [İtkin Qız] <i>"Başının kanını yıkamış yarasını bir mendille sarmış."</i>
<p>Yönelme Hâli → Bulunma Hâli</p> <ul style="list-style-type: none">Məlik Ducar əlini yerə sürtüb yarpağı tapdı. [Məlik Ducar] <i>"Melik Duçar elini yerde sürüyerek yarpağı bulmuş."</i>İbrahim yuxudan ayılıb gördü ki, boynuna bir ox-yay taxılıb. [Xacə Fəttah] <i>"İbrahim uyandığında bakmış ki boynunda bir ok ve yay takılı."</i>
<p>Yönelme Hâli → Vasıta Hâli</p> <ul style="list-style-type: none">Şəmil qızı evdəki qızın yanına apardı, paltarları, atı öz yerinə qoyub ev işlərinə məşğul oldu. [Üçbiğ Kosa] <i>"Şamil kızı evdeki diğer kızın yanına götürmüş. Elbiseleri, atı yerine koyub ev işleriyle meşgul olmuş."</i>
<p>Yönelme Hâli → Eksiz</p> <ul style="list-style-type: none">Yaşıl paltar, yaşıl yaraq geyinmiş, bir yaşıl at da minmiş. [Üçbiğ Kosa] <i>"Yeşil elbise, yeşil kılıç kuşanmış, bir yeşil ata binmiş." 0=1</i>Hər kəs bura daş aparmağa gəlib, salamat qayıtmayıb. <i>"Herkes buraya taş götürmeğe geliyor, sağlam dönmüyor." 0=1</i> [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]
<p>Yönelme Hâli → Yapım Eki</p> <ul style="list-style-type: none">Nigar xanım Məstandan yarım saata izn alıb gözdən itdi. [Məstan] <i>"Nigar Hanım Mestan'dan yarım saatlik izin alıp gözden kaybolmuş."</i>

Kaynak lehçedeki ayrılma hâli ekinden oluşan tamlayıcı hedef lehçeye; belirtme, yönelme, bulunma ve vasıta hâli ekleriyle aktarılmıştır. Birkaç örnekte de kaynak lehçede 1=0 oranında bir istemle aktarılmıştır. Örneğe bakılınca kaynak lehçedeki "il" kelimesi hedef lehçedeki "yıl" kelimesidir. Kaynak lehçede "ilden sonra" gibi bir zaman tamlayıcı kullanılırken hedef lehçedeki fiil "yıl sonra" tamlayıcısını ister bu da 1=0 oranındaki istemi açıklamaktadır.

<p>Ayrılma Hâli → Belirtme Hâli</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qardaşlar, gördüyünüzdən mənə də söyləyin görüm nə təhər oldu, qızı kim apardı?[Üçbiğ Kosa] <i>"Kardeşlerim, gördüklerinizi bana da anlatın. Nasıl oldu, kızı kim aldı?"</i> • Sizə Güllü qızdan söyləyim. [İtkin Qız] <i>"Size Güllü kızı anlatayım. "</i>
<p>Ayrılma Hâli → Yönelme Hâli</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mama, bu ox-yay nədi ki, qız boynumdan asmışdır? [Xacə Fəttah] <i>"Hala, bu ok ve yay nedir, kız boynuma asmış?"</i> • Cütçü İbrahimdən hal-əhval tutub, dedi: [Əcəm Oğlu İbrahim] <i>"Çiftçi İbrahim'e hâl hatır sorarak [şöyle] demiş:"</i>
<p>Ayrılma Hâli → Bulunma Hâli</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yaxından, uzaqdan nə ki ağsaqqallar vardı, yığılıb Surxay xanın yanına təvəqqe elədilər. [Əcəm Oğlu İbrahim] <i>"Yakında uzakta ne kadar yaşlı varsa toplanarak Surhay Hanın yanına ricada bulunmaya gelmişler."</i>
<p>Ayrılma Hâli → Vasıta Hâli</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bu sirdən heç baş çıxara bilmədi. [Ölü Məhəmməd] <i>"Bu sirlə başa çıkamamış."</i> • Allahın əmri, atanın vəsiyyətindən ortancıl bacını istəyirəm. [Üçbiğ Kosa] <i>"Allahın emri [Peygamberin kavli ile], babanın vasiyetiylə ortanca kız kardeşini istiyorum, demiş."</i>
<p>Ayrılma Hâli → Eksiz</p> <ul style="list-style-type: none"> • On altı ildən sonra arvad ərindən kağız aldı ki, gəlirəm. [Şükufə Xanım] <i>"On altı yıl sonra kadın kocasından geliyorum yazan bir mektup almış."</i> 1=0 • Beş dəqiqədən sonra göyərçin uçub kağızı aparacaq. <i>"Beş dakika sonra güvercin uçup kağıdı götürecekt."</i> 1=0 [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Kaynak lehçedeki bir fiil, bulunma hâli ekini isteyen bir tamlayıcı alırken aynı fiil hedef lehçede farklı bir ek isteyebilir. Metinler aktarılırken kaynak lehçedeki bir fiil

hedef lehçeye; yönelme, ayrılma hâli ekleriyle aktarılmıştır. Ayrıca 1=0 oranında bir istem burada da vardır. Kaynak lehçede zaman tamlayıcısı durumunda olan "gündə" hedef lehçeye "her gün" olarak bulunma hâli eki olmadan aktarılmıştır.

Bulunma Hâli → Yönelme Hâli

- Bundan sonra sən evdən bayıra çıxmayıb, bacımızın yerində işlərsən. [Üçbığ Kosa]
“Bundan sonra sen evden dışarıya çıkmayıp kız kardeşimizin yerine çalışacaksın.”
- İbrahim cütçünün yanında oturdu. [Əcəm Oğlu İbrahim]
“İbrahim çiftçinin yanına oturmuş.”

Bulunma Hâli → Ayrılma Hâli

- Bu sözü deyəndə Məlik Əhməd yarıyacan daş oldu. [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]
“Bu sözü söyledikten sonra Melik Ahmet'in yarısı taş olmuş.”

Bulunma Hâli → Eksiz

- Qazı ağa gündə et, xuşkəbər alıb nökrəyənə Güllüyə göndərirdi.
- “Kadı ağa her gün et, kuruyemiş alıp hizmetçisiyle Güllü'ye göndəriyormuş.” 1=0 [İtkin Qız]

1.1.6. Edatların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, garmer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlərdir⁶².

Edatlar kelime grubu veya cümle kuruluşlarında görev alan, kelime grupları ve cümleler arasında yapı ve anlam yönünden ilişki kuran kelimelerdir. Edatlar, anlamlarıyla değil görevleriyle ön plana çıkan kelimelerdir⁶³.

⁶² Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2009.

⁶³ Ahmet Karadoğan, **Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları** (Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme), Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2004.

Azərbaycan masallarında keçən edatların Türkiyə Türkçəsinə aktarımında çeşitli sorunlarla qarşılaşılmışdır. Örneğin; Azərbaycan Türkçəsində kullanılan "ötrü" edatı Türkiyə Türkçəsinə "için" və "dolayı" edatlarıyla iki fərqli şəkildə aktarılmışdır.

Tez məndən **ötrü** yel atını hazır elə. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]
*"Hemen benim **için** rüzgar atını hazırla."*

Daha bundan ötrü bacımı niyə öldürüm? [İtkin Qız]
"Bundan dolayı kız kardeşimi neden öldüreyim?"

Türkiyə Türkçəsində benzetmə edatı olaraq kullanılan "gibi" edatı Azərbaycan Türkçəsində də "kimi" şəklində istifadə edilir.

Dərələrdən sel **kimi**, təpələrdən yel **kimi**, badeyi-sərsər**kimi**, ata bir məhmiz vurdu.
*"Derelerden sel **gibi**, tepelerden rüzgar **gibi**, içki içen sarhoş **gibi** ata bir kamçı vurmuş."* [Əcəm Oğlu İbrahim]

"kimi" edatı Türkiyə Türkçəsindəki gibi benzetmə ilgisiz kurmasının dışında "zaman" anlatımını qarşılayan "kadar" edatıyla da aktarılmışdır.

Evə getsələr, xəbər alacaqlar ki, bu vaxta **kimi** hardaydın? [Əcəm Oğlu İbrahim]
*"Eve gitseler bu zamana **kadar** nerdeydiniz diye soracaklar."*

"doğru" edatı Türkiyə Türkçəsində yönelme eki ilə birlikdə istifadə edilərək yön bildirir. Örnekte də görüldüyü gibi Azərbaycan Türkçəsində kullanılan "sarı" kəliməsini aktarmada "doğru" kəliməsi qarşılamışdır.

Ata bir-iki məhmiz vurub, üzünü vətənə **sarı** çevirdi. [Əcəm Oğlu İbrahim]
*"Ata bir iki kamçı vurup memleketine **doğru** gitmiş."*

1.1.7. Bağlaçların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir⁶⁴.

Azerbaycan Türkçesinden yapılan aktarmalarda bağlaçların aktarımı çeşitli aktarma sorunlarına sebep olmuştur. Azerbaycan Türkçesinde kullanılan "de" bağlacı Türkiye Türkçesine aktarılırken cümleye "daha" anlamını kattığı için bu kelimeyle karşılanarak aktarılmıştır. Bu kullanım aktarılan masal metinlerinin genelinde fazlaca bulunur.

Bir **də** sənin sözündən ölənə kimi çıxmaram. [Şükufə Xanım]

*"Bir **daha** senin sözünden ölene kadar çıkmayacağım."*

Nə qəşəng çaldın, bir **də** çal. [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

*"Ne güzel çaldın, bir **daha** çal."*

Dərviş bir **də** xəbər aldı, qız yenə cavab vermədi. [Ölü Məhəmməd]

*"Dərviş bir **daha** sormuş, kız yine cevap vermemiş."*

Azerbaycan Türkçesinden yapılan aktarmalarda bazı eklerin yerine bağlaç kullanımı gerekmiştir. Kaynak lehçedeki "-nan" eki hedef lehçede ve anlamını karşılayan "ile" bağlacıyla aktarılmıştır. Son örnekte ise bu ek "ilave, ek olarak" gibi manalara gelebilecek olan "de" bağlacıyla aktarılmıştır.

Padşah darğay**nan** meydana gəlib kilimi acdı. [Xacə Fəttah]

"Padişah bekçiyle meydana gelerek kilimi açmış."

Qədim zamanda bir ərnən bir arvad varıdı. [Ölü Məhəmməd]

"Geçmiş zamanda bir erkekle bir kadın varmış."

⁶⁴ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri** (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Gəl sən məni özünən götür. [Məlik Ducar]

"Gel sen beni de götür."

1.1.8. Zamirlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Yani zamirler nesnelere dildeki gerçek karşılıkları değildir sadece gerektiğinde onları ifade edebilen kelimelerdir ve tek başlarına anlamları yoktur. Zamirler bir isim gibi tek bir anlamı karşılamazlar, pek çok nesneyi karşılayabildiğinden anlam alanı geniştir. Ayrıca zamirler kelime yapımında isimlerden de çok az kullanılır ve çok az sayıda yapım eki kabul eder. Ya da pek çok isimle getirilen iyelik ekleri neredeyse hiç bir zamire getirilemez. Türkçede zamirlerin en büyük özelliği çekim sırasındaki kök değişimleri yaşamalarıdır. Bu durum onu diğer isimlerden de önemli ölçüde ayırır; ben zamirinin "bana" ya da sen zamirinin "sana" olması gibi. Diğer isimlerden pek çok yönde ayrılmasına rağmen yine zamirleri farklı kelime çeşidi olarak değil isim cinsinden kelimeler sınıfına dâhil ediyoruz⁶⁵.

Azerbaycan Türkçesinden yapılan aktarmalarda zamirlerin aktarımı diğer sorunlar kadar büyük problemlere yol açmamıştır. Ancak kaynak lehçe zamirlerin kullanımı birkaç yönden hedef lehçeden farklılık göstermektedir. Örneğin kaynak lehçede "her" zamiri iki nesneyi işaret ederken kullanılmaktadır. Ancak cümle hedef lehçeye aktarıldığında iki kişinin ya da nesnenin gösterimi zaten varsa "her" zamiri gereksizdir.

Səhər tezdən hər iki qardaş durub at tədarükünə başladılar. [Üçbiğ Kosa]

"Sabah erkenden iki kardeş birlikte kalkıp at tedarikine başlamışlar."

Azerbaycan Türkçesinde "öz" kelimesi dönüşlülük ifade etmektedir. Türkiye Türkçesindeki dönüşlülük zamiri olan "kendi" kelimesi gibidir. Ancak kaynak lehçede bu zamirin kullanımı belirli bir düzende gelmez yani her zaman kendi anlamını vermeyebilir. Bu sebeple kaynak lehçeden yapılan aktarmalarda bu zamirin aktarımına daha fazla dikkat etmek gerekmektedir. İlk örnekte öz kelimesi hedef lehçeye kişinin kendisi anlamında değil sen zamiri ile aktarılmıştır.

⁶⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul, 2004.

Ey oğlan, adın ndi, **zn** kimsn? [Mlik Ducar]

*"Ey delikanlı, ismin nedir, **sen** kimsin?"*

Kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan bir aktarmada da *z* kelimesi yerine istek anlamını veren "*da*" bağlacı kullanılması daha uygun olmuştur.

Gl sn mni **znnn** götür. [Mlik Ducar]

*"Gel sen beni **de** götür."*

Aşağıdaki cümlede yer alan "heç ks" ifadesi hedef lehçeye "hiç kimse" olarak aktarılmıştır.

He ks qorxusundan getmdi.[Mlik Mmmd v Mlik hmed]

*"**Hiç kimse** korkusundan gitmemiş."*

Kaynak lehçede geçen " hr ks" ifadesi Türkiye Türkçesinde "herkes" zamirini ses olarak çağrıştırır. Ancak cümledeki anlamına bakıldığına bu anlamıyla aktarmak büyük bir aktarma sorununa neden olabilir. Bu açıdan zamirlerin aktarımında da cümleyi iyi kavramak ve doğru zamiri seçmek çok önemlidir.

Ceyran **hr ksin** başının üstünden tullanıb gets, boynunu vurduracağıq.

*"Ceylan **kimin** başının üzerinden zıplayıp giderse onun boynunu vurduracağız demişler."* [Mlik Mmmd v Mlik hmed]

1.1.9. Ağız Kelimelerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Ağız terimini şive terimiyle girift şekilde Muharrem Ergin şöyle açıklar; şive; bir dilin, bilinen tarihi seyri içinde ayrılmış olup bazı ses ve şekil ayrılıkları gösteren kolları, bir kavmin ayrı kabilelerinin birbirinden farklı konuşmalarıdır. Ağız ise bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan kk kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuřmalardır¹⁴.

Nurettin Demir ise ağız terimini daha geniş şekilde şöyle açıklamıştır; Aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmamasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestij standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir⁶⁶.

Azerbaycan masallarında Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan kelimeler nadiren kullanılmaktadır. Birkaç örnekte kelimelerin üst dildeki şekillerinin değil de ağızlardaki şekillerinin kullanımına rastlanmıştır. Örnek cümleler aşağıdaki gibidir;

Həyət üzü görməmişdilər. [Məlik Məmməd və Məlik Əhmed]

"Bahçe yüzü görmüyorlarmış."

Elə ki, çeşmənin başında bir az **çörək** yedilər. [Şükufə Xanım]

"Sonra çeşmenin başında biraz yemek yemişler."

Xanım, bu mənim **qohumumdu**. [Şükufə Xanım]

"Hanımım, bu benim akrabamdır."

1.1.10. İkilemelerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Türkçedeki kelime gruplarından olan ikilemelere Muharrem Ergin "tekrarlar" ifadesini kullanır ve şöyle açıklar; Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır. Türkçede hemen hemen her çeşit kelimedenden tekrar yapılabilir. Fakat tekrara en elverişli kelime çeşitleri isimler, sıfatlar, zarflar ve gerundiumlardır. Zamirlerse tekrara elverişli değildir. Fiillerde bunlara göre daha geniş bir tekrar yapma kabiliyeti vardır. Fakat fiil tekrarlarında tekrardan çok bir arka arkaya gelme durumu vardır denebilir Türkçede tekrarlar; aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar, ilaveli tekrarlar olmak üzere dört çeşit tekrar vardır¹⁰.

⁶⁶ Demir, syf. 115.

Her iki kelime gurubu ya yalın hâlde kullanılır ya da isim çekimine veya isim hâllerine girerler. İkilemelerin bir kısmı ise isim çekim eklerini alırlar, böylece birbirine çok yakın hatta aynı anlamlı kelimelerin gereksiz gibi görünen tekrarları ile anlatımda kuvvet sağlanır⁶⁷.

Azerbaycan Türkçesi masal metinlerinde ise ikilemeler geniş yer tutmaktadır. Ancak hedef lehçeye yapılan aktarmalarda pek çok soruna sebep olmuştur ve hedef lehçeye çoğu zaman tekrar grubu olarak aktarılmamıştır. Aşağıdaki ilk örnekte olduğu gibi kaynak lehçede -a...-a zarf ekiyle oluşmuş olan ikileme hedef lehçeye -ArAk zarf-fiil ekiyle aktarılmıştır.

Tezdən ortancıl qardaş da gözlərini **ova-ova** gəldi. [Üçbiğ Kosa]
"Sabahleyin ortanca kardaş de gözlerini **ovarak** gelmiş."

Türkiye Türkçesinde *səmirsiz* kelimesinin hiçbir anlam karşılığı yoktur. "Kendi halinde, sessizce" anlamı verilmek istendiğinden Azerbaycan Türkçesindeki *səssiz-səmirsiz* ikilemesinin karşılığı olarak *sessiz-sedasız* ikilemesi kullanılmıştır.

Beləliknən, **səssiz-səmirsiz** dolanmağa başladılar. [Üçbiğ Kosa]
" Bu şəkilde **sessiz sedasız** hayatlarına devam etmişlər.

"bir-bir" ikilemesini kes- fiili ile Türkiye Türkçesinde kullanamayız. Bu ikileme Türkiye Türkçesine *tek tek* kes- olarak aktarılmalıdır.

Nəbadə, deyəsən ki, **bir-bir** kəsdim, yoxsa quldurbaşı xanımın acığı tutar.

"Ama **tek tek** kestim dersen işte o zaman eşkiya hanımın gazabı tutar." [Məlik Ducar]

"bark" kelimesi Türkiye Türkçesinde "ev, konut" anlamına gelir ancak tek başına kullanılmaz her zaman kalıp kullanımı olan ev-bark ikilemesi şeklinde kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde de *bark* yerine *eşik* kelimesi kullanılarak ikileme oluşturulmuştur.

⁶⁷ Vecihe Hatipoğlu, **Kelime Grupları ve Kuralları**, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1963.

Mən Məkkəyə gedəcəyəm. **Ev-eşiyimi**, qızım Güllünü sənə tapşırıram. [İtkin Qız]
"Ben Mekke'ye gideceğim. **Evimi barkımı**, kızım Güllüyü sana emanet ediyorum."

Azərbaycan Türkçesinde kullanılan şey-şüy ikilemesini Türkiye Türkçesinde karşılayacak bir ikileme bulunmamaktadır. Bu kelime "alınan şeyler" anlamında bir ifade oluşturur ve hedef lehçeye de ikileme olarak değil *malzeme* olarak aktarılmıştır.

İçəri girib **şey-şüyü** qıza verdi. [İtkin Qız]

"İçeri girerek **malzemeleri** kıza vermiş."

Azərbaycan Türkçesinde aynı kelimenin tekrarıyla oluşturulan ikilemeyi Türkiye Türkçesine "nice nice" olarak aktarmak mümkün değildir. Birkaç kez ya da sayısızca savaştığını anlatmak için kullanılmış olan bu kelimeyi ikileme grubu olmadan aktarmak gerekmektedir.

Bura kimi **neçə-neçə** davalara düşmüşəm. [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Bu zamana kadar **kaç kere** savaştım."

Bazı ikilemeler ses ahengiyle bir araya getirilmektedir. Azərbaycan Türkçesinde kullanılan "xahi-naxahi" ikilemesinde olduğu gibi bir ses ahengi vardır. Bu ikileme Türkiye Türkçesine birebir anlamında olmasa da aynı anlam alanı içerisinde bulunan bir ikilemeyle aktarılmıştır.

Xahi-naxahi, yüz tımən verib qocadan üçüncü sözü deməsini xahiş etdi.

"**Haklı haksız**, yüz tımən vererek yaşlıdan üçüncü sözü söylemesini rica etmiş."

[Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Her iki lehçede ortak kullanılan ikilemeler de olabilir ancak bu ikilemelerde çoğunlukla ses ya da ek farklılıkları vardır. Kaynak lehçede kullanılan "var-yox" ikilemesi hedef lehçede de vardır ancak I.çoğul şahıs iyelik ekiyle kullanılmaktadır.

Ay arvad, **var-yox** bir uşağımız var, onun da qədrini bilmirik. [Ölü Məhəmməd]

"Ey karıcım, **varımız yoğumuz** bir çocuğumuz var. Onun da kıymetini bilmiyoruz."

Azerbaycan Türkçesinde aynı kelimenin tekrarıyla oluşmuş olan bir ikileme hedef lehçeye verilmek istendiği anlamıyla yani ikileme olmadan aktarılmak zorunda kalınabilir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi "*yumşaq-yumşaq*" ikilemesi Türkiye Türkçesine "*tatlı dil*" şeklinde sıfat tamlaması olarak aktarılmıştır.

Arvad kızını yanına çağırıp, ondan **yumşaq-yumşaq** xəbər almağa başladı:

*"Kadın, kızını yanına çağırmış. Nedenini öğrenmek için **tatlı dille** [ona] sormuş:"*

[Ölü Məhəmməd]

Azerbaycan Türkçesinde "heyecanlı, yorulmuş bir şekilde gelmek" anlamında kullanılan ikileme Türkiye Türkçesine *yana-yana* ikilemesiyle aktarılamamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu anlama gelen ikileme *nefes-nefese* gelmek şeklindedir.

Gördü ki, İlyas nəfəsi **yana-yana** gəlir. [Məstan]

*"Bakmış ki İlyas **nefes nefese** geliyor."*

1.1.11. Yansımaların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Yansıma kelimesi sözlükte "Doğa seslerine benzer seslerle yapılan kelime, taklidi kelime, onomatope" olarak açıklanır. (TDK, 2524)

Neşe Çelik ise makalesinde yansımayı şöyle açıklamıştır; Bitkiler ve hayvanların da içinde yer aldığı, en geniş kapsamlı ile bütün nesnelere değişik durumlarından, tabiat olaylarına veya benzeri hareketlere bağlı olarak birbirlerini çok çeşitli yönlerden etkilemeleri sonucu ortaya çıkan ve yaygın karşılığı ile "yansıma" diye adlandırılan seslerle, bunlardan alınan ilhamların, zihinde uyandırdıkları çağrışımlarla, daha çocukluk yıllarından itibaren, özellikle, konuşma dilinin zaman zaman vazgeçilmez unsurları olduğu görülmektedir⁶⁸.

Birtakım seslerin, gürültülerin insanda yarattığı duyuların adlandırılmasında, bunların söz biçimine getirilmesinde ana dili kılavuz olmuş, dilin yapısına yaklaşılarak ses yansımalarına has bir sistem içinde tabiattan elde edilen bu gürültüler, kelimelere dönüştürülerek bu yolla canlı ve renkli anlatımlar sağlanmıştır.

⁶⁸ Neşe Çelik, Hamza Zulfikar, **Türkçede Ses Yansımaları** (İnceleme-Sözlük), Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı 4.

Tabiattaki gürültünün olduğu gibi yansıtılması mümkün değildir, ancak bu gürültünün yaklaşık bir taklidi yapılabilir. Bu taklit bütün dillerde aynı değildir. Ses yansımaları kelimeler dilden dile değişiklik gösterirler⁶⁹.

Azerbaycan Türkçesinde de ses yansımaları kelimeler oldukça fazla kullanılmaktadır. Ancak incelendiğinde bu yansıma kelimelerin pek çoğunun ikilemeler şeklinde olduğu görülür.

Azerbaycan Türkçesinden alınan on masal incelemesinde de yansıma yoluyla oluşmuş kelimeler mevcuttur ancak sayıca fazla değildir. Aşağıdaki cümlede de görüldüğü gibi hedef lehçeye yapılan aktarmada yansıma kelime kaynak lehçeden farklıdır. Azerbaycan Türkçesindeki "*hıqqılda-*" Türkiye Türkçesine aynen aktarılamayacağı için anlam olarak aynı anlamı veren "*inle*" sesiyle aktarılmıştır. "*ufulda-*" kelimesi ise hedef lehçeye ses değişikliği sonucunda "*ofla-*" olarak aktarılmıştır.

Qaravaş gəlib içəri girəndə dayə **hıqqıldayıbufuldamağa** başladı. [Hacə Fəttah]
"*Hizmetçi gelip içeri girdiğinde dadı inleyerekoflamaya başlamış.*"

"*şapalaq*" kelimesi Azerbaycan Türkçesinde yansıma yoluyla türeyen kelimelerdendir. Ancak bu kelimeyi Türkiye Türkçesine aynen aktarmak doğru olmazdı bu sebeple en doğru aktarımı "*tokat*" kelimesi karşılamıştır.

Dev yuxudan bidar olub, qıza bir **şapalaq** çəkdi ki, niyə qoyursan məni milçək yeyə.
"*Dev uykudan kalkıp kıza bir tokat vurmuş. Demiş ki; neden beni sivrisineğin ısırmasına izin veriyorsun?*" [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan "*tappılı*"; yürürken ayağın çıkardığı gürültüden oluşmuş olan bir yansıma kelimedir. Türkiye Türkçesinde ise bunu karşılayacak bir yansıma kelime olmadığından doğrudan ayağın çıkardığı ses olarak aktarılmıştır.

Güllü vəzirin ayağının **tappılısından** ayılıb dedi: [İtkin Qız]
"*Güllü vezirin ayak sesinden uyanarak [şöyle] demiş:*"

⁶⁹Hamza Zülfiqar, **Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler**, TDK Yayınları, Ankara, 1995 .

Azerbaycan Türkçesinde yansıma kelimeler çoğunlukla ikilemeler şeklinde oluşmuştur. Örnekte de görüldüğü bu yansıma kelimeler Türkiye Türkçesine ses farklılıkları yaşayarak hedef lehçede kullanılan şekliyle aktarılmıştır.

Heyvanlar **anqırışa-anqırışa**, quşlar da **civildəyə-civildəyə** dağılıb
getdilər. "*Hayvanlar **anıra anıra**, kuşlar da **civildəyərək** dağılıp gitmişler.*"
[Şükufə Hanım]

1.1.12. Tekerlemelerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Tekerlemeler, sınırları ve muhtevası tam tespit edilememiş halk edebiyatı ürünleridir. Nazım veya nesir oluşları, konuları, muhtevaları ve şekil özellikleri tam bir kesinlik arz etmez. Bunun en önemli sebebi, hiç şüphesiz pek çok halk edebiyatı ve folklor türüyle yakın ilişkisinin olmasıdır⁷⁰.

Masal başında yer alan tekerlemeler, masalın muhtevasına inanılmaması için uyarı anlamında söylenirken, anlatılanların gerçek değil eğlendirmek ve ibret dersi vermek için uydurulmuş şeyler olduğunu ifade eden "giriş klişeleri" niteliği taşırlar⁷¹.

Masalarda geçen kalıp ifadeler olarak adlandırılan tekerlemelere "formel" adı verilmiştir. Saim Sakaoğlu ise formel unsurların anlatıcının ustalığını ortaya koyduğu olayların kuru kuruya anlatılmaktan kurtardığını belirterek masalarda geçen kalıp sözleri; Başlangıç (giriş) kalıp sözleri, bağlayış (geçiş) kalıp sözleri, benzer durumlarda kullanılan kalıp sözler, bitiş kalıp sözleri ve çeşitli kalıp sözler olmak üzere beş ayrı bölüme ayırmıştır⁷².

Azerbaycan masallarını aktarırken karşılaşılan sorunlardan biri ahenk uyumu olmuştur bu ses uyumunu yok etmemek adına genellikle olduğu gibi Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Türkçeye uygun şekilde aktarmanın yanı sıra özellikle başlangıç ve bitiş formellerinin orjinal halleri de dipnotta belirtilmiştir.

⁷⁰ Ali Duymaz, **Türkmen Tekerlemelerinin Şekil ve Tür Özellikleri Üzerine**, Türk Dünyası ve Edebiyat Dergisi, Bahar, 1998.

⁷¹ Ali Duymaz, **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002.

⁷² Saim Sakaoğlu, **Formel Kavramı ve Türk Masallarında Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller**, I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, 1974.

Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, ayaq üzəngidə, diz qabırğada, axşam çıxan Məlik Ducar sübh namazını qızıl bulaqda qıldı.

"Dərələrdən sel kimi, tepələrdən yel kimi, rüzgâr kimi, ayakları üzəngidə, dizləri kaburgada hızlı bir şekilde akşam çıkan Melik Duçar sabah namazını altın pınarda kılmış." [Məlik Ducar]

Az gedib çox dayandılar, çox gedib az dayandılar, gəlib çatdılar bir ağacın dibinə, oturdular ki, bir az sərinləşdirsinslər. [Məlik Ducar]

"Az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmişler sonunda bir ağacın yanına varmışlar. Biraz soluklanmaq için oturmuşlar."

Onlar yeyib-içib məqsədlərinə çatdılar, siz də yeyin-için muradınıza çatın.

"Onlar yiyip içip hayallerine ulaşmışlar. Siz de yiyin için hayallerinize ulaşın."
[Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Badi-badi giriftar, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin qıçı sındı. Hamamçının tası yox, baltacının baltası yox. Orda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Ömrümdə belə şilə aş yeməmişəm, belə yalan deməmişəm. [Şükufə Hanım]

"Zaman zaman içinde kalbur saman içinde deve telallik eder köhne hamam içinde. Karınca tekme attı, devenin kıçı kırıldı. Hamamcının tası yok, baltacının baltası yok. Orada bir köpek gördüm onun da tasması yok. Ömrümde böyle lapa yemek yemedim, böyle yalan demedim."

Bunlar yedilər, içdilər, mətləblərinə çatdılar. Sən sağ, mən salamat. Sən yüz yaşa, mən iki əlli; hansı çoxdu sən götür. [Şükufə Hanım]

"Bunlar yemişler, içmişler amaçlarına ulaşmışlar. Sen sağ ben selamet. Sen yüz yaşa, ben iki elli, hangisi çoxsa senin olsun"

Bəli, nağıl binasını qoyaq yavaş-yavaş, olum qapında qulnan qaravaş. Dövlətli plova şıllaq vurur, kasıb tapmaz bir kasa bozbaş. [Məstan]

"Artık yavaş yavaş hikāye bölümünü bir kenara bırakalım. Evine köleyle hizmetçi olayım. Devletli pilava tekme atar, fakir bir kase çorba bulamaz."

1.1.13. Özel İsimlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Sözlerin anlamları, yani söz-varlık ilişkisi, tamamen saymaca bir ilişkidir. Varlık ve söz arasındaki bu saymaca ilişki, zaman ve mekân boyutlarında ne kadar yaygınsa, varlık o kadar biliniyor ve adı olan sözde o kadar anlamlı, o kadar doğru bir söz olur. İşte tek bir varlığa çevresi tarafından, dilin mevcut unsurları içinden seçilmiş herhangi bir birimin ad olarak verilmesi, yani özel adlandırma bu noktada başlar. Özel ad, dilin sahip olduğu genel malzemedен bir veya birkaçının değişik bir kategoride kullanılmasıdır. Özel adlar, bir dilin sözlüğünden veya gramerinden seçilen yapıların, tek bir varlığa ad oluşundan ibarettir⁷³.

Günay Karaağaç özel adların özelliklerini şöyle sınıflandırmıştır; özel adlar genel ad kaynaklıdır, genel adlardan daha çok değişikliğe uğrarlar, özel adların başka dillerde anlam karşılıkları yoktur ve ikinci bir dile çevrilemezler, özel adların çoklukları yoktur, anlam olayları görülmez, ad-varlık ilişkisi nedenlidir ve genelleşebilirler⁷⁴.

Özel adların başka dillerde karşılığı olmadığı ve bir başka dile çevrilemez hususu kabul edilen bir durumdur. Ancak üzerine çalışılan metinlerin masal metinleri olması bu durumun kısmen göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Kaynak lehçedeki bazı özel adların hedef lehçede de olması masal metninin daha kolay anlaşılması için hedef lehçeye uyarlanması durumunu ortaya çıkarmıştır. Kaynak lehçede bulunan özel adlar bazı ses değişiklikleriyle hedef lehçeye aktarılmıştır. Özetle; Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan masal metinlerinde geçen özel isimlerin hedef lehçede karşılıkları varsa onlar kullanılmıştır. Eğer karşılıkları yoksa ve ses-şekil yönünden sadece Azerbaycan Türkçesine has kullanımlarsa orijinal halleriyle aktarılmıştır.

Şəmilin arvadından göz-qulaq olsunlar. [Üçbiğ Kosa]

"Şəmilin eşinə göz kulak olsunlar."

Məhəmməd qarının üstünə xəbər göndərdi ki, atı gətirsin. [Ölü Məhəmməd]

"Muhammet kadına atı gətirsin diye haber göndermiş."

⁷³ Günay Karaağaç, **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yayınları, s.49-54, Ankara, 2002.

⁷⁴ Karaağaç, syf. 53-54.

Aşağıdaki örnekte geçen Mestan ismi Azerbaycan Türkçesine has bir isim olduğu için sadece ses değişikliği yapılarak "ə>e" orijinal şekliyle aktarılmıştır. İkinci örnekte de aynı ses değişikliği Mısır kelimesinde görülmektedir.

Məstanın bir qoca nənəsi vardı, özü də dünya görmüş çox ağıllı arvad idi. [Məstan]
"Mestan'ın bir yaşlı annesi varmış, tecrübe sahibi akıllı bir kadıymış."

Apar bi malları **Mısır** şəhərində filan tacirə ver.[Məstan]
"Götür bu malları Mısır şəhərində bir tüccara ver."

Azerbaycan Türkçesinde bazı özel isimler bitiş olarak yazılır. Bu özel isimler Türkiye Türkçesine iki ayrı kelime olarak hedef lehçede karşıladığı anlama göre aktarılmıştır.

Məlikəhməd atı görəndə sevindi, çünki belə heyvan burda yoxudu. [Şükufə Xanım]
"Melik Ahmet atı görünce sevinmiş çünki böyle hayvan burada yokmuş."

Bazı özel isimler hem kaynak lehçede hem de hedef lehçede aynı olabilir. Ses değişikliği yapılmadan kullanılacak özel isimlerin sayısı çok olmasa da aşağıda bu duruma da birkaç örnek verilmiştir;

İbrahim gördü ki, Yasəmən özündə deyil. [Əcəm Oğlu İbrahim]
"İbrahim bakmış ki Yasemin kendinde değil."

Axırda **Güllü** danışıb qurtardı. [İtkin Qız]
"Sonunda Güllü konuşmayı bitirmiş."

İsfahan şəhərində bir Xacə Fəttah varıdı. [Xacə Fəttah]
"İsfahan şəhərində bir Hacı Fettah varmış."

1.1.14. Ünlem Cümlelerinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Ünlemler doğrudan anlam gösterme görevi olan sözcükler değildir; ancak imā ettikleri bir anlam da mutlaka vardır. Ünlemin söylendiği ortam, durum ve bağlam, anlamının belirginleşmesine etki eder⁷⁵.

Ünlemler, duygu bildiren veya seslenme ifade eden sözcük türleridir. Ünlem, söz içinde konuşmanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür⁷⁶.

Azerbaycan Türkçesinde de ünlemler fazlaca kullanılmaktadır. Aktarılan metinlerde ünlem cümlelerinin aktarımı pek fazla zorluk yaşatmamıştır. Örnek olan ilk cümlede kızgınlık, öfke anlamı vardır. Görüldüğü gibi Azerbaycan Türkçesinde bu cümlede soru ve ünlem anlamı aynı anda kullanılmıştır ancak bu cümle Türkiye Türkçesine ünlem cümlesi olarak aktarılmalıdır.

Nə bilək hansı köpək oğlu apardı?! [Üçbiğ Kosa]

"Nereden bilelim hangi itin oğlu aldı!"

Bu cümlede ise orijinal metinde sitem anlamı ünlem ile sağlanmıştır. Türkiye Türkçesine aktarırken de ünlem cümlesi olma özelliği korunmuştur. Tek farkı; Azerbaycan Türkçesindeki ha! ünlemi Türkiye Türkçesine ya! ünlemiyle aktarılmasıdır.

Qardaş, yadıdadırmı, atamızın birinci gecə qəbrini qorumağa gedəndə çıxıb samanlı çardaqda yatdın ha! [Üçbiğ Kosa]

"Kardeşim, hatırlıyor musun babamızın birinci gece mezarında nöbet tutmaya giderken çıkıp samanlı çardakta uyumuştun ya!"

⁷⁵ Mehmet Gedizli, **Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:8, S:36, Şubat, 2015.

⁷⁶ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Gramer Şekil Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Üzüntü, keder, hayıflanma ifade eden "Bıy" ünlemi Türkiye Türkçesine "Aman" ünlemiyle aktarılmıştır. Kaynak lehçedeki duygu tam olarak yakalanmasa da hedef lehçeye en uygun kelime tercih edilmiştir.

Bıy, başıma xeyir, balam naxoşlayıb, ac qaldı. [Şükufə Xanım]
"Aman! Başıma gelenler, oğlum hastalanıp aç kaldı."

1.1.15. Hitapların Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Hitapta, hitap eden ve hitap edilen kişi, bunların arasındaki yakınlık derecesi, hitabın yapıldığı yer, zaman, ortam ve daha birçok neden önemli rol oynar. Kişinin kendi adı ya da kişi adlı dışında ad, sıfat, ünlem gibi dildeki başka sözcük türleri de hitapta seçilebilir⁷⁷.

Hitaplar, kültürden kültüre değişen bir yapıdadır. Türkiye Türkçesine en yakın lehçe olan Azerbaycan Türkçesinde bile birebir örtüşmeyen hitapların sayısı hiçte az değildir. Bu durum aşağıdaki ilk örneğe bakıldığı zaman çok net göze çarpar.

Türkiye Türkçesinde "A kişi" diye bir seslenme yapısı yoktur. Bu seslenme söz konusu olan masalda kadının kocasına yaptığı bir seslenme olduğu için Türkiye Türkçesine "Beyim" olarak aktarılmıştır.

A kişi, görürsən necə qəşəng qızımız var? [Şükufə Xanım]
"Beyim, ne kadar güzel kızımız var görüyor musun?"

"Aha" kelimesi Türkiye Türkçesinde anlam ifade etmez. Masal metninde anlam olarak işaret manası taşıdığı için yanındaki cümleyle birleştirip "Bak bu iyi oldu" şeklinde bir ifade içinde aktarılmıştır.

Aha, yaxşı oldu, qoy bu keçəlnən oğluma yemək göndərim, bəlkə bu yetimin xətrinə yedi, yoxsa gedə lap acından ölər.[Şükufə Xanım]
"Bak bu iyi oldu, ben bu kel çocukla oğluma yemek göndereyim belki bu yetimin hatırına yer. Yoksa çocuk açlıktan ölecek."

⁷⁷ Dursun Zengin, *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, TDK Yayınları, Ankara, 2006.

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ses değişimi oldukça fazladır. Bu durum hitap kelimelerinde de görülür. Uzak bir yerden ya da çağırmak maksatlı bir ifade olsaydı "Ey" kelimesini "Hey" olarak aktarmak daha doğru olurdu. Ancak burada karşılıklı bir konuşma olduğundan sadece cümleye giriş için karşı tarafa kullanılan bir ifade özelliği taşır. Bu ince ayırım da aktarma sorunu yaşanmamasında önemlidir.

Ay arvad, bəs camaat deməz ki, bu qız hardan gəldi bura, kimdi?[Şükufə Xanım]
"Ey kadın, peki insanlar bu kız buraya nereden geldi, kimdir demezler mi?"

Kaynak lehçede, uzun süredir beklemiş olmak "Ha gözledi" yapısıyla anlatılmıştır. Bu ifade hedef lehçeye verdiği anlamla aktarılmıştır.

Ha gözlədi, gördü ki, Məlikəhməd gəlmədi.
"Epey beklemiş ama Melik Ahmet gelmemiş."

1.1.16. Ki'li Cümle Yapısı

"Ki" tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru kendisinden sonra gelen bir unsura bağlar. Bu bağlama izah ve netice ifadesi içinde olur. Yani ki'den sonra gelen unsur kendisinden önce gelen unsurun izahı ve neticesi mahiyetindedir. Böylece "ki" sonuna geldiği unsuru bir izaha ve neticeye bağlayarak belirtir⁷⁸.

Ki'li yapılar, Azerbaycan Türkçesinin ise tipik bir gramer yapısı olmuştur. Masallarda neredeyse her cümle de var olan bu yapı aktarma da zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye Türkçesinde ise ki'li yapılar ihtiyaç duyulduğu zamanlarda, anlam olarak gerektiğinde kullanılır. Türkçede ki masallarda ahenk sağlamak için ya da dikkati tutmak için kullanılan yöntemler farklıdır. Azerbaycan Türkçesinde ahenk ve dikkat için kullanılan ki'li yapılar Türkiye Türkçesine aktarılırken bozulmuştur. Ancak olabildiğince orijinal metinlere sadık kalınarak çok zaruri olmadıkça ki'li yapıları bozulmamıştır.

⁷⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 2004.

Şəmil nə qədər yalvardı **ki**, məni də aparın, tamaşa eləyim, qoymadılar **ki**, sənin yerin deyil, at ayağı altında qalıb ölərsən. [Üçbiğ Kosa]

"Şamil çok yalvarmış beni de götürün seyredelim diye. Senin gideceğin yer değil atların ayakları altında kalıp ölürsün diyerek izin vermemişler."

Bizim padşahın bir qızı var, o həmişə hamama gedəndə car çəkirlər**ki**, bir kişi çölə çıxmasın, çünki onun kişi qismindən zəhləsi gedir.[Xacə Fəttah]

"Bizim padişahın bir kızı var. Her zaman o hamama giderken "erkeklerden hiç kimse dışarı çıkmasın" diye bağıryorlar. Çünkü o erkeklerden nefret ediyor."

O quşu da onun üçün öldürdüm **ki**, sənin gözünü tökəcəkdə.

"O kuşu da onun için öldürdüm. Senin gözünü çıkaracaktı."

[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

Bu halda qız bir qədər dürüst baxandan sonra gördü **ki**, bu ayrı bir oğlandı.

"Bu sırada kız biraz dikkatli baktıktan sonra bunun başka bir genç olduğunu anlamış." [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Gördü obada bir hayküyə var **ki**, gəl görəsən.[Əcəm Oğlu İbrahim]

"Bakmış ki obada bir karışıklık var anla anlayabilirsen."

Ağacı kəsənə tapşırırdı **ki**, bu ağacı elə kəsərsən **ki**, onun tilişkəsindən bir zərrə də olsun yerə düşməsin.[Ölü Məhəmməd]

"Ağacı kesene söylemiş, bu ağacı öyle kes ki onun yaprağından bir zerre bile yere düşmesin."

Bu cümlede geçen "ki" yapısı Türkiyə Türkçesine metinde geçtiği haliyle aktarılamaz çünki cümlede geçen "ne ki yemeli" derken "ne kadar yenecek"şey anlamını qarşılamaktadır.

Dünyada nə ki yeməli şey var, o evə qoydursun. [Məlik Ducar]

"Dünyada ne kadar yenecek şey varsa o eve koydursun."

1.1.17. Devrik Cümle Yapısı

Devrik cümle, bir dilin ögelerinin o dile ait genel gramer kuralları dışında sıralanmasıyla oluşmuş olan cümledir. Genellikle devrik cümle yapısı edebi sanat yapmak için ya da yüklemi vurgulamak için kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise devrik cümle, yüklemi sonda olmayan cümledir.

Bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer ögelerin olduğu gibi yüklemde yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde, yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır⁷⁹.

Masallarda devrik cümle yapılarına sıkça rastlanır. Ancak Azerbaycan masallarında devrik cümle yapısı neredeyse tüm masala hâkim olarak kullanılmıştır. Bu durumda aktarma sırasında sorunlara yol açmıştır. Ayrıca devrik cümle yapısının bu kadar yoğun kullanımı akıcı bir masal dili için uygun bir durum değildir.

Masallar aktarılırken devrik cümle yapıları kurallı cümle yapıları hâline getirilmiştir. Yapısal ve anlamsal bozukluk oluşturmeyen cümleler ise akışı bozmayacak şekilde devrik cümle yapılarıyla aktarılmıştır.

Dur atı min, get Üçbiğ Kosa'nın mənzilinə. [Üçbiğ Kosa]

"Kalk ata bin. Üç Biyıklı Köse'nin evine git."

Padşahın oğlu bu yarpaqdan dərib, qızıl bulağın suyundan da götürüb gəldi atasının yanına. [Məlik Ducar]

"Padişahın oğlu bu yapraklardan toplamış, altın pınarın suyundan da alarak babasının yanına gelmiş."

Aşpaz bilməyib Məlik Ducarın nimçəsini qoydu padşahın böyük oğlunun qabağına, böyük oğlunun aş nimçəsini də qoydu Məlik Ducarın qabağına. [Məlik Ducar]

"Aşçı bilmeden Melik Duçar'ın tabağını padişahın böyük oğlunun önüne koymuş, böyük oğlunun yemek tabağını da Melik Duçar'ın önüne koymuş."

Dayənin bu sözdən acığı tutub, qızın yanından durub gəldi evə. [Xacə Fəttah]

"Dadı bu sözlərə sinirlenerek kızın yanından kalkıp evine gelmiş."

⁷⁹ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Padşah sağ olsun, indi ki sənin qızının mənim qardaşım oğluyun adı çəkilib, gəl Allahın əmriylənən onu ver İbrahimə.[Xacə Fəttah]

"Padişahım sağ olsun, şimdi senin kızının benim kardeşimin oğluyla ismi anılıyor, gel Allahın emriyle onu İbrahim'e ver."

Gəlin gedək Yəmən vilayətinə alverə.[Xacə Fəttah]

"Gelin, Yemen şəhrine alışverişə gidelim."

Məlik Məmməd evə qayıdıb şəkli gətirib qoydu atasının qabağına.

"Melik Mehmet eve döndükten sonra resmi getirip babasının önüne koymuş."

[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

Bir tərəfə baxanda gördü bir parça taxta düşübdü suyun üzünə.

"Bir tarafa bakarken suyun üstünde bir tahta parçasının olduğunu görmüş."

[Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

Dostu xanım üç günün tamamında gəlib oturdu yolun ağzında.[Əcəm Oğlu İbrahim]

"Dostu Hanım üçüncü günün sonunda gelip yolun ağzına oturmuş."

Ölü Məhəmməd həyəətə düşürdü, gördü ki, evin qabağında bir ağac bitib.

" Ölü Muhammet bahçeye inerken evinin önünde bir ağaç çıktığını görmüş."

[Ölü Məhəmməd]

Elə gələndə yolda rast gəldi, gətirdim evə. [Şükufə Xanım]

"Öyle gelirken yolda rastladım eve getirdim."

1.1.18. Soru Cümlələrinin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Türkiye Türkçesinde soru anlamı "mI, mU, mIsIn, mUsUn" ekleriyle yapılmaktadır.

Bu ekler soru anlamı kattığı cümlenin sonuna ve en son gelen kelimedən bağımsız olaraq yazılırlar. Ancak soru anlamı her dilde ve lehçede farklı şekillerde yapılır.

Azerbaycan Türkçesinde ise soru cümlələrinin kuruluşu çeşitlilik göstərməkdədir.

Genel itibarıyla gələnkəşən bir kullarıımı soru anlamının tonlama yoluyla

saxlanmasidir. Devrik cümle yapısının da yaygın olarak kullanılmasından dolayı soru anlamı verilmek istenen cümlelən sonundakı kelime yalnız bir isim olabilir, çeşitli hâl ekleri almış bir de isim olabilir. Ayrıca bazı fiilimsilerle ya da zaman ekleriyle de soru anlamı saxlanmış olabilir. Türkiye Türçesindeki gibi soru eklerinin kullanımını da mevcuttur ancak örnekleri çok değildir ve de kelimden ayrı değil bitişik yazılmıştır. Bu kullanımlarla alakalı metinlerde geçen örnekler aşağıdaki gibidir;

Bacılı-bacılı, tanıyorsan bu oğlanı? [Məlik Ducar]

"Abla abla bu oğlanı tanıyor musun?"

Ax, atamızdan nə gözəl atlar qalıbmış?![Üçbiğ Kosa]

"Ah babamızdan ne güzel atlar kalmış değil mi?!"

Qibleyi-aləm, gözünə nə olub?[Məlik Ducar]

Kible-i əlem gözünə ne oldu?"

Qızı görə bildinmi, yoxsa yox?[Üçbiğ Kosa]

"Kızı görebildin mi, göremedin mi?"

Niyə bizi sarıyb bura gətirib?[Xacə Fəttah]

"Neden bizi sarıp buraya getirmiş?"

Bizi niyə burda qırırsan, qoymursan çölü görək? [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

"Bizi neden burada saklıyorsun, dışarıyı görmemize neden izin vermiyorsun?"

Ay Məlik Məmməd, bəs adam atasını öldürərmı?[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

"Ey Melik Ahmet, insan babasını öldürür mü?"

Bilirsən nə var.[Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

"Neden biliyor musun?"

Elə on tükənə bu söz? [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]

"Bu söz mü on tükənlik?"

Məgər mən ölmüşəm ki, sən məni diri tutasan? [Şah Oğlu Bəhrəmin Nağılı]
"Farz et ben öldüm. Sen mi beni sağ götüreceksin?"

İbrahim, sənsən? Bəs necə oldu, sən bura gəlib çıxdın?[Əcəm Oğlu İbrahim]
"İbrahim sen misin? Peki nasıl oldu? Sen buraya nasıl çıktın?"

Ana, bu qız lap keçələ oxşayır, görürsən?[Şükufə Xanım]
"Anne, bu kız kele çok benziyor, görüyor musun?"

1.1.19. Deyimlerin Aktarımı Sırasında Karşılaşılan Güçlükler

Anlatım gücünü artırmak için az çok gerçek anlamı dışına kayan, bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazılarını değiştirip çekimlenebilen kalıplaşmış söz öbekleridir⁸⁰.

Deyimler, atasözlerinde olduğu gibi bir öğüt verme niteliği taşımazlar, bir hayat gerçeğini de anlatmazlar. Fakat orijinal bir şekil ve anlatım güzelliği içinde konuşmamıza canlılık getiren, anlamı derinleştiren ve mecaz yolu ile düşüncüyü kestirmeden anlatmaya yarayan söz kalıplarıdır. Bu nitelikleri ile dildeki kültür birikimini, gelişmişliği ve zenginliği ifade ederler⁸¹.

Deyimlerin atasözlerinden ayrılan net özellikleri vardır. Örneğin; atasözleri gibi öğüt vermezler, genellikle mastar halindedir ve her zaman fiil şekilleriyle kullanılırlar, cümle olmayan deyimler ise bazı durumlarda çekimlenirler, deyimlerdeki anlatımlar çoğu zaman mantık dışıdır.

Her folklorik ve kültürel unsurun kendine ait bir yapısı olduğu gibi deyimlerin de ait olduğu yere göre kullanımları vardır. Aktarılan deyim bazen hedef lehçede de aynıdır ya da bir benzeri vardır. Ancak Azerbaycan Türkçesi masal metinlerine ait orijinal deyimleri Türkiye Türkçesine doğruca aktarmak her zaman mümkün olmamıştır. Örneğin; " qarovul çək-" deyimini Türkiye Türkçesine aynen aktarılamamıştır. Dile ait özel deyimleri aktarırken Azerbaycan Türkçesine ait deyimler sözlüğünden

⁸⁰ Meliha Ünlü, **Türk Dili**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2006.

⁸¹ Zeynep Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2**, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

faydalanılmıştır. ⁸² Orijinal kullanımları Türkçeye yapılan aktarmalarda akışı bozacağından anlam olarak kastettiği cümleyi kullanılmıştır.

Birinci gün böyük oğlum, ikinci gün ortancıl oğlum, üçüncü gün balaca oğlum qəbrimin üstündə **qarovul çəksin**. [Üçbiğ Kosa]

*"Birinci gün böyük oğlum, ikinci gün ortanca oğlum, üçüncü gün küçük oğlum mezarımın başında **bekçilik yapsın**."*

"kömək elə-" deyimi "yardım et-" manasına gelen bir deyimdir. Türkiye Türkçesinde bu şekilde bu manaya gelen bir deyim bulunmamaktadır. Bu yüzden deyim Türkçede karşıladığı anlamla aktarılmıştır.

Məlik Ducar, bu tulanı da özünən apar, sənə **kömək elər**. [Məlik Ducar]

*"Melik Duçar, bu köpeği de yanında götür sana **yardım eder**."*

"təkid elə-" deyiminin Türkiye Türkçesindeki karşılığı çok ısrar etmek, kararından vazgeçmemek anlamına gelen "ayak diremek" deyimidir.

Məlik Məmməd **təkid elədi**. [Məlik Məmməd və Məlik Əhməd]

*"Melik Mehmet **ayak diremiş**."*

Azerbaycan Türkçesinde "muğayat ol-" deyimi dikkat etmek, gözü üzerinde olmak gibi anlamlara gelmektedir. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise "göz kulak ol-" deyimidir.

Arxayın ol, özündən yaxşı **muğayat olaram**. [İtkin Qız]

*"Rahat ol, senden fazla **göz kulak olurum**."*

"zəhləsi ged-" deyimi, Azerbaycan Türkçesine ait masal metinlerinde çokca karşımıza çıkan bir deyimdir. "Birini sevmemek, birinden nefret etmek" anlamına gelen bu deyim Türkiye Türkçesine de "nefret et-" anlamıyla aktarılmıştır.

⁸² Seyfettin Altaylı, **Azerbaycan Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Prestij Matbaası, Ankara, 2005.

Bizim padşahın bir qızı var, o həmişə hamama gedəndə car çəkirlər ki, bir kişi çölə çıxmasın, çünki onun kişi qismindən **zəhləsi gedir**. [Xacə Fəttah]

*"Bizim padişahın bir kızı var. Her zaman o hamama giderken "erkeklerden hiç kimse dışarı çıkmasın" diye bağıryorlar. Çünkü o erkeklerden **nefret ediyor**."*

Azərbaycan Türkçesinde ait bazı deyimlərsə ses fərqliliği dışında benzer şəkildə istifadə edilir. Hətta aşağıda keçən bəzi nümunədəki deyim Türkiyə Türkçesinde işlevsel olaraq fərqli şəkildə istifadə edilir.

Bu iş camaatın hamısına **ağız açılı qalmışdı**. [Üçbiğ Kosa]

*"Bu işə tüm insanların **ağız açık kalmış**."*

Şəmilin arvadından **göz-qulaq olsunlar**. [Üçbiğ Kosa]

*"Şamil'in eşine **göz kulak olsunlar**."*

"Vəzir gördü ki, bu qanad evə gələndən sonra hamı **gözdən düşdü**." [Məlik Ducar]

*"Vezir bu kanadın eve gelmesinden sonra herkesin **gözden düştüğünü** fark etmiş."*

İKİNCİ BÖLÜM

AKTARILAN MASAL METİNLERİ

2.1. Üç Bıyıklı Köse

Rivayete göre vaktiyle bir padişah varmış⁸³. Bu padişahın üç oğlu üç kızı varmış. Küçük oğlunun adı Şamil imiş. Bir gün padişah hastalanıp ölüm döşeğine düşmüş. Oğullarını yanına çağırıp şöyle demiş:

- Oğullarım, size iki vasiyetim var. Birincisi; ben öldükten sonra üç gün benim mezarımı koruyun. Birinci gün büyük oğlum, ikinci gün ortanca oğlum, üçüncü gün küçük oğlum mezarımın başında bekçilik yapsın. İkincisi; kim benim dünür taşımın üstünde oturup kızıma talip olursa kızımı ona verin.

Çocukları ellerini yüzlerine kapatmışlar.

Birkaç gün sonra padişahın hastalığı şiddetlenmiş ve padişah ölmüş. Oğulları babalarını defnedip eve geri dönmüşler. Akşam padişahın küçük oğlu demiş:

Babamızın vasiyetini yerine getirmeliyiz. Büyük kardeş, bugün senin sıran, git babamızın mezarını bekle. Büyük kardeşi hızlıca kılıcını kuşanıp atına binerek mezarlığa doğru gitmiş.

Büyük kardeşi gittikten sonra küçük kardeş de kılıcını kuşanıp onun arkasından gitmiş. Kardeşi babasının mezarını gerçekten de koruyacak mı yoksa uyuyup kalacak mı diye bakmak istemiş. O da atına binip gitmiş fakat büyük kardeşini uzaktan gözetlemiş.

Bir de ne görsün, büyük kardeşi mezarın başında sadece bir saat beklemeye dayanabilmiş. Sonra gidip kenarda samanlı bir çardağa çıkıp uyumuş. Küçük kardeşi bunu görünce babasının mezarının başına gelip bekçilik yapmaya başlamış. Gece yarısı olmuş. Ansızın uzaktan bir atının geldiğini görmüş. Gelen atlı tepeden tırnağa

⁸³ "Belə rəvayət edirlər ki, keçmişdə bir padşah varıdı.": Azərbaycan masallarında kullanılan başlangıç formelidir. Ancak buradaki "keçmiş" kelimesini Türkiye Türkçesine olduğu gibi "geçmiş" olarak aktarmak doğru olmazdı kastedilen Türkçe masalarda da kalıp olarak kullanılan "vaktiyle" kelimesidir.

kadar kırmızı elbise giyinmiş, kırmızı kılıç kuşanmış, kırmızı ata binmiş, at da ağzından kırmızı alevler çıkarıyormuş. Mezarın başında oğlanı görünce kılıcını çekerek hamle yapmış. Padişahın oğlu bunu görünce hızla kılıcını çekip öyle bir vurmuş ki atlının başını vücudundan ayırmış. Hemen atlının kılıcını ve atını alıp bir yere saklamış. Sabah olmak üzereyken sakladıklarını alıp eve gitmiş. Atı bir yere bağlamış kılıcı da eve saklayıp uyumuş. Sabah olunca büyük kardeşin geldiğini görmüşler. Diğer kardeşleri sormuşlar:

- Ne gördün? Ne duydun?

Büyük kardeş hiçbir şey görmedim diye cevap vermiş.

Sonra herkes kendi işine koyulmuş. Akşam olunca ortanca kardeş mezarı korumak için gitmiş. O gittikten bir süre sonra küçük kardeş yine atına binip ortanca kardeşin arkasından gitmiş. Ortanca kardeşin de büyük kardeş gibi biraz bekledikten sonra samanlı çardakta uyumaya gittiğini görmüş. Yine küçük kardeş babasının mezarının başında beklemiş. Gece yarısı uzaktan bir atlının geldiğini görmüş. Yeşil elbise, yeşil kılıç kuşanmış, bir yeşil ata binmiş, at da ağzından yeşil alevler çıkarıyormuş. Mezarın başına geldiğinde küçük kardeşi görmüş kılıcını çekip saldırmış. Padişahın oğlu buna fırsat vermeden onu da öldürmüş. Oğlan düşmanın atını ahıra götürmüş, silah ve eşyalarını da bir eve saklamış.

Sabahleyin ortanca kardeş de gözlerini ovarak gelmiş. Buna da sormuş; kardeşim ne gördün? O da büyük kardeşinin verdiği cevabı vermiş. Üçüncü gün küçük kardeşleri demiş:

- Şimdi benim sıram.

Akşam diğer kardeşleri gibi o da kılıcını kuşanıp gitmiş. Babasının mezarı başında beklemiş. Bir de görmüş ki, uzaktan bir sarı atlı, sarı elbiseli, sarı kılıç kuşanmış, atının ağzından sarı alevler çıkan bir adam geliyor. Mezarın başında oğlanı görür görmez kılıcını çekip buna hamle yapmış. Padişahın oğlu da hemen kılıcını çıkarıp ona hamle yapınca birbirleriyle savaşmaya başlamışlar. Biraz daha savaştıktan sonra padişahın oğlu bunu da öldürmüş. Elbisesini, kılıcını, atını alarak sabah erkenden gelip atı diğer atların, elbiseyi diğer elbiselerin ve kılıcını da diğer kılıçların yanına koymuş. Sabah erkenden kardeşleri uyanmış bakmışlar ki küçük kardeşleri Şamil gelmiş. Sormuşlar: Kardeşim ne gördün? Ne duydun? Küçük kardeş de cevap vermiş: Hiçbir şey görmedim, hiçbir şey duymadım.

Bu şekilde bir süre geçmiş. Bir gün öğle vakti padişahın küçük oğlu pazardan eve dönerken dünür taşının üzerinde büyük bir kuşun oturduğunu görmüş. Oğlan kuşa sormuş:

- Ne istiyorsun?

Kuş demiş:

- Allahın emri [Peygamberin kavli ile], babanın vasiyetiyle senin büyük kız kardeşini istiyorum.

Şamil o anda kız kardeşini getirip kuşa vermiş. Kuş kızı alıp gitmiş.

Akşam kardeşleri gelip kız kardeşlerini göremeyince sormuşlar:

- Büyük kız kardeşimiz nerede?

Küçük kardeş demiş:

- Dünür taşının üzerinde bir kuş oturmuştu. Büyük kız kardeşimizi istedi. Babamızın vasiyetine göre ben de verdim. Kuş da alıp gitti.

İki kardeşi de sinirlenerek ona demişler:

- Bundan sonra sen evden dışarıya çıkmayıp kız kardeşimizin yerine çalışacaksın.

O günden sonra Şamil evden dışarıya çıkamamış. Ablasının yerine çalışmaya başlamış. Diğer kardeşleri ise sabah pazara gidip akşam eve geliyorlarmış. Şamil yine bir gün dünür taşının üzerinde bir yılanın beklediğini görmüş. Oğlan sormuş:

- Yılan kardeş, ne istiyorsun?

Yılan cevap vererek [şöyle] demiş:

- Ben yılanlar padişahıyım, adıma Şahmaran derler. Allahın emri [Peygamberin kavli ile], babanın vasiyetiyle ortanca kız kardeşini istiyorum, demiş.

Oğlan o anda ortanca kız kardeşini getirip yılanı vermiş. Yılan da alıp gitmiş. Akşam kardeşleri eve gelip ortanca kız kardeşlerini göremeyince sormuşlar:

- Peki ortanca kız kardeşimiz nerede?

Şamil cevap vermiş:

- Babamızın vasiyetiyle yılanı verdim.

Yine oğlana sinirlenerek [şöyle] demişler:

- Sen deli misin nesin! Bundan sonra iki kız kardeşimizin yerine de çalışacaksın.

Şamil evde kalarak iki kız kardeşinin de işini yapmaya başlamış. Diğer kardeşleri de sabah pazara gidip akşam eve geliyorlarmış.

Bir gün yine büyük kardeş pazara gitmiş. Küçük kardeşleri de dünür taşının üzerinde bir aslanın beklediğini görmüş. Oğlan sormuş:

- Aslan kardeş, ne istiyorsun?

Aslan cevap vermiş:

- Allahın emri [Peygamberin kavli ile], babanızın vasiyetiyle küçük kız kardeşinizi istiyorum.

Yine akşam kardeşleri gelmiş küçük kız kardeşlerini göremeyince sormuşlar:

- Peki küçük kız kardeşimiz nerede?

Oğlan demiş:

- Bir tane aslan geldi dünür taşının üzerinde oturup Allahın emri [Peygamberin kavli ile], babamızın vasiyetiyle küçük kız kardeşimizi istedi, ben de verdim.

Yine oğlana sinirlenerek demişler:

- Bundan sonra üç kız kardeşimizin de işlerini sen yapacaksın.

O günden sonra küçük kardeş evde kalarak kardeşlerinin yemeğini hazırlayıp, temizliğini yapıyormuş. Birkaç ay böyle devam etmişler. Şimdi size kimden haber vereyim? Feyruz Beyden.

Feyruz Bey bu şehrin en büyük beylerinden biriymiş. Bunun gözünden esirgediği üç güzel kızı varmış. Bu kızları, çok beyler, şehzadeler istiyormuş ancak Feyruz Bey hiç kimseye vermiyormuş. Çünkü birisine verse diğerleri buna küsermiş. Bundan dolayı şehrin kenarında büyük bir hendek kazdırıp içini suyla doldurmuş. Kızları hendeğin diğer tarafına koyup demiş:

- Her kim atını hendeğin bu tarafından diğer tarafına geçirirse kız onundur.

Bütün şehirdeki beylerin, şehzadelerin oğulları atlarına binip hendeğin kenarında at koşturmaya başlamışlar. Hiç kimse atını hendeğin diğer tarafına geçirememiş. Bir taraftan padişahın iki büyük oğlu da birer tane beş yüz tümenlik at alarak hendeğin kenarına gitmeye hazırlanmışlar. Şamil çok yalvarmış beni de götürün seyredelim diye. Senin gideceğin yer değil atların ayakları altında kalıp ölürsün diyerek izin vermemişler. Çok yalvarmış ama ikna edememiş. İki büyük kardeş atlarına binip gitmişler. Bunlar gittikten sonra Şamil kalkıp ahıra gitmiş. Babasının mezarı üzerinden birinci gece getirdiği kırmızı atı çıkarmış. Atı tımar ettikten sonra evden kırmızı elbise bir de kırmızı kılıcı alarak ata binip hızlıca gitmiş.

Hendeğin yanındaki insanlar bakmışlar ki yukarıdan bir atlı geliyor. Atın ağzından da kırmızı alevler çıkıyormuş [sanki] atın ayağı yere değmiyormuş. Herkes kenara çekilip Şamile yol vermiş. Şamil hendeğin kenarına doğru atını hızlıca sürmüştü. Atını

bir aşığı bir yukarı koşturarak öyle atlatmış ki kırk adımda hendeğin diğere tarafına geçmiş. Bir de atı çevirip büyük kızı alarak bir dakikada gözden kaybolmuş.

Bu işe tüm insanların ağızı açık kalmış. Şamil eve gelir gelmez hızlıca elbisesini, kılıcını çıkarıp hepsini yerlerine koymuş. Kızı da evlerin birinde saklayıp ev işlerine başlamış. Akşam olmuş kardeşleri keyifsiz gelmişler. Şamil sormuş:

- Kardeşlerim, gördüklerinizi bana da anlatın. Nasıl oldu, kızı kim aldı?

Büyük kardeşi demiş:

- Kırmızı atlı biri gelip kızı aldı. Sabaha kadar bizim bin tümenlik⁸⁴ bir at almamız lazım.

Sabah erkenden yine iki kardeş pazara gitmeye hazırlanmış. Şamil o kadar yalvarmış ki beni de götürün seyredelim diye ama götürmemişler. Kendileri çıkıp gitmişler. Bunlar gittikten bir süre sonra Şamil yine kalkıp ahıra gitmiş. İkinci gece getirdiği yeşil atı alıp yeşil elbiseyi, yeşil kılıcı kuşanmış, atının ağzından yeşil alevler çıkararak gitmiş. Hendek kenarında olan insanlar görmüş ki yukarıdan bir atlı geliyor. Tepeden tırnağa kadar yeşil giyinmiş, atının ağzından yeşil alevler çıkıyor. Oğlanın heybetinden herkes bir tarafa dağılmış. Oğlan hendek kenarına varıp bir aşığı bir yukarı koşturup hendeği öyle atlatmış ki yirmi adımda hendekten diğere tarafa geçmiş, hızlıca ortanca kızı alarak gözden kaybolmuş. Hendek kenarındaki tüm insanlar alkışlayarak "Helal olsun pehlivan"- demişler. Şamil kızı evdeki diğere kızın yanına götürmüş. Elbiseleri, atı yerine koyup ev işleriyle meşgul olmuş. Akşam olmuş, iki kardeş elleri boş gelmişler. Şamil sormuş:

- Kardeşlerim, ne gördünüz? Ne duydunuz? Bana da anlatın.

Kardeşleri demiş:

- Ne olacak yine bir yeşil atlı gelip kızı götürdü. Bugün de hiçbir şey yapamadık. Eğer kısmet olursa sabah hepimiz iki bin tümenlik at alacağız. Belki bir şey yapabiliriz.

Bunu söyleyip uyumuşlar. Sabah erkenden iki kardeş birlikte kalkıp at tedarikine başlamışlar. Yine Şamil, bugün sonuncu gün beni de götürün, ben de seyredelim diye yalvarmaya başlamış. Kardeşleri ona sinirlenip razı olmamışlar, kendileri gitmişler. Bunlar gittikten bir süre sonra Şamil babasının mezarı üstünden getirdiği sarı ata binmiş, sarı elbiseyi, sarı kılıcı kuşanarak kuş gibi uçup gitmiş. Bir süredir

⁸⁴ Tümen : İran'da on riyale eşit para birimi. (ALTAYLI Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II., İstanbul-1994, s.1158)

hede kenarında olan insanlar yukarıdan bir atının geldiğini görmüş. Atın ayağının gürültüsünden kulakları sağır olmuş. At ağzından sarı alevler çıkararak kuş gibi uçuyormuş. İnsanlar demiş:

- Evet, bugün de kızı bu götürecektir.

Herkes oğlana doğru bakıyormuş. Şamil hedeğin kenarına varıp atını bir aşağı bir yukarı koşturarak hedeği öyle geçmiş ki, kırk adımda hedeğin diğer tarafına atlamış. O an Feyruz Bey'in küçük kızını alarak gözden kaybolmuş. Hedeğin kenarında olan insanlar elleri boş dağılmaya başlamış. Bunlarla beraber padişahın iki oğlu da iki bin tümene aldıkları atlarının kuyruğundan tutup eve gelmişler. Yine Şamil önlerine çıkıp sormuş:

- Kardeşlerim, bugün sonuncu gündü. Gördüklerinizi bana da anlatın. Söyleyin bakalım bu kızı kim aldı?

Kardeşleri yüzü asık bir şekilde [şöyle] cevap vermişler:

- Nereden bilelim hangi itin oğlu aldı!

Şamil bir şey söylememiş. Akşam yemeklerini yiyip uyumuşlar. Sabah erkenden iki kardeş pazara işlerine gitmişler. Küçük kardeş de ev işleriyle meşgul olmuş. Bu şekilde sessiz sedasız hayatlarına devam etmişler. Birkaç gün sonra Şamil demiş:

- Kardeşlerim, babamız öldükten sonra babamızdan bize ne kaldığını bilmiyoruz. Kalkın evleri, ahırları gezelim, neler var bakalım.

Kardeşleri kabul etmişler. Üçü de bir yerde gezmeye başlamışlar. Önce ahıra gitmişler, ahırın kapısını açar açmaz görmüşler ki; üç tane at var, hepsi de ayrı renkte. Bunu gören kardeşler:

- Ah babamızdan ne güzel atlar kalmış değil mi?! - diyerek içeriye yürümeye başlamışlar.

Şamil onları göğüslerinden arkaya itekleyerek [şöyle] demiş:

- Babamızdan kalan atlar bunlar değil, diyerek kapıyı kapatmış, demiş:

- Gelin odaları gezelim.

Yukarıdaki odalara çıkmışlar. Odalardan birinin kapısını açınca görmüşler ki, hepsi ayrı renkte üç takım güzel kılıç çataldan asılmış. Bunu gören kardeşler kendilerini kılıçların üstüne "Ah babamızdan ne güzel kılıçlar kalmış?!" diyerek bırakmışlar. O anda Şamil odanın kapısını kapatıp diğer odanın kapısını açmış. Birbirinden güzel üç kızın tahtın üzerinde oturduğunu görmüşler. Bunu gören iki kardeş "Ah babamızdan

ne güzel kızlar kalmış?!", diyerek kendilerini içeriye atmışlar. Şamil önlerini keserek demiş:

- Durun!

Kardeşlerin ikisi de durmuş. Şamil büyük kardeşine demiş:

- Kardeşim, hatırlıyor musun babamızın birinci gece mezarında nöbet tutmaya giderken çıkıp samanlı çardakta uyumuştun ya! O gece ben o kırmızı atı, o kırmızı kılıcı getirdim. At ve kılıçla da bu kızı getirdim. Al, bunlar senindir.

Sonra yüzünü ortanca kardeşine çevirip demiş:

- Sen de ikinci gece gidip samanlı çardakta uyumuştun. Bu yeşil atı, yeşil kılıcı o gece getirdim. Bunlarla da bu kızı getirdim. Al, bunlar da senindir. Üçüncü gece de kendi sıramda bu sarı atı, sarı kılıcı getirdim. Bu kılıçla bu atla da bu kızı getirdim. Bunlar da benimdir. Benim karım evden dışarı çıkmayacak. Çünkü bu kızın on yıldır ona aşık olan Üç Bıyıklı Köse adında bir düşmanı var. Eğer bu şartımı kabul ederseniz bunları size vereceğim. Kabul etmezseniz ikinizi de öldüreceğim, hiçbir şey vermeyeceğim.

Kızlardan vazgeçmek istemeyen kardeşler şartı kabul etmişler. Her iki kardeş kendi karısına Şamil'in eşine göz kulak olsunlar, evden dışarı çıkmasına izin vermesinler, her işi de kendileri yapsınlar diye emir vermiş.

O günden sonra iki kız kardeş birlikte siliyormuş, süpürüyormuş, pişiriyormuş, topluyorlarmış. Küçük kız kardeşle Şamil de yiyip içip eğleniyorlarmış.

Bir gün bu iki kız kardeş küçük kardeşlerine sinirlenerek ona hile yapmışlar. Kendi aralarında biz bunun hizmetçisi değiliz ki bu hanım gibi elini sıcak sudan soğuk suya sokmasın diye söylenerek konuşmuşlar. Bırakalım bugün de o çalışsın demişler. Bunu söyleyip küçük kız kardeşi gel evi süpür diye çağırmışlar. Küçük kız da kendinden büyük ablalarının sözünden çıkmamış; evi süpürmüş, çöpleri atmaya götürmüş. Ama kız bir daha geri dönmemiş. Ablaları ne kadar dolaşmışsa da kızı bulamamışlar. Sanki kız bir parça et olmuş kedi de onu götürmüş. Kızı gördüm diyen olmamış. İki kız kardeşte korkularından ne yapacaklarını bilmiyorlarmış. Akşam olmuş, kocaları gelip olayı öğrenmişler. O anda Şamil kızın arkasından gitmiş. Sabah erken vakitlerde aslanın evine gelmiş. Attan inip kapıyı çalmış. Aslan demiş:

- Buraya o üç kardeşten başka hiç kimse gelmez. Gidin bakın, eğer iki kardeşse kellelerini getirin. Yok küçük kardeş Şamil ise altın tabağa koyup getirin.

Hemen gelip kapıyı açmışlar bakmışlar ki Şamil imiş. Altın tabağa koyup aslanın huzuruna getiriyorlarmış. Aslan bunu görür görmez önüne gelmiş, ikisi [birbirleriyle] görüşmüşler. Oğlan hızlıca olayı anlatmış, kızın kaybolduğunu söylemiş. Aslan o anda kızı, Üç Bıyıklı Köse götürdü demiş. Şamil gece aslanın evinde kalmış. Sabahleyin doğruca yılanın evine gitmiş. Attan inip kapıyı çalmış. Yılan demiş:

- Buraya padişahın üç oğlundan başka hiç kimse gelmez. Gidin bakın, eğer büyük kardeşse kellelerini kesin. Yok eğer küçük kardeş ise altın tabağa koyup yanıma getirin.

Gelip kapıyı açmış. Bakmış ki küçük kardeş. O anda onu altın tabağa koyup yılanın huzuruna getirmişler. Oğlan yılanla görüştüktan sonra olayı anlatmış, Üç Bıyıklı Köse'nin evini sormuş. Yılan demiş:

- Tanıyorum. Sen bu gece kal sabah erkenden ordu toplayıp gideriz.

Oğlan demiş:

- Yok ben yalnız gitmeliyim.

Yılan ne yaptıysa oğlanı fikrinden vazgeçirememiş. Oğlan yılanla vedalaşıp yoluna devam etmiş. Akşamüstü kuşun evine varmış kapısını çalmış. Kuş demiş:

- Buraya insanoğlundan başka hiç kimse gelmez. Bu olsa olsa padişahın oğullarından biridir. Gidin bakın, eğer iki büyük kardeşse başlarını kesin. Yok küçük kardeş ise altın tabağa koyup yanıma getirin.

O anda kapıyı açıp bakmışlar ki padişahın küçük oğluymuş. Onu altın tabağa koyup kuşun huzuruna getirmişler. Oğlan kuşla görüşüp olayı anlatmış, Üç Bıyıklı Köse'nin evini sormuş. Kuş demiş:

- Geceyi burada geçir. Sabah ben sana yol gösteririm.

Şamil bakmış ki, akşam olmuş gece yarısı bir yere gitmesi mümkün değil. Geceyi kuşun evinde geçirmiş. Sabah erkenden kalkmış kuşa Üç Bıyıklı Köse'nin evini sormuş. Kuş demiş:

- Bak, bu yol tam oraya gider ancak dikkatli ol. Çünkü Üç Bıyıklı Köse tehlikeli ve zalimdir, kendini kolla. O her gün erkenden ava gidiyor. Bir yerde dur, kendini kolla. O gider gitmez sen gidip kızı al ve kaç. Yoksa başka şekilde olamaz, sen onunla baş edemezsin.

Şamil kuştan bu yeri öğrendikten sonra atına binip doğruca Üç Bıyıklı Köse'nin evine gitmiş. Bir saat yol gittikten sonra Üç Bıyıklı Köse'nin evine varmış. Attan inip atını bir yerde saklamış bir tarafta durup seyrediyormuş. O anda görmüş ki Üç

Bıyıklı Köse'nin altında üç ayaklı at kapıdan çıkıp dağa yoluna doğru gitmiş. O anda oğlan eve girip kızı çağırmış. Kız oğlanın sesini duyar duymaz kendini oğlanın kucağına atmış. Oğlanda kızı kapıdan çıkartmış atın üzerine alıp gitmeye başlamış. Bunun üzerine hemen Üç Bıyıklı Köse'ye kızı götürdüler diye haber gitmiş.

Üç Bıyıklı Köse de kuş gibi uçarak Şamil'in arkasından hareket etmiş. O anda Şamil bakmış ki Üç Bıyıklı Köse bunlara yetişmek üzere. Atını ne kadar hızlı sürmüşse de kurtulamamış. Üç Bıyıklı Köse'nin önüne geçmiş. Üç Bıyıklı Köse Şamil'e yetişir yetişmez öyle bir kılıç vurmuş ki kafası karpuz gibi ikiye ayrılarak attan yere düşmüş. Üç Bıyıklı Köse attan inerek oğlanı parça parça doğramış. Sonra bunları torbaya doldurup atın beline koymuş. Ata bir kamçı vurup kızı almış yine kendi evine getirmiş. Oğlanın atı doğruca kuşun evinin karşısında durmuş yüksek sesle kişnemiş. Kuş bunu duyar duymaz kapıyı açtırmış. Bakmış ki Şamil'in atı ama üstünde kendisi yokmuş.

Şamil'i ne kadar aramışlarsa da bulamamışlar. Atın üzerinden torbayı indirip bakmışlar. Şamil'in kuşbaşı gibi parça parça doğranıp torbanın gözlerine doldurulduğunu görmüşler. Kuş o anda oğlanın doğranmış parçalarını olması gerektiği gibi düzeltmiş. Kanadının altından bir tüy yolarak Şamil'in göğsüne koymuş. O anda Şamil kalkıp oturmuş. Yanında kızı göremeyince sormuş: Peki kız nerede? Kuş sormuş:

- Kızı görebildin mi, göremedin mi?

Şamil olayı kuşa anlatmış. Kuş demiş:

- Kalk ata bin. Üç Bıyıklı Köse'nin evine git. Köşede bir yerde bekle. Ne zaman Üç Bıyıklı Köse ava giderse sen kıza gidip söyle, Üç Bıyıklı Köse geldiğinde atı nereden aldığını öğrensin. Bunları kıza öğrettikten sonra kendin de bir tarafta saklanarak onların konuşmalarını tam olarak dinle. Ondan sonra kızı kaçırmak çok kolay.

Şamil kuştan bu sözleri duyduktan sonra atına binip yola devam etmiş. Gidip Üç Bıyıklı Köse'nin bağında bir ağacın dalında saklanmış. Bir süre sonra bakmış ki Üç Bıyıklı Köse atına binip evden çıkmış. Şamil o anda gelip kıza demiş:

- Üç Bıyıklı Köse geldiğinde ona sor, bak bakalım üç ayaklı atı nereden almış. Bunu öğrendikten sonra seni kaçırmak kolay.

Şamil'in kendisi de evde saklanmış. Akşam olunca Üç Bıyıklı Köse avdan gelmiş. Atını bağlayıp doğruca kızın odasına gitmiş. Akşam yemeğinden sonra kız ağlamaya başlamış. Üç Bıyıklı Köse kızın ağladığını görünce [şöyle] demiş:

- Kıymetlim benim niçin ağlıyorsun? Benim seni ne kadar sevdiğimi, senin yolunda ölüme gittiğimi biliyorsun. Ama sen de bir kez bile olsa yüzüme gülmüyorsun. Benimle oturup az da olsa konuşmuyorsun. Sürekli ağlıyorsun. Bunun sebebi nedir? Kız gözyaşlarını silerek [şöyle] demiş:

- Sürekli bana "seni seviyorum" diyorsun ancak yalan söylüyorsun. Sen benden sırlarını saklıyorsun. Öyle zaman oluyor ki beni üç gün boyunca yalnız bırakıp gidiyorsun. Nereye gidiyorsun, nereden geliyorsun, o üç ayaklı atı nereden aldığını bana söylemiyorsun.

Üç Bıyıklı Köse kızın gözlerinden öperek [şöyle] demiş:

- Ben her gün sabah erkenden ava gidiyorum. Bazen üç gün gidip gelmiyorum. O zaman bu dağın arkasında benim ihtiyar bir anam var, onun yanına gidiyorum. Benim bu atı nereden aldığımı gelince bu evin eşiğinde ki taş var ya her kim ki bu evin eşiğinde oturup kamçısını taşa hızlıca vurursa oradan dört ayaklı at çıkar. O ata bir kuş bile yetişemez. Yok, eğer kamçısını hızlıca vurup kaldıramazsa oradan üç ayaklı bir at çıkar ki o at birinciden biraz daha yavaş gider. Ben de bu atı oradan aldım. Şimdi anladın mı güzelim? Benim bundan başka hiçbir sırrım yoktur. Kız yalandan Üç Bıyıklı Köse'nin yüzüne gülümseyerek [verdiği cevaplardan dolayı] mutlu olduğunu söylemiş. Böylece sabaha kadar uyumuşlar.

Sabah erkenden yine Üç Bıyıklı Köse atını eyerleyip ava gitmiş. O gider gitmez Şamil saklandığı yerden çıkıp doğruca eşikteki taşın yanına gitmiş. Taşın üstüne kamçısını çok hızlı bir şekilde vurmuş ve taşı kaldırmış. O anda taştan dört ayaklı bir at çıkmış. Şamil ata binip kızı da terkisine almış ve yola çıkmışlar.

O anda Üç Bıyıklı Köse'ye kızı kaçırdılar diye haber vermişler.

Üç Bıyıklı Köse de Şamil'in arkasından yola düşmüş. Şamil atının ipini çekip ara vermeden gitmiş. O anda Üç Bıyıklı Köse'nin geldiğini görmüş.

O sırada Üç Bıyıklı Köse'nin atı yüksek sesle kişneyerek önündeki ata [şöyle] demiş:

- Ey nankör, benim sahibimin karısını nereye götürüyorsun?

O anda oğlanın atı da arkasına dönerek şöyle demiş:

- Sen önce sırtına alıp benim üzerime saldığın adamın kendisine bak sonra benim üzerime gel. Hiç olmazsa ben garip bir oğlanı taşıyorum. Sen ise nankör birisini almış benim üzerime geliyorsun.

Bu sırada Üç Bıyıklı Köse'nin atı durmuş ve dönüp sahibinin yüzüne bakmış. Bu zamana kadar at, Üç Bıyıklı Köse'nin yüzüne hiç bakmamış. At bakmış ki üstünde

bir nankör oturuyor. O anda silkelenip Üç Bıyıklı Köse'yi ayaklarının altına alarak öldürmüş. Şamil, Üç Bıyıklı Köse'nin atına da kızı bindirmiş ve doğruca evlerine gelmişler. Burada mutlu ve mesut bir şekilde yaşamışlar.

2.2. Melik Duçar

Bir varmış bir yokmuş, günlerden bir günde bir padişah varmış. Bu padişah uyuyunca gece rüyasında bir kızın gelip dizinin üstüne oturduğunu görmüş. Padişah bu kızı görünce ona gönlü akmış ve kıza aşık olmuş. Padişah uyandıktan sonra çok canı sıkılmış, kızını bulmayı çok istemiş ama bulamamış. Padişah devlet işlerini bırakıp kızını aramaya başlamış. Ağlamaktan iki gözü de kör olmuş ve evde kalmak zorunda kalmış.

Günlerden bir gün padişah bütün şehir ahalisini toplayıp meclis kurarak [şöyle] demiş:

- Ey ahali, şimdi sizden benim gözüme kim çare bulabilir?

Taştan duvardan ses çıkmış ama kimseden ses çıkmamış. Padişahın iki oğlu varmış; biri çiftçi kızından olan küçük oğlu, adı Melik Duçar imiş. Diğeri de şah kızından olan büyük oğluymuş.

Padişahın büyük oğlu bakmış ki babasına kimse cevap vermiyor. Ayağa kalkmış söz alarak [şöyle] demiş:

- Baba, ben gidiyorum.

Oğlan atına binip tam üç hafta yol gitmiş bir pınara varmış. Orada her yaprağı yorgan gibi olan bir ağaç varmış. Padişahın oğlu bu yapraklardan toplamış, altın pınarın suyundan da alarak babasının yanına gelmiş. Babası ona [şöyle] demiş :

- Oğlum, geldin de nereye kadar gitmiştin?

Oğlan cevap vermiş:

- Altın bulağa kadar.

Padişah gülerek [şöyle] demiş:

- Ben akşam çıkıp sabah namazını altın bulakta kıldım. Bundan benim gözlerime ilaç olmaz.

Padişah meclisi kurmuş, bütün güçlü pehlivanlarını toplayarak [şöyle] demiş:

- Kim gidip benim gözlerimin ilacını bulup getirecek?

Yine de taştan duvardan ses çıkmış, bu kuvvetli pehlivanlardan ses çıkmamış.

Melik Duçar vezire [şöyle] demiş:

- Vezir, babama söyle izin versin ben gidip gözünün ilacını bulayım.

Vezir padişahın yanına giderek [şöyle] demiş:

- Melik Duçar gitmek istiyor.

Padişah [ona] demiş:

- Padişah kızından olan oğlum gidip ne yaptı ki, çiftçi kızından olan oğlum da gidip ne yapsın?

Vezir çok demiş padişah az işitmiş⁸⁵, sonunda padişah kabul etmiş. Melik Duçar ahıra inmiş bakmış ki burada bir at bağlanmış. Buna ne binmenin imkânı var ne de inmenin. Ahırdan çıkmak istemiş tam o sırada at birden dile gelerek [şöyle] demiş:

- Melik Duçar, gitme, gel sırtıma bin.

At yere eğilmiş. Melik Duçar atın sırtına binip yola çıkmış.

Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi, rüzgârgibi, ayakları üzengide, dizleri kaburgada hızlı bir şekilde akşam çıkan Melik Duçar sabah namazını altın pınarda kılmış. Oradan da atına binip gitmiş bir ormana varmış. Atını bir yere bağlayıp bırakmış, kendisi de bir çimenliğe uzanmış.

Size kimden haber vereyim, yağmacılardan. Tepenin üzerinde birkaç yağmacı bir o tarafa bir bu tarafa bakıyormuş. Bakmışlar ki, ormanın içinde bir at var, onun gibi at hiçbir yerde bulunamaz. Yağmacılar tepeden inerek ormana gelmişler. Atı tutup doğruca tepeye götürmüşler. Bunlar atı yakalayıp götürmekte olsunlar, ben anlatayım Melik Duçar'dan. Melik Duçar kendine gelip bakmış ki, atı yok. Çok aramış sonunda atın izini bulup doğruca tepeye gitmiş. Bakmış ki, burada bir tezgah var, gel görelim. Sonra burada bir ahırın olduğunu görmüş. O ahıra giderek o anda atları birbirine karıştırmış. Atlar kişnemeye başlamışlar. Şimdi size eşkıyabaşından anlatayım. Eşkıyabaşı bir kadınmış. Gürültü patırtıyı duyduğu an kadın adamlarına [şöyle] demiş:

- Gidin bakın dışarıda ne olay var?

Melik Duçar elinde kılıç duruyormuş, bakmış ki ordunun önü açılmış. Melik Duçar karanlık kılıcına seslenip, haykırarak gelenin kellesini kesmiş. Tam olarak otuz sekiz kişiyi öldürmüştü. İçeriden kız [şöyle] demiş:

- Seyis Şaban, git bak bu gidenler neden geri dönmüyorlar?

Melik Duçar elinde kılıç duruyormuş, bakmış ki karşısına bir adam çıkmış.

⁸⁵ Vəzir çox dedi, padşah az eşitdi: Azərbaycan Türkçesi nağıllarında çok kullanılan bir formel unsurdur. "Durmadan konuştu, karşı tarafa söz hakkı tanımadı" manasına gelmektedir.

Seyis [şöyle] demiş:

- Ey delikanlı, dur biraz.

Melik Duçar [ona] demiş:

- Ey delikanlı, ismin nedir, sen kimsin?

Şaban [şöyle] demiş:

- İsmim Şaban. Ben bu at çiftliğinde at bakıcısıyım.

Melik Duçar [da ona] demiş:

- Ey Şaban, bana atımdan haber ver.

Seyis Şaban [şöyle] demiş:

- Senin atın burada. Bakıyorum da sen yiğit bir pehlivansın, şimdi seni hanım çağırtacak. Sana bu adamları nasıl öldürdün diye soracak? O zaman de ki, bunları toplayıp yan yana getirerek otuz sekizinin de kellesini aynı anda kestim. Ama tek tek kestim dersen işte o zaman eşkıya hanımın gazabı tutar.

Melik Duçar [ona] demiş:

- Tamam böyle söylerim.

Anlatayım hanımdan. Hanım bakmış giden gelmiyor, demiş ki:

- Gidip bakayım bunlar nerede oyalanıyor.

Dışarıya çıkıp bakmış. Burada öyle bir delikanlı varmış ki, yakışıklılıkta, yiğitlikte eşi benzeri olmayan bir oğlanmış. Eşkuya hanım delikanlıya dönerek [şöyle] demiş:

- Ey delikanlı, sen bu güçlü pehlivanları nasıl öldürdün?

Melik Duçar [ona] demiş:

- Hanım, hepsini yan yana toplayarak aynı anda başlarını kestim.

Eşkuya hanım elini Melik Duçar'ın sırtına vurarak [şöyle] demiş:

- Helal olsun sana anandan emdiğin süt!

Bu şekilde Melik Duçar bir süre bu kızın yanında kalmış. Bir gün seyis Şaban Melik Duçar'a [şöyle] demiş:

- Sen nere bura nere?

Melik Duçar [ona] demiş:

- Soru sorma, gelme sebebim büyüktür.

Şaban [şöyle] demiş:

- Gel sen beni de götür.

Melik Duçar [ona] demiş:

- Sen bana ayak uyduramazsın.

Şaban [şöyle] demiş:

- Ben sana ayak uydururum.

Bu çok demiş o az işitmiş, sonunda Melik Duçar kabul etmiş. Ata binip birlikte yola çıkmışlar. Az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmişler sonunda bir ağacın yanına varmışlar. Biraz soluklanmak için oturmuşlar. Seyis Şaban bakmış ki yerde bir şey parlıyor, eğilip almış ancak Melik Duçar'a söylememiş.

İki arkadaş ata binip birlikte tam altı ay yol gitmişler. Bir şehre ulaşmışlar, attan inip dinlenmişler. Bakmışlar ki, bu şehrin tüccarları padişah için hediye gönderiyorlar. Melik Duçar [şöyle] demiş:

- Şaban, bütün şehrin ahalisi padişah için hediye gönderiyor, ben göndermesem?

Çok düşünmüşler padişaha layık bir şey bulamamışlar. Şaban [şöyle] demiş:

- Ben gelirken yolda bir kanat bulmuştum, gel padişaha kanadı gönderelim. Melik Duçar kanata bakmış gerçektende bu güzellikte kanat hiçbir yerde bulunamazmış. Bunlar da kanadı altın tabağa koyup padişaha göndermişler. Padişah kanadı görür görmez tüccarların getirdikleri malların hepsi bir anda değersiz olmuş. Padişah sevinerek kanada bakmak için kalkmış. Vezir bu kanadın eve gelmesinden sonra herkesin gözden düştüğünü fark etmiş. Sonunda vezirin kendisi de gözden düşmüş. Padişah bütün işlerini bırakarak bu kanatla meşgul olmuş. Son zamanlarda hiç veziriyle de konuşmuyormuş. Vezir kendi kendine [şöyle] demiş:

- Tamam Melik Duçar, bak senin başına nasıl bir oyun açacağım?

Birkaç gün sonra vezir padişaha gelerek [şöyle] demiş:

- Kanatın ne güzel kanatmış. Bu kanat eve geldiğinden beri bakıyorum da çok mutlusun ancak ne yazık ki bu kanatın sahibi olan kuş yok.

Padişah [ona] demiş:

- Ey vezir, bırak oturmuşuz oturalım bu kuşu biz şimdi nereden bulalım? Öyle ki bu kanatın kendisi de güzel.

Vezir padişahın kılığına girerek [şöyle] demiş:

- Kanadı getiren oğlana emredersen, kuşu da bulup getirir.

Vezir çok demiş padişah az işitmiş, sonunda padişah yoldan çıkarak [şöyle] demiş:

- Melik Duçar'a söyleyin kuşu da bulup getirsin.

Bu haber Melik Duçar'a ulaşır ulaşmaz Melik Duçar, Şaban'ın yanına gelmiş [ona] demiş:

- Padişah kanadın kuşunu da istiyor. Melik Duçar'ın atı bu sözü duyar duymaz dile gelerek [şöyle] demiş:

- Git padişaha söyle, dışarıda bir ev yaptırın. Dünyada ne kadar yenecek şey varsa o eve koydursun. Sonra gel ben sana ne yapacağını söyleyeceğim.

Melik Duçar padişahın yanına gitmiş. At ne söylediye Melik Duçar da aynısını padişaha söylemiş.

Padişah dışarıda bir ev yapsınlar onun içine dünyada ne kadar yenecek şey varsa koysunlar diye emir vermiş. Masallarda zaman hızlı geçer, ev yapılıp bitmiş. Her şey hazırmiş. Melik Duçar atın yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Ev hazır.

At Melik Duçar'a [şöyle] demiş:

- O yere gittiğinde bir sürü kuşun geldiğini göreceksin. Hepsi bir şeylerin üzerine konacak ve bir şeylerden yiyecekler. İşte o kanadın kuşu da gelip baldan yemeye başlayacak o zaman onu tutarsın.

Melik Duçar gelip evin gizli bir yerinde saklanmış. Kuşların geldiğini ve gelen bütün kuşların bir şeyler yemeğe başladığını görmüş. Söylenen kuşta gelip balın üstüne oturmuş baldan yemeye başlamış. Melik Duçar kuşu yakalayarak padişaha götürmüş. Vezir pencereden bakıyormuş, bakarken bir de ne görsün Melik Duçar elinde kuşla geliyor. Vezir ellerini ovuşturarak [şöyle] demiş:

- Gel itin oğlu, bu kez seni öyle bir yola göndereyim ki, ne izin bulunsun ne de tozun. Melik Duçar gelip kuşu padişaha vermiş. Vezir artık anlamış. Çünkü hiç olmazsa padişah eskiden herkesten önce onun selamını almış. Ama şimdi hiç yüzüne bile bakmak istemiyormuş. Vezir padişahın yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Kible-i âlem⁸⁶ durumun nasıl?

Padişah kafasını yukarı kaldırmadan [ona] demiş:

- İyiyim.

Vezir bakmış ki, padişah onu hiç umursamıyor kucağındaki kuşla ilgileniyor. Vezir [şöyle] demiş:

- Mal var, servet var, tüyün sahibi kuş da var. Ancak tüm bunlara rağmen bir şey eksik.

⁸⁶ Kible-i âlem (dünyanın kiblesi) : Şark (doğu) hükümdarları hakkında kullanılan bir deyim. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, DEVELLİOĞLU Ferit, 26. Baskı Aydın Kitabevi Yayınları, ANKARA/2010)

Padişah [ona] demiş:

- Eksik olan nedir?

Vezir [şöyle] demiş:

- Kible-i âlem, bu kuşun sahibi Peri Hanımı getirmek gerekir.

Padişah [ona] demiş:

- Rahmetlinin⁸⁷ oğlu, kuş var artık. Şimdi Peri Hanım nerede, kim gidip onu bulacak?

Vezir [şöyle] demiş:

- Kuşu, kanadı getiren Peri Hanımı da gidip getirir.

Padişah [ona] demiş:

- Herhalde getirebilir.

Padişah adam göndermiş, Melik Duçar'ı olaydan haberdar etmişler. Melik Duçar atın yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Padişah kuşun sahibi Peri Hanımı istiyor.

At dile gelerek [ona] demiş:

- Padişaha gidip söyle; bir tepsi eşrefi⁸⁸ büyüklüğünde poğaçaya pişirtsin. Sen sonrasına karışma.

Melik Duçar'ın bir kese eşrefi boyda poğaçaya pişirteceği padişahın kulağına gelmiş.

Padişah poğaçaya pişirilsin diye emir vermiş. Poğaçaya hazır olmuş. Melik Duçar poğaçayı alarak atıyla Şaban'ın yanına gelmiş. At konuşmaya başlayarak [şöyle] demiş:

- Sırtıma binin.

Şaban'la Melik Duçar ata binip gitmişler. Masalarda zaman hızlı geçer. Bunlar gelip bir kapıya varmışlar. At [Melik Duçar'a] demiş:

- Melik Duçar, keseyi al.

Melik Duçar kesesini almış.

At [konuşmasına devam ederek] demiş:

⁸⁷ Rehmelik (Ar.) : 1. Adı anılmayarak ölen şahsa işaret etmek; merhum. 2. İyi insana seslenme, hitap şekli. İkinci anlamında kullanılmıştır. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, DEVELLİOĞLU Ferit, 26. Baskı Aydın Kitabevi Yayınları, ANKARA/2010)

⁸⁸ Eşrefi: Memlükler tarafından Mısır'da basılan ve daha sonra İslam devletlerinde basılıp kullanılan altın sikke. (TDVİA, C.11, s.47)

- O görünen kapıya vardığında kapı açılacak, merdivenlerle yukarı çıkarsın. Kızlar seni görür görmez tutup sana sihir yapmak isteyecekler. Elinden geldiği kadar hızlı bir şekilde elindeki keseği tersine çevir [boşalt]. O zaman kızlar poğaçaları toplamaya başlayacaklar. Onlar oyalanırken sen de kızı alıp gelirsin.

Melik Duçar gitmiş, önüne bir kapı gelmiş, kapı açılmış. Melik Duçar içeri girip bakmış burada o kadar kız varmış ki, sayılamayacak kadar çokmuş. Kızlar onu görür görmez ayağa kalkmışlar. Melik Duçar hızlıca keseği ters çevirmiş. Kızlar poğaçaları toplamaya başlamışlar. Melik Duçar bunu görür görmez ilerleyerek Peri Hanımın yanına gitmiş. Peri Hanım oğlanı görünce [şöyle] demiş:

- Melik Duçar, kuşu ne yaptın?

Melik Duçar [şöyle] demiş:

- Kuşunu kafese koydum.

Kız bunu duyar duymaz [ona] demiş:

- Beni kuşuma götür.

Bunlar ikiye üç olmuşlar. Ata binip gitmeye başlamışlar. Peri Hanım [şöyle] demiş:

- Ey Melik Duçar, doğruyu söyle bakayım kuşa ne yaptın? Doğruyu söylemezsen seni attan yere atarım. Söyle bakayım, beni kime götürüyorsun?

Melik Duçar [şöyle] demiş:

- Sabret, Allah kerimdir.

At [üzerindekilere seslenerek şöyle] demiş:

- Melik Duçar, gözlerinizi kapatın.

Bunların hepsi gözlerini kapatmışlar. Gözlerini açtıktan sonra Melik Duçargil şehre vardıklarını görmüşler.

Peri Hanım şehrin bir kenarında çadır kurup oturmuş. Padişaha kızla oğlanın geldiği haberi ulaşmış. Padişah büyük bir grupla Peri Hanımı karşılayacakları yere gelmiş. Padişah kızı görür görmez gönlü ona akmış ve Peri Hanıma âşık olarak [şöyle] demiş:

- Vezir, bu kızı almam lazım.

Ertesi gün vezir Peri Hanıma elçi gelmiş. Peri hanım [vezire şöyle] demiş:

- Ben kabul ederim ancak padişah çok yaşlı. Bir hamam inşa ettirsin, onun havuzlarına denizatının sütünü döktürüp yıkansın, delikanlı olsun sonra ona giderim.

Vezir padişahın yanına gelerek kız böyle diyor diye anlatmış.

Padişah [ona] demiş:

- Vezir, buna bir çözüm bul.

Vezir [şöyle] demiş:

- Melik Duçar'ı at sütü için sefere gönder.

Padişah [ona] demiş:

- Melik Duçar'ı çağırın.

Melik Duçar'ın arkasından adam gitmiş.

Dinle vezirden. Vezir Peri Hanımı görür görmez ona aşık olarak [şöyle] demiş:

- Ey kendini bilmez, kim bilir Melik Duçar at sütü bulacak mı bulamayacak mı? O gelince ben de padişahın kafasını suya sokup [boğarak öldürüp] Peri Hanımı alırım.

Evet, Melik Duçar padişahın yanına gelmiş. Padişah ona [şöyle] demiş:

- Denizatının sütünü bulman gerekiyor.

Melik Duçar atının yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Padişah at sütü istiyor.

At dile gelerek [ona] demiş:

- Melik Duçar git padişaha söyle; çelikten kırk tane senin boyuna göre gömlek diktirsin, bir uzun urgan, bir de çelikten bir bıçak yaptırın. Sonra ben sana ne yapacağını anlatırım.

Melik Duçar padişaha giderek demiş ki:

- Çelikten kırk gömlek, bir urgan, bir de bıçak hazırlatsın.

Padişah Melik Duçar'ın dediklerini hazırlatıp vermiş. Melik Duçar eşyaları alarak atının yanına gelmiş.

At dile gelerek [şöyle] demiş:

- Ey Melik Duçar, sırtıma binersin falanca denizin kenarına gideriz. Aynı urganı boynuma bağlarsın denize girerim. Eğer denizde kırmızı köpüğün oluştuğunu görürsen o zaman bil ki, öldüm. Yok, denizde beyaz köpüğün oluştuğunu görürsen o zaman bil ki yaşıyorum. O anda bu bıçağı köpüklenen yere atarsın, urganı çekersin

Melik Duçar ata binip gitmeye başlamış.

Vezir bakmış ki, Melik Duçar gitmiş. Kendisini unutturup kızın yanına gelmiş, kapıyı açıp içeriye girmek istemiş. Bir de bakmış kapıda bir genç duruyor. Şaban bakmış ki gelen vezir. Değneğe seslenmiş vezirin kafasına bir değnek vurmuş.

Vezirin kafası yarılmış kafasından kan akarak evine gelmiş. Sabah veziri padişah huzuruna çağırttırmış. Bakmış vezirin kafası sarılı [ona] demiş:

- Vezir başına ne oldu?

Vezir [şöyle] demiş:

- Kible-i âlem, ayağım kaydı, kafam yarıldı.

Bu defa padişah kızın yanına gitmek için hazırlık yapmış. Şaban padişahın geldiğini görmüş. Padişahın yüzüne öyle bir tokat atmış ki, gözünün altı kapkara olmuş. Padişah dönüp gitmiş. Sabah vezir gelmiş. Bakmış ki padişahın gözünün altı kararmış [ona] demiş:

- Kible-i âlem gözüne ne oldu?

Padişah cevap vermiş:

- Arı soktu.

Vezirparmağını ısırarak [şöyle] demiş:

- Galiba benim başıma gelenin aynısı bunun da başına geldi.

Bunlar burada anlatılmakta olsun, size Melik Duçar'ı anlatmaya devam edeyim. Melik Duçar gidip denizin kenarına ulaşmış. At kendisini denize atmış. Melik Duçar bakmış ki denizde beyaz köpük oluşmuş. Hemen bıçağı köpüğün içine atmış, urganı çekmiş at kenara çıkmış. Atın arkasından iki at da gelmiş. Melik Duçar kendi atına binmek istemiş ancak atının arkasının yarıya kadar yaralı olduğunu görmüş. [Yaralı] At denizden büyük bir acıyla çıkmış. Melik Duçar atlardan birine binerek Peri Hanımın yanına gelmiş. O havuzları at sütüyle doldurmuşlar. Padişaha yıkanmaya gelsin diye haber vermişler. Vezir [padişaha] demiş:

- Ben de yıkanacağım.

Vezir ile padişah soyunarak havuza girmişler. Bunlar havuza girer girmez toprak olmuşlar.

Melik Duçar kızı alarak söz konusu şehre gelmiş. Padişahın tahtını insanlara vermiş. Kendisi de kızı alarak doğruca babasının memleketine gelmiş. Gelip şehrin kenarına varmışlar.

Melik Duçar bakmış ki şehrin kapıları kapalı. Melik Duçargil çadır kurarak dışarıda kalmışlar. Peri Hanım burada sabaha kadar padişahın sarayından daha güzel bir yapı kurdurmuş. Sabah olmuş padişaha Melik Duçar geliyor diye haber gitmiş. Padişah [şöyle] demiş:

- Beni oğlumun yanına götürün.

Padişahın elinden tutup doğruca Melik Duçar'ın yanına götürmüşler. Peri Hanım padişahın geldiğini görünce padişahın gözüne hızlıca bir avuç toprak atmış. Toprak

padişahın gözüne değer değmez padişahın gözleri açılmış. Padişah [vezire şöyle] demiş:

- Vezir, benim gözlerim bu kızın aşkından kör olmuştu, gerekirse oğlumu öldürüp bu kızı alacağım.

Padişah daha oğluyla görüşmeden geri dönmüş, başkentine gitmiş. Aşçıya söylemiş:

- Bir tabak yemek koy. Bu zehri de içine dök.

Bir taraftan da Melik Duçar'a bugün bana misafirsin diye haber yollamış. Melik Duçar gitmek isteyince Peri Hanım ona demiş:

- Gidersen git ancak baban seni öldürüp beni alacak. Melik Duçar babasının yanına gitmiş, oturup konuşmuşlar. Araya yemek gelmiş. Aşçı bilmeden Melik Duçar'ın tabağını padişahın büyük oğlunun önüne koymuş, büyük oğlunun yemek tabağını da Melik Duçar'ın önüne koymuş. Padişahın büyük oğlu yemeği yer yemez ölmüş. Padişah pişman olmuş. Melik Duçar kalkıp vedalaşmış. Padişah birkaç gün yas tuttuktan sonra yine oğlu Melik Duçar'ı çağırıp demiş:

- Oğlum, sabah hazır ol ava seni de götüreceğim.

Melik Duçar Peri Hanımın yanına gelmiş. Babasının söylediği sözleri ona aktarmış. Peri hanım [ona] demiş:

- Bu sefer de seni öldürmek istiyor, korkma, Allah kerimdir.

Sabah padişah kalkıp Melik Duçar'a hazırlansın diye adam yollamış.

Peri Hanım [ona] demiş:

- Melik Duçar, bu köpeği de yanında götür sana yardım eder.

Padişah ordu toplayıp sefere çıkmış. Su bulunmayan bir yerde çadır kurmuşlar. Melik Duçar gidip avlanmış, kebab pişirmeğe başlamışlar. Padişah Melik Duçar'ın yemeğine o kadar tuz koymuş ki, yemeği yemek mümkün değilmiş. Melik Duçar kebaptan bir iki parça yemiş. Bakmış ki susuzluktan ciğeri yanıyor, [oradakilere] demiş:

- Bana su verin.

Ona [şöyle] demişler:

- Su falanca tepenin dibinde var, git oradan iç.

Melik Duçar tepeye doğru gitmeğe başlamış. Köpek de bunun arkasından gitmiş. Padişah bütün çeşmeleri kapattırmış. O tepenin eteğinde bir çeşme varmış ki, oraya da bir imansız kadın koymuş. Padişah kadına demiş ki, Melik Duçar gelip su isterse

ona de ki: "gözünün birini ver, bir yudum su vereyim". Melik Duçar çeşmeye varmış kadından su istemiş. Kadın [ona] demiş:

- Gözünün birini çıkartıp verirsen sana bir yudum su veririm.

Melik Duçar kabul etmiş. İmansız kadın Melik Duçar'ın gözlerini çıkartıp ona su vermiş. Köpek Melik Duçar'ın gözlerinin yere düştüğünü görmüş. Köpek hızlıca gözleri alarak dilinin altına koymuş. Melik Duçar kör olmuş. Birkaç gün burada kalmışlar. Köpek Melik Duçar'ın çok da acıktığını görmüş. Kalkıp bir şeyler bulmaya gitmiş. Köpek böyle gitmekte olsun, ben size iki güvercinden anlatayım. Bunlar kanat kanada vererek çeşmeden su içmek için inmişler. Bakmışlar ki burada bir adam var. Güvercinlerden büyük olanı demiş:

- Abla abla bu oğlanı tanıyor musun?

- Yok, tanımıyorum.

Büyük güvercin [ona] demiş:

Bu Melik Duçar, babası bunun gözlerini çıkarttırmış.

Güvercin [ona] demiş:

- Peki zavallı burada ne yapacak?

Güvercin [şöyle] demiş:

- Ey Melik Duçar, uyan artık, beni dinle. Biz buradan kalktıktan sonra ayağımızın altından bir yaprak düşecek. O yaprağı alıp sakla, ya kendi gözünü ya da bir çift koyungözünü bulup o gözleri gözünün içine koy. Yaprağı ezerek suyundan gözlerine sürersen gözlerin iyileşecek.

Kuşlar uçarak gitmiş. Bunların ayağının altından bir yaprak düşmüş. Melik Duçar elini yerde sürüyerek yaprağı bulmuş. Şimdi anlatayım köpektan.

Köpek gezerken bakmış ki, bir kadın bazlama pişiriyor. Kadının meşgul olduğu an köpek sofradan bir bazlama alarak kaçmış. Kadın bazlamanın kaybolduğunu sonradan fark etmiş. Bir o tarafa bir bu tarafa bakarken köpeğin bazlamayı ısırtıp kaçırdığını görmüş. Kadın işini gücünü bırakıp köpeğin arkasından gitmiş. Köpek gitmiş, bu gitmiş. Sonunda köpek Melik Duçar'ın yanına varmış, parçaları onun dizinin üzerine koymuş. Melik Duçar bakmış ki dizi yanıyor, elini değmiş dizlerinin üstünde bazlamanın olduğunu anlamış. Hızlıca alıp yemiş. Kadın da gelmiş. Burada gözleri görmeyen bir oğlanın oturduğunu görmüş. Kadın [öğrenmek için oğlana] sormuş:

- Ey delikanlı neden burada oturuyorsun?

Melik Duçar başına gelenleri anlatmış. Sonra yaprağı çıkartıp kadına uzatmış [ona] demiş:

- Bir çift koyungözü bul. Bu yaprağı ez sıkıp suyunu çıkart gözüme sür.

Kadın yaprakları almış, gidip koyungözü bulmak istemiş. Köpek dilinin altından Melik Duçar'ın gözlerini yere bırakmış. Kadın eğilip Melik Duçar'ın gözlerini almış ve yerine koymuş. Yaprağı ezip suyunu gözlerine sürmüş, o anda [Melik Duçar'ın] gözleri açılmış. Bunlar buradan kalkıp gitsinler. Size kimden haber vereyim, padişahıtan. Padişah Peri Hanımı getirmek için ordunun arkasından ordu göndermiş ancak Şaban'la baş edememiş. Seyis Şaban, Peri Hanımın kapısının önünde duruyormuş. Gelen orduyu öldürüp geri çeviriyormuş.

Bir gün Melik Duçar gelip şehrin kenarında durmuş. Bakmış ki, Şaban orduyu çim gibi biçiyor. Hızlıca meydana varmış, kılıcını çekerek ordunun üstüne yürümüş. Peri Hanım meydanda Şaban'dan daha iyi savaşan bir delikanlının olduğunu görmüş. Kız hızlıca aşağı inip meydana gelmiş. Bakmış ki bu Melik Duçar hem de yaşıyor. Peri Hanım sevincinden ne yapacağını bilememiş. Şaban'a Melik Duçar geliyor korkmasın diye haber yollamış. Şaban'ın dizine kuvvet gelmiş. İkisi birlikte orduyu öldürerek şehre girmişler. O kadar insan ölmüş ki şehir kanla dolmuş. Melik Duçar babasının yanına gelmiş. Babası bunu görür görmez ona doğru gelmiş. Melik Duçar [babasına] demiş:

- Baba nasılsın?

Padişah başını aşağıya eğmiş. Melik Duçar babasını tahttan indirmiş. Sonra babasını da vezirini de katırının kuyruğuna bağlamış. Katıra bir iki vurmuş, katır bunları bir o yana bir bu yana vurmaya başlamış parça parça olmuşlar. Bundan sonra Melik Duçar, Peri Hanımı bir de seyis Şaban'ı alarak şehre gelmiş. Kırk gün kırk gece düğün yapmış. Padişahın ne kadar adamı varsa hepsinin kellesini kestirmiş. Melik Duçar bu şehirde adaletle padişahlık yapmaya başlamış. Onlar eğlenerek bu dünyadan göçtüler, siz de burada iyi zaman geçirerek yaşayın Onlar keyf çekib yerə keçdilər, siz də burada var olun⁸⁹.

⁸⁹ "Onlar keyf çekib yerə keçdilər, siz də burada var olun"; Azərbaycan masallarında çox sık kullanılan bitiş formelidir. Bu kalıplaşmış ifadenin; " Onlar yemiş yere geçmiş. Siz de yiyin devre geçin " gibi şekilleri de var. Bunların hepsi farklı cümle kuruluşlarında olsalar da kısmen aynı anlama gelirler.

2.3. Hacı Fettah

İsfahan şehrinde bir Hacı Fettah varmış. Bunun bir oğlu varmış. Adına Hacı İbrahim diyorlarmış. Hacı Fettah kırk talebenin içinde en büyük olanıymış. Bir gün tüccarlar toplanıp [şöyle] demişler:

- Ne zamana kadar evde oturacağız?! Gelin, Yemen şehrine alışverişe gidelim.

Yemen şehrinde Hacı Fettah'ın bir kız kardeşi varmış. Hacı Fettah onlara [şöyle] demiş:

- Ben artık yaşlandım, gelemeyeceğim.

Talebeler [ona] demişler:

- Tamam, şimdi sen gelemiyorsan oğlun bizimle gelsin. Sorun olmaz, şimdiye kadar bizim büyüğümüz sen olmuştun, şimdi de oğlun olsun.

Hacı Fettah oğluna [şöyle] demiş:

- Talebelerimle [şehre] sen gideceksin giderken de benim deveme bineceksin. Şehre vardığında devenin ipini üzerine koy. O doğruca gidip kız kardeşimin evinin önünde yatacak. Sonra olayı kız kardeşime anlattırısın. Size ne lazım olursa kız kardeşim yardımcı olacak.

Talebeler yola çıkmışlar. Birkaç gün sonra Yemen şehrine ulaşmışlar. Oğlu babasının söylediklerini aynen yapmış. Şehre girerken devenin ipini üzerine koymuş. Deve gidip [oğlanın] halasının evinin önünde yatmış. Halası kardeşinin oğlunu görünce kucaklayıp yanaklarından öpmüş. Hacı İbrahim bu şehirde dört beş gün dolaşmış.

Bir gün Hacı İbrahim bakmış ki erkek kısmı dışarı çıkmasın diye bağıyorlar. İbrahim halasına sormuş:

- Hala, bu ne şimdi, neden erkeklerin dışarı çıkmasına izin vermiyorlar?

Halası [ona] demiş:

- Bizim padişahın bir kızı var. Her zaman o hamama giderken "erkeklerden hiç kimse dışarı çıkmasın" diye bağıyorlar. Çünkü o erkeklerden nefret ediyor.

İbrahim eve girip pencereden [olanları] izlemiş. Bakmış ki, birkaç tane temizlikçi bu kızın yolunu temizliyor, biri de kızın arkadan saçını örüyor. Hep birlikte hamama gidiyorlarmış.

İbrahim [halasına] demiş:

- Hala, sor bakalım o neden erkeklerden nefret ediyor.

Halası [ona] demiş:

- Ben onun dadısıyım, gidip sorar sana söylerim.

Halası sessizce [kızın] yanına gitmiş. Kıza sormuş:

- Evladım, söyle bakalım, neden erkeklerden nefret ediyorsun?

Kız [ona] demiş:

- Dadı, beni büyütüp bu yaşa kadar getirmişsin, zahmet çekmişsin yoksa seni cezalandırırdım. O soruyu bana sorma. Ben erkek kısmına hiçbir zaman güvenmedim.

Dadı bu sözlere sinirlenerek kızın yanından kalkıp evine gelmiş.

Dadısı her gün kızını iki üç kere ziyaret edermiş. Sinirlendikten sonra bir hafta gitmemiş.

Bir gün dadı evde oturuyormuş, bir de bakmış ki kız hizmetçisini göndermiş; "bak bakalım dadı neden bize gelmiyor, ne olmuş ona" diye. Dadı, hizmetçinin geldiğini görünce hemen yatağını yapıp içine girmiş. Yüzünü de safranla boyayarak sarartmış. Hizmetçi gelip içeri girdiğinde dadı inleyerek oflamaya başlamış. Hizmetçi bakmış ki dadı ölüyor.

Hemen gidip kıza demiş:

- Hanım, dadı ölüyor.

Kız hemen ayağa kalkarak [hizmetçilerine] demiş:

- Kızlar, ayakkabımı getirin giyip gideyim. Dadım ne durumda bakayım?

Kız birkaç hizmetçisiyle beraber dadının yanına gelmiş. Dadı, kızın geldiğini görünce yine yüzünü safranla boyamış. Yatağını açıp içine girmiş, inlemeye başlamış. Kız içeri girmiş bakmış ki dadı gerçekten de ölüyor. Kız [dadısına] demiş:

- Ey dadı, sana gelen bana gelsin, neden hastalandın?

Dadısı nefesini yavaşça alarak [şöyle] demiş:

- Artık ölüyorum, gel sen beni bu eziyetten kurtar. Evladım söyle bakalım sen neden erkeklerden nefret ediyorsun?

Kız o anda ayağa kalkarak [şöyle] demiş:

- Ben de diyorum ki sen neden hastalandın?

Kız yine üzülerek çıkıp gitmiş. Birkaç gün evde kalmış. Bir ara aklına yine dadısı gelmiş birkaç hizmetçisiyle birlikte dadısının yanına gelmiş.

Dadısı bakmış ki kız yine geliyor hemen yüzünü boyayarak yorganın altına girmiş, inlemeye başlamış. Kız eve girip birkaç kez "dadı dadı" diye seslenerek [dadısını]

çağırmiş. Dadısı cevap vermemiş. Kız bir daha çağırmiş. Dadısı yavaşça "hey" demiş:

Kız sormuş:

- Neden böyle yapıyorsun?

Dadısı demiş:

- Evladım, artık ben ölüyorum. Gel sen beni bu sırdan kurtar.

Kız eğilerek dadısının kulağına [şöyle] demiş:

- Erkek kısmından neden nefret ediyorum biliyor musun? Bir gün uyuyordum, rüyamda bir dişi ceylanla bir erkek ceylanın otladığını gördüm. Bunların otladığı yerde erkek ceylanın ayağı kurumuş topraktan oluşan kuyuya girdi. Dişi ceylan ağzında su taşıyarak kuyuya döktü. Kuyunun toprağı yumuşadı erkek ceylan ayağını kuyudan çıkardı. Bunlar tekrar otlamaya başladılar. Üç kere böyle oldu her seferinde de dişi ceylan erkek ceylanı kurtardı. Bir gün bunlar yine beraber otlarken aniden dişi ceylanın ayağı kuyuya girdi. Erkek ceylan kuyuya su döküp dişi ceylanın ayağını çıkarmak için su getirmeye gitti. Gitti bir daha da gelmedi. İşte şimdi bu yüzden erkek kısmından nefret ediyorum.

Dadısı [ona] demiş:

- Artık rahatladım, ölsem de gam yemem.

Kız biraz daha oturmuş sonra kalkıp gitmiş. Dadı [yattığı] yeri toparlayıp yüzünü yıkayıp oturmuş. İbrahim'i beklemeye başlamış. Hacı İbrahim gelmiş [halasına] demiş:

- Hala, ne oldu?

Halası kızın dediklerini aynen İbrahim'e aktarmış.

İbrahim [halasına] demiş:

- Hala şimdi kalkıp padişahın yanına gider misin? Durumu [padişaha] arz edip [ondan] bir hamam yeri alır mısın?

Halası [ona] demiş:

- Başım gözüm üstüne.

Sabah erkenden halası kalkıp padişahın yanına gitmiş [şöyle] demiş:

- Padişahım sağ olsun, benim bir yeğenim var. Onun sizden bir isteğı var, hamam yaptırmak için bir hamam yeri vermenizi istiyor.

Padişah Hacı İbrahim'e hamam yaptırmak için izin vermiş.

Kadın evine gelerek [yeğenine] demiş:

- Evladım, padişah hamam yaptırmana izin verdi.

Hacı İbrahim o anda usta bulup padişahın huzuruna getirmiş. Usta yeri ölçüp biçerek değerlendirmiş. Evin yeri pazar ağasının evinin olduğu yere denk gelmiş. Padişah ev yıkılsın diye emir vermiş. Evi yıkıp yerine İbrahim'e hamam yaptırmışlar.

İbrahim burada hiçbir yerde olmayan bir hamam yaptırmış. Usta hamamın görünen bir yerine Ferhat'la Şirinin resmini, ortaya kadın resmini, onun üstüne de Leyla ile Mecnunun resmini çizmiş. Yukarısına da bir dişi ceylanla bir erkek ceylanın resmini çizmiş. Bunların otladıkları yerde erkek ceylanın ayağı kuyuya girmiş. Dişi ceylan gidip su getirmiş, ayağını kuyudan çıkarmış. Otlamaya devam etmişler otlarken bu defa da dişi ceylanın ayağı kuyuya girmiş. Erkek ceylan dişi ceylanın ayağını kuyudan çıkarmak için su getirmeye gitmiş. Bir avcı elinde ok ve yayla erkek ceylanın karşısına çıkmış, ceylanı vurmuş. İbrahim bu resimleri çok güzel çizdirmiş. Şehre ses getiren bir haber gelmiş, demişler:

- İbrahim öyle bir hamam yaptırmış ki eşi benzeri yok.

İnsanlar bu hamama gelmeye başlamışlar. Padişahın kızı da böyle bir hamamın yapıldığını sahibinin de yıkananlardan para almadığını duymuş. Kalkmış hizmetçilerini, dadısını alarak hamama gelmiş. Kızın gözü duvardaki resimlere takılmış [dadısına] demiş:

- Dadı bunlar da ne böyle?

Dadısı [ona] demiş:

- Sahibine sor.

İbrahim de perdenin arkasında duruyormuş. Kız İbrahim'e sormuş. İbrahim [şöyle] demiş:

- O altta ki Ferhat ile Şirinin resmidir. Oradaki kadın gelip Şirin öldü diye yalan haber vermiş. Ferhat o anda kazmasını havaya fırlatıp kafasını tutmuş. Kazma kafasına düşmüş [Ferhat] ölmüş. Yukarıdaki de Leyla ile Mecnuna aittir. Bak görüyor musun Leyla gitmiş yayla da eğleniyor. Mecnun da oturmuş Leyla'yı bekliyor, kafasına da kuşlar yuva yapmış. En üstteki de dişi ceylan ile erkek ceylan, otladıkları yerde erkek ahunun ayağı kuyuya girmiş. Dişi ceylan da su getirip onu kurtarıyor. Sonra da dişinin ayağı kuyuya giriyor. Erkek ceylan su getirmeye giderken onu avcı vurup öldürdüğü için geri dönemiyor.

Kız o anda [dadısına] demiş:

- Dadı, böyle bir güven erkek kısmında da var mı?

Dadısı [ona] demiş:

- Evladım, güven ve saygının çoğu erkek kısmındadır.

O anda kız [hamamın sahibine] sormuş:

- Yıkanmanın fiyatı ne kadar?

İbrahim perdenin arkasından cevap vermiş:

- Yıkanmak isteyen herkes yıkandıktan sonra bir kere elini elime vuruyor. Hamamın hakkı böyledir.

Kız giderken elini İbrahim'in eline vurup gitmiş. İbrahim bakmış ki kız eline bir badem, bir de kömür koymuş. Hemen eve giderek halasına sormuş:

- Hala, bu kara kömürle badem ne anlama geliyor? Bunları padişahın kızı elimin içine koymuş.

Kadın [şöyle] demiş:

- Diyor ki, ayın karanlığında badem bağına gel.

Gece İbrahim padişahın kızının badem bağına gitmiş. Havuzun kenarına koyulmuş olan bir taht görmüş. Tahtın üstüne oturmuş. Kısa bir süre sonra yatıp uyuya kalmış.

Kız hizmetçilere demiş:

- Siz gidin oynayın ben birazdan geliyorum.

Kalkıp bağa gelmiş. Bakmış ki İbrahim uyuyor. Cebine moza koyup geri dönmüş.

İbrahim birden uyanmış. Bakmış hiç kimse yok. Elini cebine sokmuş, cebinde bir mozanın olduğunu görmüş. Mozayı alıp halasına göstermiş. Halası [şöyle] demiş:

- Evladım, onu sana vererek diyor ki sen daha çocuksun, moza oynamaya git.

Sabah yine kız giyinip kırk ince belli kızla hamama gelmiş, suya girmiş. Çıkarken de İbrahim'in eline bir kömürle bir gül koymuş. Oğlan gelip halasına sormuş.

Halası ona demiş:

- Evladım bu demektir ki, ayın karanlığında gül bağına gel.

Gece İbrahim gül bağına gelmiş. Bir süre sonra yatıp uyuya kalmış. Kız gelip bakmış ki İbrahim yine uyuyor.

Bu kez de ok ve yayı İbrahim'in boynuna takıp gitmiş.

İbrahim uyandığında bakmış ki boynunda bir ok ve yay takılı. Kalkıp yavaş yavaş eve gelmiş, halasına sormuş.

- Hala, bu ok ve yay nedir, kız boynuma asmış?

Halası [ona] demiş:

- Evladım kız diyor ki, çocuksun yay ve okla oynamaya git.

Kız sabah yine hamam gelerek yıkanıp çıkmış. Bu sefer de İbrahim'in eline bir kömürle bir fındık koymuş. İbrahim hemen eve gelerek [halasına] demiş:

- Hala, peki bu nedir?

Halası [ona] demiş:

- Diyor ki, ayın karanlığında fındık bağına gel.

İbrahim gitmek istediğinde halası [ona] demiş:

- Evlat, gel bir parmağına bakayım.

İbrahim parmağını gösterir göstermez halası parmağını kesip [içine] tuz doldurarak [şöyle] demiş:

- Uyursan seni öldürürüm.

İbrahim kalkıp yavaş yavaş fındık bağına gitmiş. Parmağının ağrısından o gece uyuyamamış. Kız gelmiş, sohbet etmeye başlamışlar.

Öyle ki, pazar ağası da İbrahim'in bağına gelmesinden şüphelenerek bunları gözetliyormuş. Bunlar o kadar konuşmuşlar ki [sonunda] uykuları gelmiş, ikisi de uyumuş.

Pazar ağası bunların uyuduğunu görünce bir kilim getirmiş. Her ikisini de kilime sarıp meydana getirmiş. Sabah padişaha haber göndermiş; senin erkek kısmından nefret eden kızın benim evimi dağıtıp hamam yaptıran erkekle bir yerde uyuyor, meydana getirdim diye.

İbrahim kilimin arasından hizmetçinin birini çağırıp çok para vererek [şöyle] demiş:

- Üç taş götürüp halamın evinin önünde birbirine vur.

Hizmetçi hemen üç taşı alarak gitmiş. Birincisini vurduğunda halasına [şöyle] demiş:

- Yakaladılar.

İkincisini vurduğunda [şöyle] demiş:

- Sardılar.

- Üçüncüsünü vurduğunda da [şöyle] demiş:

- Meydana getirdiler.

Kadın hemen kalkıp biraz helva pişirmiş içine de uyku getiren ilaç eklemiş. Getirip meydana hizmetçilere vermiş. Bütün hizmetçiler yiyip bayılmışlar. Sonra kadın kilimi açıp kilimin içine yatmış, kıza [şöyle] demiş:

- Sen bizi sar.

Kız bunları sarıp gitmiş.

Padişah bekçiyle meydana gelerek kilimi açmış. Bakmış ki bir de ne görsün dadıyla kendi kardeşinin oğlu. Kadın [padişaha] demiş:

- Kible-i âlem⁹⁰, bunun söyledikleri nedir? Neden bizi sarıp buraya getirmiş?

Padişah kadınla İbrahim'i açıp bırakmış. Pazar ağasının da kellesini vurdurmuş.

Sabah erkenden kadın kalkıp padişahın huzuruna gelerek [şöyle] demiş:

- Padişahım sağ olsun, şimdi senin kızının benim kardeşimin oğluyla ismi anılıyor, gel Allahın emriyle onu İbrahim'e ver.

Padişah kabul etmiş kızı İbrahim'e vermiş. Evet, sabah çeyizleri süsleyerek hazırlamışlar. Kırk gün kırk gece düğün yaparak kızı İbrahim'le evlendirmişler. İbrahim birkaç gün halasında kalmış sonra kızı da alarak babasının memleketine gitmiş. Yeniden babası da kırk gün kırk gece düğün yapmış. Tüm arzu ve isteklerine ulaşmışlar. Onlar yemiş içmiş bu dünyadan göçmüşler. Sizler de yiyin için hayatınızı yaşayın."dır⁹¹.

2.4. Melik Mehmet ve Melik Ahmet

Bir varmış bir yokmuş, Yunan şehrinde Mehmet Hasan adında bir padişah varmış. Bunun hiç kimsesi, mirasçısı yokmuş. Kendisi de çok zalim bir padişahmış. Bütün padişahlar bundan çekiniyormuş. Buna komşu olan bir çoban varmış. Bu çobanın da kimsesi yokmuş. Padişah düşünmüş ki, güneşin doğduğu yerden güneşin battığı yere kadar tüm padişahlar benden korkuyor, malım mülküm var, devletim yere göğe sığmıyor. Ancak ne yapayım ben öldükten sonra yerime geçecek bir mirasçım yok.

Padişah gece uyumuş. Rüyasında buna demişler ki, ey padişah sabah namazından önce kalk, bahçedeki havuza git. Orada suyun üstünde bir elma yüzüyor, onu getir tam ortadan ikiye böl. Yarısını komşun çobana ver karısıyla yesin, yarısını da kendin ye.

Padişah sabah namazından önce kalkmış havuzun kenarına gitmiş. Evet, bakmış ki havuzda bir elma yüzüyor. Hemen elmayı almış eve gelmiş. Elmayı ikiye bölüp yarısını çobana göndererek [şöyle] demiş:

- Karısıyla beraber yesin.

Yarısını da kendisi haremiyle birlikte yemiş.

⁹⁰ Kible-i âlem (dünyanın kiblesi) : Şark (doğu) hükümdarları hakkında kullanılan bir deyim. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, DEVELLİOĞLU Ferit, 26. Baskı Aydın Kitabevi Yayınları, ANKARA/2010)

⁹¹ "O yedi yerə keçdi, siz də yeyin dövrə keçin."; Azərbaycan masallarının bitiş formellerinden biridir.

Aylar geçmiş yıllar geçmiş, bunların ikisinin de karıları hamile kalmış. İkisinin de zamanı gelmiş, doğum yapmışlar. Bunların ikisinin de bir oğlu olmuş. Çocukların ikisini de bir dadıya vermişler. Bunlar bir yaşını doldurup iki yaşına geçmiş, ikiden üçe gel zaman git zaman altı yaşına geldiklerinde çocukları okula göndermişler. Padişahın oğlunun ismi Melik Mehmet'miş. Çobanın oğlunun ismi ise Melik Ahmet'miş. Bunların evden dışarıya çıkmasına izin vermiyorlarmış. Bir hoca tutmuşlar gelip bunlara eğitim veriyormuş. Çocuklar her zaman kapısı kilitli bir yerde oturuyorlarmış. Bahçe yüzü görmüyorlarmış.

Padişah, aşçıya sakın yanlışlıkla bunların yemeğine kemik koyma demiş. Çocukların ikisi de on beş yaşına gelmiş. Bir gün aşçı yanlışlıkla çocukların yemeğine bir kemik koymuş. Bunlar yemeklerini yemiş, kemikle oynuyorlarmış. Kemik pencerenin camına değmiş cam kırılmış. Aniden eve gün ışığı girmiş. Çocuklar evdeki duvara güzel bir manzaranın düştüğünü görmüşler. Başlamışlar bunu yakalamaya, ne yapmışlarsa gün ışığını yakalayamamışlar. Hoca geldiğinde bakmış ki çocuklar kan ter içinde. Bunlar öğretmeni görünce [şöyle] demişler:

- Bizi neden burada saklıyorsun, dışarıyı görmemize neden izin vermiyorsun? Bak, dışarıdan ne güzel şeyler yansıyor.

Hoca onları getirmiş, pencerenin kırılmış yerinden dışarıyı göstermiş. Onlar bakmışlar ki, kimisi kuş oynatıyor, kimisi geziyor, kimileri de oynuyor herkes bir işle meşgulmüş. Dışarıyı öyle güzelmiş ki, nasıl... Hocaya demişler:

- Git babamıza söyle biz artık okuyup hoca olmayacağız. İzin versin dışarıya çıkalım. Bir at da hazırlatsın, ava gidelim.

Hoca padişaha gidip [şöyle] demiş:

- Çocuklar diyor ki, bize izin versin dışarıya çıkalım. Hem de bir at hazırlatsın ava gideceğiz.

Padişah hemen birini çağirtirmiş. Ordunun hepsine haber vermiş, benim oğullarımın yanında sabah ava gideceksiniz diye.

Melik Ahmet'le Melik Mehmet birbirlerine benziyorlarmış. Ancak Melik Ahmet Melik Mehmet'ten biraz daha beyazmış bunun dışında birbirlerinden ayırt edilemiyorlarmış.

Çocuklar giyinip ata binmişler. Yola çıkmışlar, gitmişler ovalık bir yere varmışlar. Burada bir ceylanın otladığını görmüşler. Orduya etten sınır çekin diye emir vermişler. Ceylan kimin başının üzerinden zıplayıp giderse onun boynunu

vurduracağız demişler. Bunlar sıraya geçmişler, ceylanın dört bir tarafını sarmışlar. Ceylan bir o tarafa bir bu tarafa bakmış Melik Mehmet'in başının üzerinden zıplayıp gitmiş.

Melik Mehmet [şöyle] demiş:

- Bir kişi benim arkamdan gelirse bu ad bana layık olmasın ki onu vuracağım.

Hiç kimse korkusundan gitmemiş. Oğlan demiş ki, o ceylanı benim yakalamam lazım.

İki kardeş birlikte yola çıkmışlar. Ceylanı kovalarken ceylan mağaraya kaçmış. Ceylanın arkasından mağaraya girmek istemişler. Bakmışlar ki bir delikanlı çıkmış [onlara] demiş:

- Ey padişah-zadeler, benim ceylanımı neden kovalıyorsunuz?

Melik Mehmet ve Melik Ahmet delikanlıya [şöyle] demiş:

- Bizim avımızı ver, ceylan bizim avımızdır.

Delikanlı [onlara] demiş:

- Ey gençler, ben size acıyorum. Yoksa size öyle bir büyü yapardım ki asla kurtulamazdınız.

Bu genç içeriden bir resim alıp Melik Ahmetgile vermiş. Melik Ahmet bakmış ki bir kız resmi. Allah u Teâla bu kızı özene bezene yaratmış. Bunu görür görmez Melik Mehmet'in kalbi durmuş.

Kısa bir süre sonra ayılmış, bunlar geri dönmüşler. Yol boyunca Melik Ahmet buna teselli veriyormuş, hiç düşünme kardeşim ne olursa olsun o kızı alırız diye. Ne faydası var kızın yerini bilmiyoruz, hangi padişahın kızıdır. Melik Ahmet öyle bir pehlivanmış ki hemen hemen Rüstem'le aynı güçteymiş.

Kardeşine [şöyle] demiş:

- Kardeşim, ya bu başı bedenden ayıracağım ya da o kızı senin için bulacağım.

Melik Mehmet eve döndükten sonra resmi getirip babasının önüne koymuş.

Babası [ona] demiş:

- Ey oğlum, bu dediğin boş düşüncedir. Bu kız yedi kardeşli bir devin kız kardeşidir. Ben tam yedi defa onların üzerine ordu gönderdim, ordumu tamamen katlettiler. Onu alamayız. O kızın adına Gülü-Gahgah diyorlar. O kıza bütün padişahlar âşık ama onu almayı başaramıyorlar. O kız sihirlidir. Ben size ordu veremem götürüp tüm orduyu kaybedersiniz. O kızın gönlü olup kendisi gelse belki bu iş olabilir.

Melik Ahmet [şöyle] demiş:

- Ey kardeşlerim, bana ordu lazım değil sadece yolunu söyle nasıl gideceğim. Sağ olduğum sürece o kızı getirmeye çalışacağım.

Padişah [oğluna] demiş:

- Peki, gündeğan tarafına doğru giderseniz o kızı bulabilirsiniz.

İkisi de hazırlıklarını yapmış atlarına binip sabah erkenden yola çıkmışlar. Hava kararırken bir yere ulaşmışlar. Kırk merdivenli bir evin penceresinden bir kızın baktığını görmüşler. Onu görür görmez Melik Mehmet'in az kalsın kalbi duruyormuş. Melik Ahmet ona biraz teselli vererek [şöyle] demiş:

- Bizi rezil etme, sakın ol.

Kız da Melik Mehmet'i görür görmez gönlü akmış ve ona âşık olmuş. Kız [şöyle] demiş:

- Ey delikanlı, bana çok padişahlar aşık ama kardeşlerim onların ordusunu katlediyor beni hiç kimseye vermiyorlar. Ama sana şimdi bir şey öğreteceğim. Benim bir tahtam var, o tahtayı suda öyle hareket ettirmen gerekiyor ki suya değmesin. Bir de bir kazanım var, yedi demircinin hepsi onun bir köşesinde oturmuş çekiç dövüyorlar. Kazan o kadar büyük ki bunların sesini diğerleri duymuyor. Onu suyla doldurup öyle bir götürmen gerekiyor ki bir damla su yere dökülmesin. Ben de kardeşlerime derim ki; her kim tahtayı hareket ettirirse o kazanı da doldurup getirirse onunla evlenirim. Geldiğinde sana diyecekler ki, bu tahtayı hareket ettir, kazanı doldur. O zaman sen de şöyle söyle; tahta Gülü-Gahgah aşkına ne sen suya değ ne de su sana değsin. Kazanı da doldur [şöyle] söyle; kazan, Gülü-Gahgah aşkına kalk. Kazanın kendisi kalkacak. O zaman kardeşlerim hiçbir şey demeden beni sana verecekler.

Akşam olmuş kızın kardeşleri gelmiş. Bakmış ki iki genç oturuyor. Birinin suratına bakınca sanki Rüstem kabirden çıkıp da gelmiş gibi olmuş. Büyük kardeş [şöyle] demiş:

- Benim kız kardeşimin bir tahtası var, onu öyle hareket ettirmelisin ki ne tahta suya ne de su tahtaya değsin. Bir de kazanı var, yedi demircinin hepsi bir köşede çekiç dövüyorlar, onların sesi de birbirlerine gelmiyor. Onu da suyla doldurup öyle bir götürmelisin ki bir damla su yere dökülmesin. Eğer bunları yapamazsan ikinizin de kafasını vurduracağım.

Oğlan kazanın kulpundan tutup suya sokmuş [şöyle] demiş:

- Gülü-Gahgah aşkına kazan kalk.

Kazan kalkmış. Sonra oğlan tahtayı alarak suya atmış [şöyle] demiş:

- Tahta, Gülü-Gahgah aşkına ne sen suya değ ne de su sana değsin.

Evet, tahta sudan biraz yüksekte gitmeye başlamış. Kardeşler bunu görür görmez bir hoca getirip kızın nikâhını Melik Mehmet'le kıymışlar.

Melik Mehmet evde oturup kızla muhabbet ediyormuş. Ava da giderken bu kızın yedi kardeşi ve Melik Ahmet birlikte gidiyormuş. Bir gün kızla Melik Mehmet sohbet ederken aniden elini bunun omzuna vurmuş, bir şişlik olduğunu fark ederek [kıza] demiş:

- Ey kız, her güzelin bir kusuru olur derler, bu şiş nedir?

Kız [şöyle] demiş:

- Bu kusur değil. Bana beyaz bir dev âşıktı onu yakalayıp sihirledim o kırk yıldır hapis. Bu o korkulu evlerin anahtarıdır.

Melik Mehmet o anda [şöyle] demiş:

- O evi açıp bana dev göstermen lazım.

Kız [ona] demiş:

- Gel kapıları açtırma, açarsam dev beni alıp götürür.

Ne yaptıysa olmamış tekrar [kocasına] demiş:

- Melik Mehmet gel açtırma, açarsan bir daha beni göremeyeceksin. Melik Mehmet [ona] demiş:

- Hayır aç!

Kız kapıların otuz dokuzunu açmış kırkını da [kocasına] demiş:

- Melik Mehmet, gel açtırma.

Melik Mehmet [ona] demiş:

- Hayır aç!

Kız tekrar [kocasına] demiş:

- Kapıyı açar açmaz dev beni alıp götürecektir, gel kapıyı açtırma.

Oğlan [ona] demiş:

- Hayır açman lazım!

Kız kapıyı açmış. Açar açmaz dev, kızını alıp "İmdat ya Ali" diyerek gitmiş. Melik Mehmet şaşırıp kalmış, ne yapacağını bilememiş.

Bu konu burada kalsın. Size kimden haber vereyim, Melik Ahmetgilden. Bunlar bakmışlar ki dev, kızını götürüyor. Kızın kardeşleri [şöyle] demiş:

- Ocağın batsın Melik Ahmet, dev kızını götürmüş.

Melik Ahmet hemen atına binerek kızın arkasından gitmeye başlamış. Melik Mehmet de kardeşlerin yanında kalmış.

Melik Ahmet [şöyle] demiş:

- Kırk günlük yolculuğa çıkıyorum. Kırkıncı güne kadar geldim geldim gelemesem hiç beklemeysin.

Melik Ahmet yoluna devam etmiş. O kadar gitmiş ki sonunda bir şehre ulaşmış. Bakmış ki burada bir adam var, adına Ahmedi-Kemhörek diyorlar. Melik Ahmet [ona] sormuş:

- Buna neden Ahmedi-Kemhörek diyorlar?

Cevap vermişler:

- Çünkü her gün yarım çuval buğday ekmeği yiyor.

Ahmedi-Çilingi isimli bir adam da varmış. Bu Ahmedi-Kemhörek ile Ahmeti-Çilingi Melik Ahmet'i görür görmez onu bir kuyunun başına getirmişler. İpi bunun beline bağlayıp kuyunun içine salıvermişler.

Melik Ahmet girip bakmış ki, dev başını kızın dizine koymuş uyuyor. Kız Melik Ahmet'i görür görmez demiş:

- Vay Melik Ahmet, buraya neden geldin? Bu öyle bir şeytandır ki uyanırsa seni öldürecek, çık git.

Oğlan [ona] demiş:

- Sen konuşma.

Kız [şöyle] demiş:

- Melik Ahmet, gel sen bunu sessizce öldür.

Melik Ahmet demiş ki:

- Ben namert değilim ki alçakça adam öldüreyim. Ben [onu] yiğitçe öldüreceğim.

Bunu söyleyip kılıcını çekmiş, devin ayak tabanını delmeye başlamış. Dev uykudan kalkıp kıza bir tokat vurmuş. Demiş ki; neden beni sivrisineğin ısırmasına izin veriyorsun?

Melik Ahmet bir bağırması ki, az kalsın dağlar taşlar yıkılıyormuş. Dev uykudan kalkmış elini atıp Melik Ahmet'in kemerinden tutmuş. Yedi değirmen taşını bir taş hâline getirmiş. Bunu alıp kaldırmış, getirmiş Melik Ahmet'in kafasına vurmuş. O an Melik Ahmet devin kafasına kılıçla vurmuş. Devin kafası ikiye ayrılarak canı cehenneme gitmiş.

Buradan kızını da alıp kuyunun ağzına gelmiş.

Kız [ona] demiş:

- İlk önce sen çık. Ben çıkarsam seni kuyuda bırakıp beni götürürler.

Melik Ahmet [ona] demiş:

- Hayır, çık.

Kız [şöyle] demiş:

- Şimdi ben çıkıyorum eğer seni kuyuda bırakırlarsa al bu düdüğü çal. O zaman boyu bir karış, sakalı iki karış olan biri gelip diyecek ki, bir daha çal. O zaman ona beni çıkart, bir daha çalayım de. Ne zaman onu çalarsan o an yanında hazır olacak. Ne istersen hazırlayacak.

Melik Ahmet kızı bir sandığa koymuş, bağlayarak [şöyle] demiş:

- Çekin.

Kuyunun başındakiler kızı çekmişler. Bakmışlar ki bu kız hiçbir yerde eşi benzeri olmayan bir kızmış. Kızı alıp gitmişler. Melik Ahmet kuyuda kalmış. O, düdüğü çalmış o anda boyu bir karış, sakalı iki karış olan biri gelerek [şöyle] demiş:

- Ne güzel çaldın, bir daha çal.

Melik Ahmet [ona] demiş:

- Beni buradan çıkar [bir daha] çalayım.

O, Melik Ahmet'i alıp kuyudan çıkarmış. [Melik Ahmet] Dışarıda düdüğü bir daha çalmış.

Melik Ahmet kuyudan çıktıktan sonra gidip bir şehre varmış. Bakmış ki, Ahmedi-Kemhörek kıza düğün yapıyor. Kız da diyormuş ki, benim altın tepsim, altın tasım olsun.

Melik Ahmet kuyumcuya gelerek kalfa olmuş. Bunlar da altından bir tas ve tepsi yaptırmak için kuyumcuya altın getirmişler.

Kuyumcu [onlara] demiş:

- Ben yapamam.

Melik Ahmet [kuyumcuya] demiş:

- Al, ben yaparım.

Kuyumcu [ona] demiş:

- Sen dünkü kalfasın, nasıl yapabilirsin?!

Melik Ahmet demiş ki:

- Sen karışma, sen al ben yaparım.

Kuyumcu altını alarak [şöyle] demiş:

- Evet, yarın gelip alabilirsiniz.

Bunlar gider gitmez Melik Ahmet düdüğü çalmış. Boyu bir karış, sakalı iki karış olan biri hemen gelmiş. Ona [şöyle] demiş:

- Hemen gidip devin tasını ve tepsisini alıp gel.

Boyu bir karış, sakalı iki karış olan kişi o anda gidip [istenenleri] getirmiş. Sabah gelip kuyumcudan tas ile tepsiyi alıp götürmüşler. Kız bakmış ki kendi tası ve kendi tepsiyi. O anda Melik Ahmet'in geldiğini anlamış. Melik Ahmet bir daha düdüğü çalmış yine boyu bir karış, sakalı iki karış olan biri gelmiş. Melik Ahmet [ona] demiş:

- Hemen gidip devin atını, kılıcını, elbiselerini getir.

Bu, o anda istenen her şeyi getirip Melik Ahmet'in önüne koymuş. Melik Ahmet tepeden tırnağa kadar kuşanmış, kılıcını bağlamış, kalkanını alarak yoluna devam etmiş. Ahmedi-Kemhörek'te gelin geliyor diye giyinip hazırlanmış.

Atlılar bakmışlar ki uzaktan bir atlı geliyor sanki Rüstem mezarından çıkmış da geliyor. Bunların hepsi korkuya kapılmış. Melik Ahmet gelip Ahmedi-Kemhöreyin de Ahmedi-Çilingirin de kellesini vurmuş. Kızı da Ahmedi-Kemhöreyin kız kardeşini de götürmüş. Üçü de atlarına binip yola çıkmışlar.

Yedi kardeşle Melik Mehmet avdaymış. Kırk gün tamamlanmış bakmışlar ki üç atlı geliyor. Bunlar [şaşkınlıkla] demişler ki:

- İki kişi olması gerekirdi, peki neden üç kişi?

Bunlar Melik Ahmet'in yanına gelmişler. Birkaç gün de burada kalmışlar. Melik Ahmetgil memlekete dönmek için hazırlık yapmışlar. Devler bunları törenle, orduyla yolcu etmişler.

Kız [Melik Ahmet'e] demiş:

- Melik Ahmet, benim yolumda çok yıprandın ancak sana bir şey diyeceğim. Padişah bana aşık. O, oğlum binsin gelsin diye bir at gönderecek. Melik Mehmet biner binmez at onu yere atarak öldürecek. At geldiğinde onu sen vur öldür. Ondan sonra altın bir kuş gönderecek. O kuşa Melik Mehmet'in gözünü çıkartacak. Ona da hemen öldür. Melik Mehmet'in gözünü çıkartmasına izin verme.

Bunlar babalarının şehrinin yakınına gelmişler. Babası, oğlunun Gülü-Gahgahı getirdiğini duymuş. O anda oğlunu karşılamaya bir at göndermiş. At gelir gelmez Melik Ahmet atı vurup öldürmüştü. Sonra padişah bir altın kuş göndermiş. Kuşu da bir okla vurup öldürmüştü.

Kız [Melik Ahmet'e] demiş:

- O padişah kötü bir büyücüdür. Bir dua okuyup yılan olacak ve bir odaya girecek. Melik Mehmet de o odaya girince yılan onu sokup öldürecek. O zaman sen Melik Mehmet içeri girmeden o yılanı öldür.

Padişah, oğlum odasına geçsin diye emir vermiş. O odayı onun için yaptırdım demiş. Melik Ahmet hemen gitmiş. Bakmış ki padişah yılan olmuş ve Melik Mehmet'i sokmak için bekliyor. Melik Ahmet fırsat vermeden yılanı öldürmüş. Melik Mehmet, Melik Ahmet yılanı vurunca bu yılanın bağırdığını görmüş. [Melik Mehmet sormuş] Ey Melik Ahmet, insan babasını öldürür mü? Padişahın ölüp yere düştüğünü görmüşler. Melik Mehmet [Melik Ahmet'e] demiş:

- Bu sırrı bana da anlat bakalım. O atı, o kuşu, o yılanı neden öldürdün?

Melik Ahmet [ona] demiş:

- Gel bilme, senin yoluna ben başımı feda etmişim, bu sırrı açmayalım.

Melik Mehmet ayak diremiş. Melik Ahmet [şöyle] demiş:

- Neden biliyor musun? Senin baban kıza âşık olmuş. O kıza almak için o kadar ordu gönderiyormuş ki her seferinde kızın kardeşleri orduyu yok ediyorlarmış. Baban atı onun için göndermiş sen binince at seni üzerinden atıp öldürsün diye.

Bu sözü söyledikten sonra Melik Ahmet'in yarısı taş olmuş.

- O kuşu da onun için öldürdüm. Senin gözünü çıkaracaktı.

Bu sözü söyledikten sonra da yarısından sonrası taş olmuş.

- Yılanı da onun için öldürdüm. O da sen içeri girdiğinde [seni] sokacaktı.

Melik Ahmet sözlerini bitirdikten sonra tamamen taş olmuş. Kapının ağzına düşmüş.

Melik Mehmet babasının tahtına çıkıp padişahlık yapmaya başlamış. Ama Melik Ahmet'in taş olmasından dolayı çok keyifsizmiş. Aylar geçmiş yıllar geçmiş bunun karısı hamile kalmış. Zamanı gelmiş karısı doğum yapmış. Bunun bir erkek çocuğu olmuş. Bir gün bakmışlar ki, üç güvercin ağaca konmuş. Biri [şöyle] demiş:

- Abla abla bu padişahı tanıyor musun?

Diğeri cevap vermiş:

- Hayır, kardeşim tanımıyorum.

Ablası ona demiş:

- Bu falanca çobanın oğludur. Melik Ahmet onun için ne zahmetler çekmiş. Onun karısını belalardan kurtararak ona vermiş.

Diğeri güvercin [ona] demiş:

- Ablacım, bu çocuğun annesi bu çocuğa kıyıp başını taşın üzerinde keserse Melik Ahmet hapşırıp kalkar.

Gülü-Gahgah bunu duyar duymaz [şöyle] demiş:

- Yüz tane böyle oğlan Melik Ahmet'e kurban olsun.

Çocuğun başını taşın üzerinde kesmiş. O anda Melik Ahmet hapşırarak ayağa kalkmış. Diğer güvercin de bunu görünce [şöyle] demiş:

- Şimdi durum böyleyse ben de bir tüy bırakacağım annesi çocuğunun başını vücuduna koysun. O tüyü [kesilen yere] değdirsin o zaman çocuk anadan doğduğu gibi olacak.

Bunu söyleyerek bir tüy bırakmış. Çocuğun başını vücuduna koyup tüyü [kesilen yere] değdirmişler. O anda kafası bedeniyle birleşmiş, anadan doğduğu gibi olmuş.

Onlar yiyip içtiler bu hayatı yaşayıp fani dünyadan göçtüler. Siz de yiyin, için eğlenin fani dünyadan gitmeden hayatınızı yaşayın⁹².

2.5. Şah Oğlu Behrem Hikâyesi

Bir varmış bir yokmuş bir padişah varmış. Bu padişahın üç oğlu varmış. En küçüğünün ismi Behrem imiş. Allahın işi bu, bir gün padişahın gözleri kör olmuş. Ne kadar doktor gelmişse de çaresi bulunamamış. Sonunda padişah işin ehli olan falcılarını çağırıp geleceğine baktırmış. Bu falcılardan biri [şöyle] demiş:

- Padişahım sağ olsun, gözlerinizin çaresi bulunur ancak zorlukla elde edilir. Çok uzak bir şehirde beyaz çeşme adında bir pınar var. O pınarın taşından getirip gözlerine sürersen o zaman iyileşirsin.

Padişah evlatlarını çağırıp olayı onlara anlatmış. Oğullarının üçü de hemen taşın bulunduğu yere gitmişler. Uzun bir süre yol gittikten sonra önlerine üç yol çıkmış. Bu yollardan birisinin üzerinde: "Arayan bulur" yazılıymış. İkincisinin üzerinde: "Git, akıllı ol gel" yazılıymış. Üçüncüsünün üzerinde de: "Giden dönmez" yazılıymış. Kardeşler bu yollardan hangisiyle gitsek diye çok düşünmüşler. Büyük kardeş "Arayan bulur" yolundan gitmiş. Ortanca kardeş "Git, akıllı ol gel" yolundan gitmiş. Küçük kardeş Behrem de "Giden dönmez" yolundan gitmiş.

⁹² "Onlar yedi yerə keçdi, siz də yeyin, dövrə keçin"; Azərbaycan masallarının sıkça kullanılan bitiş formellerindne biridir. Bu kalıplaşmış ifadenin; "keyf çekip yere keçdiler, siz de burada var olun." gibi şekilleri de var. Bunların hepsi farklı cümle kuruluşlarında olsalar da kısmen aynı anlama gelirler.

Evet, bunlar gitmekte olsunlar. Büyük kardeş az gitmiş uz gitmiş önüne bir deniz gelmiş. Bakmış ki denizden geçmek mümkün değil. Bir tarafa bakarken suyun üstünde bir tahta parçasının olduğunu görmüş. Kendi kendine düşünmüş buradan geçersen benim için iyi olur diye. Nasılsa bu tahta parçasının üzerinde gitmem gerekiyor demiş. Kısacası o, tahta parçasının üzerine oturup denizin üstünde yavaş yavaş gitmekte olsun. Bir süre sonra sert bir rüzgâr esip fırtına çıkmış, deniz dalgalanmaya başlamış. Rüzgâr tahta parçasını bir o yana bir bu yana vurarak götürüp bir kenara çıkarmış. Bu genç kenara çıkmış bakmış ki sağ tarafa doğru bir yol gidiyor. O hemen o yola doğru gitmeye başlamış. Bir hayli gittikten sonra bir mağaraya rast gelmiş. Kendi kendine demiş ki, Tevekkül Allah'a⁹³, nasıl olursa olsun bu mağaraya girmeliyim. Mağara çok karanlıkmış. Oğlan içeri girip bakmış ki bir yerden az bir ışık geliyor. Kendisi ışığa doğru gitmiş. Küçük bir mumun yandığını görmüş. O tarafa bu tarafa bakmış hiç kimseyi görememiş. Kendi kendine düşünmüş. Bu nasıl bir şey mum yanıyor hiç kimse yok. Biraz beklemiş sonra mağarada bir gürültü kopmuş. Bakmış ki büyük bir dev mağaranın başından geliyor. Dev oğlana yaklaşarak [şöyle] demiş:

- Ey âdemoğlu sen hangi cesaretle buraya geldin? Ben şimdi seni paramparça edeceğim.

Bunu söyleyip oğlanla kavgaya başlamış. Biraz güreştikten sonra dev oğlanı yere vurup o anda öldürmüştü.

Evet, bu burada kalsın. Bakalım ikinci oğlanın başına neler gelmiş?

Ortanca kardeş ikinci yoldan gitmeye başlamış. Bir süre gittikten sonra bir ormanlığa rast gelmiş. Ormanda gitmeye başlayınca önüne bir altın kuş çıkmış. Kuş oğlanın önünde uçmağa başlamış oğlan da bunun arkasından gidiyormuş. Bir süre uçtuktan sonra kuş gözden kaybolmuş. Oğlan geri dönüp bakmış ki her taraf ormanlıkmış. Ne kadar aradıysa da bir yol bulamamış. Çaresiz kalıp bir ağacın dibine oturmuş. Bir süre sonra buna büyük bir ayı rast gelmiş. Oğlan gücüne güvenerek ayının önüne çıkmış. Kılıcını çekip ayıya vurmaya çalışmış ama ayı hemen bunu yiyerek öldürmüştü.

Evet, şimdi bakalım Behrem'in başına ne oyun gelmiş. Behrem "Gider dönmez" yolundan gitmeye başlamış. Az gitmiş uz gitmiş yolda bir kişiye rastlamış. Bakmış

¹Tevekkül(Ar) : İşi Allah'a bırakıp kadere râzî olma. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, DEVELLİOĞLU Ferit, 26. Baskı Aydın Kitabevi Yayınları, ANKARA/2010)

ki, yaşlı biri. Toprağı önüne toplamış dizinin üzerine oturmuş. Oğlan yaşlıya doğru yaklaşarak sormuş:

- Amca burada ne yapıyorsun?

Yaşlı cevap vermiş:

- Söz satıyorum.

Oğlan [ona] demiş:

- Amca, sözü kaçta satıyorsun?

Yaşlı [ona] demiş:

- Birinci sözümün fiyatı on tûmendir⁹⁴.

Oğlan padişah oğluymuş, tabi ki yanında parası varmış. Çıkarıp ona on tûmen vermiş.

Yaşlı [şöyle] demiş:

- Birinci sözüm şu: İlk fırsatı düşmana verme.

Oğlan [ona] demiş:

- Bu söz mü on tûmenlik?

Yaşlı gülümseyerek demiş ki; anlayana bu söz fazladır.

Behrem [ona] sormuş:

- Amca, ikinci sözün fiyatı ne kadar?

Yaşlı [ona] demiş:

- İkinci sözümün fiyatı elli tûmendir.

Oğlan elli tûmen çıkarıp vermiş. Yaşlı [şöyle] demiş:

- İkinci sözüm şu: Tanımadığın insanlara güvenme.

Behrem yaşlıya sormuş:

- Üçüncü sözün fiyatı ne kadar?

Yaşlı cevap vermiş:

- Üçüncü sözüm pahalıdır, onun fiyatı yüz tûmendir.

Haklı haksız, yüz tûmen vererek yaşlıdan üçüncü sözü söylemesini rica etmiş.

Yaşlı [şöyle] demiş:

- Üçüncü sözüm de şu ki: gece dışarıda tek kalma.

Oğlan biraz düşünmüş. Demiş ki; bu yaşlı görmüş geçirmiştir bunun sözleri bir gün bana lazım olur. Helalleşip yaşlının yanından ayrılmış.

⁹⁴ Tûmen : İran'da on riyale eşit para birimi. (ALTAYLI Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II., İstanbul-1994, s.1158)

Evet, günlerce epey yol gitmiş yolun bir yerinde üç adama rastlamışlar. Bu adamlar Behrem'e selam vererek [şöyle] demişler:

- Şehzade, nereye gidiyorsun?

Behrem [ona] demiş:

- Bitlis şehrindeki beyaz çeşmeden taş getirmeye.

Bu adamlar demişler ki; bizi de götür.

Behrem [onlara] sormuş:

- Tamam, sizi beraberimde götürürüm ancak söyleyin bakalım hangi mesleğe sahipsiniz?

İçlerinden birisi [şöyle] demiş:

- Ben iyi koşarım bana kuş bile yetişemez.

İkincisi [şöyle] demiş:

- Ben de sapanla her türlü uçan kuşu vururum.

Üçüncüsü cevap vermiş:

- Benim mesleğim de şu; kulağımla yeri her dinlediğimde altı ağaçtan ne kadar ses gelirse ben duyarım.

Behrem [onlara] demiş:

- İyi oldu, gelin beraber gidelim

Bunların üçü bir de Behrem gitmeye başlamışlar. Bunlar biraz gittikten sonra büyük bir ejderhaya rastlamışlar. Üçü de korkudan birbirine sarılmış. Behrem gerçekten de güçlü bir pehlivanmış. O kılıcı çekip ejderhaya saldırmış. Yaşlının söylediği ilk sözü hatırlamış, ilk fırsatı düşmana verme. Behrem o an da ejderhanın kafasına kılıcı geçirmiş. Kılıç ejderhayı ikiye bölmüş.

Evet, bu beladan kurtulmuşlar. Az gitmişler uz gitmişler, iki dağın arasında harabe bir yere varmışlar. Bakmışlar ki burası da devler mekânı. Oğlan birinci beladan kurtulup, ikinci belaya düşmüş. Korkunç görünen devlerin birbirleriyle oynadığını görmüş. Bunları görür görmez devlerin padişahı Behrem'e doğru dönerek [şöyle] demiş:

- Ey şehzade, sen hangi cesaretle buraya geldin? Benim mekânıma kuş bile girip kanat çırpamaz bilmiyor musun?

Behrem [ona] demiş:

- Ben sizden korkacağımı düşünsem hiçbir zaman buraya gelmezdim.

Devlerin padişahı Behrem'e [şöyle] demiş:

- Ey genç, senden birkaç şey istiyorum. Eğer bunları hızlıca yerine getirirsen sana kendi devlerimi feda edip yol veririm geçersin. Şayet şartıma uymazsan sizi şu dakika öldüreğim.

Behrem [ona] demiş:

- Ben hazırım. Buyurun bakalım şartlarınız nedir?

Devlerin padişahı [şöyle] demiş:

- Birinci şartım şu; ben bir güvercin uçuracağım, gitsin ormanda bir kâğıt var onu getirsin. Eğer sizden biri o güvercinden hızlı getirirse siz kazanmış olacaksınız. Yok, eğer getiremezseniz fırsat bizimdir demektir.

Oğlan kabul etmiş. Dev, güvercini uçurmuş. Bunlar güvercinle beraber gitmişler. Biraz gittikten sonra önlerine büyük bir deniz çıkmış. Bunlar çaresiz kalarak gidememişler. Behrem sinirlenmiş. Birazdan güvercin kâğıdı götürecekti o zaman bizim işimiz bitti diye düşünüyormuş. Bu düşüncedeymiş ki arkadaşları [ona] demişler:

- Artık düşünmenin bir faydası yok. Şimdi kendi işimize bakalım.

Behrem [onlara] demiş:

- Ne işi, hepimizi öldürecekler.

Her şeyi duyan arkadaşı kulağını yere koyarak [şöyle] demiş:

- Beş dakika sonra güvercin uçup kâğıdı götürecekti.

Sapanla taş atan arkadaşı da hazırmış. Bir süre sonra bakmışlar ki güvercin havada kâğıdı götürüyor. Taşı atacak olan arkadaşları hazırlanmış. Taşı sapanına koymuş atar atmaz güvercin döne döne yere düşmüş. Hemen kâğıdı güvercinin ağzından alarak hızlı koşana vermiş. Bu arkadaşı da iki dakika sonra kâğıdı devlerin padişahına vermiş.

Devlerin padişahı bakmış ki kâğıt [eline] ulaşmış. Behrem kılıcını çekip devleri tek tek öldürmüştü. Devlerin padişahı yalvararak [şöyle] demiş:

- Allah'ımı seviyorsan bana dokunma. Zamanı geldiğinde sana lazım olacağım.

Behrem'e üç tane tüy vererek [şöyle] demiş:

- Olur da bir gün işin rast gitmezse bu tüyleri ateşe tut, ben o zaman sana yetişirim.

Behrem tüyü devden alarak yola koyulmuş. Yine biraz gittikten sonra bakmışlar ki huysuz bir dilenci oturuyor. Dilenci Behrem'i görür görmez yalvarmaya başlamış:

- Ey delikanlı, Allah'ımı seviyorsan bana acı biraz para ver.

Behrem bunun gerçekten fakir olduğuna inanıp önüne gelmiş. Huysuz kadın yavaşça ağzını oynatmış. Bir süre sonra Behrem bakmış ki yavaş yavaş taşa dönüşüyor. Hemen aklına ihtiyarın ikinci cümlesi olan her tanımadığın adama inanma sözü gelmiş. Bu söz aklına gelir gelmez kılıcını çekip onun başına indirmiş. Dilencinin başı ikiye ayrılarak yere düşmüş. O anda gök gürlemiş, fırtına kopmuş, yıldırım çakmaya başlayarak yağmur yağmış. Bir süre sonra bakmışlar ki huysuz kadının ölüsü yok. Behrem hemen bu kadının dilenci olmadığını sadece bir cadı olduğunu anlamış. Bela burada bunlara bulaşamamış. Akşam olmuş hava kararmış. Önlerine bir orman gelmiş. Ormanda bir süre gittikten sonra Behrem yolunu şaşırıp arkadaşlarını kaybetmiş. Biraz daha ormanda yürümüş sonunda çok yorulmuş. Büyük bir ağacın dalına çıkıp uyumak istemiş. Behrem çok yorulmuş ağacın üstüne çıkar çıkmaz uykuya dalmış. Gecenin yarısında bakmış ki ağaçtan biraz ileride bir atlı gelmiş [birine] sesleniyor:

- Amca kızı, amca kızı!

Behrem biraz dikkatle bakınca ormanın ortasında bir tane sarayın olduğunu görmüş. Kendi kendine demiş ne olursa olsun ben bu adamı öldüreceğim. Oku yaya koymuş ilkini atar atmaz adam düşmüş. Ağaçtan hızlıca inip oğlanın atına binmiş. O anlamış ki, burada bir sır var beklemek gerek. Biraz bekledikten sonra bakmış ki aynı binadan bir kız çıkarak seslenmiş:

- Amca oğlu, amca oğlu!

Behrem kısık sesle cevap vermiş; amca kızı ben buradayım.

Kız gelip atın üzerine binerek [şöyle] demiş:

- Hemen sür!

At rüzgâr gibi bunları götürmüş. Az gitmiş uz gitmiş ormanın dışına çıkmışlar. Bakmışlar ki, hava aydınlanmış. Kız [Behrem'e] demiş:

- Amca oğlu, neden konuşmuyorsun?

Behrem ne cevap vereceğini bilmiyormuş. Bu sırada kız biraz dikkatli baktıktan sonra bunun başka bir genç olduğunu anlamış. Kız kendi kendine sinirlenmiş.

Behrem olayın hepsini kıza anlatmış. Kız oğlana biraz baktıktan sonra [şöyle] demiş:

- Tevekkül Allah'a, kaderimiz buymuş, gel gidelim.

Biraz gittikten sonra bir çeşme başına gelmişler. Kız [ona] demiş:

- Delikanlı, in de bu çeşmenin başında biraz su içip dinlenelim.

Bunlar çeşmenin soğuk suyundan içtikten sonra oğlanın uykusu gelmiş. Başını kızın dizinin üstüne koymuş. Bir süre uyumuş. Tam uyumuşken yüzüne bir damla suyun düştüğünü fark etmiş. Oğlan gözünü açıp bakmış kız ağlıyor. Sebebini sorduğunda kız [şöyle] demiş:

- Bak işte önden zalim bir dev geliyor. Buraya gelir gelmez bizi öldürecek.

Oğlan kıza biraz cesaret verdikten sonra [şöyle] demiş:

- Korkma, ben sağ olduğum sürece sana hiçbir şey yapamaz.

Biraz bekledikten sonra bakmışlar ki hava kararmış yer titremeye başlamış. Çeşmenin diğer tarafından zalim bir dev çıkmış. Oğlan o anda ihtiyarın üçüncü sözünü hatırlamış, dışarıda asla tek kalma. Neyse iş işten geçmiş. [Behrem kendi kendine düşünmüş] Eğer ben bu devi öldürmezsem asla hayalime ulaşamam. Dev oğlana yaklaşarak [şöyle] demiş:

- Ey padişahın oğlu Behrem, ben seni gökte ararken yerde buldum. Seni şimdi sağ yakalayıp Kaf dağında ki büyücü devin yanına götüreceğim.

Behrem cevap vermiş:

- Farz et ben öldüm. Sen mi beni sağ götüreceksin?

Ardından bunlar güreşmeye başlamışlar. Üç saat güreşmişler. Sonunda Behrem bakmış ki deve gücü yetmiyor, dev bunu öldürecek. Elini kılıcına atıp buna öyle bir kılıç vurmuş ki dev iki parçaya ayrılmış. Dev öldükten sonra kız Behrem'i kucaklayarak öpmüş. [ona demiş] Belki de dev seni öldürecekti, o zaman bizim halimiz ne olurdu? Behrem [ona] demiş:

- Korkma, böyle işleri çok gördüm. Bu zamana kadar kaç kere savaştım. Zorda kalsaydım eğer üç tüy vardı. Onun birini ateşe atacaktım, devlerin padişahı gelecekti. Böylece, kızla oğlan sarılıp öpüştükten sonra ata binmişler. At bunları rüzgar gibi götürmüş. Gide gide bir şehre varmışlar. Şehrin kapısından içeri girince oğlan sormuş; burası hangi şehirdir? Bir adam cevap vermiş; Bitlis şehridir. Oğlan memnun olmuş. Evet, Bitlis şehrine ulaştım, şimdi gidip taşı götüreceğim demiş. Bir adama sormuş, söyle bakalım beyaz çeşme hangi taraftadır? Bir adam beyaz çeşmenin yerini söylemiş. Behrem kızla beraber o tarafa gitmiş. Şehrin bir yerinden gelerek bu çeşmenin yanına varmışlar. Nerden bilelim ki, bu çeşmenin de sahibi güzel bir kızmış. Behrem kızın yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Benim babamın gözleri kör oldu. Beyaz çeşmenin taşından götürmek için geldim. [bu taşı] Gözleri açılıns diye onun gözlerine süreceğiz.

Kız [ona] demiş:

- Ey delikanlı, senin uzak yerden geldiğini biliyorum. Herkes buraya taş götürmeğe geliyor, sağlam dönmüyor. Şimdi benim birkaç şartım var. Eğer onları yerine getirirsen ben o taştan sana vereceğim.

Oğlan [ona] demiş:

- Buyurun bakalım şartlarınız nedir?

Kız [şöyle] demiş:

- Birinci şartım şu; karanlıkta olan bir denizati var, gidip onu getir. İkinci şartım şu; o karanlıktaki atın sahibi var, onu da getir. Üçüncü şartım da şu ki; büyük çölde bir göl var, o gölün başında bir altın cam var, onu da getir. Dördüncü şartım da şu ki; büyük çölde bir göl var, o gölün başında altın kanatlı bir kaz var o kazı getir. Beşinci şartım da şu; balta girmemiş ormanda aslanlar yaşıyor. O aslanların tüyünden bana getir.

Behrem bu şartların hepsini kabul etmiş. Sonra kızın yanına gelerek olayları ona anlatmış. Kız [şöyle] demiş:

- Denizatından dolayı deniz kenarına gidersin. Orada öğle vakti atlar denizden çıkıp su içecekler. Sen hemen atlayarak birinin üzerine binersin. Seni yere düşürmek için ne kadar çalışsa da sen üstünde sıkı tutunarak düşmemeye çalış. Sonunda at seni biraz denizde bekletip ardından bir ormana götürecektir. Yine ormanda seni yere düşürmek isteyecek. Sen düşmezsen sonunda at konuşarak sana yalvaracak; Behrem bugün yardım günüdür, beni kurtar, ben evlatlarımdan sana vereceğim diyecek. Mutlaka kabul et! Hiç üzerinden düşmezsen sonunda seni yine denize getirip oradan kenara çıkaracak. Bu üç gün içerisinde olacak. Sonunda at kabullenip sana diyecek ki, beni nereye götürürsen götür.

Behrem kılıcını bağlayarak kızın söylediği gibi denizin kenarına gitmiş. Öğle sıcağında bir de bakmış ki atlar toplu halde denizden çıkmışlar. Behrem saklanarak birinin üzerine atlamış. Hemen yelesinden tutmuş. At bunu düşürmek için ne kadar uğraştıysa da Behrem yelesini bırakmamış. Bir süre sonra at Behrem'i denize götürmüş. Gün boyunca ve gece tamamen denizin üzerinde dolaştırmış. Sonunda bir ormana çıkartmış. Ormanda Behrem'i düşürüp kaçmak istemiş. Behrem atın yelesinden sıkı tutunarak bırakmamış. Sonunda at konuşmaya başlayarak Behrem'e [şöyle] demiş:

- Sen beni bırak, ben sana evlatlarımdan vermeyi kabul ediyorum.

Behrem atın sözünü dinlemeyerek yelesini bırakmamış. Kısacası, üçüncü günde Behrem'i yine denizin içinden yüzerek dışarı çıkartmış. Behrem atı doğruca eve sürmüş. Beyaz çeşmenin sahibi kız bakmış ki Behrem atı getiriyor. [Behrem'e] Demiş:

- Evet delikanlı, birinci şartımı yerine getirdin. Şimdi ikinci şartımı yerine getir bakalım.

Oğlan yine kızın yanına gelmiş. Ben atın sahibini nerden bulabilirim diye düşünüyormuş. Kız onu düşünceli görünce [şöyle] demiş:

- Biliyorum delikanlı, seni atın sahibini getirmen için gönderiyorlar. Onu da ben sana öğretirim.

- Aynı atla denizin kenarına git, beraberinde biraz da is götür. Denizin kenarında atın üzerine is sür, kendin de kenara çekilerek bir tarafta saklan. Öğle üzeri göreceksin ki, atların kenara çıktığı zamanda güzel bir kız atlara tek tek binip gezecek. Sonunda bu ata bindiğinde sıkı tutunarak atın üzerinde kalacak. Sen de yanına gidip onu yakalarsın. Sana yalvaracak beni bırak, seninle nereye gidersen gelirim diye. Ne kadar yalvarırsa da dinleme. Atın arkasına bindirip getir.

Oğlan kızın dediği gibi yapmış. Biraz isten alarak atın üzerine sürmüş. Denizin kenarına gitmiş. Öğle üzeri yine görmüş ki atlar sudan çıkıyorlar. Sonra güzel bir kız kenara çıkıp ata binmek istemiş. Oğlan kenarda saklanıp seyrediyormuş. Kız yakınına gelerek is sürülmüş olan atın üzerine binmek istemiş. Sıkı tutunup atın üzerinde kalmış. Ne kadar uğraştıysa da kurtulamamış. Oğlan hemen gelip ipi atarak kızı yakalamış. Kız çok yalvarmış, bugün yardım günüdür beni bırak, seninle beraber gelirim diye. Ama oğlan kızı dinlememiş kızı atın arkasına alarak eve getirmiş.

Yine beyaz çeşmenin sahibi bakmış ki [Behrem] atın sahibini de getirmiş. Kendi kendine ben ne kadar ölüme göndersem de yine sağ salim geliyor diye düşünmüş. Bu sefer bakalım nasıl gelecek? Oğlana demiş:

- Eee delikanlı, şimdi altın kanatlı kazı getirmen gerekiyor.

Gençlik hissi oğlanın başına vurmuş. Bu işten de sıyrılamamış. Kızın yanına gelerek olayı ona anlatmış; altın kanatlı kazı getirmeye gidiyorum demiş. Kız [şöyle] demiş:

- Delikanlı, altın kanatlı kazı getirmek çok zor bir iştir. Oraya giden geri dönmez. Neyse kabul etmişsin madem gitmek zorundasın. Şimdi beni dinle. Çöle doğru git. Bu sefer rüzgar atına binmelisin.

Oğlanın hemen aklına gelmiş ki, falanca yerde dev bana kendi tüyünü vermişti. Hemen tüyü ateşe tutmuş o anda dev gelmiş.

Behrem [ona] demiş:

- Hemen benim için rüzgar atını hazırla.

O anda dev rüzgar atını hazırlamış. Kız sözüne devam ederek [şöyle] demiş:

- Rüzgar atına binip gidersin. Önüne bir dağ gelecek, dağın eteğinde bir tane küçük saray göreceksin Onun da önünde büyük bir kuyu var. Bakınca kuyunun içinde aynı altın kanatlı kazın durduğunu göreceksin. Ancak burada ustalık gerek. Nişan alarak ilk okla kazı vurmalsın. Şunu bil, ilk okla vuramazsan dize kadar taşa döneceksin. İkinci okla vuramazsan, yarıya kadar taşa döneceksin. Eğer üçüncü okla vuramazsan o anda tamamen taş olup kalacaksın. Sen çalış birinci okla o kazı vur. Kazı vurduktan sonra göreceksin ki, etrafını devler sarmış yalvarıyorlar. Behrem, nasıl hizmet edebiliriz, buyur hazırız diye. O zaman onlara hükmet ki, o kazı kuyudan çıkararak sana versinler, alıp gelirsin. Kazı getirdiğin de dağlar, taşlar, ağaçlar hepsi konuşmaya başlayarak bağıracaklar. Kara gündür Behrem, geri dön gitme. Bak, diyorum olur da dönüp geri bakarsan sen de at da taş olup orada kalacaksınız.

Behrem kızın sözünü dinleyip rüzgar atına binmiş. Giyinerek kılıcı beline bağladıktan sonra ata bir kamçı vurup, rüzgar gibi gitmiş. Günlerce aylarca epey yol giderek bir ormana rastlamış. Kızın dediği gibi ormanda biraz yol gittikten sonra dağın eteğinde aynı sarayı görmüş. Sarayın önünde kuyuyu görmüş. Attan inip kuyunun yanına gelmiş. Aşağıya bakıp kuyunun içinde lamba gibi yanan kazı görmüş. Hemen oku yaya koyarak kazı hedef almış. Birinci ok atılınca ne yazık ki kaza değmemiş. Oğlan dizine kadar taşa dönmüş. İkinci oku atmış. İkinci ok da boşa gitmiş. O anda at hareket etmeye başlamış az kalsın yeri dağıtıyormuş. Oğlan yarıya kadar taşa dönmüş. Kendi kendine düşünmüş ki, ben bu kadar belalara düştüm sağ salim kurtuldum ancak burada bir kazı vurmakla taşa döndüm. Bu namertliktir. Biraz kendine çeki düzen vererek oku yaya koymuş. Bu defa oku atar atmaz kazın kanadından ateş parlamış. Hemen kendine bakmış taştan kurtulduğunu görmüş. Kendisinin de etrafını devler, cadılar sarmış. Hepsi bir ağızdan bağırıyormuş; Behrem ne emrin var, yerine getirelim diye. Behrem birine o kazı kuyudan çıkarıp bana verin diye emir vermiş. Devlerden biri kuyuya inerek kazı çıkarmış. Behrem kazı alarak rüzgâr atına binmiş. Gitmeye başlayınca her taraftan sesler gelmiş; şehzade Behrem bugün yardım günüdür, bir geriye dönüp bekle. Behrem bunların

sözünü dinlememiş atını sürmüş. Bir süre sonra at kan ter içinde Behrem'i şehre getirmiş. Behrem kazı alarak beyaz çeşmenin sahibine vermiş. Evet, sıra dördüncü şarta gelmiş. Çeşme sahibi Behrem'e doğru dönerek [şöyle] demiş:

- Delikanlı, sen çok yiğit bir adama benziyorsun. Şimdi dördüncü şartımı kabul etmelisin.

Oğlan yine kızın yanına gelerek olayı anlatmış.

Kız [şöyle] demiş:

- Korkma, sağ olduğum sürece sana bir şey olmasına izin vermeyeceğim. Denizin kenarına git. Yanında küçük bir gemi götür, bir kişiyi de yanına yardımcı olarak al. Gemi ile üç gün üç gece yol gideceksin. Sonunda gemi seni götürüp yıkıntı bir yere çıkartacak. Gemiden inince her tarafın dağlık taşlık olduğunu göreceksin. Dağlar arasından biraz gittikten sonra önüne eski bir hamam çıkacak. Hamamın kapısından içeri girince hiç kimseyi göremeyeceksin. İleride hamamın sonuncu odasında beyaz renkte bir cam göreceksin. Gidip o camı alarak yola devam edeceksin. Ne kadar açık kapı görürsen, hepsini kapatıp kapalı olanları açacaksın. Ne kadar açık su görürsen onları kapatıp kapanmış suları açacaksın. Hamamdan çıkarken aynı renkte önünde beş altı cam göreceksin. Aniden nefesine yenilip o camları sakın götürme. Eğer götürürsen elindeki camı da kaybedersin. O camlar da ejderha olup seni parçalar. Dağın içerisinde olan hamam tepeden tırnağa sihirlidir.

Oğlan, kızın sözünü sonuna kadar dinleyip kılıcını beline bağlayarak yoluna devam etmiş. Bir gemiciyi yanına almış. Aynı adamla beraber denizin kenarına gitmiş. Atı bırakıp gemiye geçmişler.

Evet, gemi ile gitmekte olsunlar. Az gitmiş uz gitmiş bir de ne görmüşler; gök gürelemiş fırtına kopmuş. Denizde dalgalar o kadar güçlenmiş ki sonunda bunların gemisini taştan taş vurarak paramparça etmiş. Oğlan bir tahta parçasına tutunup bir şekilde zorlukla da olsa kenara çıkmış. Oturup biraz dinlendikten sonra geriye döndüğüm de ne ile gidebilirim diye düşünmüş. Sonunda çaresiz kalmış, kalkıp yürüyerek yoluna devam etmiş.

Biraz gittikten sonra sarp kayaların arasında eski bir hamamın olduğunu görmüş. Arayıp kapısını bularak içeri girmiş. Kızın dediği gibi gidip en son odada bulunan hazinenin yanındaki camı bulmuş. Camı eline alarak ne kadar kapalı su varsa hepsini açmış, açık su varsa da onları kapatmış. Kapalı kapıları açıp, açık kapıları kapatmış. Dışarıya çıkar çıkmaz arkadan sesler duyulmuş. Ey sular, bırakmayın tutun! Sulardan

cevap gelmiş; ne için tutuyoruz, şimdiye kadar bizi açık bırakmıştınız bu oğlan kapattı. Diğerinden cevap gelmiş; şimdiye kadar bizi kapalı bırakmıştınız bu oğlan açtı. Ey kapalı kapılar, yakalayın! Kapalı kapılardan cevap gelmiş; şimdiye kadar biz kapalıydık bu açtı. Ey açık kapılar, yakalayın! Yine cevap gelmiş; ne için, şimdiye kadar biz açtık, bu kapattı. Kısacası biri de oğlanı tutmamış. Oğlan dışarıya çıkıp bakmış elindeki altın cam gibi, beş altı cam da önünde duruyormuş. Kızın söylediğini hatırlamış. Bu camların hepsine bir tekme atmış. Evet, oğlan denizin kenarına varmış. Gemi de kırıldı, ben neyle gideceğim diye [kara kara] düşünmüş. Aniden devin tüyü aklına gelmiş. Hemen tüyün birini ateşe tutmuş. O anda bakmış ki dev bağırarak geliyor [ona] demiş:

- Ey aman şehzade, ne isteğiniz var? Buyurun seve seve yerine getireyim.

Behrem [şöyle] demiş:

- Nasıl olursa olsun, beni denizin diğer tarafına götürmelisin.

Dev, Behrem'i omzuna alarak bir sihir okumuş. Bir saat sonra denizin diğer tarafında olmuşlar. Behrem yere inip bakmış ki at hazır. Hızlıca ilerleyerek atın üzerine atlayıp rüzgar gibi gelmişler. Bir süre sonra şehre ulaşmışlar. Hemen gidip camı çeşme sahibine vermiş. Çeşmenin sahibi çok şaşırılmış. İyi de nasıl oluyor, bu oğlan bu kadar tehlikeli yerlere gidip sağ salim nasıl geri dönüyor? demiş. Kız [Behrem'e] demiş:

- Evet, şimdi gidip aslan sütü getirmelisin. Bunu da yaparsan o taşı sana veririm, götürürsün.

Oğlan bu sefer keyifsiz [bir şekilde] kızın yanına gelmiş. Kız bakmış ki oğlan keyifsiz. [ona] Demiş:

- Şehzade ne düşünüyorsun? Bu kadar kötü yerlerden sağ salim kurtuldun. Bu şartı da yerine getireceksin.

Oğlan [ona] demiş:

- Aslan sütünü ben nerden bulayım?

Kız [şöyle] demiş:

- Ben şimdi sana yolunu öğretirim. Altın kazı getirdiğin orman var ya. Aynı ormana gidip ormanın en sonuna ulaşacaksın. Orada bir aslanın ormanı gezerek bağırdığını göreceksin. Sen onun yanına gidince bakacaksın ki o aslanın ayağına bir ağaç parçası batmış. Uğraş o aslanın ayağından ağaç parçasını çıkar. Aslan sana ne kadar süt istersen verecek.

Oğlan, kızın dediği gibi yapmış. Rüzgâr atına binip yola koyulmuş. Yine epey yol giderek o ormana ulaşmış. Orman da biraz yürüdükten sonra bir ses duymuş. Yakınına gidip bakmış; kızın dediği gibi tüylü bir aslan, ayağına bir ağaç parçası batmış bağırıyor. Behrem aslanın yanına gidip aslanın ayağından ağaç parçasını çekip çıkarmış. Sonra aslan konuşmaya başlayarak [şöyle] demiş:

- Delikanlı, söyle bakalım amacın nedir? Sen ki, beni bu beladan kurtardın. Dile benden ne dilerse.

Behrem bütün olayları anlatarak [şöyle] demiş:

- Ben senin sütünden biraz istiyorum. Alıp bir kız var ona vereceğim.

Aslan cevap vermiş:

- Delikanlı, ben sütümden veririm. Ancak bir şartla; sütü götürdüğün de aynı kız teklifte bulunacak. Sütün içinde ilk önce sen yıkan sonra taşı sana veririm diyecek. Bak sana diyorum, bizim sütümüz zehirlidir. Sen bir şeyler yap ilk önce o denesin. Baktın ki olmuyor biraz fil yağından vereyim. Bunu da al. Sütün içine girmeden tüm vücuduna sürüp yıkanırsan zehir sana hiçbir şey yapamaz.

Oğlan aslanın dediklerini aklında tutmuş. Yavrularından birini Behrem'e vererek ona demiş:

- Al, ne kadar süt istiyorsan bu verir.

Behrem aslanın yavrusunu atın beline alarak yola çıkmış. Bir süre sonra şehre ulaşmışlar. Sonra aslanın sütünden bir kap süt sağarak kıza vermiş. Kız [şöyle] demiş:

- Delikanlı, bu şartların hepsini yerine getirdin ancak bu sütün içinde yıkanmalısın.

Oğlan ne yaptıysa olmamış. Sonunda yıkanmaya söz vermiş. Aslanın verdiği yağı bütün vücuduna sürüp sütün içine girmiş. Süt bunun her yerine değdiği hâlde yine de kuru kalıyormuş. Sanki bunun vücuduna süt değmiyormuş. Bu sütte yıkandıktan sonra kız bakmış ki süt buna hiç tesir etmiyor. Sonunda çaresiz kalarak bu kadar olaydan sonra çeşmeden bir taş çıkarıp oğlana vermiş. Oğlan taşı almış kızla birlikte rüzgar atına binip yola çıkmışlar. Az gitmiş uz gitmiş [sonunda] babalarının memleketine varmışlar. Padişah küçük oğlunun geldiğini duyunca çok sevinmiş. Oğlan hemen taşı çıkarıp babasının gözüne sürmüş. Babasının gözleri o anda açılmış. Oğluyla sarılıp öpüşmüşler. Sonra bakmış oğlunun yanında güzel bir kız var ki, yeme içme, güzel yüzünü seyret. Padişah bir yandan evlatlarının ölmesinin üzüntüsünü yaşıyormuş. Diğer yandan küçük oğlunun taşı getirerek sağ salim gelmesine

seviniyormuş. Kısacası bir süre yas tuttuktan sonra küçük oğluna gösterişli bir düğün yapmış. Onlar yiyip içip hayallerine ulaşmışlar. Siz de yiyin için hayallerinize ulaşın⁹⁵.

2.6. Ölü Muhammet

Geçmiş zamanda bir erkekle bir kadın varmış⁹⁶. Ancak bunların çocukları olmuyormuş. Adam oduncuymuş. Her gün sabah erkenden kalkıp ormana odun getirmeye gidiyormuş.

Günlerden bir gün adam evde yokken kapısına bir derviş gelmiş. Derviş bahçeye girmiş. Bakmış ki bir kadın çok mutsuz oturuyor. Derviş kadına selam vererek sormuş:

- Ey bacı, neden böyle mutsuz oturuyorsun, ne oldu?

Kadın [ona] demiş:

- Ay kardeşim, zahmetle dişimizle tırnağımızla ev döşedik. Az çok kendimize göre bir şeyimiz var. Ama ne yazık ki biz öldükten sonra soyumuzu devam ettirecek bir evladımız yok.

Derviş kadına çok acımış. Cebinden kırmızı bir elma çıkartarak ona vermiş ve tembihlemiş.

- Elmanın yarısını kendin ye, yarısını da kocana ver yesin. Sonra bir evladınız olacak.

Kadın elmayı dervişin elinden alarak ona çok teşekkür etmiş.

Aradan zaman geçmeden derviş [bir anda] yok olmuş. Kadın bu işe şaşırıp kalmış. Akşam olunca adam eve gelmiş. Kadın kocasını büyük bir sevinçle karşılayarak elmayı ona göstermiş. Dervişin söylediklerini tek tek kocasına anlatmış.

Aynı gece elmayı ortadan ikiye bölerek yiyip uyumuşlar. Bundan sonra kadın hamile kalmış.

⁹⁵ "Onlar yeyib-içib məqsədlərinə çatdılar, siz də yeyin-için muradınıza çatın"; Azərbaycan masallarına ait bu bitiş formelinde; məqsəd: amaç, gaye demektir, yeyin-için derken hayatı yaşamak anlatılıyor. Masal kahramanları hayatlarını yaşayıp amaçlarına ulaştılar sizlerde hayatınızı yaşayın hayallerinize, isteklerinize ulaşın demek istenmektedir.

⁹⁶ Qədim zamanda bir ərənən bir arvad varıdı." : Azərbaycan masallarının başlangıç formellerinden biridir. Qədim kelimesi Azərbaycan Türkçesinde; çok eski zamanlara ait olan, çok eski anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesine de geçmiş zaman olarak aktarımı en uygunu olmuştur.

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika tamamlandıktan sonra kadının bir kızı olmuş. Çocuk yavaş yavaş büyüyerek sekiz yaşına gelmiş. Kız bir gün annesine [şöyle] demiş:

- Anne, ben kızlarla pınar başına gidiyorum.

Annesi [ona] demiş:

- Aman evladım, sen birtanesin. Yolda başına bir şey gelir ya da suya düşersin diye seni pınara göndermeye korkuyorum.

Kız, çocukları görünce heveslenmiş. Sabah gelip annesine yine yalvarmış; anne lütfen izin ver ben de pınar başına gideyim. Annesi bakmış ki kız vazgeçmiyor, suya giden kızları çağırıp kızını onlara emanet ederek [şöyle] demiş:

- Kızlar, benim bu evladıma dikkat edin!

Kızlar baş üstüne diyerek kadının kızıyla bir yerde ki pınara gitmişler. Kızlar pınara giderken aniden önlerine bir derviş çıkmış. Derviş hemen kızı tanımış. Yaklaşarak kıza sormuş:

- Ey kız, sen kimin kızıydın, nereye gidiyorsun?

Kız dervişe cevap vermemiş. Derviş bir daha sormuş, kız yine cevap vermemiş.

Üçüncü de derviş kıza [şöyle] demiş:

- Git evlat, hassan hupsan, ölüyə münasipsən⁹⁷.

Kız bu sözlerden bir şey anlamamış. Pınardan geri dönüp eve gelmiş. Bu olayı hiç kimseye anlatmamış. Kız o günden sonra her gün komşu kızlarıyla birlikte pınara gidiyormuş. Derviş her gün kıza rastladığında diyormuş ki: "Hassan hupsan, ölüyə münasipsən". Bu işin üzerinden bir yıl geçmiş. Ama kız bu sırrı hiç kimseye söylemeyip kendi kalbinde saklamış.

Bir gün babası kızın yüzüne bakınca kızının renginin solmuş olduğunu ve zayıflıktan canı kalmadığını görmüş. Kocasını çağırarak [şöyle] demiş:

- Ey karıcım, varımız yoğunuz bir çocuğumuz var. Onun da kıymetini bilmiyoruz. Çocuk günden güne sararıp soluyor ancak bizim hiç haberimiz yok. Bunun sebebi nedir bilmiyoruz? Karıcım sen kızı yanına çağır, onun derdini öğren. Öğren ki hemen derdini bulalım yoksa çocuk elden gidecek.

Kadın, kızını yanına çağırılmış. Nedenini öğrenmek için tatlı dille [ona] sormuş:

- Ey gözümün nuru evladım, sana ne oldu?

⁹⁷ Azerbaycan masallarında sıkça kullanılan bir formeldir. "Saf ve iyi bir kızsın ancak ölüye [o kadar masum ve günahsız birine] yakışırın." anlamına gelir.

Kız konuşmamış, utandığı için annesine hiç cevap verememiş. Annesi çaresiz kalarak kızın arkadaşlarını çağırıp onlara sormuş:

- Benim kızım gün geçtikçe sararıp soluyor. Bunun sebebi nedir?

Ben çağırıp soruyorum hiçbir şey söylemiyor. Siz onun arkadaşlarınız bir şekilde gidip derdini öğrenip bana söyleyin.

Kızlar doğruca onun yanına gitmişler. Yakın davranarak sormuşlar:

- Senin ne derdin var gün geçtikçe sararıp soluyorsun? Allaha şükür, annen sağ, baban sağ ne derdin var? Derdini bize de söyle sana yardımcı olalım.

Kız, arkadaşlarına hiçbir şey söylemeden gelişigüzel konuşarak onları başından atmış.

Babasıyla annesi ikinci kez kızı yanlarına çağırılmışlar. Tatlı dille neden üzgün olduğunu öğrenmeye çalışmışlar. Kız kendini tutamayıp ağlamış. Babasının ve annesinin yüreği yanmış [ona] demişler ki:

- Kızım eğer bu şehirde için rahat etmiyorsa başka şehre göçelim.

Kız bu sözleri duyar duymaz dervişin olayını anlatmaya başlamış:

- Bir yıldır pınar yolunda her gün önüme bir derviş çıkıp diyor ki: Ey kız hassan hupsan, ölüye münasipsen.

Kız bu sözleri söyler söylemez babasıyla annesi o anda derviş tanımışlar. Karı koca birlikte konuşup birbirlerine fikir danışmışlar. Artık bizim burada kalmamız doğru değil. Buradan eşyalarımızı toparlayarak başımızı alıp başka bir ülkeye gidelim. Yoksa kızın başına bir iş gelecek demişler.

Karı koca sabah erkenden ellerinde ne varsa satmaya başlamışlar. İki üç gün içinde her şeylerini satıp göç etmek için hazırlığa başlamışlar.

Bir gün horoz öter ötmez kalkıp yola koyulmuşlar. Az gitmişler uz gitmişler iğne kadar yol gitmişler. Yolda bir ışığa rastlamışlar. O ışığa doğru gitmişler.

Işığın olduğu yerde bunlara bir kapı görünmüş. Kapıyı ne kadar itmişlerse de kapı açılmamış. Kız onları görünce öne doğru ilerlemiş. Kapıyı iteklemiş o anda kapı açılmış. Kız içeri girer girmez kapı yine kapanmış. Babasıyla annesi dışarıda kalmış. Bunlar dışarıdan ne kadar güçlü iteklemişlerse de kapı yine de açılmamış. Çok fazla bağırılmışlar çağırılmışlar ama hiç yardım eden olmamış. Ne yazık ki onlar dışarıdan kız da içerden ağlamaya başlamışlar.

Birkaç gün aç susuz bu yerin etrafını dolaşmışlar. İçeri girmek için hiçbir yol bulamamışlar. Sonunda çaresiz kalarak kızlarına yüksek sesle [şöyle] demişler:

- Kızım git üzülme, Allah yardımcın olsun. Kaderin buymuş, ne yapalım? Eğer nasip olursa görüşürüz. Sen sağ salim kal, biz de evimize geri dönelim.

Kızın babasıyla annesi ağlayarak kendi memleketlerine geri dönmüşler.

Kız birkaç gün tek başına kalıp hüngür hüngür ağlamış, kendini taşa duvara vurmuş. Sonunda anlamış ki çaresi yok kalkıp yavaş yavaş içeriye gezmiş. Bakmış ki burası bir mağara. Kırk merdiven yukarı çıkıp bakmış ki hiç kimse yok. İnsanoğluna ait bir işaret bulamamış. Korkarak ileriye yürümüş, bunun yüzüne kırk odanın kapısı açılmış. Hiç birinde insan yokmuş. Sonuncu kapıyı açıp içeri girdiğinde bakmış ki evin ortasında camdan yapılmış bir kutu var, kutunun içine de bir ölü koyulmuş. Kız bu ölüyü görür görmez kendinden geçerek bayılmış.

Bir süre sonra kendine gelip ayağa kalkmış. İyice bakınca kutunun başında şu sözlerin yazılı olduğunu görmüş: "Ben ölü Muhammet, her kim üstümde kırk gün, kırk gece oturup Kur'an okursa kırkıncı günde dirilerek ayağa kalkacağım."

Kız bu sözleri okuyup bitirdikten sonra kutunun kapağını kaldırıp bakmış ki, ölü Muhammed'in parmağında bir yüzük var. Yüzüğü ölü Muhammed'in parmağından çıkartarak kendi parmağına takmış. Kırk gün kırk gece ölü Muhammed'in üzerinde Kur'an okumaya başlamış. Otuz dokuzuncu gün bitirmiş. Bu kızın canı sıkılmış kendi kendin [şöyle] demiş:

- Elbisemi vücudumu kir kaplamış. Kalbimi verem almış, dışarı çıkıp dolaşayım.

Kız bahçeye çıkıp bir o tarafa bir bu tarafa bakmış. Uzaktan [bir topluluğun] göç ettiğini görmüş. Biraz beklemiş, bakmış ki göç bahçeye yaklaşıyor. Kız seslenmiş:

- Ey amca, bu göç nereye gidiyor?

Adam cevap vermiş:

- Yaylaya gidiyor.

Kız bakmış ki göçün yanında bir kız gidiyor, kendi kendine [şöyle] demiş:

- İyi oldu, ben bu kızı ondan alıp yanımda saklarım, bana yoldaş olur. Hemen göçe yetişerek [şöyle] demiş:

- Ey adam, bu kızı bana bağışla, ben ona iyi bakarım.

Adam [ona] demiş:

- Kızım ben bu kızı sana verecek değilim.

Kız adama yalvarıp bir kesede altın vererek kızı bir şekilde ondan almış. Meyvenin üzerinden bir ip sallayıp kızın beline bağlamış. Onu zorlanarak içeri çekmiş. Kızı kendine arkadaş olarak almış. Ölü Muhammed'in olayını ona anlatıp [şöyle] demiş:

- O bugün dirilecek.

Kızı ölü Muhammed'in yanında bırakmış. Kendisi başını yıkamaya gitmiş.

Kız hemen ölü Muhammed'in yanına oturmuş. O, bir süre sonra ölünün hapşırıp dirilerek yerine oturduğunu görmüş. Ölü Muhammet yanında ki kızı görünce şaşırıp kalmış, ona sormuş:

- Bu kırk gün boyunca benim yanımda oturarak Kur'an okuyan kimdi?

Kız [ona] demiş:

- Bendim.

Aniden diğer odada başını yıkamakta olan kız bunlara kulak misafiri olmuş. Kız başını yıkar yıkamaz güvercine dönüp bir ağacın üzerine konmuş. Ölü Muhammet olaydan habersiz kızı alarak onunla yaşamaya başlamış. Karı koca olmuşlar, zamanlarını keyifle geçiriyorlarmış. Bir süre sonra kız hamile kalmış. Kız ağaçta oturan güvercinin o kız olduğunu anlamış. Kendini bu saraya getirmek istiyor diye düşünmüş. Ölü Muhammed'e [şöyle] demiş:

- Ben hamile kaldım. Canım güvercin eti istiyor. Ağacımıza bir güvercin konmuş onu avla etini yiyelim.

Ölü Muhammed [ona] demiş:

- Ey hanımım, kaç yıldır benim bu bahçeme hiç güvercin konmamıştı. Şimdi bu kendisi uçarak gelmiş. Bırak bahçemize kuşlar toplansın.

Kız sözünü birkaç defa tekrarlamış. Adama güvercini vursun diye baskı yapmış.

Ölü Muhammet çaresiz kalarak güvercini avlamış.

Kız kocasına [şöyle] demiş:

- Güvercinin kafasını öyle kes ki, kanından bir damla bile yere düşmesin.

Adam güvercini çok dikkatli kesmiş. Ama nasıl olmuşsa güvercinin kanından yere bir damla damlamış. Bu bir damla kan o anda ağaç olup ölü Muhammed'in bağında bitmiş.

Ölü Muhammet bahçeye inerken evinin önünde bir ağaç çıktığını görmüş. Adam bu işe şaşırıp kalmış. Bu ağaç bir saatin içinde nasıl çıkıp büyüdü diye düşünmüş. Bu sırla başa çıkamamış. Kız ne olduğunu anlamış. Bu işin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra kızın bir oğlu olmuş.

Kız, kocasına evin önünde çıkan ağaçtan çocuğumuza bir beşik yapman gerekiyor diye baskı yapmış. Ölü Muhammet kıza [şöyle] demiş:

- Sen benim hanımımısın. Senin çocuğuna altından gümüşten beşik yaptırırım.

Kız bunu kabul etmeyerek mutlaka bu ağaçtan olsun diye ısrar etmiş. Ama bir şartla, ağacı keserken yaprağından bir zerre olsun yere düşmesin demiş.

Adam çaresiz kalarak birini çağırıp ağacı kestirmiş. Ağacı kesene söylemiş, bu ağacı öyle kes ki onun yaprağından bir zerre bile yere düşmesin. Adam ağacı kesmeye başlamış. Nasıl olduysa ağaçtan bir yaprak sıçrayarak bahçede olan havuzun içine düşmüş.

Bu arada bir kadın havuzdaki suya gelmiş. Suyun üstünde yüzen yaprağı alarak su kabının ağzına koyup evine götürmüş. Kadın her gün evden çıkar çıkmaz yaprağı kız şekline girerek kadının evini silip süpürmeye başlıyormuş. Sonra yemeğini pişirip yine yaprak olup testinin ağzında duruyormuş.

Kadın eve gelince bakmış ki ev süpürülmüş, toplanmış, yemek pişirilmiş. Kadın bu işe şaşırıp kalmış, bu nasıl bir sırdır anlayamamış. Birkaç gün kadın işe gitmiş [her seferinde] gelince yine evin süpürülüp toplandığını, yemeğin hazırlanmış olduğunu görmüş. Kadın bu olayı anlamak için bir gün işe gitmemiş çatıya çıkmış. Çatının orta bacasından bakınca yaprağın insana dönüp evini süpürdüğünü görmüş. Sonra yemek hazırlamaya başlamış. Tam bu anda kadın çatıdan inip kızını yakalamış ona [şöyle] demiş:

- Kızım, canım sana kurban olsun. Ben anne, sen evlat gel bu evde ikimiz yaşayalım.

Kız [ona] demiş:

- Anne ben seninle yaşarım ama bu sırrımızı hiç kimsenin bilmemesi gerek.

Kadın hiç kimseye söylemem diyerek kızını rahatlatmış.

Birkaç gün sonra ölü Muhammet memleketindeki insanlara duyuru yapmış. Beslemek için at dağıtıyorum hevesi olan varsa, gelip alsın demiş. Kız kadına [şöyle] demiş:

- Anne, sen de bir at getir besleyelim.

Kadın [ona] demiş:

- Ey kızım, sen kız çocuğusun ben de kadının atı kim besleyecek?

Kız [şöyle] demiş:

- Sen korkma, git getir ben beslerim.

Kadın, ölü Muhammed'in huzuruna gelip beslemek için bir at istemiş. Ölü Muhammet gülerek kadına [şöyle] demiş:

- Ey hanım, sana bakması için bir yardımcı lazım. Sen atı ne yapacaksın?

Kadın perişan hâlde eve dönerek olayı kızı anlatmış.

Kız bunu kabul etmemiş. İkinci kez kadını git atı getir diye göndermiş. Kadın çaresiz kalarak yine ölü Muhammed'in huzuruna gelip beslemek için at istemiş. Ölü Muhammet kölelere emir vermiş, kadına zayıf, hastalıklı bir at versinler diye. Def olup başımızdan gitsin yoksa bizi rahat bırakmayacak demiş. Kadın o zayıf atı alarak eve getirmiş.

Kız, ölü Muhammed'in parmağından çıkardığı yüzüğü atın dilinin altına koymuş ve atı tımarlamış. At o anda sağlığına kavuşarak iyileşmiş. Bu olayın üstünden iki ay geçmiş. Ölü Muhammet, benim atım kimlerde varsa getirsin diye duyuru yaptırmış. İyi at besleyenlere hediye verilecek denilmiş.

Bu duyurudan sonra at besleyenler atları Muhammed'in bahçesinde toplamışlar. Ancak kadının götürdüğü at [onların arasında] yokmuş. Muhammet kadına atı getirsin diye haber göndermiş. Kadın cevap vermiş; biz atın yanına gidemiyoruz, gelsin atı kendisi götürsün demiş. Ölü Muhammet köleleri göndermiş atı getirememişler. Kıza gelip atı çıkarsın diye teklifte bulunmuşlar. Kız [şöyle] demiş:
- Ben atın yanına gidemiyorum, beni öldürür. Gidin söyleyin Ölü Muhammed'in kendisi gelip atı götürsün.

Ölü Muhammet atın bu deliliğine çok şaşırılmış. Onu almaya kendisi gelmiş. Muhammet kadının evine varmış. Ahıra gelip bakmış ki, atın yanına yaklaşmak mümkün değil. Muhammet kıza teklifte bulunmuş; gel atı çıkar diye.

Kız gelip [atın] dilinin altından yüzüğü çıkarmış. At önceki gibi aksak, zayıf hâline dönmüş. At gözünden yaşlar dökülerek gitmiş.

Bir gün yine ölü Muhammet [şöyle] demiş:

- Bana inciden bir padişah elbisesi diktirin.

Vezir, padişahın elbisesini diktirmek için bir grup kız toplayarak bunlara bir sürü inci vermiş. Kızlar inci dizmeye gelmişler. Aynı kadına haber göndermişler kızını inci dizmeye getirsin diye.

Kadın kızını alarak Muhammed'in sarayına gelmiş. Kadının kızı diğer kızlarla oturup inci dizmeye başlamış. Ölü Muhammet evin bir yerinde oturmuş kızların konuştuğu sözleri dinliyormuş. Kızlar kendi başlarına gelen olayları konuşarak inci dizmeye başlamışlar.

Ölü Muhammed'in karısı, o göçten bulunma kız, oğlunu kucağında tutarak inci dizen kızları seyrediyormuş. Kadınlı birlikte gelen kızını görür görmez tanımış. Kalbi

duracak gibi olmuş. Her kız kendi başına gelen olayı anlatarak kendi incisini diziormuş. Kadının kızı da yavaş yavaş kendi olayını anlatmaya başlamış:

Benim babam sonsuzmuş, dizil incim dizil,
Derviş, anneme elma vermiş, dizil incim dizil,
Babamla annem elmayı bölerek yemiş, dizil incim dizil,
Dokuz aydan sonra annem beni doğurmuş, dizil incim dizil,
Vatanı terk edip yola çıktık, dizil incim dizim,
Babadan anneden ayrı kaldım, dizil incim dizil,
Kırk gün ölüye hizmet ettim, dizil incim dizil,
Oturup sivrisineğini kovdum, dizil incim dizil,
Bir kız buldum hanım oldu, dizil incim dizil,
Derdimden güvercine döndüm, dizil incim dizil,
Muhammet beni yakalayıp kesti, dizil incim dizil,
Kanımdan bir damla yere düştü, dizil incim dizil,
Ağaç olup bağda bittim, dizil incim dizil,
Muhammet beni kesip beşik yaptı, dizil incim dizil,
Kadın bana analık yaptı, dizil incim dizil,
Ölü Muhammet'e at besledim, dizil incim dizil,
Kadın beni bu yere getirdi, dizil incim dizil,
Ölü Muhammed'in yüzüğü parmağımdadır, dizil incim dizil...

diyerek başına gelen tüm olayları tek tek kızlara anlatmış.

Ölü Muhammet kızın söylediği sözleri iyice dinlemiş. Yaşananların nasıl olduğunu tek tek öğrenmiş. Kız sözlerini bitirdikten sonra, ölü Muhammet aniden perdenin arkasından kalkıp dışarı çıkmış.

O anda emir vermiş. Göçten gelen kızın derisini soyup başına yoğurt sürerek deli katırın kuyruğuna bağlayıp sahraya bırakmışlar.

Ölü Muhammet kırk gün kırk gece düğün yaparak kadının evindeki kızı almış. Onlar hayatlarını yaşayarak bu dünyadan göçtüler. Sizlerde yiyin için hayallerinize ulaşın⁹⁸.

⁹⁸ "Onlar yeyib, içib yerə keçdilər, siz də yeyin, için muradınıza çatın".

2.7. Acem Oğlu İbrahim

Bir varmış bir yokmuş, Allah varmış ortağı yokmuş⁹⁹. Günlerden bir gün bir Acem oğlu İbrahim varmış. Bu Acem oğlu İbrahim'in Dostu isminde bir annesi varmış. İbrahim'in mesleği Őuymuş, her sabah ava çıkarmış, avlanırmış gelip annesiyle birlikte mutlu mesut yerlermiş. Bunların hayatları böyle geçermiş. Hiçbir gün İbrahim'in avdan boş geri döndüğü olmamış. Bir süre böyle geçmiş. Bir gün İbrahim ata binip dışarıya çıkmış. Akşama kadar at sürmüş hiçbir Şey vuramamış. Sonunda geri dönüp gelmiş. Annesi Dostu [hanım] bakmış ki oğlu İbrahim boş geliyor. Oğlunun önüne çıkararak [Şöyle] demiş:

- Oğlum, gel sen bu meslekten vazgeç. Baban bu meslekten ne hayır görmüş ki sen de gresin.

İbrahim annesinin sözünü dinliyormuş. Annesi sözüne devam etmiş:

- Oğlum ben yaşlandım, gel sen kendine bir kız bul. Gündüzleri annenin hizmetinde bulunsun gece de senin.

İbrahim [ona] demiş:

- Anne ben  günlük yolculuğa ıkıyorum. Sabah beni erken uyandır, yol için hazırlık yapayım.  gün sonra geri döneceğim.

Anneyle oğlu yemeklerini yemişler. Gece uyumuş sabah erkenden İbrahim atına binip le doğru gitmiş. Derelerden sel gibi, tepelerden rzgr gibi, rzgrgibi ata bir kamçı vurmuş. Atın kuyruğunun Şekli deđiŐmiŐ kulağı kalem gibi olmuş. Ayağı zengide dizi kaburgada yeşillik bir yerin kenarına gelmiş. Attan inerek atını bağlamış. Kendisi de yaylanın kenarında dirseği üzerine yaslanarak dinlenmiş. Tam bu anda bir ceylan İbrahim'in belinin üzerinden atlayarak yok olmuş. İbrahim: "Ey talihim senden yardım istiyorum." diyerek atına binip ceylanın arkasından kaybolmuş. Bir orada bir burada ceylan İbrahim'i getirip obanın kenarına çıkarmış. Kendisi de gözden kaybolmuş. İbrahim avı kaçırmıŐ bir yandan da çok yorulmuş. Kendi kendine [Şöyle] demiş:

- Gidip Şu göçebe çadırların birinden su alıp içeyim.

İbrahim atına binerek göçebe çadırlara doğru gidiyor olsun. Dinle, sana kimden haber vereyim, Surhay'ın kardeşinin kızı Yasemin'den.

⁹⁹ Biri varıdı, biri yoxudu, Allah varıdı, Őeriki yoxudu." : Azerbaycan masallarında başlangıç formellerinden biridir. Şerik kelimesi masalda Azerbaycan Türkçesindeki; ortak olan veya ortak olmak anlamıyla kullanılmıştır.

Köroğlu, Yasemin'in babasını vurup öldürmüş kız yetim kalmış. Surhay Han da her zaman Köroğlu'nun üzerine kardeşinin intikamını almak için ordu gönderiyormuş. Ama yiğit Köroğlu'yla başa çıkamıyormuş. Bir yandan da Surhay Han Yasemin'i kendi evladı Ahmet'e nişanlamış. Bahar zamanıymış. Yasemin göçebe çadırların olduğu yerden çıkmış. Pınar başında el ayağını yıkıyormuş.

Haberini sana kimden vereyim, İbrahim'den. İbrahim gelip bakmış ki pınarın başında bir kız var; yeme içme, tavrını, güzel yüzünü seyret. İbrahim'in gönlü akmış ve kıza aşık olmuş. Kız da İbrahim'i görür görmez gönlü akmış ve İbrahim'e aşık olmuş. İki aşık birbirinin adını öğrenip çeşmenin kenarında oturmuşlar. İbrahim Yasemin'i kolları arasına alıp sınıksık sarılarak öpmüş ve [şöyle] demiş:

- Ey kız, gel seni alıp götürüyüm.

Kız bakmış ki İbrahim bundan vazgeçmiyor, güneşin batmasına da çok az zaman var. Surhay Han da neredeyse kendi oğluyla gelip çıkacak. Oğlanın elinden tutarak [şöyle] demiş:

- Hemen git yoksa Surhay Han gelip ikimizi de öldürecek.

Yasemin bakmış ki İbrahim bundan vazgeçmiyor, bunu epey oyalamış.

Bir taraftan da Surhay Han atlılarıyla birlikte obaya yaklaşmaktaymış. Ses her tarafa yayılmış. Yasemin kekeleyerek İbrahim'e [şöyle] demiş:

- İbrahim kaç, amcam geliyor.

İbrahim bakmış ki Yasemin kendinde değil. Surhay Han ve atlıları da obaya girmişler. İbrahim [ona] demiş:

- Ben senden ayrılamam, amcandan da korkmuyorum. Ne olursa olsun senden ayrılmayacağım, gel kaçalım.

Yasemin bakmış ki İbrahim kaçmaktan bahsediyor, biraz korkuya kapılmış. Ama İbrahim'den de ayrılmak istemiyormuş. Kız kendini İbrahim'e tanıtarak [şöyle] demiş:

- Ben amcamın oğluyla nişanlıyım. Hem de Köroğlu'yla düşmanlar. Seni öldürürler diye korkuyorum, hemen saklan.

İbrahim [ona] demiş:

- Yasemin, gel atın arkasına bin Acem'e gidelim. Korkma, bize bir şey olmaz.

Yasemin bakmış ki hava kararmış. Eve gitseler bu zamana kadar nerdeydiniz diye soracaklar. Çaresiz kalmış. İbrahim kızın elinden tutarak atın arkasına almış. Ata bir iki kamçı vurup memleketine doğru gitmiş.

Sana kimden haber vereyim, İbrahim'in annesi Dostu Hanımdan. Dostu Hanım üçüncü günün sonunda gelip yolun ağzına oturmuş. Oğlu İbrahim'i bekliyormuş. İbrahim de bir taraftan yavaş yavaş evlerine doğru yaklaşmaktaymış. Dostu Hanım bakmış ki bir toz kalkmış. Çok geçmeden toz dağılmaya başlamış. Oğlu İbrahim belinde de bir kız annesinin önüne gelmiş. Dostu Hanım bakmış ki oğlu gelmiş yanında da bir kız getirmiş. Hemen kızın elinden tutarak attan indirmiş. Gelininin alnından öpmüş doğruca eve getirmiş. Su alıp bunların ellerini, ayaklarını yıkamış. Yemeklerini bitirdikten sonra Dostu Hanım Yasemin'i kucağında uyutmuş. Bir ay bunlar böyle yaşamışlar. Bir gün İbrahim annesine [şöyle] demiş:

- Ben dört günlük yolculuğa çıkıyorum. Sen de düğün için hazırlıkları yap.

İbrahim ata binip gitmiş. Dostu Hanım da düğün için hazırlıklara başlamış.

Sana kimden haber vereyim, Yasemin'in amcası Surhay Handan.

Surhay Han bakmış ki akşam olmuş ama Yasemin gelmemiş. Hemen ormana atlı göndermiş ama kızdan haber çıkmamış. Surhay Han bu namussuzluğa tahammül edemiyormuş. Bir yandan kardeşinin kızının kaybolması diğer yandan da Köroğlu'nun güçlü ordusu Surhay'ın hâlini değiştirmiş.

Diyorlarmış ki bir imanlı kadın var bir de imansız kadın var. Allah imansız kadının elinden korusun. Bir gün Surhay Han obanın önünde oturmuş. Bakmış ki bir kadın selam verip gelerek Surhay Hanın yanına oturmuş. Surhay Han iki parmağıyla kadına bir tokat atmış. Kadın yuvarlanarak kapının önüne düşmüş. Kadın bu işe sinirlenmiş kalçasını tutup Surhay Hanın yanına gelerek [şöyle] demiş.

- Sen gücünü neden bana gösteriyorsun? Eğer gücünü sınamak istiyorsan git Acem oğlu İbrahim'de sına. Oğlunun nişanlısını alarak kaçmış.

Surhay Han bu sözü duyar duymaz kan beynine sıçramış. Hemen yerinden fırlayarak kadını vurup öldürmek için onun arkasından gitmiş. Kadın bakmış ki Surhay Han geliyor hemen obaya doğru gidip gözden kaybolmuş. Surhay Han geri dönmüş. Hızlıca obaya gidip obalarında ne kadar yandaşı adam varsa başına toplamış. Ordu hazırlayarak Acem oğlu İbrahim'in üstüne gitmiş.

Dostu Hanım çatıya çıkmış. Biraz yünü varmış çatıya seriyormuş. Bakmış ki Surhay Hanın ordusu geliyor. Hemen olayı anlayıp çatıdan inmiş. Eve girip bir takım savaş elbisesini alarak tepeden tırnağa zırhlanmış. Eline kılıcı alarak kapıyı tutmuş. Surhay'ın adamları teker teker gelip kapının önünde toplanmışlar. Bahçeye girip Yasemin'i kaçırmak istemişler. Bakmışlar ki kapıda bir pehlivan durmuş, aynı

Rüstem Zal. Dostu Hanım sesini, suratını değiştirip kılıcına el atmış. Nara atarak önüne gelenin kellesini vurup yere düşürüyormuş. Surhay Hanın oğluna haber gitmiş. Burada bir pehlivan var ki gönderdiğin adamları öldürüyor, hiç kimse onunla baş edemiyor. Surhay Hanın oğlu bu haberi duyar duymaz birkaç pehlivan alıp buraya gelmiş. Dostu Hanım bakmış ki ortalık toz duman. Biraz zaman geçtikten sonra ortalık sakinleşmiş. Surhay Hanın oğlu adamlarıyla birlikte bunların üzerine hücum etmişler. Dostu hanım sırtını duvara yaslamış. "Allah, Muhammed, Yâ Ali" diye bağırarak kılıcını çekip bunları öldürmeye başlamış. Cesetler üst üste toplanmış, su gibi kan akıyormuş. Dostu Hanımın gözü dönmüş. Surhay Hanın oğluna haber gitmiş; hiç değilse çık bir tepenin üzerine pehlivanı seyret diye O artık bizde derman bırakmadı demişler. Surhay Hanın oğlu bir tepenin üzerinden bakıyormuş. Gerçekten de bu pehlivanın önünde dağın bile duramayacağını anlamış. Kendini meydana atmak istemiş ancak cesaret edememiş. Hemen bir çarşamba karısı¹⁰⁰ bularak [şöyle] demiş:

- Ey kadın, ne kadar mal ve para istiyorsan veririm, o pehlivanı öldür.

Kadın [ona] demiş:

- Başım gözüm üstüne.

Kadın İbrahim'in evinin arkasına doğru gitmiş. Bu imansız kadın bir merdiven bulup çatıya çıkmış. Kadın çatıdan bakınca Dostu Hanımın kafasının çok karışık olduğunu görmüş. Bir taş alıp Dostu Hanımın kafasına atmış. Dostu Hanımın gözleri kararmış yere düşmüş. Kadın hemen çatıdan inip Surhay Hanın oğlunun yanına giderek [şöyle] demiş:

- Pehlivanı öldürdüm.

Dostu Hanım kapının önünde yıkılmış. Hiç kimse yakınına gitmeye cesaret edemiyormuş. Kadın bakmış ki bunlarda haysiyet yok. Kendisini zorlamış uzanarak kapıyı açmış. Ordunun en kabiliyetli askerleri içeri girip İbrahim'in evini dağıtmışlar. Yasemin'i de alıp getirmişler.

Sana kimden haber vereyim, Acem oğlu İbrahim'den.

Acem oğlu İbrahim seferden geri dönüyormuş. Şehirlerinin yakınına gelmiş. Evlerine ulaşmasına çok az zaman kalmış. Her zaman İbrahim'in Dostu annesi önüne çıkarmış.

¹⁰⁰ Çarşamba karısı; mec. 1. Saçı başı karmakarışık, üstü başı özensiz kadın. 2. Alkarası (Türkçe Sözlük, haz. Şükrü Haluk AKALIN...[ve başk.], 11. baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011.)

İbrahim bakmış ki bu defa annesi önüne çıkmamış. Ancak evlerinin yakınlarında karga varmış. İbrahim hemen atını sürmüş. Gelip bakmış ki evlerinin önünde üst üste dizilmiş cesetler. Ama bunların arasında inleyen biri varmış. İbrahim hemen iniltinin olduğu tarafa doğru gitmiş. Bakmış ki annesi. İbrahim annesini alarak eve götürmüş. Elbisesini çıkarıp annesine ilaç yapmış annesini iyileştirmiş.

İbrahim [annesine] demiş:

- Anne, açık konuş bakalım bu olanlar nedir?

Dostu Hanım [şöyle] demiş:

- Oğlum sen gittikten sonra Surhay Han kızının arkasından adam göndermiş. Ben de baktım ki kız elden gidecek babamın savaş elbisesini giyinip ordunun içine girdim. Geleni öldürüp geri çevirdim. Surhay Hanın oğlu benimle başa çıkamayacağını anlayınca bir kadın gönderdi. Bu kadın başıma taş attı. Beni yaraladı ben de yere düştüm. Evimizi darmadağın etti. Yasemin'i de götürdüler. Oğlum eğer bu intikamımı onlardan almazsan sütümü sana helal etmem.

İbrahim biraz düşünmüş. Aniden ayağa kalkarak [şöyle] demiş:

- Anne, yol için hazırlık yap. Ben gidiyorum, ya ölürüm ya da amacıma ulaşırım.

Dostu Hanım oğlunun alnından öpmüş. Kendi kılıcını üç kere İbrahim'in başında çevirerek [şöyle] demiş:

- Git oğlum, Allah yardımcın olsun.

Anneyle oğlu vedalaşıp birbirinden ayrılmışlar. İbrahim evden çıkarak demircinin yanına gelmiş. Bir demir sopa, bir demir ayakkabı yaptırıp yola çıkmış. Az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmiş sonunda yorulmuş. Oturup sofrayı açmış ekmeğini yemiş. Ardından İbrahim yoluna devam etmiş. İbrahim gür ağaçların olduğu bir ormanda gidiyormuş. Bakmış ki yolun önünde bir kaplan duruyor. İleriye gitmek istemiş ancak kaplan buna doğru geliyormuş. İbrahim hareketsiz yerinde beklemiş. Kaplan gelip İbrahim'in yanında durmuş [atının] ipine el atmış. Kaplan İbrahim'i havaya kaldırmış. Havadan yere atarak paramparça etmek istemiş. İbrahim sağ elini kaplanın göğsüne koyarak [şöyle] demiş:

- Ey hayvan, ben sevgilim için gidiyorum. Merhamet et beni öldürme. Bırak gideyim Yasemin'e ulaşayım.

Kaplan bakmış ki İbrahim konuşurken gözlerinden yaşlar akıyor. [Bunun üzerine] kaplan İbrahim'i biraz daha aşağıya indirmiş. İbrahim bunu görünce tekrar [şöyle] demiş:

- Ben Yasemin'e dokunmadım bile. Beni öldürürsen bu dünyadan hayallerime ulaşmadan gitmiş olurum. Ey hayvan, beni bırak gideyim yarime yetişeyim!

Kaplan bakmış ki, İbrahim'in gözyaşları yaz yağmuru gibi akıyor. Hemen İbrahim'i yere bırakarak [şöyle] demiş:

- Peki öyleyse madem seni öldürmüyorum. Ben de sana yoldaş oluyorum.

Kaplan da ona arkadaş olmuş. İkisi birlikte yola çıkmışlar. Gelip bir obaya varmışlar. Bakmışlar ki, kızlar obanın önünde toplanmış beştaş oynuyorlar. Onları görür görmez İbrahim'in aklı başından çıkmış. [tam o anda] Yasemin onun aklına gelmiş. Kızlar İbrahim'e bakınca bu adamın yanında bir kaplanın da olduğunu görmüşler. Korkup hemen kaçmışlar. İbrahim, kızlar ona yüz vermeyince yanlarından ayrılarak yoluna devam etmiş. Gelip bir ormanın kenarına varmış.

Kaplan [ona] demiş:

- Sen bu obaya git. Nerede olursan ben gelip senin yardımına yetişirim. Sen git belki yarini burada bulursun.

Kaplan onun yanından ayrılmış. İbrahim obanın kenarına gelmiş. Bakmış ki bir çiftçi çift sürüyor. İbrahim çiftçiye yaklaşarak [şöyle] demiş:

- Allah kuvvet versin.

Çiftçi [ona] demiş:

- Sağ ol.

İbrahim çiftçinin yanına oturmuş. Çiftçi İbrahim'e hâl hatır sorarak [şöyle] demiş:

- Nereden gelip nereye gidiyorsun?

İbrahim [ona] demiş:

- Fakirliğe çıktım.

Çiftçi İbrahim'e [şöyle] demiş:

- Şimdi fakirliğe çıktıysan eğer gel benim yanımda köle olarak kal.

İbrahim kabul etmiş.

Sana kimden haber vereyim, Surhay Handan. Surhay Hana kardeşinin kızı Yasemin geliyor diye haber ulaşmış. Surhay Han emir vermiş; benim Yasemin adında kardeşimin kızı yok, götürün kellesini ormanda vurun diye. Bu haber bütün obaya yayılmış. Yakında uzakta ne kadar yaşlı varsa toplanarak Surhay Hanın yanına ricada bulunmaya gelmişler; Yasemin'i öldürmesin, bıraksın amca kızı ile amca oğlu birbirlerine kavuşsunlar diye. Eğer kız oğlana gitmezse o zaman yetki sahibisin. Bırak öldürmeyi yakmaya da hakkın var demişler. Surhay Hana gel bu işe razı ol

diye yalvarmışlar. Onlar çok demiş Surhay az işitmiş¹⁰¹. Sonunda Surhay Hana demişler; eğer bu işe razı olmazsan biz akrabaların olarak senden uzaklaşacağız. Surhay Han bakmış ki işin rengi başka. Sonunda kardeşinin kızını evlendirmeyi kabul etmiş.

İbrahim kızıdan haber almak için obayı dolaşıyormuş. Bakmış ki obada bir karışıklık var anla anlayabilirsen. İbrahim hemen çiftçinin yanına gelerek [ona] sormuş:

- Amca burada neler oluyor?

Çiftçi [şöyle] demiş:

- Oğlum, bizim obada bir Surhay Han var. Onun kardeşinin kızı amcasının oğluyla nişanlıydı.

Acem oğlu İbrahim isminde bir genç Yasemin'i alıp kaçırmıştı. Zor kullanarak kızı almışlar. Bugün o kızı oğlan evine vermişler. Ancak oğlan kızı istemiyor.

İbrahim [ona] demiş:

- Amca onların evini bana bir göster.

Çiftçi [şöyle] demiş:

- Burasıdır. Bizim evin arkasında oturuyorlar.

Akşam olmuş. İbrahim bir takım kadın elbisesi giyinerek kızın olduğu kapıya gitmiş. Gelin odası açılmış kızı odaya bırakarak gitmişler. İbrahim de bir yerde saklanmış. Kızın amcasının oğlunun odaya girdiğini görmüş. Amcasının oğlu elini beline atıp kılıcı çekmiş. Kızın üzerine yürüyerek [şöyle] demiş:

- Sen bana lazım değilsin. Senin kafanı köpeğin kafası gibi keseceğim.

Yasemin bakmış ki amcasının oğlu dediklerine inanmayıp öldürecek.

O, hiçbir şey demeden ağlamaya başlamış. Yasemin İbrahim'i hatırlayarak gözyaşı dökmüş. Yasemin bakmış ki, bu çok konuşuyor amcasının oğlu az işitiyor bunun söylediklerini kabul etmiyor [ona] demiş:

- Amca oğlu, şimdi öldürmeyi düşünüyorsan beni öldür. İbrahimsiz ben yaşayamam. Ben bir şey demiyorum ama rica ediyorum. Bırak bir dışarıya çıkayım, abdest alayım, namazımı kılayım ondan sonra ne istiyorsan yap.

Oğlan kabul etmiş. Yasemin gelin odasından dışarıya çıkmış. Bakmış ki dışarısi karanlık, göz gözü görmüyor. İki elini havaya kaldırarak [şöyle] demiş:

- Ey Allahım, ne olurdu Acem oğlu İbrahim'i bana gönderseydin!

¹⁰¹ ... çox dedi, ... az eşitdi: Azərbaycan Türkçesi nağıllarında çok kullanılan bir formel unsurdur. "Durmadan konuştu, karşı tarafa söz hakkı tanımadı" manasına gelmektedir.

Yasemin daha sözünü tamamlamadan İbrahim başındaki çarşafı atıp Yasemin'in yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Yasemin, buradayım gel gidelim.

Yasemin [ona] demiş:

- İbrahim sen misin? Peki, nasıl oldu? Sen buraya nasıl çıktın?

İbrahim [ona] demiş:

- Hiçbir şey sorma.

Bu gürültüye Yasemin'in amcasının oğlu çıkmış. Bakmış ki kız Acem oğlu İbrahim ile konuşmakta. Hemen bunları öldürmek için kılıcına el atmış. İbrahim fırsat vermeden oğlanı vurup öldürmüş. İki sevgili el ele verip kaçmaya başlamışlar.

Sana kimden haber vereyim, çarşı ağasından. Çarşı ağası evine doğru geliyormuş. Bakmış ki bir kız bir oğlanla beraber çöle doğru kaçıyor. Hemen Surhay Hana bir şey gördüm diye haber ulaştırmış. Surhay, atlılarını göndermiş kızı elden kaçırmamak için çölün bir yerinde güç bela ilerlemişler. Bunlar savaşta İbrahim'i öldürüp Yasemin'i alarak eve getirmişler. Surhay Hana haberi ulaşmış; giden kardeşinin kızımı yakalayıp getirdik diye. Surhay Han bu haberi duyar duymaz cin atına binerek [şöyle] demiş:

- Doğrayın onu, gözüm görmesin!

Diğer yandan yengesi Surhay Hana haber getirmiş. Demiş ki; başın sağ olsun, oğlunu öldürmüşler. Az kalsın hanın kalbi duruyormuş. Yasemin'i unutmuşlar kendi dertleriyle kalmışlar. Annesi diyormuş; ay yavrum, ablası diyormuş; ay kardeşim Burada öyle bir ağıt yakıyorlarmış ki gelip görmen lazım.

Şimdi çiftçiden birkaç söz diyelim. Çiftçi bunlarla komşuymuş. Hanın bahçesine girmiş. İnsanların içinden Yasemin'i bularak getirip evinde saklamış. Bir ara sessizlik olmuş. Surhan Han [şöyle] demiş:

- Kızı buraya getirin. Onu diri diri toprağa gömeceğim. Belki bununla kendimi avuturum.

Kızı ne kadar aramışlarsa da bulamamışlar.

Sana kimden haber vereyim, İbrahim'den. İbrahim çölde kalmış. Kaplan İbrahim'i arayarak onun olduğu yere gelmiş. Bakmış ki İbrahim yaralı. Kaplan hemen onun yarasının tozunu, toprağını temizlemiş. İbrahim'in elbisesini yırtarak onunla başını sarmış. İkisi birlikte yola koyulmuşlar. Kaplan İbrahim'i ormanın içinde gizleyerek [şöyle] demiş:

- İbrahim, şu yolları görüyorsun biri "Gider gelmez" yolu, diğeri ise "Hayat" yoludur. Sen gel bu gider gelmez yoluyla git, hayrını görürsün. Ancak korkma, nerede olsan ben seni bulurum.

İbrahim kaplandan ayrılıp yoluna gitmiş. Bir süre gittikten sonra bakmış ki önden bir ışık geliyor. Işığa doğru gitmek istemiş. Burada iki şahıs ona denk gelmiş. Elini kolunu bağlayarak ışığa doğru götürmüşler. İbrahim'i içeriye çekmişler. İbrahim bakmış ki burada müzik aleti çalanlar, okuyanlar var. Ancak bunların içerisinde bir delikanlı varmış ki yüzünden gözünden pehlivanlık akıyormuş. Ayak ayak üstüne atmış, kılıcını dizinin üzerine koymuş. Onlar İbrahim'i doğruca bunun yanına getirmişler. Bu oğlan Köroğlu'ymuş. Köroğlu [ona] sormuş:

- Ey oğlan, sen kimsin? Nereden gelip nereye gidiyorsun?

İbrahim [şöyle] demiş:

- Ben Acem oğlu İbrahim'im.

Köroğlu [ona] demiş:

- Delikanlı, sen Acem oğlu İbrahim misin? Çok şaşırdım, anlat bakalım başına neler geldi?

Acem oğlu İbrahim söze başlayarak [şöyle] demiş:

- Ben günlerden bir gün ava çıkmıştım. Önümden avı kaçırdım. Av gelip ormana girdi. Velhasıl avımı bulamadım. Ben atımı bırakıp kendi başıma ormanı geziyordum. Baktım ki pınarın başında bir dünya güzeli ellerini ayaklarını yıkıyor. Kız bana, ben kıza aşık olduk. Evet, [bu durum] öyle bir duruma ulaştı ki ben kıızı alıp kaçmak istedim. Ama diğer taraftan kızın amcası Surhay Han ordu gönderip kıızı elimden aldı. Şimdi sevgilimin arkasına düştüm.

Köroğlu, Surhay Hanın ismini duyar duymaz ayağı kalkarak [şöyle] demiş:

- Delikanlı, bu gece uyu dinlen, sabah seni sevgiline götürürüm. Acem oğlu İbrahim yiğit Köroğlu'nun yanında kalmış. Sabah erkenden Köroğlu adamlarını başına toplamış. Doğruca Surhay Hanın obasına doğru gitmişler. Surhay Hana Köroğlu geliyor diye haber gitmiş. Surhay'ın derdi ikiyken üç olmuş. Hemen savaş elbisesini giyinip Köroğlu'nun önüne çıkmış. Surhay, Köroğlu'nun yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Ne istiyorsun?

Köroğlu [ona] demiş:

- Kızı götürmek için geldim yalan yok. Boşuna gelmedim buraya [kızı almadan] geri dönmem.

Köroğlu, Surhay Hana müsaade etmeden kendisi onun ordusuna saldırmış. Surhay Hanın ne kadar askeri varsa hepsini öldürmüş. Bir süre sonra Surhay meydanda tek kalmış. Yiğit Köroğlu da onunla beraber duruyormuş. İki pehlivan birbirinin üzerine yürümüş. Köroğlu Surhay Hanı "Canı cehenneme" diyerek öldürmüş. Ama ne kadar aramışlarsa da Yasemin'i bulamamışlar. Köroğlu oda oda dolaşsınlar, Yasemin neredeyse onu bulup getirsinler diye emir vermiş.

Sana kimden haber vereyim, çiftçiden.

Çiftçi duymuş ki; Köroğlu Yasemin'in arkasından adam göndermiş onu arattırıyor. Karnına sancı girmiş ne yapacağını bilememiş. Yasemin'in elinden tutup Köroğlu'nun yanına götürmüş.

Köroğlu Yasemin'i alıp İbrahim'e vermiş. Kendi adamlarından da birkaçını İbrahim'le beraber göndererek [şöyle] demiş:

- İbrahim'i sağ salim kendi evine götürün. Bunlar buradan doğruca vatanlarına gitmekte olsunlar. Bakalım İbrahim'in annesi Dostu Hanım nerede kalmış.

Dostu Hanım yolun kenarında oturmuş oğlunun yolunu gözlüyormuş. Bir süre sonra karşıda bir gölge ortaya çıkmış. Dostu Hanım bakmış ki kendi oğluymuş. Hiç anlamamış oğlunun yanına nasıl geldiğini. Oğlunun boynuna sarılarak bir o yanağından bir bu yanağından öpmüş. Hemen alıp kendi evine getirmiş. Dostu [hanım] yedi gün yedi gece düğün yapmış. İki aşık birbirine kavuşmuşlar. Bunlar yiyip içip gitmişler. Onlar yiyip içip hayatlarını yaşayarak bu dünyadan göçtüler. Sizde burada hayatınızı yaşayın¹⁰².

2.8. Mestan

Artık yavaş yavaş hikāye bölümünü bir kenara bırakalım. Evine köleyle hizmetçi olayım. Devletli pilava tekme atar, fakir bir kâse çorba bulamaz¹⁰³.

Bir varmış bir yokmuş, Mahmut adında bir tüccar varmış. Öyle ki [bu tüccarı] şöyle anlatırlarmış; tüccar Mahmut'un mahcup bir oğlu varmış. Ancak kızı güzellik yönünden dillere destanmış. Tüccar Mahmut'un Nigar Hanım isminde bir kızı

¹⁰² "Bunlar yeyib, içib keçdiler, siz də burda var olun"

¹⁰³ Bəli, nağıl binasını qoyaq yavaş-yavaş, olum qapında qulnan qaravaş. Dövlətli plova şıllaq vurur, kasıb tapmaz bir kasa bozbaş." : Azərbaycan masallarında çox sık kullanılan giriş formelidir.

varmış. Bu kız o kadar güzelmiş ki bakan kişinin aklı başından gider deli divane olurmuş.

Nigar ne Nigar ki her saç örgüsü bir salkım siyah üzüm. Alını ay gibi karanlığa ışık saçıyor. Kaşları sanki Yaradan'ın kalemiyle çizilmiş. Gözleri siyah, kirpikleri yayından çıkmış ok gibi rengini sürmeli sanırsın. Burnu Hint fıncığı. Yanaklarına sanki bir şişe kan serpilmiş, dudakları şeker, göğsü mermer gibi parlıyor. İnce belli, uzun boylu, şuh bakışlı, ceylan yürüyüşlü bir geyik gibiymiş. Evet, bakalım böyle bir nimet kime nasip olacak?

Tüccar Mahmut'un kapısını kızından dolayı her gün çalıyorlarmış. Mahmut'un da tek istediği [kızının] kendisine layık bir adam bulmasıymış. Bir gün pazar tüccarlarından biri Mahmut'un gözüne şirin gelmiş. Mahmut onun asıl kökenini öğrendikten sonra hemen tüccar İlyas'ı dükkâna çağırılmış. Malı biraz daha pahalıya alarak alışverişlerini daha da sağlamlaştırmış.

Bir gün Mahmut, kızı Nigar'ı yanına çağırarak [şöyle] demiş:

- Kızım ben yaşlandım gel seni sağlığında tüccar İlyas'a vereyim. Ne diyorsun?

Nigar bu sözü babasından duyar duymaz kendini kaybetmiş ne diyeceğini bilememiş. Dilinin ucuna gelmiş, demek istemiş ki: Yok razı değilim. Sonra kendi kendine düşünmüş; ayıp olur ne de olsa babamdır kalbini kırmamalıyım demiş. Nigar Hanım babasından bir hafta zaman istemiş. Mahmut çok sevinerek kabul etmiş. Nigar kalkmış babasının yanından ayrılarak odasına gelmiş. Babayla kız birbirinden ayrılp burada kalsınlar.

Sana kimden haber vereyim, Mestan'dan. Mestan tüccar Mahmut'un seysisiymiş. Mestan da kendine göre yakışıklıymış ama sağ ayağında hızlı yürüdüğünde ufak bir aksaklığı varmış. Bir gün Mestan Nigar'ın reyhan bağını suluyormuş. Bakmış ki reyhanların arasına bir kız resmi düşmüş. Mestan resmi alıp bakmış. O anda bayılıp taş parçası gibi yere serilmiş. Bir taraftan da Nigar Hanım elinde bir bardak çayla reyhan bağına iniyormuş. Bakmış ki reyhanlıkta bir genç bayılmış, güzelliğine ise laf yokmuş. Nigar Mestan'ın yanına oturmuş. Epey dikkat ederek bakınca yerde bir resim olduğunu görmüş. Eğilerek resmi yerden almış bakmış ki kendi resmi. Nigar Hanım durumu anlamış. Baş parmağını dudağına yaslayarak düşüncelere dalmış. Kendi kendine [şöyle] demiş:

- Şimdi bu benim resmimi görüp bu kadar eziyet çekmiş. Böyle insanlar vefalı olurlar ben de ona âşık oluyorum demiş. Nigar Hanımın Mestan'a gönlü akmış. Yanı başına oturmuş. Mestan'ı uyandırmış.

Mestan uyanıp bakmış, yanı başında öyle bir kız bekliyormuş ki güzelliği ömre bedel. Mestan dayanamamış kalkıp gitmek istemiş. Nigar Hanım Mestan'ın kolundan tutarak [şöyle] demiş:

- Delikanlı, Allahın bildiğini kulundan niye saklayayım. Sen benim gönlüme girdin ben seninle evleneceğim.

Mestan da kalbindekini Nigar'a açmış. İki âşık birbirine söz vermişler.

Bir hafta tamamlandığı zaman tüccar Mahmut, kızı Nigar'ı çağirttırıp [şöyle] demiş:

- Kızım, bir hafta tamamlandı ne diyorsun? Adama söz verdim. Nigar Hanım ahu gözleriyle babasına bakmış sonra gözlerini kapayıp başını aşağıya eğdiğinde gözünden inci gibi yaşlar dökülmüş. Tüccar Mahmut sebebini öğrenmek için sormuş, neden ağlıyorsun?

Nigar Hanım hıçkıra hıçkıra babasına [şöyle] demiş:

- Gel sen bana izin ver gönlüm kimi isterse ona varayım.

Tüccar Mahmut Nigar Hanımın mutlu olmasını çok istiyormuş ama bu sözü duyar duymaz Nigar Hanıma olan tüm güveni bitmiş [ona] demiş:

- Şimdi benim sözümden çıktın ya seni gözüm görmesin!

Nigar Hanım babasının yanından kalkarak doğruca reyhanlığa gelmiş. Bu yer Mestan'la görüşüp ant içtikleri yermiş. O yerde oturup ağlamaya başlamış. Mestan evden çıkarak bağa gelmiş. Reyhanlığa gelince Nigar Hanımın ağladığını görmüş. Nedenini sormuş:

- Ey sevdiğim, ne oldu neden ağlıyorsun?

Nigar Hanım biraz önce babasıyla konuştuğu konuyu Mestan'a anlatmış.

Mestan [şöyle] demiş:

- Benim için neden kendini harcıyorsun. Ben bunu kaldıramam, gel sen babanın sözünden çıkma.

Nigar Hanım [ona] demiş:

- Ey vefasız, ben senin bildiğin kızlardan değilim. Günlük bin altın da verseler, sözüm sözdür.

Mestan, Nigar Hanımdan bu sözü duyunca çok sevinmiş. Nigar Hanımı kucaklamış, sarmaşığın ağaca dolandığı gibi birbirlerine sarılıp reyhanlığın bir köşesinde

uyumuşlar. [şimdi de] Anlatayım tüccar İlyas'tan. Tüccar İlyas, Mahmut'un kızı Nigar Hanımı kendisine vereceğini duymuş. Hemen Nigar Hanımın yanına gidip onunla biraz sohbet etmek istemiş. Tüccar İlyas, Nigar Hanımın bahçesine gelmiş. İçeri girip reyhanlığa varmış. Bakmış ki Nigar Hanımla seyis Mestan sarılmış uyuyorlar. Tüccar İlyas ellerini birbirine vurmuş beklemeden tüccar Mahmut'a gelmiş. Tüccar Mahmut evde oturuyormuş. Bakmış ki İlyas nefes nefese geliyor. Ona sormuş:

- Neler oluyor, niye nefes nefese kaldın?

Tüccar İlyas gördüklerini tüccar Mahmut'a anlatmış. Tüccar Mahmut bu haberi İlyas'tan duyunca ayağa kalkarak doğruca bağa gelmiş. Bir o tarafa bir bu tarafa bakıp göz gezdirmiş. Bakmış ki reyhanlıkta Nigar Hanımla Mestan sarmaşık gibi birbirlerine sarılmış uyuyorlar. Mahmut yerden büyük bir taş alarak Mestan'ın kafasına vurmaya istemiş. O anda Nigar Hanım uyanıp babasının Mestan'ı öldürmek istediğini görmüş. Nigar Hanım ağlayarak [şöyle] demiş:

- Baba ilk önce beni öldür sonra Mestanı öldürürsün.

Mahmut kızı Nigardan kurtulmak için çok çabalamış. Mestanı yattığı yerde vurup öldürmek istemiş ancak Nigar Hanım buna izin vermemiş. Mahmut sinirine hakim olarak [şöyle] demiş:

- Şimdi dediğin gibi olacaksa şehri terk etmeniz gerekir. Bir daha da gözüme görünmeyin.

Bunları söyledikten sonra Mahmut çıkıp gitmiş.

Sese Mestan uyanmış. Nigar Hanıma sormuş:

- Bu olay nedir? Neler oluyor?

Nigar Hanım biz nasıl anlattıysak aynı şekilde Mestan'a aktarmış. Mestan Nigar Hanımı çok düşünceli görmüş. Neyi olduğunu öğrenmek için sormuş:

- Neden böyle düşüncelisin?

Nigar Hanım Mestan'dan yarım saatlik izin alıp gözden kaybolmuş.

Nigar Hanım odaya gelerek yükte hafif pahada ağır ne varsa eline alıp toplayarak düyünçeye¹⁰⁴ düğümlemiş. Mestan'ın yanına gelmiş. Mestan bakmış ki Nigar Hanım [elinde] düyünçeye geliyor. Maksudını anlamış Nigar'ı alıp doğruca evine getirmiş. Mestan'ın bir yaşlı annesi varmış, tecrübe sahibi akıllı bir kadıymış. Mestan, Nigar

¹⁰⁴ Düyünçe : İçine bir şey konarak düğümlenmiş yaylık, baş örtüsü, kumaş vs.

Hanımı annesine havale etmiş. Mestan'ın annesi birkaç gün Nigar Hanımla yemiş [onunla] bir yerde uyumuş.

Biraz da Nigar'dan konuşalım. Gelin vardır eve düşman, mala düşman, kocasına der can, kaynanaya kusturur kan. Ama Nigar Hanım böyle değilmiş. Eve gelince Nigar Hanım bir o yana bir bu yana bakmış. Evin düzenli döşenmediğini görmüş. Hemen [elini] kolunu sıvayıp kaynanasını güzelce yıkamış, başını gözünü temizlemiş, evi silip süpürmüş, kendi istediği gibi düzenlemiş. Mestan'a yeni elbise almış, üstünü başını düzeltirmiş. Evet, her şeyi düzenleyip kadıya gidip nikah kıydırmışlar, mutluluk kazanını işe koymuşlar. Mestan birkaç gün Nigar Hanımın yanında kalmış. Bir gün para kazanmak niyetine kapılmış. Nigar Hanımdan başka yere gitmek için izin istemiş. Nigar Hanımı annesine emanet ederek vedalaşıp evden çıkmış. Mestan çıkmış pazarda gezinirken bir grup tüccarın bir yere toplanıp konuştuğunu görmüş. Tüccarlardan biri Mestan'ı çağırarak [şöyle] demiş:

- Delikanlı, hizmetçi olarak mı duruyorsun?

Mestan [ona] demiş:

- Neden durmayayım ki, ne iş yapacağım? Bana ne vereceksiniz?

Tüccar başı Mestan'la konuşup onu da alarak evine gelmiş.

Sabah tüccar mal alıp katırlara yüklemiş. Mestan'a vererek [şöyle] demiş:

- Götür bu malları Mısır şehrinde bir tüccara ver.

Ayrıca bir mektup da yazarak Mestan'a vermiş. Mestan katırlardan birine binip yola çıkmış. Mestan az gitmiş uz gitmiş uzun yollar kat etmiş, epey yol gittikten sonra Mısır toprağına ulaşmış. Katırları kervansaraya çekip dinlenmiş. Şehre çıkmış o tüccarı arayıp bulmuş. Mestan, Fettah'ın verdiği kâğıdı ona vererek malları hemen dağıtmış. Mestan bir müddet Mısır'da kalmış. O burada kaldığı süre içinde Nigar'a iki kez para yollamış. Bunlar burada kalsın. Gel sana kimden haber vereyim. Su ağacı, şarlattan, şeytan fikirli, çarşamba karsının elinden su içen tüccar İlyas'tan.

Tüccar İlyas evinde oturuyormuş. Aniden kendi kendine [şöyle] demiş:

- Ey kendini bilmez, bu ne biçim iştir. İlk ben gördüm sonunda kız benim değil seyisin nasibi oldu.

İlyas bu düşüncedeymiş ki aniden Mestan'ın Mısır şehrinde olduğunu hatırlamış. Nigar Hanım da tek başınaymış. Kalkmış köy köy dolaşmış. İlyas gelip Nigargilin yaşadığı şehre varmış. Gezip dolaşmış Nigar Hanımın evini bulmuş. Evi öğrenince

çekip gitmiş. İlyas o gece Nigar Hanımı görmekten vazgeçip gitmekte olsun. Dinle haberi Nigar hanımdan.

Nigar Hanım, Mestan'ın gönderdiği parayı annesine verip eve harçlık yapıyormuş. Geri kalanıyla da eve bazı şeyler alıyormuş. Evet, gece gelinle kaynana dışarıda uyumakta olsunlar. Dinle tüccar İlyas'tan. İlyas elbisesini değiştirerek kalkıp Nigar Hanımın evine gelmiş. Bahçeye girip bakmış ki Nigar Hanım sekide¹⁰⁵ uyuyor. Yavaş yavaş Nigar Hanıma doğru gelmiş. İlyas yere diz çöküp Nigar Hanımın yanı başına oturmuş. Nigar Hanımın göğsüne el atmış. Nigar hanıma dokunur dokunmaz [Nigar Hanım] uyanmış. [Nigar Hanım] Bakmış ki göğsünde bir el geziyor. Gözlerini ovup bakmış yanı başında siyah elbiseli biri oturuyor. Nigar hemen yataktan kalkarak İlyas'ın kafasına vurmak için taş aramış. Çok aramış ama taş bulamamış. Duvarın köşesinde bir sopa görmüş. Sopyayı alarak iki kere İlyas'a vurmuş. İlyas yere düşmüş ancak tekrar kalkmış. O anda kalkıp kaçmış. Nigar Hanım sokak kapılarını sıkıca bağlamış. Gelip rahatça uyumuş.

İlyas'ın kafası yarılmış, kanı akarak kaldığı yere gelmiş. Gece uyumuş. Sabah erkenden birkaç katır yüklü ipek mal almış. Mestan'ın annesinin dilinden oğluna şöyle bir mektup yazmış: "Oğlum karın Nigar Hanım bizi şehirde rezil etti. Her gün bir kabadayı ile oturup konuşuyor kalk hemen buraya gel." Kâğıdı mühürleyip koltuğunun altına alarak atına binmiş. Yüklü katırları önüne alıp Mısır şehrine doğru gitmiş. Epeyce yol gittikten sonra Mısır şehrine ulaşmış.

Kervansarayların birinde dinlenmiş. Gün doğar doğmaz malı dağıtarak Mestan'ı aramaya başlamış. Mestan'ı bulup kâğıdı ona vermiş. Ayrıca bir de üzerine yalan söyleyerek [şöyle] demiş:

- Annen Nigar'dan çok zulüm görüyor. Ben de öğüt vermeye gitmiştim vurup kafamı yarı.

Mestan hocanın yanına gitmiş. Kâğıdı ona okutturup olaylardan haberdar olmuş. O annesine cevaben şöyle bir mektup yazmış: "Anne, ben gelinceye kadar sabret gelip sorunu çözeceğim." Mestan kâğıdı mühürleyerek tüccar İlyas'a vermiş [şöyle] demiş:

- Bu kâğıdı ne olursa olsun anneme ulaştır. Ayrıca bir aya kadar geleceğimi söyle.

Tüccar İlyas kaldığı yere gelerek Mestan'ın verdiği kâğıdı açıp okumuş. O anda kâğıdı yırtıp atmış. Kendisi de şöyle bir kâğıt yazmış: "Ana, bir ay içinde vatana geleceğim. Bir ay içinde Nigar hanımı kov gitsin. Eğer kovmazsan gelip seni de onu

¹⁰⁵ Seki : 1. Yaya, kaldırım. 2. Hamamda, bahçede, kapı ağzında vs. oturmak için yapılan yüksek yer.

da öldüreceğim." Tüccar İlyas katırına binip diğer katırları da önüne alarak yola çıkmış. Hikâyelerde gidilecek yere çabuk gelinir. İlyas şehre ulaşmış. Kâğıdı bir çocuğa verip Mestan'ın annesine göndermiş. Mestan'ın annesi çok akıllı bir kadınmış. Kâğıdın oğlundan olduğunu anlamış. Kâğıdı önce başka adama okutturup sonra gelini Nigar'a vermek istemiş. O anda Nigar gelip çıkmış [ona] sormuş:

- Anne, o kâğıt nedir?

Mestan'ın annesi saklayamamış [şöyle] demiş:

-Gözün aydın, Mestan'dan mektup geldi. Oku bakalım ne yazmış.

Nigar Hanım kâğıdı almış. Okur okumaz rengi ruhu kaçmış kendinden geçip bayılmış. Mestan'ın annesi Nigar Hanımı güçlkle ayıltmış. Hemen sormuş ne oldu, neden böyle oldun?

Nigar Hanım bir şey demeden kalkıp doğruca odasına gitmiş. Nigar Hanım ağlayarak [şöyle] demiş:

- Ben Mestan'dan dolayı babamı annemi bırakıp geldim. Şimdi bana böyle bir kağıt yazmış! Ey kendini bilmez bunda bir iş var ki böyle mektup yazmış.

O, gece sabaha kadar uyumayıp düşünmüş. Sabah erkenden kendine bir çift elbise alıp çöle doğru gitmiş. Nigar Hanım az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmiş sonunda bir ormanın kenarına ulaşmış. Ormana girip bir o tarafa bir bu tarafa bakmış. Bakmış ki burada bir mağara var ama kapıları açık. Mağaradan içeri girince dayalı döşeli bir ev görmüş ancak [bu evde] kimse yokmuş. Nigar Hanım burada kalsın. Dinle birkaç kelime Mestan'ın annesinden. Mestan'ın annesi sabah kalkınca bakmış ki Nigar Hanım yok. Ama Mestan'ın gönderdiği mektup yerdeymiş. Kâğıdı alıp götürmüş koltuğun cebine koymuş. Nigar'ı aramaya başlamış ne kadar aradıysa da Nigar Hanımdan bir haber çıkmamış. Evine gelerek siyah giyinip oturmuş. Akşama kadar başını dövüp ağlamış. Dinle Mestan'dan. Mestan mektubu gönderdikten sonra sıkılmaya başlamış. Sonraki gün kendi kendine [şöyle] demiş:

- Ne kadar zor olursa olsun vatanıma gitmem gerek. Ne olduğunu öğrenmeliyim.

Mestan ağasıyla hesaplaşarak alacağı parayı almış. Sonra vatanına doğru gitmek için yola çıkmış. Mestan, Nigar Hanımı görmek için çok sabırsızlanıyormuş. Atına bir iki kamçı vurup bir aylık yolu on beş günde gelerek evine ulaşmış. İçeriye girdiğinde bakmış ki annesi siyah giyinmiş. Hemen sormuş, neden siyah giyindin? Annesi olanları Mestan'a anlatmış. Gönderdiği mektubu Mestan'a vermiş. Mestan mektuba bakmış ki kendisinin mührü. Götürüp mektubu okutturmuş mektubun kendi ağzından

yazıldığını anlamış. Kendi yazdığı mektup annesine gelmemiş. Mestan her şeyi anlamış. Annesinin yanına gelmiş [ona] sormuş:

- Anne, sen tüccarla bana mektup gönderdin mi?

Mestan'ın annesi gözyaşlarını silerek [şöyle] demiş:

- Hayır, göndermedim ama bu mektubu oğlanın biri getirip bana verdi.

Mestan evden çıkmış gidip o oğlanı bulmuş. Öğrenmek için sormuş, mektubu sana kim verdi? Oğlan [ona] demiş:

- İlyas adında bir tüccar vardı, o verdi.

Mestan eve gelmiş, annesiyle helâlleşip Nigar Hanımın arkasından gitmiş. Mestan [Nigar Hanımın arkasından] gitmekte olsun. [biraz da] Anlatayım tüccar İlyas'tan. O bakmış ki Nigar Hanım yok. Kalkıp falcının yanına gelmiş. Nigar Hanım nerede diye fal açtırmış.

Falcı fal açarak İlyas'a [şöyle] demiş:

- Nigar Hanım batı tarafta bir ormanın içindedir.

Tüccar İlyas Nigar'ın ismini duyar duymaz falcının avucuna bir torba altın koyup yürüyerek gitmiş. Dinle Mestan'dan. Mestan batıya doğru günlerce yol gitmiş. Birkaç gün sonra onun önüne iki yol çıkmış. Mestan hangi yoldan gideceğini bilememiş. Kendisine bir çadır dikip yolun ortasına oturmuş. İlyas bir aylık yolu on günde giderek Mestan'a ulaşmış. Bakmış ki Mestan buradaymış. Uzaktan tanıyarak yüzünü gözünü mendille bağlayıp selam vermiş. Mestan selamını almış. İkisi de konuşmadan sessizce yoluna devam etmiş. Ama nereden gelip nereye gittiklerini birbirlerine sormamışlar. Mestan İlyas'ı tanımamış. Bunları yolda giderken bırakalım. Sana kimden haber vereyim, Nigar Hanımdan. Biz Nigar Hanımı götürüp ormanın içine koymuştuk. Bakalım Nigar Hanım ormanda neler yapmış?

Nigar Hanım nasıl demiştik? Bakmış ki burada boş bir ev var. Eve girmiş gezip dolaşmış. Burada bir delik olduğunu görmüş. Eliyle dokunur dokunmaz taşları dökülmüş. Boş bir yer açılmış. Nigar Hanım bakmış ki burada bir mezar taşı var. Mezar taşının bir o tarafına bir bu tarafına geçmiş. Hiçbir şey anlamamış. Yapışkan sakız gibi bir ormanın içinde kalmış. Bir gün Nigar Hanımın yiyeceği bitmiş. Her yeri dolaşmış bir şey bulamamış. Gelip mezar taşının yanına oturmuş kendi kendine ağlıyormuş. Tam bu anda eli mezar taşına ilişmiş. Bakmış ki mezar taşı hareket ediyor. Mezar taşını kımıldatarak çıkartmaya başlamış. Öyle ki, mezar taşını çıkartıp bir tarafa atmış. Bakmış ki o kale kaybolmuş. Kendisi de çölde bir türbenin kenarına

oturmuş. Nigar Hanım buranın tılsımlı bir yer olduğunu anlamış. Kendi kendine [şöyle] demiş:

- Ne varsa bu türbenin içerisinde.

Türbeyi tamamen dağıtmış. Burada bir bayanın cesedinin olduğunu görmüş. Onun yanında genç bir oğlanın cesedi varmış. Onlar ipek kumaştan siyah renkte elbise giyinmişler. Nigar Hanım el atıp onların göğüslerinden tutmuş. Onları çekip türbeden çıkarmak istemiş. O anda iki cesedin de yakasındaki düğmeler açılmış. Yere dökülür dökülmez kızla erkek uyanmış. Nigar Hanım korkarak geriye çekilmiş. Kızla erkek birbirine bakmışlar. Oğlan yeniden bayılarak yere yıkılmış. Nigar Hanım kızın yakınına gelerek [ona] sormuş:

- Bu ne şimdi bana da anlat?

Kız anlatmaya başlamış:

- Günlerden bir gün babam öldü. Amcamın oğlu babamın mirasına sahip olduktan sonra beni almak istedi. Ama ben bu oğlana âşık oldum amcamın oğluyla evlenmek istemedim. Bir gün amcamın oğlu bana düğün yapmak isteyince ben de bu oğlanla birlikte kaçtım. Amcamın oğlu arkamdan ordu gönderip beni yakalatarak zindana attı. Çok üzdü ama ben onun dediğine razı olmadım. Az önce gördüğün o oğlan bana vefalı davranarak arkamdan geldi. Beni buldu alıp kaçırdı. Biz bir yerde bir çadır kurduk bir sene orada kaldık. Bize sihir yapan amcamın oğluydu.

Nigar Hanım olanları anlamış. Oğlanı uyandırmaya çalışmışlar. Birkaç saat uğraşmışlar sonunda oğlanın kendine gelmesine yardımcı olmuşlar. Nigar Hanım da kendi yaşadıklarını bunlara anlatmış. Üçü birlikte arkadaş olarak gelmekte olsun. Yolda Nigar Hanım kendi kendine düşünerek [şöyle] demiş:

- Gerçi, Mestan vefasız çıktı. Sorun değil yine de ben ona karşı vefalı olmalıyım.

Kız bunları da yanına alıp gitmeye başlamış. Dinle Mestan'dan. Tüccar İlyas Mestan onu tanımasın diye başını gözünü sarmış. Bunlar bir süre yol arkadaşlığı yapmışlar. Bir derenin kenarına ulaşmışlar. Tüccar İlyas zamanı boşa harcamamış Mestan'ı iterek baş aşağı dağdan atmış. Kendisi de orayı terk etmiş. Mestan nehirde kalsın. Sana kimden haber vereyim, üç arkadaştan.

Nigar Hanım bu kızla oğlanı alıp bir dağın eteğine gelmiş. Oturup dinlenmeye başlamışlar. Nigar Hanım su aramaya gitmiş.

Anlatayım İlyas'tan. O Mestan'ı nehre bırakıp tabana kuvvet koşarak pınar başına ulaşmış. Tüccar İlyas çok yorulmuş. O pınar başına oturup elini yüzünü yıkamakta

olsun. Diğer taraftan Nigar Hanım elinde bir kapla pınara gelmiş. İlyas Nigar Hanımı görünce sevinerek [şöyle] demiş:

- Ey kendini bilmez, iyi ki de sana rastladım. Şimdi istediğim intikamı alabilirim.

Kalkıp Nigar'a doğru gelmiş. Nigar olanları anlayıp düşmana fırsat vermeden elindeki tasla İlyas'a öyle vurmuş ki kafası karpuz gibi yedi yerinden yarılmış. O anda İlyas cehenneme ulaşmış ama Nigar Hanım o kadar öfkeliymiş ki ölüden elini çekmiyormuş. Bir taraftan da kızla oğlan Nigar Hanımı çok beklemişler ama gelmemiş. Bunlar da kalkıp Nigar Hanımı aramaya gitmişler. Bir patıkaya inip aynı pınarın üstüne çıkmışlar. Bakmışlar ki Nigar Hanım bir ölünün göğsü üzerine oturmuş. Hem de yüzü gözü, eli ayağı kan içinde. Nigar Hanımı ölünün üzerinden çekmişler. Elini yüzünü yıkayıp sormuşlar; burada ne oldu, bu adamı neden öldürdün? Nigar Hanım baba ocağından başlayıp şimdiye kadar olanları yolda tek tek anlatmış.

Biraz oturup konuştuktan sonra gitmeye devam etmişler. Gelip bir derenin dibine varmışlar. Bunlar derede bir ses duymuşlar. Nigar Hanım kendini dereye bırakıvermiş. Bakmış ki bu Mestan. Kızla oğlan da yardıma gelmiş. Mestan'ı dereden çıkarıp gelmişler. Bir taraftan da Mestan'ın annesi Mestan'ın yolunu dört gözle bekliyormuş. Bakmış ki kapı açılmış içeriye dört kişi girmiş. Mestan'ın annesi Nigar Hanımı tanımış onu bağrına basıp öpmüş. Nigar Hanım başına gelenleri kaynanasına anlatmış. Mestan'a derman olmak için ilaç yapmaya başlamış. Mestan iyileşmiş. Her ikisi de rahat bir yere çekilerek tahsır ve günahlarından kurtulmuşlar. Düğün yapmaya başlamışlar. Bir gecede hem kızla oğlanın hem de Mestan'la Nigar Hanımın düğününü yapmışlar. İki kız iki oğlan keyiflenip rahat bir nefes alarak isteklerine ulaşmışlar.

2.9. Kayıp Kız

Muhammet isminde bir şahıs varmış. Bunun bir karısı, Ahmet isminde bir oğlu, Güllü isminde bir de kızı varmış. Bir gün Muhammet'in Mekke'ye gitmesi gerekmiş. Karısıyla oğlu biz de gelelim demişler. Muhammet onların gelmesine razı olmuş. Muhammet'in bir üvey kardeşi varmış. Kendisi de kadıymış. Muhammet üvey kardeşinin yanına gelerek [şöyle] demiş:

- Ben Mekke'ye gideceğim. Evimi barkımı, kızım Güllüyü sana emanet ediyorum.

Kadı [ona] demiş:

- Rahat ol, senden fazla göz kulak olurum.

Muhammet karısını, oğlu Ahmet'i alarak Mekke'ye doğru yola çıkmış. Onlar Mekke'ye gitmekte olsun. Size kadı ağadan haber vereyim. Kadı ağa her gün et, kuruyemiş alıp hizmetçisiyle Güllü'ye gönderiyormuş. Bir gün de bir şeyler alıp kendisi Güllü kızın yanına gelmiş. Bakmış ki Güllü saçını yıkıyor. Bulut gibi siyah saçları yüzüne dökülmüş. Öylesine güzel bir kızmış ki [adeta] güneşe ve aya sen çıkma ben çıkarım diyormuş. Kadı ağa imanını elden bırakıp kıza gönlünü vermiş. İçeri girerek malzemeleri kıza vermiş. Dili açılır açılmaz [şöyle] demiş:

- Ey üvey kardeşimin kızı, yine et falan alıp hizmetçimle göndereceğim. Bir güzel yemek pişir akşama sana misafirlige geleceğim.

Güllü kızın kalbine hiç şüphe düşmemiş [şöyle] demiş:

- Geleceksen gel başımın üstünde yerin var.

Kadı ağa soğuktan donmuş gibi evine gitmiş. Pazardan ilk önce iki çeşit şey alarak hizmetçisiyle kıza göndermiş. Güllü akşam için güzelce yemeğini hazırlamış.

Akşam kadı ağa başında bir top beyaz kumaştan sarık, belinde on beş arşın parçadan kuşak, ayağında nakışlı ayakkabı, üstünde elbise, elinde tespih, sakalını sallayarak Güllü kıza misafir gelmiş. Güllü üst katta bir döşek sermiş. Kadı ağa deve gibi dizinin üstüne çökmüş gözlerini kıza dikmiş. Kedi gibi kızın çenesini sevmeye başlamış. Güllü kız [şöyle] demiş:

- Ey kadı ağa, babam beni sana böyle mi emanet etti? Ayıptır, saçından başından utan!

Kadı ağa [ona] demiş:

- Utanmaz kapa çeneneni, beni günaha sokma. Ben seni nikâhıma alıp kendime hanım yapacağım.

Güllü kız ha demiş kadı ağa duymamış. Onun sözüne kulak asmamış çenesini bir kez daha ellemiş. Güllü bakmış kadı ondan vazgeçmiyor. Kevgiri alarak kadı ağanın kafasına öyle vurmuş ki kafası karpuz gibi yarılmış. Kadıyı kan tutmuş çuval gibi yere yıkılmış.

Güllü kız yine de kadı ağaya acımış. Başının kanını yıkamış yarasını bir mendille sarmış. Bir müddet geçtikten sonra kadı kendine gelmiş. Utancından Güllü'nün yüzüne bakamamış elbisesinin paçasını toplayarak evine gitmiş. Üvey kardeşi Muhammet'in yolunu beklemeye başlamış. Kadı ağa bir gün duymuş ki üvey kardeşi

Muhammet geliyor. Kadı atına binip [üvey kardeşinin] önüne çıkmış. Muhammet kadı ağanın başını gözünü sarılı görünce [ona] demiş:

- Kardeşim, sana ne olmuş?

Kadı [şöyle] demiş:

- Sen gittikten sonra kızın etrafına kabadayıları toplamış. Ben onları kovmaya gittim. Vurdular, başımı gözümü yardılar. Şimdi eğer sen üvey kardeşimsen benim sözümü dinle. Kızının başını bağla.

Muhammet Bey çileden çıkmış, gözü hiçbir şeyi görmemiş. Renkten renge girmiş. Oğluna [şöyle] demiş:

- Oğlum Ahmet, ben artık bu sözden sonra eve gitmiyorum. Eğer gidip o namussuzu öldürüp kanlı elbisesini bana getirmezsen o eve bir daha ayak basmam.

Ahmet yerinden fırlayıp hemen evlerine gelmiş. Güllü kız, kardeşini görünce onunla görüşmek için kapıya çıkmış. Kardeşi Ahmet suratını asmış. Güllü [ona] demiş:

- Ey kardeşim, peki annemle babam nerede?

Ahmet [şöyle] demiş:

- Onlar yoldalar, seni önlerine çıkarmak için geldim.

Güllü hiçbir şey dememiş. Ahmet kız kardeşini arkasına alarak yola çıkmış. Bir hayli atla yol gittikten sonra bir ormana yaklaşmışlar. Güllü [ona] demiş:

- Ey kardeşim, neden yolundan çıktın? Nereye gidiyorsun, babamla annem bu tarafta mı?

Ahmet [şöyle] demiş:

- Senin gibi namusuz kardeş ne bana ne de babama lazım değil. Seni öldürmeye götürüyorum.

Güllü [ona] demiş:

- Ey kardeşim, öldürecekse öldür ama ben biliyorum o şeytanlığı kadı yapmıştır. Bu işte benim hiçbir suçum yok. Ben kadının anlattığı gibi bir yolda değilim.

Ahmet kız kardeşinin sözünün ardından düşünmeye başlamış. Biraz yumuşamış. Sonra kendi kendine [şöyle] demiş:

- Herhalde kadı kız kardeşime iftira atıyor. Bundan dolayı kız kardeşimi neden öldüreyim?

Ahmet bu sözü söyleyip kız kardeşine acımış. Onu alıp bir ormana bırakmış. Gömleğini almış, bir kuş vurmuş gömleğini o kuşun kanıyla boyamış. Atıyla geri dönüp kanlı gömleğini babasına vermiş. Babası kızın ölümüne inanarak evlerine

gelmiş. Onlar evlerinde kalsınlar. Size Güllü kızı anlatayım. Güllü kız ormanda ağlayarak geziyormuş. Gelmiş bir ağaç kovuğu bulmuş. Orayı kendisine ev edinmiş. Meyvelerden yiyerek güçlkle orada ömrünü geçirmeye başlamış.

Günlerden bir gün bir padişahın oğlu ava çıkmış. Yolunu kaybetmiş. Tek başına ormanda dolaşıyormuş. Aniden bu genç ormanda kızı görmüş onu yakalamak istemiş. Kız kaçarak bir ağaca çıkmış. Padişahın oğlu ağacın dibine gelmiş. Oku çekerek [şöyle] demiş:

- Hey kimsin, ağaçtan aşağı in yoksa seni okla vuracağım.

Güllü kız ilk önce inmek istememiş sonra bakmış oğlan vazgeçmiyor.

Korkusundan ağaçtan inmiş. Padişahın oğlu bakmış ki bu ne güzellik, dünyada eşi benzeri yok. Padişahın oğlunun Güllü kıza gönlü akmış ve âşık olarak [şöyle] demiş:

- Ey kız, anlat bakalım kimsin, kimin kızıydın? Bu uçsuz bucaksız ormanlıkta ne arıyorsun? Kurda kuşa yem olurum diye hiç mi düşünmüyorsun?

Güllü başına gelen olayı padişahın oğlundan saklayarak [şöyle] demiş:

- Padişahın oğlu, ben de padişah kızıyım. Kardeşlerimle gezmeye çıktım. Ormanda yolumuzu kaybettik buraya gelip çıktık. Kardeşlerimi kurt, kuş dağıttı telef etti. Ben saklanarak sağ kaldım.

Oğlan [ona] demiş:

- Ben padişahın oğluyum gidelim seni kendime alayım.

Kız [şöyle] demiş:

- Ne diyeyim, götürüyorsan giderim.

Padişahın oğlu Güllü kızı alarak ordusunu arayıp bulmuş. Onlara [şöyle] demiş:

- Ben avımı buldum. Binin atlara şehre geri dönüyoruz.

Ordu atlarına binmiş şehre geri dönmüşler. Padişahın oğlu şehri kırmızı halılarla, çiçeklerle tepeden tırnağa süslesinler diye emir vermiş. Padişahın oğlu kırk gün kırk gece düğün yaparak Güllü kızı almış. Bunun üzerinden aylar geçmiş, yıllar geçmiş bunların iki oğlu olmuş. Oğullarından birinin adını Hamit diğerinin adını da Mahmut koymuşlar. Evlatları ayları, günleri sayarak büyüyorlarmış.

Bir gün padişahın oğlunun dostları ona [şöyle] demişler:

- Ey şehzade, söyle bakalım şehrimizdeki kızları beğenmeyip neden ormandan bir kız aldın geldin? Kimse bilmiyor kendisi ve ailesi kimdir?

Dostların, arkadaşların bu sözleri padişahın oğluna ok gibi deymiş. Üzüntülü, halsiz bir şekilde oradan ayrılarak evine gelmiş. Güllü, padişahın oğlunu keyifsiz görünce [ona] demiş:

- Neden böyle keyifsizsin?

Padişahın oğlu [şöyle] demiş:

- Bugün arkadaşlarımla biraz sohbet ettik. Dediler ki, sen neden sahipsiz, ormandan kayıp bir kızı aldın?

Güllü kız ağlayarak [şöyle] demiş:

- Sen dert etme, ben sahipsiz değilim. Benim de çok akrabam var; annem, babam, gözleri yolda kalanlarım var. Onları görmek istiyorsan gidelim gör.

Padişah oğlu [ona] demiş:

- Ben tahtımı tacımı bırakıp gidemem. Güvendiğim vezirimi, ordumu sana vereyim git akrabalarını gör bana da haber getir.

Güllü kız kabul etmiş. Padişahın oğlu o gün çocuklarını karısıyla beraber vezirine emanet ederek yola göndermiş. Onlar üç gün üç gece yol gitmişler. Dördüncü gün bir ormanın kenarında güllü, çiçekli çimenlik bir yere inip çadır kurmuşlar. Herkes kendi çadırında oturmuş. Güllü de çadırında kendi çocuklarıyla oturmuş. Ordu yerleşmiş. Vezir baş çadıra yerleşmiş. Bir kez Güllü kendi çadırından dışarı çıkmış. Vezir Güllü'yü görüp onun güzelliğine âşık olmuş.

Gece olmuş vezir bütün bekçilerini çadırlara gönderip [şöyle] demiş:

- Bu gece rahat uyuyun sadece ben bekçilik yapacağım.

Ordunun tamamı çadıra girmiş. Vezir epey beklemiş herkes uyuduktan sonra kendisi de Güllü kızın çadırına girmiş. Güllü vezirin ayak sesinden uyanarak [şöyle] demiş:

- Ey vezir, gece vakti burada ne arıyorsun? Ayıp değil mi, padişahın oğlunun karısıyla çocuklarının üzerine geliyorsun?

Vezir demiş:

- Sus konuşma, ne olursa olsun benimle birlikte olacaksın. Yoksa seni de çocuklarını da öldürürüm.

Güllü bakmış vezirden yakasını kurtaramayacak hile ile canını kurtarmak istemiş [ona] demiş:

- Vezir tamam. Ama diyorum ki önce dışarıya çıkıp geleyim sonra.

Vezir, Güllü kıza inanmayarak onun beline ip bağlamış. İpin bir ucunu elinde tutmuş. Güllü kız dışarıya çıkmış. İpi bir ağaca bağlayarak gitmiş yüksek bir yerde durmuş.

Bir hayli zaman geçmiş. Vezir bakmış ki Güllü kızı gelmemiş. İpi çektiği zaman diğer ucundan ağaç gelmiş. Vezir, Güllü'nn kendisini kandırıp kaçtığını anlamış. Vezir çıkıp her tarafı gezmiş kızı bulamamış. Sinirli bir halde çadırına girmiş. Hamit'i görüp çadırın önünde yere yıkarak [şöyle] demiş:

- Ey kız, neredeysen, gel! Yoksa oğlun Hamit'i öldüreceğim. Güllü kız namusunu oğlundan daha üstün tuttuğu için gelmemiş.

Vezir bakmış ki Güllü gelmiyor hemen kılıcını çıkararak Hamit'i öldürmüş. Sonra Mahmut'u getirip yere yıkmış yine [şöyle] demiş:

- Ey kız, neredeysen, gel! Yoksa bu oğlunu da öldürüp seni gözü yaşlı bırakacağım.

Bu kez Güllü dayanamayarak yüksek bir yerden [şöyle] demiş:

- Ey namussuz vezir, ben bir oğuldan değil bin oğuldan vazgeçerim ama kendime namussuz dedirtmem. ldreceksen ldr. Zaman gelir sende cezayı çekersin!

Vezir bu sözü duyduktan sonra daha da sinirlenerek Mahmut'u da öldürmüş.

Güllü evlatlarının öldüğünü gördükten sonra bir daha çadıra gelmemiş. Kaçıp uçsuz bucaksız ormanlığa doğru gitmiş. Vezir yine çıkıp her tarafı dolaşmış kızdan bir iz bulamamış. Kendi çadırına gelmiş. Beklemiş sabah olmuş. Ordu uykudan kalkmış. Vezir ordunun içinde yaygara çıkartarak [şöyle] demiş; bakın padişahın oğlunun eşi, kendi evlatlarının başını kesip ormana katı. Ordudakiler panik içinde kalmış. Demişler ki; vezir ne yapalım da yakamızı padişahın oğlunun elinden kurtaralım?

Vezir [şöyle] demiş:

- Ne yapacağız? Gidelim [her şeyi] olduğu gibi anlatalım.

Ordu atlarına binip şehre gelmiş. Olayı vezirin dediği gibi padişahın oğluna anlatmışlar. Padişahın oğlu düşünceye dalmış. Evlatlarına ve hanımına çok ağlamış [kendi kendine] demiş:

- Yine bu oyun hain vezirin oyunudur. Onu buradan kovmam gerek.

Padişahın oğlu vezire [şöyle] demiş:

- Gerekirse biz ormana gidelim, kızı bulalım.

Vezir çaresiz kalarak razı olmuş. İkisi de elbiselerini giyinip yola çıkmışlar.

Güllü kız saklandığı ormandan çıkararak yoluna devam etmiş. Yolda az gitmiş uz gitmiş dere tepe düz gitmiş sonunda sürüde bir çobana rastlamış. oban Güllü'y beğenerek [ona] demiş:

- Benimle olmanı istiyorum.

Güllü bakmış ki çobanın elinde bir sopa, yanında da bir köpek var. Öyle akılsız, kaba bir çobanmış ki sopayı alıp köpeğe vursa adamın göğsünü yararmış. Güllü bu çobandan tatlı dille yakamı kurtarabilirim diye kendi kendine düşünmüş. Güllü bu düşünceyle çobana [şöyle] demiş:

- Ben senin çoban elbiseni giyinerek sürünün kenarında durayım. Sen git kendi evinden bana bir gelinlik getir, giyineyim. Yoksa bu yırtık elbiseyle köye senin evine gidersem insanlar içinde hem sana hem de bana ayıp olur.

Çoban Güllü'nün sözüne inanmış elbisesini çıkararak ona vermiş. Güllü çobanın elbisesini giyinip sürünün yanında beklemiş. Çoban evine Güllü'ye gelinlik getirmeye gitmiş. Çoban gözden kaybolduktan sonra Güllü sürüyü bırakıp yoluna devam etmiş. Az gitmiş uz gitmiş arayarak kendi yerlerine ulaşmış. Kendi obalarında hızlı bir şekilde yürüyormuş aniden kardeşi Ahmet önüne çıkmış. Ahmet Güllü'yü tanımamış ancak Güllü kardeşini görür görmez tanımış. Ahmetgile köle lazım olmuş.

Ahmet [ona] demiş:

- Ey çoban, nereye gidiyorsun?

Güllü [şöyle] demiş:

- Köle olmaya gidiyorum.

Ahmet [ona] demiş:

- Gidelim bize köle ol.

Güllü [ona] demiş:

- Gidelim.

Eve gitmişler. Güllü babasıgile köle olmuş. Güllü babasına baba, annesine anne, kardeşine de kardeş diyormuş. Ancak onlar buna köle diyorlarmış. Güllü onları tanıyormuş ama onlar Güllü'yü tanımamışlar.

Diğer taraftan da padişahın oğlu ve vezir çölleri, ormanları dolaşarak Güllü'nün rastladığı o çobana rastlamış. Ona sormuşlar, çoban kardeş bu yönde bir kız gördün mü?

Çoban cevap vermiş; gördüm ben de onu arıyorum.

Padişahın oğlu [ona] demiş:

- Çoban, o zaman gel gidelim birlikte arayalım.

Çoban [ona] demiş:

- Gidelim arayalım.

Üçü birlikte yola çıkmış geziyorlarmış. Sonunda gelip Güllü'nün babası Hacı Muhammed'in evine ulaşmışlar. Gece onlara misafir olmuşlar. Güllü onların üçünü de tanımış ama yüzünü göstermemiş sonunu beklemiş. Davet yapılmış. Hacı Muhammed bayadır evine çağırmadığı üvey kardeşi kadı ağayı bu davete çağırmış. Misafirlere çeşit çeşit yemekler pişirilmiş. Misafirler yemeği yemişler sonra padişahın oğlu [şöyle] demiş:

- Bir hikāye anlatan olsaydı biraz gönlümüz huzur bulurdu.

Güllü bu sözü duyunca zamanın fırsat zamanı olduğunu anlamış. Ayağı kalkarak [şöyle] demiş:

- Ben ilginç bir hikāye anlatırım. Ancak bir şartım var; ben hikāyeyi anlatıp bitirene kadar sen kapıda dur. Hiç kimseyi evden dışarıya bırakma.

Padişahın oğlu ayağa kalkarak kapıyı kapatmış. Güllü kız, başına gelen belaları baştan sona tek tek hikāye ederek anlatmaya başlamış. Güllü hikāyeyi anlatmış kadı ağaya kalkmış. Kadı eline sürahiyi almak bahanesiyle kalkıp çıkmak istemiş. Padişahın oğlu [ona] demiş:

- Kadı şartımız var. Hikāye bitmeden dışarıya çıkamazsın.

Kadı korkarak geri dönmüş yerine oturmuş. Güllü hikāyeyi anlatıp babası Hacı Muhammed'e vardığında Hacı Muhammed sürahiyi almak bahanesiyle dışarıya çıkmak istemiş. Yine padişahın oğlu müsaade etmemiş. O da geri dönüp yerine oturmuş. Güllü bu defa sözünü söyleyip vezirin yanına varmış. Söz vezire geldiğinde o da dışarıya çıkmak istemiş. Padişahın oğlu müsaade etmemiş. Söz gelmiş çobana varmış. Çoban da kalkıp kaçmak istemiş yine padişahın oğlu müsaade etmemiş. Sonunda Güllü konuşmayı bitirmiş. Olaylar belli olmuş herkes susmuş, her şey belli olmuş. Padişahın oğlu kılıcını çekerek önce vezirin sonra kadının kellesini vurmuş. Çobanı da bağışlayarak serbest bırakmış.

Güllü anne ve babasıyla, kardeşiyle; padişahın oğlu yeniden akrabalarıyla görüşmüşler kucaklaşmışlar. Hacı Muhammed, oğlu, karısı yaptıkları işten pişman olmuşlar. Padişahın oğlu Güllü'yle beraber kayınbabasıgilde birkaç gün misafir kalmış. Sonra onlarla helalleşerek yola çıkmışlar. Evlerine ulaşmışlar. Gün geçirmeye, ömür sürmeye başlamışlar.

Onlar yiyip içtiler bu hayatı yaşayıp fani dünyadan göçtüler. Bizde yiyip içerek ömrümüzü geçirelim ¹⁰⁶.

Gökten üç elma düşmüş. Biri bacadan bakanlara, biri hikâyeyi dinleyenlere, biri de hikâyeyi anlatana düşmüş.

2.10. Şükufe Hanım

Zaman zaman içindekalbur saman içinde deve telallik eder köhne hamam içinde. Karınca tekme attı, devenin kığı kırıldı. Hamamcının tası yok, baltacının baltası yok. Orada bir köpek gördüm onun da tasmaı yok. Ömrümde böyle lapa yemek yemedim, böyle yalan demedim ¹⁰⁷.

Günlerden bir gün Memmednesir çıkmazında genç bir delikanlı varmış. Bu gencin kendine göre az çok mirası varmış. Oğlan kendine düğün yaparak evlenmiş. Günlerden bir gün karısı hamile kalmış. Karısı hamileyken adam gurbete gitmiş. Oğlan gittikten üç ay sonra karısı güzel bir kız çocuğu doğurmuş. Kadın kocasına bir kızımız oldu adını da Şükufe koydum diye [mektup] yazmış. On altı yıl sonra kadın kocasından geliyor yazan bir mektup almış. Evet, bir gün Şükufe Hanım evde uyuyormuş annesi de evde yokmuş. O anda Şükufe Hanımın babası gelmiş. İçeri girip bakmış ki karısı yok. Ama öyle güzel bir kız uyuyormuş ki, yeme içme bu kızın halini, tavrını, güzel yüzünü seyret. [adeta] Aya ve güneşe siz çıkmayın ben çıkarım diyormuş. Babası, Şükufe Hanımı görür görmez az kalsın aklı başından gidecekmiş. O anda kıza âşık olmuş.

Tam bu sırada Şükufe Hanımın annesi gelmiş. Kocasıyla görüşmüş, öpüşmüş sonra adama [şöyle] demiş:

- Beyim, ne kadar güzel kızımız var görüyor musun?

Kocası gördüğü kızın kendi kızı olduğunu anlamış. Adam çaresiz kalmış, ne yapacağını bilememiş. Kızın aşkıyla kalbi çırpınıyormuş.

Adam düşünmüş, ne yapacağını hiç bilmiyormuş. Çok düşünmüş sonunda karısına [şöyle] demiş:

¹⁰⁶ "Onlar yedilər, içdilər yerə keçdilər; biz də yedik, içdik dövrə keçdik"

¹⁰⁷ "Badi-badi giriftar, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklilik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin qığı sındı. Hamamcının tası yox, baltacının baltası yox. Orda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Ömrümdə belə şilə aşı yeməmişəm, belə yalan deməmişəm.": Azərbaycan masallarında ahengi sağılamak için kullanılan giriş formellerindədir.

- Karıcım, ben gelirken birisi bana dedi ki; padişah güzel kızları, genç kızları toplayarak kendi haremine götürüyor. Gelip bizim Şükufe'yi de götürecek. Öyle ki, yakın bir şehirde benim bir tanıdığım var. Götüreyim de tanıdığım kişiye onu bırakayım şimdilik orada kalsın kendim de geri dönerim.

Kadın kocasının sözüne inanarak kabul etmiş.

Gecenin bir yarısı adam yardımcısını çağırmış. Arabayı hazırlamışlar kız babasıyla arabaya binmiş. Yardımcısı da sürmüş bunlar yola çıkmışlar. Az gitmişler uz gitmişler dere tepe düz gitmişler fazlası eksiği yarım gün yol gitmişler. Yolun bir kenarına gelince adam yardımcısına [şöyle] demiş:

- Arabayı durdur hemen geliyorum.

Yardımcısı arabayı durdurmuş. Adam çıkarıp yardımcısına yüklü bir para vererek [şöyle] demiş:

- Nereye istersen git ama sakın eve gitme. Hiç kimseye de bir şey söyleme.

Yardımcısı parayı almış. Çok teşekkür ederek [şöyle] demiş:

- Benim ne haddime, ne başkasına bir şey söylerim ne de size giderim. Zaten ben Allahtan para istiyordum. Elimdekini sermaye yaparak kendi paramı kazanacağım.

Yardımcısı çekip gitmiş.

Sana bizim Şükufe Hanımdan bahsedeyim, babasıyla az gitmişler uz gitmişler dere tepe düz gitmişler gelip bir çeşmenin başında inmişler. Şükufe Hanım [babasına] demiş:

- Baba nereye gidiyorsun?

Babası sinirlenerek [şöyle] demiş:

- Ne babası ben senin baban değilim. Kim demiş ben senin babanım diye?

Kız [ona] demiş:

- Ama annem söyledi sen benim babammışsın!

Babası [şöyle] demiş:

- Annen de çok yanlış yapmış sen de. Ben senin baban değilim. Ben senin kocanım.

Şükufe Hanımın iş başına düşmüş. Korkudan kalbi çarpmaya başlamış. Sonra çeşmenin başında biraz yemek yemişler. Şükufe Hanım [babasına] demiş:

- Ben bir dışarıya çıkıp geleyim.

Babası izin vermiş. O sessizce nehre inip kaçmaya başlamış. Babası Şükufe'nin kaçtığını görmüş. Kız kaçmış babası kovalamış az kalsın babası kıza yetişiyormuş.

Tam bu sırada Şükufe Hanım bakmış ki önünde koyunlarıyla bir çoban geliyor. Çobana yaklaşarak [şöyle] demiş:

-Bana yardım et, beni bu adamın elinden kurtar!

Çobanın elinde bir sopa varmış. Sopanın başında elinin değdiği yerde çiviyle sıkıştırılmış demir parçası varmış. Çoban sopayı kaldırıp adamın beline bir kez vurmuş. Bir iki kere daha vurduktan sonra adam durumun vahim bir hâl aldığını anlamış. Korkarak geri kaçmaya başlamış. Uzaklaştıktan sonra kıza [şöyle] demiş:

- Şimdi bak ben senin başına nasıl bir oyun açacağım. Alacağın olsun, sen beni dövdürdün ya!

Evet, adam kaçmakta olsun. Sana kimden haber vereyim, Şükufe Hanımdan ve çobandan. Şükufe Hanım çobana [şöyle] demiş:

- Eğer ben böyle kız elbisesiyle seninle şehre gidersem o zaman seni de beni de rahatsız ederler. Hem de beni senin elinden alırlar. Sen gel kendi elbiseni bana ver ben giyineyim. Bir tane de koyun karnı ver başıma takayım keloğlanmış desinler.

Çoban kabul etmiş kendi elbisesini çıkartarak Şükufe'ye vermiş. Şükufe Hanım başına koyunkarnı takarak fazlasıyla kele benzemiş. Bu çoban padişahın çobanymış. Akşam Şükufe Hanım çobanla birlikte eve gelmiş. Padişahın karısı çobanın yanında kel bir oğlan çocuğu görünce [ona] sormuş:

- Çoban, bu kim?

Çoban [şöyle] demiş:

- Hanımım, bu benim akrabamdır. Öyle gelirken yolda rastladım eve getirdim. Buna da bir iş verin çalışsın.

Hanım bakmış ki bu çok güzel bir oğlanmış. Ne yazık ki kelmiş. Velhasıl, başınızı ağrıtmayayım bizim bu keli kazlara çoban yapmışlar. Kel, her gün padişahın kazlarını sarayın arkasında olan büyük bağda otlatıyormuş. Bu bağın ortasında bir havuz varmış. Kazlar bu havuzda yıkanırılmış. Şükufe Hanım da sıcak olduğu zamanlarda bu havuza girip yıkanıyormuş. Bu şekilde Şükufe Hanımın günleri geçiyormuş. Şükufe Hanım burada kaz otlatmakta olsun. Sana kimden bahsedeyim, bizim padişahın oğlundan. Padişahın genç bir oğlu varmış. Bu oğlan her gün pencereden bağı seyrediyormuş. O anda Şükufe Hanım da havuzda yıkanıyormuş. Padişahın oğlu aniden havuzda güzel bir kızın yıkandığını görmüş, az kalsın aklı başından gidecekmış. Kendi kendine bu güzel kız nereden geldi, demiş. Kız çıkıp nereye gidecek diye [kızı] izlemiş. Oğlan bakmış ki kız yıkanıp elbisesini giyinmiş,

kaz otlatmaya gitmiş. Padişahın oğlu bu kızın, kazları otlatan kel olduğunu anlamış. O anda parmağını ısırması düşünmeye başlamış. Annesi oğlunu yemek yemeye çağırmış. Padişahın oğlu gelmemiş. Sonunda annesi kendi kendine [şöyle] demiş:

- Aman! Başıma gelenler, oğlum hastalanıp aç kaldı.

Kızını göndermiş, git kardeşini getir yemek yesin diye. Kız gitmiş, ne kadar uğraşmışsa da oğlan gelmemiş. Bakmış ki oğlan başını ellerinin içine koymuş kara kara düşünüyor. Demiş ki, ben yemek yemeyeceğim, iştahım yok. Neyse, başınızı fazla ağrıtmayayım, ne yapmışlarsa da oğlan gelmemiş. O öyle odada kalıp kel çobanın derdini çekiyormuş. Bu kel çobanı padişahın ailesinin hepsi çok seviyormuş. Hiç kimse onun kalbini kırmak istemiyormuş. Herkes yazık kel yetim çocuktur onun kalbini kırmayalım günahdır, diyormuş. Böylelikle akşam olmuş kel çoban gelmiş. Padişahın karısı kendi kendine [şöyle] demiş:

- Bak bu iyi oldu, ben bu kel çocukla oğluma yemek göndereyim belki bu yetimin hatırına yer. Yoksa çocuk açlıktan ölecek.

Tepsiye çeşitli yemekler koymuş, keloğlana demiş:

- Al bunu götür şehzade yesin.

Ne yazık ki kel çocuğun hiçbir şeyden haberi yokmuş. Tepsiyi eline alıp oğlanın odasına gitmiş. Öyle ki, oğlan kelin geldiğini görünce hemen yerinden fırlayarak tepsiyi masanın üzerine koymuş. Sonra kapıyı kapatıp kele [şöyle] demiş:

- Elbiselerini çıkart, kız elbisesi giyin.

Oğlan önceden kız elbisesi hazırlamış. Şükufe Hanım korkuya kapılarak [şöyle] demiş:

- Ağa, ben erkeğim kız değilim.

Padişahın oğlu [ona] demiş:

- Hiç kıvrıma olanların hepsini biliyorum. Havuzda yıkanırken kendi gözlerimle gördüm.

Şükufe Hanım bakmış ki saklamanın bir anlamı yok. Kalkmış padişahın oğlunun hazırladığı ipek elbiseyi giyinmiş. Aynanın karşısında kendini biraz düzeltmiş. Öyle ki Şükufe Hanımın güzelliği bire on artmış. İki birlikte oturup yemeklerini yemeğe başlamışlar. Oğlan [ona] demiş:

- Sen benim nikâhlı karım olacaksın.

Kız [şöyle] demiş:

- İki şartım var, kabul edersen karın olurum.

Oğlan [ona] demiş:

- Söyle bakalım şartların nedir?

şükufe Hanım [şöyle] demiş:

- Birincisi, saraya yabancı bir adam gelir gece de kalırsa bana haber ver. İkincisi, gece eve gelmezsen önceden bana söyle, kapıyı kapatıp rahat uyuyayım.

Oğlan şartları kabul etmiş. Bunlar kendi sohbetlerinde olsunlar. Sana kimden haber vereyim, oğlanın annesinden.

Oğlanın annesi bakmış ki kel çocuk gitmiş, gelmemiş. Yüreğine korku düşmüş [kendi kendine] demiş:

- Galiba oğlum sinirlenip kel çocuğu öldürdü.

Korkarak gelip pencereden bakmış. Oğlunun yanında güzel bir kadın görmüş. Yeme içme bu kızın güzel yüzünü seyret. Kendi kızı bu kızın eline su dökemezmiş. Ama bu kız kele benziyormuş. Ne kadar göz gezdirdiyse de keli görememiş. Kendi kendine [şöyle] demiş:

- Peki, yazık bu kele ne oldu?

Hemen hizmetçilerini çağırıp sormuş; buraya gelen kızı gördünüz mü? Hizmetçiler demişler ki; biz görmedik. Kadın, hiç kimsenin haberi olmadan bu kız nereden, nasıl geldi diye çok şaşırmış.

Velhasıl, başınızı fazla ağrıtmayayım. Kadın kızını da çağırımış. Pencereden oğlanla şükufe Hanımı seyrediyorlarmış.

Padişahın kızı [şöyle] demiş:

- Anne, bu kız kele çok benziyor, görüyor musun? Ama kel nerede bu kız nerede.

Sonunda padişahın oğlu çıkıp annesini çağırarak [şöyle] demiş:

- Anne, bu kız o keloğlandır. Bu, keloğlan kıyafetiyle gelip bize çoban olmuş. Bugün havuzda yıkanırken gördüm ona âşık oldum. O andan sonra boğazımdan hiçbir şey geçmedi. şimdi ben bu kızı alıyorum. Git babama da haber ver.

Evet, annesi gidip padişaha haber vermiş. Padişah [ona] demiş:

- Ey kadın, peki insanlar bu kız buraya nereden geldi, kimdir demezler mi?

Epey konuştuktan sonra padişah oğlunu çağırıp öğüt vermiş: Çok demiş az iřitmiř¹⁰⁸.

Sonunda oğlan [şöyle] demiş:

- Baba, ben bu kıza âşık oldum. Eğer onu bana almazsanız kendimi öldüreçeğim.

¹⁰⁸ ... çox dedi, ... az eşitdi: Azərbaycan Türkçesi nağıllarında çok kullanılan bir formel unsurdur. "Durmadan konuştu, karşı tarafa söz hakkı tanımadı" manasına gelmektedir.

Padişah bakmış ki bu böyle giderse oğlu kendini mahvedecek. Bundan dolayı padişah kırk gün kırk gece düğün yapmış. Şükufe Hanımı oğluna almış.

Şükufe Hanımın günleri çok iyi geçiyormuş. Aylar geçmiş, günler geçmiş. Şükufe Hanım hamile kalmış. Evet, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz saniye geçmiş. Şükufe Hanım doğum yapmış. Güzel bir oğlan çocuğu doğurmuş. Çocuğun ismini Melik Ahmet koymuşlar.

Aylar geçmiş günler geçmiş Melik Ahmet yavaş yavaş büyümüş. Padişah, torunu Melik Ahmet'i çok seviyormuş. Her gün sabahları dışarıya çıkmadan önce Melik Ahmet'i huzuruna getiriyorlarmış. Melik Ahmet'i görmeden çay içip yemek yemezmiş. Bu şekilde Melik Ahmet dört yaşına gelmiş. Bunlar burada yaşamaya devam etsinler. Size kimden haber vereyim Şükufe Hanımın babasından.

Öyle ki, çoban Şükufe Hanımın babasını sopayla döverek kovalamış. Bu adam uzaklaştıktan sonra kendi kendine düşünmüş; ben ne yapayım kızın sevgisi kalbimi parçalıyor ne olursa olsun gidip kızımı almalıyım demiş. Sonunda derviş elbisesini giyiniş şehir şehir gezerek kızını bulmayı düşünmüş. Bu şekilde bu adam derviş elbisesini giyiniş şehir şehir gezerek dervişlik yapıyormuş. Sonunda Şükufe Hanımın olduğu şehre gelmiş. Şehirde kaside söyleyerek geziyormuş. Birkaç gün kaside söyleyerek gelmiş padişahın sarayına varmış. Sarayın önünde bekleyip güzel bir kaside söylemiş. Bu kaside padişahın hoşuna gitmiş. Dervişini içeriye çağırttırmış. Derviş padişahın huzurunda da güzel sesiyle bir kaside okumuş. Padişah dervişe çokça bahşiş vermiş. Derviş durumu anlayarak padişahın rica etmiş: Kibleyi-âlem¹⁰⁹ sağ olsun, müsaade et bu gece sizin sarayda uyuyayım çünkü şehirde kalacak yerim yok.

Padişah dervişin sarayda kalmasına müsaade etmiş. Derviş gece hizmetçileriyle sarayda kalmış. İşin talihsizliğinden Şükufe Hanımın kocası arkadaşlarıyla bu gece misafirliğe gitmiş. Ama Şükufe'ye gece gelmeyeceğini haber vermesi gerektiğini aklından çıkarmış. Gece bir süre böyle geçmiş. Derviş saray hizmetçilerinin yanına gelerek sormuş:

- Buralarda şu boylarda bir kız var mı yok mu?

Hizmetçiler demişler ki; var.

Derviş [onlara] sormuş:

¹⁰⁹ Kible-i âlem (dünyanın kiblesi) : Şark (doğu) hükümdarları hakkında kullanılan bir deyim. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, DEVELLİOĞLU Ferit, 26. Baskı Aydın Kitabevi Yayınları, ANKARA/2010)

- O kız nereden, nasıl gelmiş?

Hizmetçiler [şöyle] demiş:

- Vallahi, nasıl geldiğini, nereden geldiğini bilmiyoruz. Ancak öyle bir gün gördük ki düğün yapıldı, kız padişahın oğluna aldılar.

Evet, böylelikle gece yarısı olmuş. Horozlar hep bir ağızdan ötmeye başlamışlar. Derviş sessizce kızın odasına gelmiş. İçeriye girince kızın kendi tahtının üzerinde uyuduğunu görmüş. Derviş cebinden yavaşça bıçağı çıkarıp Melik Ahmet'in üzerine gelmiş. Çocuğun kafasını kesmiş. Kanlı bıçağı Şükufe Hanımın cebine koymuş. Adam sessizce evden çıkıp hizmetçilerin yanına gelmiş. Kendini uykuya verip horlamaya başlamış. Böylelikle sabah olmuş derviş çıkıp gitmiş.

Padişah uykudan kalkıp elini yüzünü yıkamış Melik Ahmet'i beklemiş. Epey beklemiş ama Melik Ahmet gelmemiş. Sonunda Melik Ahmet'in arkasından adam göndermiş. Bu adam Melik Ahmet'in arkasından gitmekte olsun. Sana kimden haber vereyim, Şükufe Hanımdan. Bu şekilde sabah olmuş. Şükufe Hanım bakmış ki daha kocası gelmemiş. Kalkıp giyinerek oğlunun yanına gelmiş. Melik Ahmet'in kafasının kesilmiş olduğunu görmüş. Şükufe Hanım donup kalmış ne yapacağını bilememiş. Ne yazık ki cebinde kanlı bıçağın olduğunu anlamamış. Kızın vücudu yaprak gibi titriyormuş. O anda padişahın gönderdiği adam gelerek [şöyle] demiş:

- Padişah diyor ki Melik Ahmet'i göndersin.

Ne yazık ki Şükufe Hanım ne diyeceğini bilememiş. Çaresiz kalarak [ona] demiş:

- Git padişaha Melik Ahmet hala uyuyormuş de.

Evet, padişah epey bekledikten sonra kendisi gelmiş. Padişah Melik Ahmet'in tahtının yanına torununu görmek için gelmiş. Bakmış ki torununun kafası kesilmiş. Çok üzülmüş, sinirlenmiş az kalsın aklı başından gidiyormuş. Şükufe Hanım hüngür hüngür ağlıyormuş. Gözyaşı sel gibi yanağından akıp yere dökülüyormuş.

Padişah [şöyle] demiş:

- Gece sarayda kim vardı?

Hizmetçiler [ona] demişler:

- Kibleyi-âlem sağ olsun, gece sarayda dervişten başka hiç kimse yoktu.

Evet, padişah emir vermiş. Şehre adam göndermiş hemen dervişi bulup getirmişler.

Padişah sinirlenerek [şöyle] demiş:

- Ey lânetli derviş, bu gece dünyada en çok sevdiğim [kişinin] torunumun kafasını kesmişler. Söyle bakalım ne biliyorsun? Yoksa şimdi kafanı gövdenden ayıracağım.

Derviş saygıyla başını eğerek [şöyle] demiş:

- Padişahım sağ olsun, müsaade edin ben sizin torununuzu öldüreni bulayım.

Padişah izin vermiş. Derviş yalandan bir o tarafa bir bu tarafa gidip ellerini yukarı kaldırarak sanki Allah ile konuşuyormuş gibi yapmış. Yazık, Şükufe Hanım babasını derviş elbisesinde tanımamış. Derviş [şöyle] demiş:

- Kibleyi-âlem sağ olsun. Gaipten ses geliyor, kimin cebinden kanlı bıçak çıkarsa çocuğu o öldürmüştür.

Evet, cepleri aramışlar. Şükufe Hanımın cebinden kanlı bıçak çıkmış. Yazık Şükufe Hanım ölü gibi bembeyaz olmuş, boğazı kurumuş, dili tutulmuş konuşamamış.

Padişah dervişi hoşnut ederek göndermiş. Sonra Şükufe Hanıma yaklaşarak [şöyle] demiş:

- Ey lânetli, sen benim sevgili torunumun kafasını neden kestin?

Yazık Şükufe titriyormuş. Bir söz söylemeye dili varmamış, boğazı kurumuş.

Padişah Melik Ahmet'in cesedini de Şükufe Hanımın kucağına vererek [şöyle] emretmiş:

- Götürün bu lânetlenmiş, kırk arşın derenin dibine atın.

Sonra yüzünü Şükufe Hanıma çevirerek [şöyle] demiş:

- Git lanetli, senin cezan budur.

Evet, Şükufe Hanımı götürüp kırk arşın derenin dibine atmışlar. Şükufe Hanımın o gül gibi vücudu yaralanmış. Derenin dibinde hareketsiz kalmış. Kafası kesilmiş oğlu da yanındaymış. Yazık inliyormuş. Bunlar burada inlemekte olsunlar. Sana kimden haber vereyim, bir çift güvercinden. Öyle ki, Şükufe Hanım yaralı, çaresiz dereye inliyormuş. O anda bir çift güvercin uçarak gelip derenin içinde bir taşın üzerine konmuşlar. Güvercinler dile gelerek konuşmuşlar. Biri [şöyle] demiş:

- Abla, biliyor musun bu kim?

Diğeri [ona] demiş:

- Yok bilmiyorum.

Güvercin tekrar [şöyle] demiş:

- Bu Şükufe Hanımdır, o da bunun oğludur. Gece Şükufe'nin babası derviş kıyafetiyle gelip bu çocuğun kafasını kesmiş. Sonra da kanlı bıçağı kızcağızın cebine koymuş. Sonunda bıçak onun cebinden çıkınca demişler ki çocuğu bu öldürmüş. Şimdi görüyor musun bu kızcağızın başına neler getirmişler?

Diğer güvercin [ona] demiş:

- Abla, Şimdi bu kızıcağızın çaresi yok mu?

Ablası [Şöyle] demiş:

- Neden olmasın! Eğer Şimdi biz Hz. Süleyman aşkına diyip uçarken bir kanat ırparsak düŐen tüyü de Şükufe Hanım alıp yaralarına sürerse ikisi de iyileŐir. Ey Şükufe Hanım haberin olsun ve bil, kanadı yaralarına sürdkten sonra cebine koy. O kanat, Süleyman Peygamberin yüzüğünün nakŐına iŐlenmiŐtir. Kanat sende olduktan sonra sen bütün hayvanların ve kuşların padişahı olacaksın.

Güvercinler uçup giderken Hz. Süleyman aşkına diyerek bir kanat ırpımıŐlar. Şükufe Hanım tüyü yaralarına sürm sapasağlam olmuş. Oğlunun boğazına sürm ocuk hapşırarak ayağa kalkmış.

Şükufe Hanım, oğlu Melik Ahmet'in elinden tutup dereden yukarıya doğru çıkmış. Bir de ne görsün, bir sürü her türde çöl hayvanı. Ne bileyim; aslan, kaplan, ayı, tilki, kurt başınızı ağrıtmayayım her türlü hayvan geliyormuş. Gökyüzü bulut gibi kuŐlarla dolmuş. KarakuŐtan tut baykuşa, bülbüle kadar varmış. Bunların hepsi gelip, anne ve çocuğun dört tarafına toplanımıŐlar. Hepsi başlarını eğererek [Şöyle] demişler:

- Hanım, biz sizin için ne yapabiliriz?

Şükufe Hanım [onlara] demiş:

- Şimdi padişahın evinden beş altı ağaç aralıklarla bir ev dikin.

Hemen hayvanlar taş taŐımıŐlar. Tilkinin ustalığıyla sağlam bir ev dikmiŐler. Sonra aylar ormandan çeşitli ağaçlar getirip evin önüne ekmiŐler. Evin n büyük bir orman gibi olmuş. Her çeşit meyve varmış. Bülbüller bu ağaçlarda yuva yapımıŐlar. Őakıyor, Őarkı sylyorlarmıŐ. Burası tam anlamıyla cennete benziyormuŐ. Şükufe Hanım burada Melik Ahmet'le huzur içinde yaŐıyormuŐ. Melik Ahmet her gün aylara, aslanlara binip bir o tarafa bir bu tarafa gidiyormuş. Sabahtan akşama kadar hayvanlarla oynuyormuŐ. Burada bunlar yaŐamakta olsunlar. Sana kimden haber vereyim, bizim padiŐahtan. Bu padişahın oğlunun, Melik Ahmet'in dedesinin bir atı varmış. Bu ata oğlundan başka hiç kimse binemiyormuŐ. Bir gün nasıl olduysa bu at kaçıp Şükufe Hanım gile doğru gelmiş. Melik Ahmet atı görünce sevinmiş çünkü böyle hayvan burada yokmuş. Melik Ahmet ata binmek için atın yanına gelmiş. At [Melik Ahmet'e] tekme atmak istemiş. Melik Ahmet iki parmağını sıkmıŐ ata nasıl tokat attıysa at dimdik durmuş. Gzn sevdiğim Melik Ahmet hemen ata binmiş bir o başa bir bu başa koşturmaya başlamış. Padişaha at katı diye haber gelmiş. Beş altı ağaç aralıklı bir yerde bir ocuk binmiş sürüyor demişler.

Padişah sinirlenmiş. Hemen sarayın penceresinden bakmış. Görmüş ki gerçekten de çocuk ata binmiş bir o başa bir bu başa koşturuyor. At tamamen kan ter içinde kalmış. Padişah öfkelenmiş hemen çocuğu öldürmek için yüz atlı göndermiş. Evet, atlılar Şükufe Hanımın evine doğru hücum etmişler. Şükufe Hanım ordunun geldiğini görünce hemen hayvanlara emir vermiş. Aslan, kaplan hepsi ordunun üzerine yürümüşler orduları da atları da güzelce yemişler. Padişah bunu görünce daha da sinirlenmiş o anda sekiz yüz atlı göndererek [şöyle] demiş:

- Hemen orayı darmadağın edin.

Evet, hayvanlar aşağıdan kuşlar yukarıdan sekiz yüz atlıyı öyle bir hâle getirmişler ki hareket edecek güçleri bile kalmamış. Padişah bakmış ki olmuyor artık ordu göndermemiş. Padişah [onlara] size misafir geliyorum diye haber göndermiş. Şükufe Hanım gelsin demiş. Evet, padişah misafir gelmiş. Biraz yaklaşmış bakmış ki her taraf aslan, kaplan, ayı, tilki, daha ne diyeyim pek çok hayvanla doluymuş.

Padişah bunları görünce korkudan dizleri tir tir titremiş. Şükufe Hanım hayvanlara padişaha dokunmayın diye işaret etmiş. Hayvanların hepsi sessizce oturmuşlar. Sadece bir işaret beklemişler. Şükufe Hanım göz kırparak bile işaret etse [hayvanlar] padişahı havada yutarlarmış.

Padişahın ağaçlara, meyvelere bakınca ağzının suyu akmış. Şükufe Hanım padişahı içeri almış konuşmuşlar.

Şükufe Hanım [şöyle] demiş:

- Eğer benim üzerime ordu gönderirsen hepsini öldüreceğim. Göndermezsen benim seninle bir işim yok.

Padişah [ona] demiş:

- Bundan sonra savaş yok.

Padişah bakmış ki Şükufe Hanım kendi gelinine benziyor. Ancak ne diyebilirdi ki çünkü onların ölmesini kendisi istemişti. Öyle ki, padişah gitmek için kalkmış. Şükufe Hanım maymunlarına işaret etmiş padişahın cebine üç tane armut koymuşlar. Şükufe Hanım padişaha [şöyle] demiş:

- Armut çalmışsın. Hiç utanmıyor musun? Bana söyleseydin ne kadar istiyorsan verirdim.

Padişah; ben armut çalmadım diye yemin etmiş. Şükufe Hanım armutları padişahın cebinden çıkararak [şöyle] demiş:

- Peki, bu nedir? Utanmaz adamın tekisin.

Padişah korkmuş, şimdi hayvanlara işaret edecek onun ocağını söndürecekler diye. Kıpırmızı olmuş benim haberim yok diye yemin etmiş. Şükufe Hanım [şöyle] demiş:

- Ben maymunlara söyledim, senin cebine armut koydular. Şimdi armutları senin cebinden çıkardım. Ben şimdi sana hırsız diyebilir miyim diyemez miyim?

Padişah [ona] demiş:

- Hayır, ben armut çalmadım ki. Benim haberim yoktu bana nasıl hırsız dersin.

Şükufe Hanım [şöyle] demiş:

- Peki, gelininin cebinden kanlı bıçak çıkınca neden torunumu sen öldürdün dedin? Hiç bir anne evladını öldürür mü?

Padişah parmağını ısırması anlamış ki bu gelinidir. Melik Ahmet'i kucağına alıp bir o yanağından bir bu yanağından doyana kadar öpmüş. Şükufe Hanımdan özür dilemiş [ona] demiş:

- İnanmadım, yanlış yaptım. Beni affet.

Şükufe Hanım [şöyle] demiş:

- O derviş vardı ya benim babamdı. Beni almak istiyordu. Ben onun elinden kaçıp sana çoban oldum. Sonunda da babam derviş elbisesiyle gelip çocuğun kafasını kesti. Bıçağı benim cebime koydu. Bu olayı bana güvercin anlattı.

Padişah olayın nasıl olduğunu anlamış. Yaptığı şeylerden pişman olmuş. Şükufe Hanım [ona] demiş:

- Hemen şimdi dervişi bulmamız lazım.

Padişah tüm şehirlere adam yollamış. Bir hafta geçmiş hâlâ derviştten haber yokmuş.

Şükufe Hanım padişaha [şöyle] demiş:

- Şimdi sen bekle ben bulurum.

Hayvanlara emir vermiş; şu boyda, bu yerde derviş var. Hemen onu bulup buraya getirmelisiniz, demiş. Hayvanlar yerden, kuşlar havadan hemen dervişi bulup Şükufe Hanımın huzuruna getirmişler. Şükufe Hanım babasını parça parça doğrayıp hayvanların önüne atsınlar diye emir vermiş. Padişah Şükufe Hanımın alnından öperek aferin demiş.

Şükufe Hanım [kocasına] demiş:

- Ben seninle anlaşmamış mıydım saraya yeni gelen olursa haber ver. Gece eve gelmezsen bana haber ver diye. Eğer sen bunları bana haber verseydin böyle olmazdı.

Kocası çocuk gibi ağlamış. Diz çökerek [şöyle] demiş:

- Anlamadım, bir hatadır yaptım. Bir daha senin sözünden ölene kadar çıkmayacağım.

Evet, başınızı ağrıtmayayım. Yeniden bunlara düğün yapmışlar. Şükufe Hanım babasını dövüp kovalayan çobanını çağırıp, ona epey mal mülk verdi ve onu azat etti. Sonra hayvanların hepsini serbest bırakmış. Hayvanlar anıra anıra, kuşlar da cıvıldaarak dağılıp gitmişler.

Bunlar yemişler, içmişler amaçlarına ulaşmışlar. Sen sağ ben selamet. Sen yüz yaşa, ben iki elli, hangisi çoksa senin olsun¹¹⁰.

¹¹⁰ "Bunlar yedilər, içdilər, mətləblərinə çatdılar. Sən sağ, mən salamat. Sən yüz yaşa, mən iki əlli; hansı çoxdu sən götür."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORİJİNAL MASAL METİNLERİ

3.1. Üçbiğ Kosa

Belə rəvayət edirlər ki, keçmişdə bir padşah varıdı. Bu padşahın üç oğlu, bir də üç qızı varıdı. Kiçik oğlunun adı Şəmil idi. Bir gün padşah azarlayır, ölüm döşəyinə düşür. Oğlanlarını yanına çağırır deyir.

-Oğlanlarım, mənim sizə iki vəsiyyətim var. Biri budu ki, mən öləndən sonra üç gün mənim qəbrimi qoruyun. Birinci gün böyük oğlum, ikinci gün ortancıl oğlum, üçüncü gün balaca oğlum qəbrimin üstündə qarovul çəksin. İkincisi də budu ki, mənim elçi daşımın üstündə hər kim oturub qızımı istəsə, verərsiniz ona.

Oğlanları əllərini gözlərinin üstə qoydular.

Bir neçə gündən sonra padşahın xəstəliyi şiddətlənib ölüm şərbətini içdi. Oğulları aparıb atalarını basdırıb evə qayıtdılar. Axşam padşahın balaca oğlu dedi:

-Atamızın vəsiyyətinə əməl etməliyik, böyük qardaş, bu gün sənin növbəti. Get atamızın qəbrini qoru. Böyük qardaş cəld yara-əsbabını geyinib, atına minib qəbiristanlığa tərəf yola düşdü.

Böyük qardaş gedəndən sonra kiçik qardaş öz yaraq-paltarını geyib, onun dalınca getdi ki, görsün qardaşı atasının qəbrini doğrudan da qoruyacaq, yoxsa yatacaq. Bu da atını sürüb getdi, ancaq böyük qardaşını uzaqdan pusurdu.

Bir də gördü ki, qardaşı qəbrin üstündə bir saat dayanıb, sonra gedib kənardə bir samanlı çardağa çıxıb yatdı. Bunu görən balaca qardaş gəlib atasının qəbrinin üstündə qarovul çəkməyə başladı. Gecənin yarısı olmuşdu, bir də gördü ki, uzaqdan bir atlı gəlir. Başdan ayağa qədər qırmızı paltar geymiş, qırmızı yaraq taxıb, qırmızı ata minmişdi. Atın ağzından qırmızı alov çıxır-çıxır gəlir. Gəlib qəbrinin üstündə oğlanı görən kimi, qılınc çəkib həmlə elədi. Padşahın oğlu bunu görüb, cəld öz qılıncını sivrilib elə çaldı ki, atının başı yerə düşdü. O saat oğlanın yarağını soyundurub, atıynan bərabər bir yerdə saxladı. Dan yeri ağarmağa başlayanda bunları

da götürüb evə getdi. Atı bir yerə bağladı, yarağı da evlərində gizlədib yatdı. Səhər açıldı, bir də gördülər ki, qardaşları gəlir. O biri qardaşlar soruşdular:

-Nə gördün? Nə eşitdin?

Böyük qardaş cavab verdi ki, heç bir şey görmədim.

Qardaşlar hərə öz işinə getdilər. Yenə axşam oldu, bu gecə də ortancıl qardaş qəbrin üstünə getdi. Bu gedəndən bir az sonra yenə balaca qardaş yenə öz atını minib ortancıl qardaşının dalısınca getdi. Bir qədər sonra gördü ki, bu da böyük qardaşı kimi, bir az dayanandan sonra gedib samanlı çardaqda yatdı. Yenə balaca oğlan gəlib atasının qəbri üstündə dayandı. Gecənin yarısı gördü ki, uzaqdan bir atlı gəlir. Yaşıl paltar, yaşıl yaraq geyinmiş, bir yaşıl at da minmiş. Atın ağzından bir yaşıl alov çıxır-çıxa gəlir. Gəlib qəbrin üstünə çatdıqda oğlanı görüb qılıncını sivirdi, oğlana həmlə elədi. Padşahın oğlu buna aman verməyib, onu da öldürdü. Oğlan düşmənin atını tövləyə çəkdi, yaraq-paltarını da evlərin birində gizlətdi.

Tezdən ortancıl qardaş da gözlərini ova-ova gəldi, bundan soruşdu ki, qardaş, nə gördün. Bu da böyük qardaş verən cavabı verdi. Üçüncü gün balaca qardaş dedi:

-İndi mənim növbətimdi.

Axşam bu da o biri qardaşlar kimi, yaraq-paltarını geyinib getdi atasının qəbri üstündə durdu. Bir də gördü ki, uzaqdan bir sarı atlı, sarı paltar, sarı yaraq taxmış, atın ağzından sarı alov çıxan bir adam gəlir. Gəlib qəbrin üstündə oğlanı görən kimi qılıncını çəkib buna həmlə elədi. Padşahın oğlu da o saat qılıncını çıxarıb bir-birlərinə həmlə elədilər. Bir az vuruşduqdan sonra padşahın oğlu da o saat qılıncını çıxarıb bir-birlərinə həmlə elədilər. Bir az vuruşduqdan sonra padşahın oğlu bunu da öldürdü. Paltarını, yarağını, atını götürüb səhər tezdən gəlib atı o biri atların, paltarı paltarların və yarağı da yaraqların yanına qoydu. Səhər gün çıxan vaxt qardaşlar durub gördülər ki, balaca qardaşları Şəmil gəlibdi. Soruşdular ki, qardaş nə gördün? Nə eşitdin? Balaca qardaş da cavab verdi ki, heç nə görmədim, heç nə eşitmədim.

Beləliklə, bir neçə zaman keçdi. Bir gün günorta vaxtı padşahın balaca oğlu bazardan evə qayıdanda gördü ki, elçi daşının üstündə yekə quş oturub. Oğlan quşdan soruşdu:

-Nə istəyirsən?

Quş dedi:

-Allahın əmri, atanın vəsiyyətiylə sənə böyük bacını istəyirəm.

Şəmil o saat bacısını gətirib quşa verdi. Quş qızı götürüb getdi.

Axşam qardaşları gəlib bacılarını görmədikdə soruşdular:

-Böyük bacımız hanı?

Balaca qardaş dedi:

-Atamızın vəsiyyətinə görə elçi daşının üstündə bir quş oturmuşdu, böyük bacımızı istədi, mən də verdim quş götürüb getdi.

İki qardaşın acığı tutub ona dedilər:

-Bundan sonra sən evdən bayıra çıxmayıb, bacımızın yerində işlərsən.

O gündən sonra Şəmil evdən bayıra çıxa bilmədi. Bacısının yerinə işləməyə başladı.

O biri qardaşlar isə səhər bazara, axşam evə gəlirdilər. Bir gün yenə Şəmil gördü ki, elçi daşının üstündə bir ilan oturub. Oğlan soruşdu:

-İlan qardaş, nə istəyirsən?

İlan cavab verib dedi:

-Mən ilanlar padşahıyam, adıma Şahmar deyərlər. Allahın əmri, atanın vəsiyyətindən ortancıl bacını istəyirəm.

Oğlan o saat ortancıl bacısını gətirib ilana verdi. İlan da götürüb getdi. Axşam qardaşları evə gəlib ortancıl bacılarını görməyib soruşdular:

-Bəs bacımız hanı?

Şəmil cavab verdi:

-Atamızın vəsiyyətinə görə verdim ilana.

Yenə oğlana açıqlanıb dedilər:

-Sən dəli olmusan nədi! Bundan sonra hər iki bacımızın yerinə işləyəcəksən.

Şəmil evdə qalıb hər iki bacının işini görürdü. O biri qardaşları da səhərdən bazara gedib, axşam evə gəlirdilər.

Bir gün yenə böyük qardaşı bazara getmişdi, balaca qardaş gördü ki, elçi daşının üstündə bir aslan oturub. Oğlan soruşdu:

-Aslan qardaş, nə istəyirsən?

Aslan cavab verdi:

-Allahın əmri, atanızın vəsiyyətiyənin kiçik bacını istəyirəm.

Yenə axşam qardaşları gəlib bacılarını görmədikdə soruşdular:

-Bəs balaca bacımız hanı?

Oğlan dedi:

-Bir dənə aslan gəlib elçi daşının üstündə əyləşib Allahın əmri, atamızın vəsiyyətiyənin kiçik bacımızı istədi, mən də verdim.

Yenə oğlana acıqlanıb dedilər:

-Bundan sonra hər üç bacımızın işini sən görməlisən.

O gündən sonra balaca qardaş evdə qalıb qardaşlarının yeməyini hazırlayıb, ev-eşiyini təmizləyirdi. Bir neçə ay bu cür dolandılar. İndi sizə xəbər verim Feyruz bəydən.

Feyruz bəy bu şəhərin ən böyük bəylərindən biri idi. Bunun gözünün ağı-qarası üç gözəl qızı varıdı. Bu qızları çox bəylər, xan zadələr istəyirdi, ancaq Feyruz bəy heç birisinə verə bilmirdi. Çünki birisinə versə, o biriləri bundan inciyərdi. Ona görə şəhərin kənarında bir böyük xəndək qazdırıb, içini suynan doldurdu, qızları xəndəyin o biri qırağına qoyub dedi:

-Hər kim atını xəndəyin bu qırağından o biri qırağına sıçratsa, qız onundu.

Bütün şəhərdə olan bəylərin, xan zadələrin oğlanları atlanıb xəndəyin qırağında at çapmağa başladılar. Heç kim atını xəndəyin o biri qırağına sıçrada bilmədi. Bu tərəfdən padşahın iki böyük oğlu da hərəsi beş yüz tükənlik at alıb xəndəyin qırağına getməyə hazırlanırdılar. Şəmil nə qədər yalvardı ki, mənə də aparın, tamaşa eləyim, qoymadılar ki, sənə yerin deyil, at ayağı altında qalıb ölərsən. Nə qədər yalvardı mümkün olmadı. İki böyük qardaş atlanıb getdilər. Bunlar gedəndən sonra Şəmil durub tövləyə getdi. Atasının qəbri üstündən birinci gecə gətirdiyi qırmızı atı çıxartdı. Ata tumar verdikdən sonra evdən qırmızı paltar, bir də qırmızı yarağı götürüb ata süvar olub yel kimi getdi

Xəndəyin qırağındakı adamlar gördülər ki, yuxarıdan bir atlı gəlir ki, atın ağzından qırmızı alov çıxır. Atın ayağı yerə dəymir. Hamı qırağa çəkilib Şəmilə yol verdi. Şəmil gəlib xəndəyin qırağına çatdı, atını bir aşağı, bir yuxarı çapıb elə sıçratdı ki, qırx addım da xəndəkdən o yana düşdü. Bir də atı qaytarıb, böyük qızı götürüb bir dəqiqədə gözdən itdi.

Bu işə camaatın hamısının ağzı açılı qalmışdı. Oğlan evə çatan kimi, cəld paltar, yarağı soyunub hərəsini öz yerinə qoydu, qızı da evlərin birində gizlədib, ev işlərinə başladı. Axşam oldu, qardaşları bikiyə gəldilər. Şəmil soruşdu:

-Qardaşlar, gördüyünüzdən mənə də söyləyin görüm nə təhər oldu, qızı kim apardı?

Böyük qardaş dedi:

-Bir qırmızı atlı gəlib qızı da apardı, ancaq gərək sabah adama min tükənlik at ala.

Səhər tezdən yenə iki qardaş bazara getməyə hazırlandı. Şəmil nə qədər yalvardı ki, mənə də aparın tamaşa eləyim, aparmadılar. Özləri çıxıb getdilər. Bunlar gedəndən

bir az sonra yenə Şəmil durub tövləyə getdi. İkinci gecə gətirdiyi yaşıl atı, yaşıl paltarı, yaşıl yarağı geyib, atın ağızından yaşıl alov çıxı-çıxa getdi. Xəndək qırağında olan camaat gördü ki, yuxarıdan bir atlı gəlir, təpədən dırnağa yaşıl geymiş, atının ağızından yaşıl alov çıxır. Oğlanın heybətindən hərə bir tərəfə dağıldı. Oğlan xəndək qırağına çatıb atını bir aşağı, bir yuxarı sürüb xəndəyi elə sıçradı ki, iyirmi addım da xəndəkdən o yana düşdü, cəld ortancıl qızı götürüb gözdən itdi. Xəndək qırağında olan bütün camaat əl çalıb, “halal olsun pəhləvan” - dedilər. Şəmil qızı evdəki qızın yanına apardı, paltarları, atı öz yerinə qoyub ev işlərinə məşğul oldu. Axşam oldu, iki qardaş kor-peşiman gəldilər. Şəmil soruşdu:

-Qardaşlar, nə gördünüz? Nə eşitdiniz? Mənə də söyləyin.

Qardaşları dedi:

-Nə olacaq, yenə bir yaşıl atlı gəlib qızı apardı. Bu gün də bir iş görə bilmədik. Əgər qismət olsa, sabah hərəminiz iki min tümənlik at ala. Bəlkə bir şey edə bildik.

Bunu deyib yatdılar. Səhər tezdən hər iki qardaş durub at tedarükünə başladılar. Yenə Şəmil yalvarmağa başladı ki, bu gün mənə də aparın, axırıncı gündü. Mən də tamaşa eləyim. Qardaşları buna acıqlanıb razı olmadılar, özləri getdilər. Bunlar gedəndən bir az sonra Şəmil atasının qəbri üstündən gətirdiyi sarı atı mindi, sarı paltarı, sarı yarağı geyinib uçar quş kimi getdi. Bir vaxt xəndək qırağında olan camaat gördü ki, yuxarıdan bir atlı gəlir. Atın ayağının gurultusundan qulaqları tutulur. Atın ağızından sarı alov çıxı-çıxa quş kimi uçar. Camaat dedi:

-Bəli, bu gün də qızı bu apardı.

Hamı durub oğlana baxırdı. Şəmil xəndəyin qırağına çatıb atını bir aşağı, bir yuxarı çapıb xəndəyi elə sıçradı ki, qırx addım xəndəkdən o yana düşdü. O saat Feyruz bəyin axırıncı qızını götürüb gözdən itdi. Xəndək qırağında olan camaat kor-peşiman dağılmağa başladı. Bunlarnan bərabər padşahın iki oğlu da iki min tümənə aldıkları atlarının quyruğundan tutub evə gəldilər. Yenə Şəmil qabaqlarına gəlib soruşdu:

-Qardaş, bu gün axırıncı gündü. Gördüklərinizdən mənə söyləyin. Deyin görüm bu qızı kim apardı?

Qardaşların qaş-qabaqlarından zəhər yağa-yağa cavab verdilər:

-Nə bilək hansı köpək oğlu apardı?!

Tay Şəmil bir söz deməyib, axşam yeməklərini yeyib yatdılar. Səhər tezdən iki qardaş bazara öz işlərinə getdilər. Balaca qardaş da ev işlərinə məşğul oldu. Beləliklə, səssiz-səmirsiz dolanmağa başladılar. Bir neçə gündən sonra Şəmil dedi:

-Qardaşlar, atamız öləndən sonra biz bilmirik ki, atamızdan nə qalmışdır. Durun evləri, tövlələri gəzək, görək nə var.

Qardaşlar razı oldular. Üçü də bir yerdə gəzməyə başladılar. Əvvəlcə tövləyə getdilər, tövlənin qapısını açan kimi gördülər ki, üç dənə at var, hərəsi bir rəngdədi. Bunu görən qardaşlar:

-Ax, atamızdan nə gözəl atlar qalıbmış?! - deyib içəri yüyürməyə başladılar. Şəmil onların döşlərindən dala itələyib:

-Atanızdan qalan atlar bunlar deyil, - deyib qapını bağladı. dedi: - Gəlin otaqları gəzək.

Yuxarı otaqlara çıxdılar. Otaqların birisinin qapısını açan kimi gördülər ki, hərəsi bir rəngdə üç dəst qəşəng yaraq çəngəldən asılmışdı. Bunu görən qardaşlar özlərini yaraqların üstünə saldılar ki, “ax, atamızdan nə gözəl yaraqlar qalıb?!” O saat Şəmil otağın qapısını bağlayıb, o biri otağın qapısını açdı. Gördülər ki, üç qız, bir-birindən gözəl, taxt üzərində oturmuşlar. Bunu görən iki qardaş “ax, atamızdan nə gözəl qızlar qalıbmış?! - deyib özlərini içəri soxdular. Şəmil qabaqlarını kəsib dedi:

-Dayanın!

Qardaşların ikisi də dayandı. Şəmil böyük qardaşına dedi:

-Qardaş, yadımdadırmı, atamızın birinci gecə qəbrini qorumağa gedəndə çıxıb samanlı çardaqda yatdın ha! O gecə mən o qırmızı atı, o qırmızı yarağı gətirmişəm. Atnan yarağan da bu qızı gətirmişəm. Al, bunlar sənindi.

Sonra üzünü ortancıl qardaşa tutub dedi:

-Sən də ikinci gecə gedib samanlı çardaqda yatdın bu yaşıl atı, yaşıl yarağı o gecə gətirmişəm. Bunlardan da bu qızı gətirmişəm. Al, bunlar da sənindi. Üçüncü gecə də öz növbətimdə bu sarı atı, sarı yarağı gətirmişəm. Bu yarağan, atnan da bu qızı gətirmişəm. Bunlar da mənimdi. Mənim arvadım evdən bayıra çıxmayacaq, çünki bu qızın Üçbiğ Kosa adında bir düşməni var ki, on ildi bu qıza aşıqdi. Əgər bu şərtimi qəbul eləsəniz, bunları sizə verəcəyəm, qəbul eləməsəniz, ikinizi də öldürəcəyəm, heç-zad verməyəcəyəm.

Qızlardan əl çəkmək istəməyən qardaşlar şərti qəbul elədilər. Hər iki qardaş öz arvadına tapşırırdı ki, Şəmilin arvadından göz-qulaq olsunlar, evdən eşiyə çıxmağa qoymasınlar, hər bir işi də özləri görsünlər.

Bu gündən sonra hər iki bacı silirdi, süpürürdü, bişirirdi, düşürürdü, balaca bacıyanan Şəmil yeyib-içib keyf edirdilər.

Bir gün bu iki bacının balaca bacıya acığı tutub həsəd apardılar. Öz aralarında dedilər ki, biz bunun qaravaşı deyilik ki, bu xanım kimi, əlini isti sudan soyuq suya vurmasın. Qoy bu gün də o işləsin. Bunu deyib balaca bacını çağırdılar ki, gəl evi süpür. Balaca qız da özündən böyük bacılarının sözündən çıxmayıb, evləri süpürüb zibilini apardı ki, tullasın, o gedən, qız bir də geri qayıtmadı. Bu biri bacıları nə qədər gəzdilərsə, qızı tapmadılar. Qız bir parça ət olub, elə bil pişik aparmışdı. Qızı gördüm deyən olmadı. İki bacı qorxularından bilmirdilər nə etsinlər. Axşam oldu, qardaşlar gəlib əhvalatı bildilər. O saat Şəmil qızın dalınca getdi. Səhər açılan vaxt aslanın evinə çatdı. Atdan düşüb qapını döydü. Aslan dedi:

-Bura o üç qardaşdan başqa heç kəs gəlməz. Gedin görün, əgər iki qardaşsa, başlarını gətirin, yox balaca qardaş Şəmidirsə, qızıl tabağa qoyub gətirin.

O saat gəlib qapını açıb gördülər ki, Şəmidir. Qızıl tabağa qoyub aslanın hüzuruna gətirdilər. Aslan bunu görəni kimi, qabağına gəlib, hər ikisi bir-biriynən görüşdülər. Oğlan cəld məsələni açıb söylədi, qızın yox olmağını bildirdi Aslan o saat dedi ki, qızı Üçbiğ Kosa aparıbdı. Şəmil gecə aslanın mənzilində qalıb, səhər tezdən birbaşa ilanın mənzilinə gəldi. Atdan düşüb qapını döydü. İlan dedi:

-Bura padşahın üç oğlundan başqa heç kəs gəlməz, gedin görün, əgər böyük qardaşdırsa, başlarını kəsin, yox əgər balaca qardaşdı, qızıl tabağa qoyub yanıma gətirin.

Gedib qapını açıb gördülər ki, balaca qardaşdı. O saat qızıl tabağa qoyub ilanın hüzuruna gətirdilər. Oğlan ilannan görüşdükdən sonra əhvalatı söyləyib, Üçbiğ Kosanın mənzilini soruşdu. İlan dedi:

-Tanıyıram. Sən bu gecə qal, səhərdən qoşun götürüb gedərik.

Oğlan dedi:

-Yox, mən tək getməliyəm.

İlan nə qədər elədisə, oğlanı yoldan döndərə bilmədi. Oğlan ilannan salamatlaşıb yol getməyə başladı. Axşamüstü quşun mənzilinə çatıb qapını döydü. Quş dedi:

-Bura bəni-adəmdən heç kəs gəlməz. Bu olsa-olsa, padşahın oğlanlarından olar. Gedin görün, əgər iki böyük qardaşdırsa, başlarını kəsin, yox balaca qardaşdırsa, qızıl tabağa qoyub yanıma gətirin.

O saat qapını açıb gördülər ki, padşahın balaca oğludu. Qızıl tabağa qoyub quşun hüzuruna apardılar. Oğlan quşnan görüşüb əhvalatı söyləyib, Üçbiğ Kosanın mənzilini soruşdu. Quş dedi:

-Gecəni burda qal, səhər mən sənə yol göstərərəm.

Şəmil gördü ki, axşamdı, gecə vaxtı bir yerə gedə biləsi deyil. Gecəni quşun mənzilində qaldı. Səhər tezdən durub, quşdan Üçbiğ Kosa'nın mənzilini soruşdu. Quş dedi:

-Bax, bu yol düz ora gedir, ancaq ehtiyatlı ol, çünki Üçbiğ Kosa yaman məlundu, özünü gözlə. O hər gün tezdən ova gedir. Bir tərəfdə dur, özünü gözlə. O gedən kimi, sən gedib qızı götür qaç. Yoxsa başqa cür əlacı yoxdu, sən onnan bacara bilməzsən.

Şəmil quşdan bu yeri öyrəndikdən sonra atını minib birbaşa Üçbiğ Kosa'nın mənzilinə tərəf gəldi. Bir saat yol gedəndən sonra Üçbiğ Kosa'nın mənzilinə çatdı. Atdan düşüb atını bir yerdə gizlətdi, bir yanda durub baxırdı. Bir vaxt gördü ki, Üçbiğ Kosa'nın altında üçayaqlı at darvazadan çıxıb dağa tərəf yola başladı. O saat oğlan həyəətə girib, qızı səslədi. Qız oğlanın səsinə eşidən kimi, özünü oğlanın qucağına atdı. Oğlan da qızı darvazadan çıxartdı, atın tərkinə alıb başladı getməyə. Bu halda Üçbiğ Kosaya xəbər getdi ki, qızı apardılar.

Üçbiğ Kosa da uçar quş kimi Şəmilin dalınca tərpəndi. Bir vaxt Şəmil gördü ki, Üçbiğ Kosa bunlara çatmaqdadı. Atını nə qədər bərk sürdüsə, qurtara bilməyib Üçbiğ Kosa'nın qabağına döndü. Üçbiğ Kosa Şəmilə çatan kimi, elə bir qılınc vurdu ki, təpəsi təzə yelpənək kimi ikiyə bölünüb atdan düşdü. Üçbiğ Kosa atdan düşüb oğlanı parça-parça doğrayıb xurcunun gözlərinə doldurub atın belinə qoydu, ata bir qamçı vurub qızı aldı yenə öz mənzilinə gətirdi. Oğlanın atı birbaşa gəlib quşun mənzili qabağında dayandı, bərkdən kişnədi. Quş bunu eşidən kimi qapını açdırdı, gördü ki, Şəmilin atıdı, amma özü yoxdu.

Şəmilə nə qədər axtarıdılarsa, tapa bilmədilər. Atın üstündən xurcunu düşürüb gördülər ki, Şəmil xəngəl kimi parça-parça doğranıb xurcunun gözlərinə doldurulmuşdur. Quş o saat oğlanın doğranmış parçalarını necə ki, lazımdı öz qaydasıynan yerbəyerinə düzdü. Qanadının altından bir tük çəkib Şəmilin cəmdəyinə çəkdi. O saat Şəmil qalxıb oturdu, yanında qızı görməyib soruşdu ki, bəs qız hanı? Quş soruşdu:

-Qızı görə bildinmi, yoxsa yox?

Şəmil əhvalatı quşa söylədi. Quş dedi:

-Dur atı min, get Üçbiğ Kosa'nın mənzilinə. Bir kənarda durub gözlə. Nə vaxt Üçbiğ Kosa ova getsə, sən gedib qıza deyərsən ki Üçbiğ Kosa gələndə atı hardan aldığımı

öyrənsin. Bunları qıza öyrədəndən sonra özün də bir tərəfdə gizlənilib, onların danışıqlarını tamam eşidərsən. Ondan sonra qızı qaçıрмаq asandı.

Şəmil quşdan bu sözləri eşidəndən sonra atına minib yol getməyə başladı. Gedib Üçbiğ Kosa'nın bağında bir ağacın dalında gizləndi. Bir vaxt gördü ki, Üçbiğ Kosa atını minib evdən çıxdı. Şəmil o saat gəlib qıza dedi:

-Üçbiğ Kosa gələndə ondan soruş, gör üçayaqlı atı hardan alıbdı. Bunu bildikdən sonra səni qaçıрмаq asandı.

Şəmil özü də evdə gizləndi. Axşam oldu Üçbiğ Kosa ovdan gəldi, atını bağlayıb, birbaş qızın otağına getdi. Şam yeməyindən sonra qız başladı ağlamağa. Üçbiğ Kosa qızın ağlamağını görüb dedi:

-Mənim əzizim, niyə ağlayırsan. Mən səni necə sevdiyimi, sənin yolunda ölümə getdiyimi bilirsən, amma sən bir dəfə də olsun mənim üzümə gülmürsən. Mənnən oturub bir doyunca da olsun danışmırsan. Həmişə göz yaşı tökürsən. Buna səbəb nədi?

Qız göz yaşlarını silib dedi:

-Həmişə səni sevirəm deyirsən, ancaq yalan deyirsən. Sən məndən öz sirlərini gizlədirsen. Elə olur ki, məni üç günlərlə tək qoyub gedirsən, hara gedirsən, hardan gəlirsən, o üçayaqlı atı hardan alıbsan mənə söyləmirsen.

Üçbiğ Kosa qızın gözlərindən öpüb dedi:

-Mən hər gün səhər tezdən ova gedirəm. O ki üç gün gedib gəlmirəm, onda bu dağın dalında mənim bir qoca anam var, onun yanına gedirəm. Mənim bu atı da bizim bu eşikdə bir daş var, hər kim o daşın üstündə oturub, qamçısını tez vurub qalxızsa, ordan dördayaqlı at çıxacaq. O ata bir quş çata bilməz. Yox, tez vurub qalxıza bilməsə, oradan üçayaqlı at çıxacaq ki, o at birincidən bir az yavaş gedəcək.

Mən də bu atı ordan çıxarmışam. İndi bildinmi, mənim gözəlim? Bundan başqa mənim heç bir sirrim yoxdu. Qız yalandan Üçbiğ Kosa'nın üzünə gülümsəyib ondan razılıq elədi. Bu minvalnan yatıb səhəri elədilər.

Səhər tezdən yenə Üçbiğ Kosa atını yəhərləyib ova getdi. Bu gedən kimi, Şəmil gizləndiyi yerdən çıxıb birbaş eşikdəki daşın yanına getdi. Daşın üstünə qamçını cəld vurub qalxızdı. O saat daşdan bir dördayaqlı at çıxdı. Şəmil atı minib, qızı da tərkinə alıb yol getməyə başladı.

O saat Üçbiğ Kosaya xəbər getdi ki, qızı apardılar.

Üçbiğ Kosa da Şəmilin dalınca atını tərətədi. Şəmil atının cilovunu çəkib aramnan gedirdi. Bir vaxt gördü ki, Üçbiğ Kosa gəlir.

Bu halda Üçbiğ Kosanın atı bərkdən qışqıraraq qabaqdakı ata dedi:

-Ay nankor, mənə yiyəmin arvadını hara aparırsan?

O saat oğlanın atı dala dönüb dedi:

-Sən hələ dalına alıb mənə üstümə gətirdiyin adamın üzünə bax, sonra mənə üstümə gəl, heç olmasa mən bir qəribə oğlan gəzdirirəm. Sən isə kaftarı almısan dalma mənə üstümə gəlirsən.

Bu halda Üçbiğ Kosanın atı dayandı, dönüb yiyəsinin üzünə baxdı. Bu vaxta qədər at Üçbiğ Kosanın üzünə baxmamışdı. At gördü ki, üstündəki bir kaftardı. O saat silkələnib, Üçbiğ Kosanı ayaqları altına salıb öldürdü. Şəmil Üçbiğ Kosanın atına qızı mindirib düz öz evlərinə gəldilər. Şad, şadman yaşadılar.

3.2. Məlik Ducar¹¹¹

Biri varıdı, biri yoxudu, günlərin bir günündə bir padşah varıdı. Bu padşah yatıb gecə yuxuda gördü ki, bir qız gəlib bunun dizinin üstündə oturdu. Padşah bu qızı görəndə kimi, bir könlüdən min könlə ona aşiq oldu. Padşah yuxudan ayılan kimi çox keyfsiz oldu, çox çalışdı ki, qızı tapsın, amma tapa bilmədi. Padşah divan-dərə işini buraxıb qızı axtarmağa başladı, ağlamaqdan onun iki gözləri tutulub oturdu evdə.

Günlərin bir günündə padşah bütün şəhər əhlini yığıb, məclis qurub dedi:

-Ey adamlar, kimdi sizlərdən bir nəfər gedib mənə gözümün dərmanını gətirsin?

Daşdan, divardan səs çıxdı, bu adamlardan səs çıxmıdı. Amma padşahın iki oğlu varıdı, biri rəyyət qızından kiçik oğluydu ki, adı da Məlik Ducar idi, o biri də şah qızından olan böyük oğluydu.

Padşahın böyük oğlu gördü ki, atasının əlindən camı alan yoxdu, ayağa durub camı əlindən alıb dedi:

-Ata, mən gedirəm.

Atı minib oğlan düz üç həftə yol getdi, gedib bir bulağa çatdı, gördü ki, burda bir ağac var ki, hər yarpağı bir yorğan kimidi. Padşahın oğlu bu yarpaqdan dərib, qızıl bulağın suyundan da götürüb gəldi atasının yanına. Atası ona dedi:

-Oğlum, gəldin, harayacan getmişdin?

Oğlan cavab verdi:

¹¹¹ Bu nağıla "Şəbanəli mehtər və Məlik Ducarın nağılı" da deyirlər.

-Qızıl bulağa kimi.

Padşah gülüb dedi:

-Mən axşam çıxıb sübh namazını qızıl bulaqda qılmışam. Bundan mənim gözümə dərman olmaz.

Padşah məclis çağırırdı, bütün arzumanpəhləvanlarını yığıb dedi:

-Kimdi gedib mənim gözlərimin dərmanını tapan?

Yenə də daşdan, divardan səs çıxdı, bu arzuman¹¹² pəhləvanlarından səs çıxmadı.

Məlik Ducar vəzirə dedi:

-Vəzir, atama de, icazə versin mənə gedib gözünün dərmanını tapım.

Vəzir padşahın yanına gedib dedi:

-Məlik Ducar getmək istəyir.

Padşah dedi:

-Padşah qızından olan oğlum gedib neynədi ki, rəiyyət qızından olan oğlum da gedib neynəsin?

Vəzir çox dedi, padşah az eşitdi, axırda padşah razılıq verdi. Məlik Ducar mehtərxanaya¹¹³ enib gördü ki, burada bir at bağlanıb ki, buna nə minmək olur, nə də düşmək. İstədi mehtərxanadan çıxsın, at dilə gəlib dedi:

-Məlik Ducar, getmə, gəl min dalıma.

At yerə əyildi. Məlik Ducar atın dalına minib yola düşdü.

Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, ayaq üzəngidə, diz qabırğada, axşam çıxan Məlik Ducar sübh namazını qızıl bulaqda qıldı. Ordan da atın minib getdi çatdı bir meşəyə. Atını yancidar eləyib buraxdı bir çəmənliyə, özü də yatdı.

Xəbəri sizə kimdən verim, qaçaqlardan. Təllin üstündə bir neçə qaçaq o yana, bu yana baxırdı, gördülər ki, meşənin içində bir at var ki, onun kimi at heç yerdə ələ düşməz. Qaçaqlar təllindən enib meşəyə gəldilər, atı tutub apardılar birbaş təllə. Bunlar atı tutub aparmaqda olsunlar, eşit Məlik Ducardan. Məlik Ducar ayılıb gördü ki, at yoxdu, çox göz gəzdirdi, axırda atın ləpirini tutub bir baş getdi həmin təllə. Gördü ki, burda dəsəgah var, gəl görəsən. Sonra baxıb gördü ki, burda bir mehtərxana var. O mehtərxanaya gedib atları o saat açıb qatışdırdı bir-birinə. Atlar kişnəməyə

¹¹² Qüvvətli mənasında işlənmişdir.

¹¹³ At tövlesi mənasındadır.

başladılar. Eşit quldurbaşidan. Quldurbaşı arvad xaylağıydı. Səs-küyü eşidəndə qız adamlarına dedi:

-Gedin görün bayırda nə mərəkədi?

Məlik Ducar əlində qılınc durmuşdu, gördü ki, dəstənin qabağı açıldı. Məlik Ducar əl elədi zülmət qılafına¹¹⁴, nərə çəkib, gələnin boynunu vurdu. Ta otuz səkkizini tamam elədi. İçəridən qız dedi:

-Mehtər Şaban, get gör bu gedənlər niyə qayıtmırlar?

Məlik Ducar əlində qılınc durmuşdu, gördü ki, bir nəfər oğlan çıxdı bunun qabağına. Mehtər dedi:

-Ey oğlan, əl saxla.

Məlik Ducar dedi:

-Ey oğlan, adın nədi, özün kimsən?

Şaban dedi:

-Adım Şabandı. Özüm də bu mehtərxanada mehtərəm.

Məlik Ducar dedi:

-Ey Şaban, atımdan mənə soraq ver.

Mehtər Şaban dedi:

-Sənin atın burdadı. Görürəm sən igid pəhləvansan, bu saat səni xanım çağırtdıracaq, səndən xəbər alacaq ki, sən bu adamları nə cür qırdın? Onda deyərsən ki, bunları yığıb bir-birinin üstə otuz səkkizinin başını birdən kəsdim. Nəbadə, deyəsən ki, bir-bir kəsdim, yoxsa quldurbaşı xanımın acığı tutar.

Məlik Ducar dedi:

-Yaxşı, deyərəm.

Eşit xanımdan. Xanım gördü ki, gedən gəlmir, dedi:

-Gedim görüm bunlar harda ilişib qaldı.

Eşiyə çıxıb gördü ki, burda bir oğlan var ki, gözəllikdə, şücaətdə tayı-bərabəri yoxdu. Quldurbaşı xanım üzünü oğlana tutub dedi:

-Ey oğlan, sən bu arzuman pəhləvanları nə cür öldürdün?

Məlik ducar dedi:

-Xanım, hamısını bir-birinin üstünə yığıb başlarını birdən kəsdim.

Quldurbaşı xanım əlini vurdu Məlik Ducarın dalına, dedi:

-Halal olsun sənə anadan əmdiyyin süd!

¹¹⁴ Qılınc deməkdir.

Bu qalmaqlan Məlik Ducar bir müddət qaldı bu qızın yanında. Bir gün mehtər Şaban Məlik Ducara dedi:

-Sən hara, bura hara?

Məlik Ducar dedi:

-Xəbər alma, səfərim böyük səfərdi.

Şaban dedi:

-Gəl sən mənə özünən götür.

Məlik Ducar dedi:

-Mənnən sən ayaq tuta biməzsən.

Şaban dedi:

-Mən sənnən ayaq tutaram.

Bu çox dedi, o az eşitdi, axırda Məlik Ducar razı oldu. At minib düşdülər yola. Az gedib çox dayandılar, çox gedib az dayandılar, gəlib çatdılar bir ağacın dibinə, oturdular ki, bir az sərinləşdirsizlər. Mehtər Şaban gördü yerdə bir şey parıldayır, əyilib götürdü, amma Məlik Ducara demədi.

Hər iki yoldaş at minib düz altı ay yol getdilər, gəlib çatdılar bir şəhərə, atdan düşüb rahat oldular. Gördülər ki, bu şəhərin tacirləri padşah üçün sovqat yollayırlar. Məlik Ducar dedi:

-Şaban, heç olmaz ki, bütün şəhər əhli padşah üçün sovqat tutsun, mən tutmayım?

Ha fikirləşdilər, padşaha layiq bir şey tapmadılar, Şaban dedi:

-Mən gələndə yoldan bir qanad tapmışam, gəl qanadı yollayaq padşaha. Məlik Ducar qanada baxıb gördü ki, doğrudan da bu gözəllikdə qanad heç yerdə yoxdu. Bunlar da bu qanadı qızıl məcməyiyə qoyub padşaha yolladılar. Padşah qanadı görəni kimi, tacirlər gətirən matahlar heç oldu. Padşah şad olub durdu qanada baxmağa. Vəzir gördü ki, bu qanad evə gələndən sonra hamı gözdən düşdü. Axırda vəzir özü də gözdən düşdü. Padşah bütün işlərini buraxıb bu qanadla məşğul idi. Axır vaxtlarda heç vəzirən də danışmırdı. Vəzir öz-özünə dedi:

-Yaxşı, Məlik Ducar, gör sənənin başına nə oyun açacağam?

Bir neçə gündən sonra vəzir gəlib padşaha dedi:

-Qanadın yaxşı qanaddı. Bu qanad evə gələndən bəri görürəm çox şad olubsan, amma heyf ki, bu qanadın öz quşu yoxdu.

Padşah dedi:

-Ay vəzir, qoy oturmuşuq, oturaq, bu quşu biz indi hardan tapaq? Elə bu qanad özü də gözəl şeydi.

Vəzir girdi padşahın qılığına dedi:

-Qanad gətirən oğlana əmr etsən, quşu da tapıb gətirər.

Vəzir çox dedi, padşah az eşitdi, axırda padşah yoldan çıxıb dedi:

-Məlik Ducara deyin ki, quşu tapıb gətirsin.

Bu xəbər Məlik Ducara çatan kimi, gəldi Şabanın yanına, dedi:

-Padşah qanadın quşunu da istəyir. Məlik Ducarın atı bu sözü eşidən kimi dilə gəlib, dedi:

-Get padşaha de, çöldə bir ev tikdirsin, dünyada nə ki yeməli şey var, o evə qoydursun, sonra gəl, mən yolun sənə deyərəm.

Məlik Ducar padşahın yanına getdi, necə ki, at demişdi, Məlik Ducar da padşaha dedi:

Padşah əmr elədi çöldə bir ev tiksinlər. Onun üçün dünyada nə ki yeməli şey var, qoysunlar. Nağıllarda vaxt tez başa gələr, ev tikilib qurtardı. Hər şey hazırdı. Məlik ducar atın yanına gəlib dedi:

-Ev hazırdı.

At Məlik Ducara dedi:

-Gedərsən həmin yerə, görəcəksən ki, cəmi quşlar gəldi, hərəsi bir şeyin üstə oturub yeyir. Həmin qanadın quşu da gəlib baldan yeməyə başlayacaq, onda tutarsan.

Məlik Ducar gəlib evin bir tərəfində gizləndi. Gördü ki, dünyada nə ki, quş var, gəlib töküldülər bura, hərəsi bir şeyin üstə cumub yeməyə başladı. Həmin quş da gəlib balın üstə oturdu, başladı baldan yeməyə. Məlik Ducar quşu tutub padşaha apardı. Vəzir pəncərədən baxırdı, bir də gördü ki, Məlik Ducar əlində quş gəlir. Vəzir iki əlini bir-birinə vurub dedi:

-Gəl, köpək oğlu, bu səfər səni elə bir yola yollayım ki, nə izin tapılsın, nə də tozun.

Məlik Ducar gəlib quşu padşaha verdi. Vəzir baxıb gördü ki, heç olmasa əvvəl padşah hamıdan qabaq bunun salamını alırdı, amma indi heç üzünə də baxmaq istəmir. Vəzir gəldi padşahın yanına dedi:

-Qibleyi-aləm, əhvalın necədi?

Padşah başını yuxarı qaldırmayıb dedi:

-Yaxşıdı.

Vəzir baxıb gördü ki, padşah buna heç baxmadı. Elə quşu saxlayıb dizinin üstə tumarlayır. Vəzir dedi:

-Mal var, dövlət var, quş da ki var, amma bunların bircə şeyi əskikdi.

Padşah dedi:

-Nə şeyi əskikdi?

Vəzir dedi:

-Qibleyi-aləm, bu quşun sahibi Pəri xanımı gətirmək lazımdı.

Padşah dedi:

-Quş var bəsdi, rəhmətliyın oğlu, indi Pəri xanım hardadı, kim gedib onu tapacaq?

Vəzir dedi:

-Quşu, qanadı gətirən Pəri xanımı da gedib gətirər.

Padşah dedi:

-Yəqin gətirə bilər.

Padşah adam yolladı Məlik Ducarı əhvalatdan xəbərdar elədilər. Məlik Ducar atın yanına gəlib dedi:

-Padşah quşun sahibi Pəri xanımı istəyir.

At dilə gəlib dedi:

-Gedib padşaha deyərsən ki, bir kisə əşrəfi boyda qoğal bişirtirsən, sonra sənin işin yoxdu.

Xəbər padşaha çatdı ki, Məlik Ducar deyir, bir kisə qoğal bişirtirsən, özü də əşrəfi boyda. Padşah əmr elədi qoğal bişirilsin. Qoğal hazır oldu. Məlik Ducar qoğalı götürüb gəldi atnan Şabanın yanına. At dilə gəlib dedi:

-Minin dalıma.

Şabannan Məlik Ducar ata minib getdilər. Nağıllarda vaxt tez başa gəlir. Bunlar gəlib çatdılar bir qapıya. At dedi:

-Məlik Ducar, götür kisəni.

Məlik Ducar kisəni götürdü.

At dedi:

-Gedərsən o görünən qapıya, çatan kimi qapı açılar çıxarsan pilləkənnən yuxarı. Səni qızlar görəndə kimi, istəyəcəklər tutub tilsimə salsınlar. Bacar tez kisəni baş-aşağı çevir. O zaman qızlar başlayacaq qoğalları yığmağa. Onların başı qarışanda sən də gedib qızı götürüb gələrsən.

Məlik Ducar getdi, qabağına bir qapı gəldi, qapı açıldı. Məlik Ducar içəri girib gördü burda o qədər qız var ki, sayı yoxdu. Qızlar bunu görəndə kimi, durdular ayağa. Məlik ducar tez kisəni başı aşağı çevirdi. Qızlar başladılar qoğal yığmağa. Məlik Ducar bunu görəndə kimi, yüyürüb Pəri xanımın yanına getdi. Oğlanı görəndə kim, Pəri xanım dedi:

-Məlik Ducar, quşu neylədin?

Məlik Ducar dedi:

-Quşunu salmışam qəfəsə.

Qız bunu eşidəndə kimi dedi:

-Məni quşuma yetir.

Bunlar ikiydilər, oldular üç. Ata minib başladılar getməyə. Pəri xanım dedi:

-Ey Məlik Ducar, düzün de görüm quşu neyləmişən? Düzün deməsən, səni sallam atdan yerə. De görüm, məni kimə aparırsan?

Məlik Ducar dedi:

-Səbr elə, Allah kərimdi.

At dedi:

-Məlik Ducar, gözlərinizi yumun.

Bunlar hər üçü gözlərini yumdular. Gözlərini açdıqda Məlik Ducar baxıb gördülər ki, çatıblar şəhərə.

Pəri xanım şəhərin bir qırağında çadır qurub oturdu. Xəbər gedib padşaha çatdı ki, qızın oğlan gəlibdi. Padşah böyük dəstəyəndə Pəri xanımın pişivazına gəldi. Padşah qızı görəndə kimi, bir köndəndən min köndənlə Pəri xanıma aşıq olub dedi:

-Vəzir, bu qızı gərək alam.

Səhərişü gün vəzir Pəri xanıma elçi gəldi. Pəri xanım dedi:

-Mən razıyam, ancaq padşah özü çox qocadı. Bir hamam tikdirsin, onun hövzələrinə dəniz atının südünü tökdürüb çimsin, olsun cavan oğlan, sonra gedim ona.

Vəzir padşahın yanına gəlib dedi ki, bəs qız belə deyir.

Padşah dedi:

-Vəzir, buna tədbir.

Vəzir dedi:

-Məlik Ducarı yolla at südü səfərinə.

Padşah dedi:

-Məlik Ducarı çağırın.

Məlik Ducarın dalınca adam getdi.

Eşit vəzirdən. Vəzir qızı görün kimi, Pəri xanıma aşiq olub dedi:

-Ey dili-qafil, kim bilir Məlik Ducar at südü tapacaq, ya yox. O gəlincə mən də padşahın başını batırıb, Pəri xanıma alaram.

Bəli, Məlik Ducar gəldi padşahın yanına, padşah ona dedi:

-Gərək dəniz atı südü tapasan.

Məlik Ducar gəlib atının yanına dedi:

-Padşah at südü istəyir.

At dilə gəlib dedi:

-Məlik Ducar, get padşaha deynən poladdan qırx dənə sənin boyuna köynək tiksin, bir uzun örkən, bir də poladdan bir bıçaq qayıtdırsın, sonra mən sənə təhərinə deyərəm.

Məlik Ducar gedib padşaha dedi ki:

-Poladdan qırx köynək, bir örkən, bir də bıçaq hazır elə.

Padşah Məlik Ducarın dediklərini hazır eləyib verdi. Məlik Ducar şeyləri götürüb gəldi atının yanına.

At dilə gəlib dedi:

-Ey Məlik Ducar, minərsən dalıma, gedərik filan dəryanın qırağına. Həmin örkəni bağlarsan boynuma, mən girərəm dənizə. Elə ki, gördün dənizdə qırmızı köpük əmələ gəldi, onda bil ki, ölmüşəm. Yox, gördün ki, dənizdə ağ köpük əmələ gəldi, onda bil ki, sağam. O vaxt bu bıçağı atarsan həmin köpüklənən yerə, örkəni çəkərsən. Məlik Ducar ata minib getməyə başladı.

Vəzir gördü ki, Məlik Ducar getdi. Aranı xəlvət edib, gəldi qızın yanına, istədi qapını açıb içəri girsin. Bir də gördü qapıda bir oğlan dayanıb. Şaban gördü ki, vəzir, əl elədi dəyənəyə, vəzirin başına bir dəyənək vurdu, vəzirin başı yarıldı, qanı axa-axa vəzir gəldi evlərinə. Səhər vəziri padşah çağırırdı, gördü vəzirin başı sarıqlıdı, dedi:

-Vəzir, başına nə olub?

Vəzir dedi:

-Qibleyi-aləm, ayağım sürüşdü, başım yarıldı.

Bu dəfə padşah hazırlaşdı ki, getsin qızın yanına. Şaban gördü ki, padşah gəlir. Padşahın üzünə elə bir sillə vurdu ki, gözünün altı qapqara oldu. Padşah qayıdub getdi. Sabah vəzir gəlib gördü ki, padşahın gözünün altı qaradı, dedi:

-Qibleyi-aləm, gözünə nə olub?

Padşah cavab verdi:

-Arı sancıb.

Vəzir barmağını dişləyib dedi:

-Yəqin mənim başıma gələndən bunun da başına gəlib.

Bunlar burda qalmaqda olsun, xəbəri verim sizə Məlik Ducardan. Məlik Ducar gedib çatdı dəryanın qırağına. At vurdu özünü dəryaya. Məlik Ducar gördü ki, dəryada ağköpük əmələ gəldi. Tez bıçağı köpüyə atdı, örkəni çəkdi, at çıxdı kənara. Atın dalınca iki at da gəldi. Məlik ducar istədi öz atına minsin gördü ki atının dalı xalis yaradı, at bütün dəridən çıxıb. Məlik Ducar atların birinə minib gəldi Pəri xanımın yanına. Həmin hövzələri at südüynən doldurdular. Padşaha xəbər getdi ki, gəlsin çimməyə. Vəzir dedi:

-Mən də çimirəm.

Vəzirlən padşah soyunub girdilər hövzə. Bunlar hövzə girən kimi torpaq oldular.

Məlik Ducar qızı götürüb gəldi həmin şəhərə, padşahın taxtını tapşırıd camaata, özü də qızı götürüb gəldi birbaş atasının vilayətinə sarı. Gəlib şəhərin qırağına çatdılar.

Məlik Ducar baxıb gördü ki, şəhərin qapıları bağlıdı. Məlik Ducargil çadır qurub, qaldılar çöldə. Pəri xanım səhərə kimi burda bir imarət saldırdı ki, padşahın imarətindən də artıq. Səhər oldu padşaha xəbər getdi ki, Məlik Ducar gəlib. Padşah dedi:

-Aparın məni oğlumun yanına.

Padşahın əlindən tutub birbaş apardılar Məlik Ducarın yanına. Pəri xanım gördü ki, padşahın gəlir, tez bir ovuc torpaq atdı padşahın gözünə. Torpaq padşahın gözünə düşən kimi, gözləri açıldı. Padşah dedi:

-Vəzir, mənim gözlərim bu qızın eşqindən kor olmuşdu, gərək oğlumı öldürəm bu qızı alam.

Padşah daha oğlunyan görüşməyib geri döndü, getdi paytaxtına. Aşpaza tapşırıd:

-Bir nimçə aş çək, bu zəhəri də tök içinə.

Bu tərəfdən də Məlik Ducara xəbər yolladı ki, bu gün qonaqdı mənə. Məlik Ducar getmək istəyəndə Pəri xanım ona dedi:

-Gedirsən get, amma atan səni öldürüb məni alacaq. Məlik Ducar getdi atasının yanına, oturub danışdılar. Araya xörək gəldi. Aşpaz bilməyib Məlik Ducarın nimçəsini qoydu padşahın böyük oğlunun qabağına, böyük oğlunun aş nimçəsini də qoydu Məlik Ducarın qabağına. Padşahın oğlu xörəyi yeyən kimi öldü. Padşah

peşman oldu. Məlik Ducar durub xudahafizləşdi. Padşah neçə gün yas saxlayandan sonra yenə oğlu Məlik Ducarı çağırırdı dedi:

-Oğul, sabah ova hazırlaş, səni də aparacağam.

Məlik Ducar gəldi Pəri xanımın yanına. Atası dediyi sözləri ona nağıl elədi. Pəri xanım dedi:

-Bu dəfə də səni öldürmək istəyir, qorxma, Allah kərimdi.

Səhər padşah durub Məlik Ducara adam yolladı ki, hazırlaşsın.

Pəri xanım dedi:

-Məlik Ducar, bu tulanı da özünən apar, sənə kömək elər.

Padşah qoşun götürüb çölə çıxdı. Su tapılmayan bir yerdə çadır qurdular. Məlik Ducar gedib ovladı: durdular kabab bişirməyə. Padşah Məlik Ducarın xörəyinə o qədər duz qatmışdı ki, ta yemək olmurdu. Məlik Ducar kababdan bir-iki tikə yeyib, gördü ki, susuzluqdan alışıb yanır, dedi:

-Mənə su.

Ona dedilər:

-Su filan təllin dibində var, get orda içərsən.

Məlik Ducar yola düşüb təllə tərəf getməyə başladı. Tula da bunun dalınca düşdü. Padşah bütün çeşmələri bağlatmışdı. Həmin təllin ətəyində bir çeşmə vardı ki, orada bir imansız qarı qoymuşdu. Padşah qarıya tapşırmışdı ki, Məlik Ducar gəlib su istəsə, deyərsən: “gözünün birini ver, bir qurtum su verim”. Məlik Ducar gəlib çeşməyə çatdı, qarıdan su istədi. Qarı dedi:

-Gözünün birini qoy çıxardım, bir qurtum su verim.

Məlik Ducar razı oldu. İmansız qarı Məlik Ducarın gözlərini çıxarıb ona su verdi. Tula gördü ki, Məlik Ducarın gözləri çıxıb düşdü yerə, tula tez gözləri götürüb qoydu dilinin altına. Məlik Ducar oldu kor. Bir-iki gün burda qaldılar, tula gördü ki, Məlik Ducar yaman acıyıb, durub getdi görsün nə tapar. Tula belə getməkdə olsun, eşit iki göyərçindən. Bunlar qanad-qanada verib endilər bulaqdan su içsinlər. Gördülər burda bir adam var. Göyərçinlərin böyüyü dedi:

-Bacılı-bacılı, tanıyırsan bu oğlanı?

O biri dedi:

-Yox, tanımıram.

Böyük göyərçin dedi:

-Bu Məlik Ducardı, atası bunun gözlərini çıxartdı.

Göyərçin dedi:

-Bəs yazıq burda qalıb neyləyəcək?

Göyərçin dedi:

-Ey Məlik Ducar, yatmısan ayıl, ayıqsan eşit. Biz ki, burdan qalxdıq, ayağımızın altından bir yarpaq düşəcək, o yarpağı götürüb saxlarsan, ya öz gözünü, ya da bir cüt qoyun gözü taparsan, o gözləri qoyarsan gözünün içinə, yarpağı əzib suyundan çəkərsən gözünə, gözlərin sağalar.

Quşlar uçub getdi. Bunların ayağının altından bir yarpaq düşdü. Məlik Ducar əlini yerə sürtüb yarpağı tapdı. Eşit tuladan.

Tula gedirdi, gördü ki, bir qarı yayma bişirir. Qarının başı qarışanda tula dəstərxandan bir yaymanı götürüb qaçdı. Qarı bir vaxt xəbər tutub gördü ki, yayma yoxdu. Bir o yana, bir bu yana baxıb gördü ki, tula yaymanı alıb dişinə aparır. Qarı işini-gücünü qoyub, tulanın dalınca düşdü. Tula getdi, bu getdi. Axırda tula özünü yetirdi Məlik Ducara, yaymaları qoydu onun dizinin üstünə. Məlik Ducar gördü dizi yanır, əlini sürtüb gördü ki, yaymadı. Tez götürüb yedi. Qarı özünü yetirib gördü ki, burda bir oğlan oturub, gözləri kordu. Qarı xəbər aldı:

-Ey oğlan, burda niyə oturubsan?

Məlik Ducar başına gələni danışdı, sonra yarpağı çıxarıb qarıya uzatdı, dedi:

-Bir cüt qoyun gözü tap, bu yarpağı əz, sıx, suyunu çıxart çək gözümə.

Qarı yarpaqları aldı, istədi gedib qoyun gözü tapsın, tula dilinin altından Məlik Ducarın gözlərini yerə saldı. Qarı əyilib Məlik Ducarın gözlərini götürdü, qoydu yerinə. Yarpağı əzib suyunu çəkdi gözlərinə, o saat gözləri oldu anadangəlmə. Bunlar burdan durub getməkdə olsunlar. Xəbəri sizə kimdən verim, padşahdan. Padşah Pəri xanımı gətirməyə qoşunu qoşun dalınca yollayırdı, amma Şabannan bacara bilmirdi. Mehtər Şaban Pəri xanımın qapısını kəsdirib durmuşdu. Gələn qoşunu qırıb geri qaytarırdı.

Bir gün Məlik Ducar gəlib şəhərin kənarında durdu; gördü ki, Şaban qoşunu çin kimi biçir. Tez özünü meydana yetirdi, qılıncı sıyırıb qoşunun canına düşdü. Pəri xanım gördü ki, meydanda bir oğlan var, Şabandan da artıq vuruşur. Qız tez aşağı düşüb özünü yetirdi meydana, gördü ki, Məlik Ducardı, özü də sağ-salamatdı. Pəri xanım sevindiyindən heç bilmədi nə eləsin. Xəbər yolladı Şabana ki, qorxmasın Məlik Ducar gəlibdi. Şabanın dizinə qüvvət gəldi. Hər ikisi qoşunu qıra-qıra gəlib girdilər

şəhərə. O qədər adam qırıldı ki, şəhəri qan basdı. Məlik Ducar özünü yetirdi atasına. Atasını bunu görəni kimi, ona tərəf gəldi. Məlik Ducar dedi:

-Ata, necəsən?

Padşah başını aşağı saldı. Məlik Ducar atasını taxtdan saldı, sonra atasını da, vəzirin də bağladı qatırın quyruğuna. Qatıra bir-iki çəkdi, qatır bunları başladı o yana, bu yana çırpmağa, hər tikəsi bir kolda qaldı. Bundan sonra Məlik Ducar, Pəri xanımı bir də mehtər Şabanı götürüb gəldi şəhərə. Qırx gün, qırx gecə toy elədi. Padşahın nə ki, tərəfdarları vardı hamısının boynunu vurdurdu. Məlik Ducar başladı bu şəhərdə ədalətnən padşahlıq etməyə. Onlar keyf çəkib yerə keçdilər, siz də burada var olun.

3.3. Xacə Fəttah¹¹⁵

İsfahan şəhərində bir Xacə Fəttah varıdı. Bunun bir oğlu varıdı ki, adına Xacə İbrahim deyərtilər. Xacə Fəttah qırx sövdəgərin böyüyüdü. Bir gün sövdəgərlər yığışib dedilər:

-Nə vaxta kimi evdə oturaq?! Gəlin gedək Yəmən vilayətinə alverə.

Yəmən vilayətində Xacə Fəttahın bir bacısı varıdı. Xacə Fəttah onlara dedi:

-Mən daha qocalmışam, gedə bilmərəm.

Sövdəgərlər dedilər:

-Neynək, indi ki sən gedə bilmirsən, gətir oğlunu bizə qoş. Eybi yoxdu, indiyətən bizim böyüyümüz sən olmusan, indi də oğlun olsun.

Xacə Fəttah oğluna dedi:

-Sən sövdəgərlərnən gedərsən, özü də mənim dövəmi minəcəksən, şəhərə çatanda onun afsarını at üstünə, o özü gedib düz bacımın qapısında yatacaq. Sonra əhvalatı bacıma söylərsən, sizə nə lazım olsa, bacım düzəldər.

Sövdəgərlər yola düşüb, bir neçə mənzil gedib çatdılar Yəmən vilayətinə. Necə ki, atası demişdi, oğlu da elə elədi. Şəhərə girəndə dövənin afsarını atdı üstünə, dövə gedib mamasının¹¹⁶ qapısında yatdı. Maması qardaşı oğlunu görəndə qucaqlayıb o üzündən, bu üzündən öpdü. Xacə İbrahim bu şəhərdə dörd-beş gün dolandı.

Bir gün Xacə İbrahim gördü ki, car çəkirlər ki, bir kişi qismi gərək çölə çıxmasın. İbrahim mamasından soruşdu:

-Mama, bu nə əhvalatdı, niyə kişiləri çölə çıxmağa qoymurlar?

¹¹⁵ Bu nağıla "İbrahimin nağılı" da deyilir.

¹¹⁶ Bibisinin

Maması dedi:

-Bizim padşahın bir qızı var, o həmişə hamama gedəndə car çəkirlər ki, bir kişi çölə çıxmasın, çünki onun kişi qismindən zəhləsi gedir.

İbrahim girib evə, pəncərədən baxdı gördü bir neçə süpürgəçi bu qızın yolunu süpürür, biri də qızın saçını daldan məcməyiyə qoyub hamama gedirlər.

İbrahim dedi:

-Mama, soruş görək, niyə onun kişi tayfasından zəhləsi gedir.

Maması dedi:

-Mən onun dayəsiyəm, gedib soruşaram, sənə deyərəm.

Maması yavaş-yavaş getdi yanına. Qızdan soruşdu:

-Bala, mənə de görüm, niyə kişi qismindən zəhlən gedir?

Qız dedi:

-Dayə, məni böyüdüb boya-başa çatdırmaqda zəhmət çəkmişən, yoxsa sənə cəza verdirərdim. O sözü məndən soruşma. Kişi qismindən heç bir etibar görməmişəm.

Dayənin bu sözdən acığı tutub, qızın yanından durub gəldi evə.

Dayə gündə iki-üç dəfə gedib qıza dəyərdi. Acıq eləyəndən sonra bir həftə getmədi.

Bir gün dayə evdə oturmuşdu, bir də gördü qız qaravaşı göndərib ki, gör neçə gündür dayəm bizə gəlmir, nə olub. Dayə gördü qaravaş gəlir, tez bir yer salıb girdi içinə, üzünü də zəfəranlayıb saraltdı. Qaravaş gəlib içəri girəndə dayə hıqqıldayıb ufuldamağa başladı Qaravaş gördü dayə lap ölür.

Tez gedib qıza dedi:

-Xanım, dayə ölür.

Qız tez ayağa qalxıb dedi:

-Qızlar, başmağımı verin geyim, gedim görüm dayə necədi?

Qız bir neçə qaravaşnan dayəsinin yanına gəldi. Dayə gördü qız gəlir, yenə üzünü zəfəranlayıb, yerini salıb girdi içinə, başladı hıqqıldamağa. Qız içəri girib gördü dayə doğrudan ölür. Qız dedi:

-Ay dayə, sənə gələn mənə gəlsin, niyə naxoşlamısan?

Dayə nəfəsini yavaş alıb dedi:

-Tay ölürəm, sən gəl ah-zardan məni qurtar. Bala, de görüm, niyə sənin kişi qismindən zəhlən gedir?

Qız o saat ayağa durub dedi:

-Mən də deyirəm bəs nə üçün naxoşlamısan.

Qız yenə qaş-qaşağını töküüb çıxıb getdi. Bir neçə gün evdə qaldı, sonra yenə dayəsi yadına düşdü, bir neçə qaravaşnan dayənin yanına gəldi.

Dayə gördü qız yenə gəlir, tez üzünü zəfəranlayıb girdi yorğan-döşəyə, başladı hıqqıldamağa. Qız evə girib bir neçə dəfə “dayə-dayə” deyər çağırırdı. Dayə cavab vermədi. Qız bir də çağırırdı. Dayə yavaşdan “hey” dedi.

Qız soruşdu:

-Niyə belə eləyirsən?

Dayə dedi:

-Bala, tay mən ölürəm, sən gəl bu sirdən mənə agah elə.

Qız əyilib dayənin qulağına dedi:

-Bilirsən niyə kişi qismindən zəhləm gedir? Bir gün yatmışdım, aləmi-vayqada gördüm ki, bir dişi ahuynan bir erkək ahu otlayır. Bunlar otladığı yerdə erkək ahunun ayağı quru yer oyuğuna düşdü. Dişi ahu ağzında su daşırıb tökdü oraya, oyuğ yumşaldı, ondan sonra erkək ahunun ayağı oyuqdan çıxdı. Bunlar yenə otlamağa başladılar. Üç dəfə belə oldu, dişi ahu onun ayağını oyuqdan qurtardı. Bir gün bunlar yenə otlayırdılar, birdən dişi ahunun ayağı yer oyuğuna düşdü. Erkək ahu oyuğa tökmək üçün getdi su gətirsin ki, bunun ayağı çıxsın. Getdi tay gəlmədi. İndi odu ki, mənim də erkək qismindən zəhləm gedir.

Dayə dedi:

-Tay dincəldim, ölsəm də dərdim yoxdu.

Qız bir az da oturdu, sonra durub getdi. Dayə yerini yığdı, üzünü yuyub oturdu İbrahimi gözləməyə. Xacə İbrahim gəlib dedi:

-Mama, nə oldu?

Dayə qızın dediklərinin hamısını İbrahimə nağıl elədi.

İbrahim dedi:

-Mama, indi durub gedərsən padşahın yanına, təvəqqə eləyib bir hamam yeri alarsan.

Maması dedi:

-Baş üstə.

Sabah tezdən dayə durub getdi padşahın yanına, dedi:

-Padşah sağ olsun, mənim bir qardaşım oğlu var, o xahiş eləyir ki, bir hamam yeri verəsən, hamam tikdirsin.

Padşah Xacə İbrahimə icazə verdi ki, hamam tikdirsin.

Qarı evlərinə gəlib dedi:

-Bala, padşah hamam tikdirməyə icazə verdi.

Xacə İbrahim o saat usta tapıb, padşahın hüzuruna gətirdi. Usta yeri ölçüb biçdi. Evin yeri bazar darğasının evinə düşdü. Padşah əmr elədi ev sökülsün. Evi söküb İbrahimə hamam tikdilər.

İbrahim burda bir hamam tikdirdi ki, heç olmayan kimi. Usta hamamın bir görünən yerindən Fərhadnan Şirinin şəklini, ortadan qarının şəklini, onun üstündən də Leyliynən Məcnunun şəklini çəkdi. Yuxarısında da bir dişi ahuynan bir erkək ahu çəkdi. Bunlar otladıqları yerdə erkək ahunun ayağı yer oyuğuna düşdü. Dişi ahu gedib, su gətirib ayağını oyuqdan çıxardı, başladılar otlamağa. Dişi ahunun ayağı da yer oyuğuna düşdü, bu dəfə də erkək ahu getdi ki, su gətirib dişi ahunun ayağını oyuqdan çıxartsın. Bir ovçu əlində ox-yay çıxıb erkək ahunu oxnan vurdu. İbrahim bu şəkilləri çox gözəl çəkirdi.

Küy düşdü şəhərə, dedilər:

-İbrahim bir yaxşı hamam tikdirib ki, əvəzi yoxdu.

Adamlar başladılar bu hamama gəlməyə. Padşahın qızı eşitdi ki, bəli bir belə hamam tikilib, yiyəsi də çimənlərdən pul almır. Durub qaravaşlarını, dayəni götürüb hamama gəldi. Qızın gözü divardakı şəkillərə sataşdı dedi:

-Dayə, bunlar nədi belə?

Dayə dedi:

-Sahibkardan soruş.

İbrahim də pərdənin dalında durmuşdu. Qız İbrahimdən soruşdu. İbrahim dedi:

-O aşağıdakı Fərhadnan Şirinin şəkli ki, o qarı gəlib yalandan xəbər verib ki, Şirin öldü. Fərhad o saat külüngünü göyə tullayıb başını tutdu, külüng başına düşüb onu öldürdü. O üstdəki də Leyliynən Məcnundu. Bax, görürsən, Leyli gedib yaylaqda keyf edir. Məcnun da oturub Leylini gözləyir, başında da quşlar yuva tikib. Başdakı da dişi ahuynan erkək ahudu ki, otladıqları yerdə erkək ahunun ayağı yer oyuğuna düşüb. Dişi ahu su gətirib onu qurtardı. Sonra da dişinin ayağı düşdü yer oyuğuna. Erkək ahu getdi su gətirsən, onu ovçu vurub öldürdüyündən gələ bilmədi.

Qız o saat dedi:

-Dayə, kişi qismində də belə etibar var?

Dayə dedi:

-Bala, elə etibarın çoxu kişi qismindədi.

O saat qız soruşdu:

-Çimməyin pulu neçədi?

İbrahim pərdənin dalından cavab verdi:

-Hər kəs çimmək istəyirsə, çimib gedəndə bir dəfə əlini əlimə vurur. Hamamın haqqı elə budu.

Qız gedəndə əlini İbrahimin əlinə vurub getdi. İbrahim gördü ki, qız əlinə bir badam, bir də kömür qoyub. Tez evə yüyürüb mamasından soruşdu:

-Mama, bu qara kömürnən badam nə deməkdi? Bunları padşahın qızı ovcuma qoymuşdu.

Qarı dedi:

-Deyir, ayın qaranlığında badam bağına gəl.

Gecə İbrahim padşah qızının badam bağına getdi. Gördü çarhovuzun qırağında bir taxt qoyulub, oturdu taxtın üstündə. Bir azdan sonra yuxuya gedib yatdı. Qız qaravaşlara dedi:

-Siz gedin oynayın, mən də bu saat gəlirəm.

Durub gəldi bağa. Gördü İbrahim yatıb. Cibinə bir moza¹¹⁷ qoyub qayıtdı.

İbrahim bir vədə ayıldı gördü heç kəs yoxdu. Əlini cibinə salıb gördü cibində bir moza var. Mozanı aparıb mamasına görkəzdi. Maması dedi:

-Bala, onu qoyub deyir ki, hələ uşaqsan, get moza oynatmağa.

Səhər yenə qız geyinib qırx incə qıznan gəldi hamama, suya girdi, çıxanda İbrahimin əlinə bir kömürnən bir gül qoydu. Oğlan yenə gəlib mamasından soruşdu.

Maması ona dedi:

-Bala, bu o deməkdi ki, ayın qaranlığında gül bağına gəl.

Gecə İbrahim gül bağına gəldi, bir azdan sonra yuxu tutub yatdı. Qız gəlib gördü İbrahim yenə yatıb.

Bu səfər də bir ox-yay İbrahimin boynuna taxıb getdi.

İbrahim yuxudan ayılıb gördü ki, boynuna bir ox-yay taxılıb. Durub yavaş-yavaş gəldi evə, mamasından soruşdu:

-Mama, bu ox-yay nədi ki, qız boynumdan asmışdır?

Maması dedi:

-Bala, deyir uşaqsan, get yay-ox oynatmağa.

Qız səhər yenə hamama gəlib çimib çıxdı. Bu səfər də İbrahimin əlinə bir kömürnən bir findıq qoydu. İbrahim tez evə gəlib dedi:

¹¹⁷ Aşiq

-Mama, bəs bu nədi?

Maması dedi:

-Deyir, ayın qaranlığında gəl findıq bağına.

İbrahim getmək istəyəndə maması dedi:

-Bala, gətir bir barmağına baxım.

İbrahim barmağını görkəzən kimi, maması onun barmağını kəsib duz doldurub dedi:

-Yatsan öldürərəm səni.

İbrahim durub yavaş-yavaş findıq bağına getdi. Barmağının ağrısından o gecə yata bilmədi. Qız gəlib çıxdı, başladılar söhbətə.

Demə, bazar darğası da İbrahimin bağa gəlməsindən şəklənib bunları pusurmuş. Bunlar o qədər söhbət elədilər ki, yuxu tutdu, ikisi də yatdılar.

Bazar darğası bunları yatmış görüb, bir kilim gətirdi, hər ikisini kilimə sarıyıb meydana gətirdi. Səhər padşaha xəbər elədi ki, sənin kişi qismindən zəhləsi gedən qızın mənim evimi sökdürüb hamam tikdirən oğlannan bir yerdə yatıb, gətirmişəm meydana.

İbrahim kilimin arasından qulluqçunun birini çağırıb çox pul verdi, dedi:

-Üç daş götürüb, bir-bir vurarsan mamamın evinə.

Qulluqçu tez üç daş götürüb getdi, birincisini vuranda maması dedi:

-Tutdular.

İkincisini vuranda dedi:

-Sarıldılar.

Üçüncüsünü vuranda da dedi:

-Gətirdilər meydana.

Tez arvad durub bir az halva bişirdi, içinə də bihuşdarı daxil elədi, gətirdi meydana qulluqçulara verdi. Hamı qulluqçular yeyib bihuş oldular. Sonra arvad kilimi açdı, özü kilimdə yatdı, qıza dedi:

-Sən bizi sarı.

Qız bunları sarıyıb getdi.

Padşah darğaynan meydana gəlib kilimi açdı, baxıb gördülər ayə, dayəynən öz qardaşı oğludu. Qarı dedi:

-Qibleyi-aləm, gör bunun dediyi nədi. Niyə bizi sarıyıb bura gətirib?

Padşah qarınan İbrahimi açıb buraxdı. Bazar darğasının da boynunu vurdurdu.

Sabah açılan kimi qarı durub gəldi padşahın hüzuruna, dedi:

-Padşah sağ olsun, indi ki sənin qızının mənim qardaşım oğlun adı çəkilib, gəl Allahın əmriylən onu ver İbrahimə.

Padşah razı oldu, qızı verdi İbrahimə. Bəli, səhər kəcavələri bəzəyib ehtiyatı hazırladılar. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib qızı köçürdülər İbrahimə. İbrahim bir neçə gün mamasıgildə qalıb, sonra qızı da götürüb getdi atasının vilayətinə. Təzədən atası da qırx gün, qırx gecə toy elədi, mətləbi-muradlarına çatdılar. O yedi yerə keçdi, siz də yeyin dövrə keçin.

3.4. Məlik Məmməd və Məlik Əhməd

Biri varıdı, biri yoxudu, Yunan şəhərində bir Məmməd Həsən adında padşah varıdı. Bunun heç sonu, züryəti yoxudu. Özü də çox zalım padşahıdı. Hamı padşahlar bundan ehtiyat eləyirdilər. Bunun qonşusunda da bir naxırçı vardı. Bu naxırçının da sonu yoxudu. Padşah fikirləşdi ki, gün çıxandan gün batana kimi cəmi padşahlar məndən qorxur, özümün də varım-dövlətim yerə-göyə sığışmır. Amma neyləyim, bir züryətim yoxdu ki, mən öləndən sonra yerimdə qalsın.

Padşah gecə yatmışdı. Aləmi-vağyada gördü ki, buna deyirlər ki, ey padşah, səhər sübh namazından qabaq dur, get bağçadakı hovuzuna. Orda suyun üzündə bir alma üzür, onu gətir ortadan tən yarı böl, yarısını ver qonşun naxırçıya arvadıynan yesin, yarısını da özün ye.

Padşah sübh namazından qabaq durdu getdi çarhovuzun qırağına. Gördü bəli, çarhovuzda bir alma üzür, tez almanı götürdü gəldi evə. Almanı bölüb yarısını göndərdi naxırçıya dedi:

- Arvadıynan yesin.

Yarısını da özü hərəmiynən yedi.

Ay keçdi, il dolandı, bunların hər ikisinin arvadlarının boynuna uşaq düşdü. Hər ikisi vaxt oldu ki, doğdular. Bunların hərəsinin gəldi bir oğlu oldu. Uşaqlarının hərəsinə bir dayəyə verdilər. Bunlar bir yaşından gəldi iki yaşına, ikidən üçə, belə-belə altı yaşına çatanda uşaqları məktəbə qoydular. Padşah oğlunun adı Məlik Məhəmməd idi. Naxırçının oğlunun adı Məlik Əhməd idi. Bunları evdən çölə çıxmağa qoymurdular. Bir molla tutmuşdular, gəlib ikisinə də dərs verirdi. Uşaqlar həmişə qapısı-bacası bağlı bir yerdə otururdular. Həyət üzü görmə-mişdilər.

Padşah aşpaza tapşırıdı ki, nə badə bunların xörəyinə sümük qoyasan. Uşaqlar hər ikisi gəldi on beş yaşa çatdı. Bir gün aşpaz götürüb uşaqların xörəyinə bir sümük

qoydu. Bunlar xərəklərini yeyib sümüyü oynadırdılar. Sümük pəncərənin şişəsinə dəyib sındırdı. Birdən evə günün şoxu düşdü. Uşaqlar gördülər ki, evdə duvara bir göyçək şey düşüb. Başladılar bunu tutmağa, nə qədər elədilər günün şoxunu tuta bilmədilər. Molla gələndə gördü ki, uşaqlar qan-tər içindədi. Bunlar mollanı görəndə dedilər:

-Bizi niyə burda qırırsan, qoymursan çölü görək? Bax, çöldən nə göyçək şey düşür.

Molla gətirdi pəncərənin sınığından çölü bunlara göstərdi. Onlar gördülər ki, kimi quş oynadır, kimi gəzir, kimi də oynayır, hərə bir işnən məşğuldu. Çöl belə göyçəkdi ki, nə təhər... Mollaya dedilər:

-Get atamıza de, tay biz oxuyub molla olmayacağıq ha. İzin versin çölə çıxaq. Bir at da hazırlasın, ova gedək.

Molla gedib padşaha dedi:

-Uşaqlar deyir ki, bizə icazə versin çıxaq çölə. Özü də bir at yəhərləyib hazırlatsın ova çıxacağıq.

Padşah car çağırırdı, qoşunun hamısına xəbər verdi ki, mənim oğlanlarımın yanınca sabah ova gedəcəksiniz.

Məlik Əhmədnən Məlik Məmməd bir-birinə oxşayırdı. Ancaq Məlik Əhməd bir az Məlik Məmməddən ağıydı, yoxsa ikisi də bir-birindən seçilmirdilər.

Uşaqlar geyinib atlandılar, düşdülər yola, getdilər bir düzəngah yerə çıxdılar. Gördülər ki, bəli, burda bir ceyran otlayır. Qoşuna əmr elədilər ki, ətdən çəpər çəkin. Ceyran hər kəsin başının üstündən tullanıb getsə, boynunu vurduracağıq. Bunlar cərgəyə durdular, ceyranın dörd bir tərəfini tutdular. Ceyran o yana baxdı bu yana baxdı, Məlik Məmmədin başının üstündən tullanıb getdi.

Məlik Məmməd dedi:

-Bir adam mənim dalımca gəlsə, bu ad mənə qənim olsun, onu vuracağam.

Heç kəs qorxusundan getmədi. Oğlan dedi ki, gərək o ceyranı özüm tutam.

Hər iki qardaş yola düşdülər; ceyranı qova-qova gətirib qalaçaya saldılar. İstədilər ceyranın dalınca qalaçaya girsinlər, gördülər ki, bir oğlan çıxıb deyir:

-Ey padşahzadələr, mənim ceyranımı niyə qovdunuz?

Məlik Məmmədgil oğlana dedilər:

-Bizim şikarımızı ver, ceyran bizim şikarımızdı.

Oğlan dedi:

-Ay oğlanlar, sizə yazığım gəlir, yoxsa tilsimə salardım, heç çıxa bilməzdiniz.

Bu oğlan girib içəridən bir şəkil gətirib Məlik Əhmədgilə verdi, Məlik Əhməd gördü ki, bir qız şəkli ki, Allah-taala xoş gündə, xoş saatda yaradıb. Bunu görə kimi, Məlik Məmmədün ürəyi getdi.

Bir azdan sonra ayıldı, bunlar geri qayıtdılar. Yol uzununu Məlik Əhməd buna təskinlik verirdi ki, heç fikir eləmə, qardaş, nə təhər olsa, o qızı ələ gətirərik. Nə fayda, qızın yerini bilmədik, hansı padşahın qızıdır. Məlik Əhməd elə bir pəhləvandı ki, Rüstəmə əvəz.

Qardaşına dedi:

-Qardaş, bu başı bədənəndən gərək ya cida eləyəm, ya da o qızı tapam.

Məlik Məmməd evə qayıdıb şəkli gətirib qoydu atasının qabağına.

Atası dedi:

-Ey oğul, o boş fikirdi, bu qız yeddiqardaş devin bacısıdır. Mən düz yeddi dəfə onların üstə qoşun göndərmişəm, qoşunumu təmiz qırmışlar. Onu almaq olmaz. Həmin qızın adına Güllü-Qahqah deyərlər. O qıza cəmi padşahlar aşığıdır, ancaq ələ gətirə bilmirlər. O qız tilsimlidir. Mən sizə qoşun verə bilmərəm ki, aparıb qırdırasınız. O qızın bəlkə könlü olub, özü gəlsə, bu iş mümkündür.

Məlik Əhməd dedi:

-Ay qardaşlar, mənə qoşun lazım deyil, ancaq yolunu de ki, hara gedəcəyəm. Bu baş nə qədər ki, sağdı, gərək o qızı gətirəm.

Padşah dedi:

-Bəli, gündoğan tərəfə getsəniz, qızı tapa bilərsiniz.

Hər ikisi azuqəsini götürüb, atlarına minib səhər tezdən yola düşdülər. Gün batanda gedib bir yerə çatdılar. Gördülər ki, qırx pilləkənli bir evin aynasından bir qız baxır. Bunu görəndə Məlik Məmmədün az qaldı ürəyi getsin. Məlik Əhməd ona bir az təsəlli verib dedi:

-Bizi biabır eləmə, özünü toxdat.

Qız da Məlik Məmmədi görə kimi, bir könlüdən min könlüə aşiq oldu. Qız dedi:

-Ey oğlan, mənə çox padşahlar aşığıdır, amma qardaşlarım onların qoşununu qırıb tərk edib, mənə heç kəsə vermirlər, ancaq sənə indi bir şey öyrədəcəyəm. Mənim bir taxtam var ki, gərək suda elə axıdasan suya dəyməyə. Bir də bir qazanım var, yeddi dəmirçi hərəsi onun bir küncündə oturub çəki döyür. Qazan o qədər böyükdür ki, bunların səsi, bir-birinə çatmır. Gərək onu suyan doldurub götürəsən bir gilə də su yerə düşməyə. Mən də qardaşlarıma demişəm ki, hər kəs taxtanı axıtarsa, o qazanı da

doldurub gətirsə, ona gedəcəyəm. Gələndə sənə deyəcəklər ki, bu taxtanı axıt, qazanı doldur. Onda sən də ki, taxta, Gülü-Qahqah eşqinə nə sən suya dəy, nə su sənə. Qazanı da doldur, deynən: qazan, Gülü-Qahqah eşqinə qalx. Qazan özü qalxacaq. O vaxt qardaşlarım heç söz deməyib, məni sənə verəcəklər.

Axşam oldu, qızın qardaşları gəlib gördü ki, iki oğlan oturub. Birinin sifətinə baxanda elə bil Rüstəm qəbirdən dirilib gəlib. Böyük qardaş dedi:

-Mənim bacımın bir taxtası var, onu gərək elə axıdasan ki, nə taxta suya, nə su taxtaya dəyə. Bir də qazan var yeddi dəmirçi hərəsi bir küncündə çəkil döyür, onların səsi bir-birinə getmir. Onu da suynan doldurarsan, elə götürərsən ki, bir gilə də su yerə düşməyə. Əgər onları eləyə bilməsəniz, ikinizin də boynunu vurduracağam.

Oğlan qazanın qulpundan yapışıb basdı suya, dedi:

-Gülü-Qahqah eşqinə, qazan, qalx.

Qazan qalxdı. Sonra oğlan taxtanı götürüb atdı suya, dedi:

-Taxta, Gülü-Qahqah eşqinə nə suya dəy, nə su sənə dəysin.

Bəli, taxta sudan bir az qəlbi axmağa başladı. Qardaşlar bunu görə

kimi bir molla gətirib qızın kəbinini Məlik Məmmədə kəsdirdilər.

Məlik Məmməd qızın oturub evdə söhbət edirdi. Şikara da gedəndə bu qızın yeddi qardaşı, bir də Məlik Əhməd gedirdi. Bir gün qızın Məlik Məmməd söhbət edirdi, birdən əlini bunun kürəyinə vurdu, bir yumru var, dedi:

-Ay qız, deyirlər hər gözəldə bir eyb olar, bu yumru nədi?

Qız dedi:

-O, eyb deyil. Mənə bir ağ dev aşiqdi, qırx ildi onu tutub salmışam tilsimə. Bu, o tilsimli evlərin açarındı.

Məlik Məmməd o saat dedi:

-Gərək o evləri açıb, dev mənə göstərəsən.

Qız dedi:

-Gəl açdırma qapıları, açsam dev məni götürüb aparacaq.

Nə qədər elədisə olmadı, yenə dedi:

-Məlik Məmməd, gəl açdırma, açsan ta məni görməyəcəksən.

Məlik Məmməd dedi:

-Xeyr, aç!

Qız qapıların otuz doqquzunu açıb, qırxıncıda dedi:

-Məlik Məmməd, gəl açdırma.

Məlik Məmməd dedi:

-Xeyr, aç!

Qız yenə dedi:

-Qapını açan kimi, dev məni aparacaq, gəl açdırma.

Oğlan dedi:

-Xeyr, gərək açasan!

Qız qapını açdı. Açıq kimi dev qızı götürüb, ya Əli mədəd deyib getdi. Məlik Məmməd qaldı məəttəl, bilmədi ki, nə eləsin.

Bu qalsın burda. Sizə kimdən xəbər verim, Məlik Əhməd gildən. Bunlar baxırdılar, gördülər dev qızı aparır. Qızın qardaşları dedi:

-Evin dağılmasın, Məlik Əhməd, qızı dev apardı.

Məlik Əhməd o saat atını minib, üz çevirdi qızın dalınca, Məlik Məmməd də qardaşların yanında qaldı.

Məlik Əhməd dedi:

-Qırx günün səfərinə gedirəm. Qırx günəcən gəldim-gəldim, gəlmədim heç.

Məlik Əhməd üz qoydu getməyə. O qədər getdi ki, çıxdı bir şəhərə. Gördü burda bir adam var, adına Əhmədi-Kəmxörək deyirlər. Məlik Əhməd soruşdu:

-Buna niyə Əhmədi-Kəmxörək deyirlər?

Cavab verdilər ki:

-Çünki gündə yarım put düyünün xörəyini yeyir.

Əhmədi-çilingi adlı bir adam da varıdı. Bu Əhmədi-Kəmxörəknən Əhmədi-çilingi Məlik Əhmədi görəndə kimi, onu apardılar, bir quyunun başına; kəndiri bunun belinə bağladılar saldılar quyunun içinə.

Məlik Əhməd girib gördü ki, dev başını qızın dizinə qoyub yatır. Qız Məlik Əhmədi görəndə kimi dedi:

-Vay, Məlik Əhməd, niyə gəldin bura. Bu bir məlundu ki, oyansa, səni öldürəcək, çıx get.

Oğlan dedi:

-Sən dinmə.

Qız dedi:

-Məlik Əhməd, sən gətir bunu yavaşca öldür.

Məlik Əhməd dedi:

-Mən namərd deyiləm namərdliknən adam öldürəm, mən mərdliknən öldürəcəyəm.
Bunu deyib qılınıc sivirdi, başladı devin dabanını ovmağa. Dev yuxudan bidar olub, qıza bir şapalaq çəkdi ki, niyə qoyursan məni milçək yeyə.

Məlik Əhməd bir nərə çəkdi ki, az qaldı dağ-daş titrəsin. Dev yuxudan ayılıb əlini atıb Məlik Əhmədin toqqasından yapışdı. Yeddi dəyirman daşını bir daşa nəsb eləmişdi. Bunu götürüb, qalxızdı, gətirdi ki, Məlik Əhmədin başına salsın. O saat Məlik Əhməd devin başına bir qılınıc çəkdi. Devin başı iki parça olub, canı cəhənnəmə vasil oldu.

Burdan qızı da götürüb gəldi quyunun ağzına.

Qız dedi:

-Əvvəl sən çıx. Mən çıxsam, səni quyuda qoyub, məni apararlar.

Məlik Əhməd dedi:

-Xeyr, çıx.

Qız dedi:

-İndi ki, belədi, mən çıxıram, əgər səni quyuda qoysalar, al, bu düdüyü çal. Onda boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəlib deyəcək ki, bir də çal. Onda sən de ki, məni çıxart, bir də çalım. Nə vaxt onu çalsan, o saat yanında hazır olacaq. Nə istəsən hazır edəcək.

Məlik Əhməd qızı bir sandığa qoydu, bağlayıb dedi:

-Çəkin.

Qyunun başındakılar qızı çəkдилər, gördülər bir qızdı ki, heç olmayan kimi. Qızı götürüb getdilər. Məlik Əhməd qaldı quyuda. O, düdüyü çaldı, o saat boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəlib dedi:

-Nə qəşəng çaldım, bir də çal.

Məlik Əhməd dedi:

-Məni burdan çıxart, çalım.

O, Məlik Əhmədi götürüb quyudan çıxartdı. Çöldə düdüyü bir də çaldı.

Məlik Əhməd quyudan çıxandan sonra gəlib çıxdı bir şəhərə. Gördü Əhmədi-Kəmxörək qıza toy eləyir. Qız da deyir gərək mənim özümün qızıl məcmeyim, qızıl teştim gələ.

Məlik Əhməd gəlib zərgara şeyird oldu. Bunlar da zərgara qızıl gətirdilər ki, bir qızıl teşt, bir qızıl məcmeyi qayırsın.

Zərgar dedi:

-Mən bacarmaram.

Məlik Əhməd dedi:

-Al, mən qayıraram.

Zərgər dedi:

-Sən dünənki şeyird, nə bacarırsan?!

Məlik Əhməd dedi:

-Sənin işin yoxdu, sən al, mən qayıraram.

Zərgər qızı alıb dedi:

-Bəli, sabah gəlib apararsınız.

Bunlar gedən kimi Məlik Əhməd düdüyü çaldı. Boyu bir qarış, saqqalı iki qarış hazır oldu. Ona dedi:

-Gedərsən həmin devin testini, məcmeyisini gətirərsən.

Boyu bir qarış, saqqalı iki qarış o saat gedib gətirdi. Səhər gəlib zərgərdən testnən məcmeyini alıb apardılar. Qız gördü ki, öz testi, öz məcmeyisidi. O saat bildi ki, Məlik Əhməd gəlib. Məlik Əhməd bir də düdüyü çaldı, yenə boyu bir qarış, saqqalı iki qarış gəldi. Məlik Əhməd dedi:

-Gedərsən həmin devin atını, qılıncını, geyimini gətirərsən.

Bu, o saat gətirib əsləhəni tökdü Məlik Əhmədin qabağına. Məlik Əhməd altdan geyindi, üstədən qıfıllandı, qılıncı bağladı, qalxanı götürdü düşdü yola. Əhmədi-Kəmxörək də geyinmişdi ki, bəli, gəlin gəlir.

Atlılar gördülər uzaqdan bir atlı gəlir, elə bil Rüstəmdi qəbirdən dirilib. Bunlar hamısı xofa düşdülər. Məlik Əhməd yetişib, Əhmədi-Kəmxörəyin də, Əhmədi-çilinginin də boynunu vurdu. Qızı da, Əhmədi-Kəmxörəyin bacısını da götürdü, üçü də atlanıb yola düşdülər.

Yeddi qardaşnan Məlik Məmməd şikardaydı. Qırx gün tamamdı, gördülər üç atlı gəlir. Bunlar dedilər:

-Gərək iki olaydılar, bəs niyə üçdülər?

Gəldilər bunlar Məlik Əhmədin yanına. Bir iki gün də burda qaldılar. Məlik Əhmədgil ehtiyat gördülər ki, yola düşüb getsinlər öz vilayətlərinə. Bunları devlər cah-calalnan, qoşunnan yola saldılar.

Qız dedi:

-Məlik Əhməd, mənim yolumda çox əziyyət çəkmisən, amma qoy sənə bir söz deyim. Padşah mənə aşıqdi. O bir at göndərəcək ki, oğlum minsin gəlsin. Məlik

Məmməd minən kimi, at onu yerə vurub öldürəcək. At gələndə onu sən vur öldür. Ondan sonra bir qızıl quş göndərəcək, o quş da Məlik Məmmədin gözünü çıxardacaq. Onu da öldürərsən qoymazsan ki, Məlik Məmmədin gözünü çıxartsın. Bunlar öz atalarının şəhərinin yanına çatdılar. Atası eşitdi ki, oğlu Gülü-Qahqahı gətirir. O saat oğlunun qabağına bir at göndərdi. At gələn kimi Məlik Əhməd vurub atı öldürdü. Sonra padşah bir qızıl quş göndərdi. Quşu da bir ox-yaynan vurub öldürdülər.

Qız dedi:

-O padşah yaman cadügündü. Bir ism-əzəm oxuyub olacaq bir ilan, girəcək bir otağa. Məlik Məmməd də o otağa girəndə vurub onu öldürəcək. Onda sən Məlik Məmməd içəri girməmiş o ilanı öldür.

Padşah əmr elədi ki, oğlum girsin otağa. O otağı ondan öteri tikdirmişəm.

Məlik Əhməd tez gedib gördü padşah ilan olub ki, Məlik Məmmədi vursun. Məlik Əhməd fürsəti fota verməyib ilanı öldürdü. Məlik Məmməd gördü ki, Məlik Əhməd ilanı vuranda, bu ilan bir nəərə çəkdi ki, ay Məlik Məmməd, bəs adam atasını öldürərmə? Gördülər, padşah ölüb düşdü yerə. Məlik Məmməd dedi:

-Bu sirdən məni agah elə, görüm o atı, o quşu, o ilanı niyə öldürdün?

Məlik Əhməd dedi:

-Gəl xəbər alma, sənin yolunda mən başımı fərmanda qoymuşam, gəl bu sirri açmayaq.

Məlik Məmməd təkid elədi. Məlik Əhməd dedi:

-Bilirsən nə var. Sənin atan qıza aşıqdi. O qız üçün o qədər qoşun göndərirdi ki, alsın, qızın qardaşları qoşunu qırırdılar. Atan atı onun üçün göndərmişdi ki, minəndə səni vurub öldürsün.

Bu sözü deyəndə Məlik Əhməd yarıyacan daş oldu.

-O quşu da onun üçün öldürdüm ki, sənin gözünü tökəcəkdə.

Bu sözü deyəndən sonra da toqqayacan daş oldu.

-İlanı da onun üçün öldürdüm ki, o da səni içəri girəndə vuracaqdı.

Məlik Əhməd sözlərini qurtarandan sonra tamam daş oldu yığıldı qapının ağzına.

Məlik Məmməd atasının taxtına sahib olub padşahlıq eləməyə başladı. Amma Məlik Əhmədin daş olmasından çox keyfsizləşdi. Ay ötdü, il dolandı, bunun külfətinin boynuna uşaq düşdü. Bu arvad bərihəmlini vaxt oldu ki, yerə qoydu. Gəldi bunun bir oğlu oldu. Bir gün gördülər ki, üç göyərçin gəldi qondu ağaca. Biri dedi:

-Bacılı-bacılı, bu padşahı tanıyırsanmı?

O biri cavab verdi:

-Yox, bacı, tanımıram.

Bacısı ona dedi:

-Bu filan naxırçının oğludu ki, Məlik Əhməd onun yolunda nə zəhmətlər çəkdi. Onun arvadını tilsimlərdən qurtarıb verdi özünə.

O biri göyərçin dedi:

-Bacılı-bacılı, bu uşağın nənəsi qıyıb uşağının başını daşın üstündə kəssə, Məlik Əhməd asqırır durar.

Gülü-Qahqah bunu eşidən kimi dedi:

-Yüz belə oğlan qurban olsun Məlik Əhmədə.

Uşağın başını daşın üstə kəsdi. O saat Məlik Əhməd asqırır durdu ayağa. O biri göyərçin də bunu görəndə dedi:

-İndi ki belədi, mən də bir lələk salacağam, anası uşağının başını qoysun üstə, o lələyi çəksin, onda uşaq anadandoğma kimi olacaq.

Bunu deyib bir lələk saldı. Uşağın başını bədəninə qoyub, lələyi çəktilər, o saat başı bitişib oldu anadandoğma.

Onlar yedi yerə keçdi, siz də yeyin, dövrə keçin.

3.5. Şah Oğlu Bəhrəmin Nağlı

Biri varmış, biri yoxumuş, bir padşah varmış. Bu padşahın üç oğlu varmış. Lap kiçiyinin adı Bəhrəm idi. Qəzay-rəbbani bir gün padşahın gözləri tutuldu. Nə qədər həkim gəldisə, çarə tapılmadı. Axırda padşah böyük münəccimlərini çağırıb taleyinə baxdırdı. Qoca münəccimlərdən birisi dedi:

- Padşahım sağ olsun, gözlərinizin çarəsi tapılar, ancaq müşküllükən. Lap uzaq vilayətdə ağ çeşmə adında bir bulaq var. O bulağın daşından gətirib gözlərinə sürtsən, yaxşı olar.

Padşah oğlanlarını çağırıb əhvalatı onlara bildirdi. Oğlanlarının üçü də həmin daşın dalınca getdilər. Bir neçə mənzil yol getdikdən sonra qabaqlarına üç yol rast gəldi. Bu yolların birisinin üstündə yazılmışdı: "Axtaran tapar". İkincisində yazılmışdı: "Get, ağıllı ol, gəl", üçüncüsündə yazılmışdı: "Gedən gəlməz". Qardaşlar çox fikir elədilər ki, bu yolun hansıynan getsinlər. Böyük qardaş axtaran-tapar yoluynan getdi.

Ortancıl qardaş get, ağıllı ol, gəl yoluynan getdi. Kiçik qardaş Bəhrəm də gedər-gəlməz yoluynan getdi.

Bəli, bunlar getməkdə olsunlar. Böyük qardaş çox getdi, az getdi, qabağına bir dərya rast gəldi. Baxıb gördü ki, dəryadan keçmək mümkün deyil. Bir tərəfə baxanda gördü bir parça taxta düşübdü suyun üzünə. Öz-özünə fikir elədi ki, burdan qayırsam mənəm üçün ardı. Necə olsa, gərək bu taxta parçasının üstüynən gedəm. Qərək, o, taxta parçasının üstünə oturub, dərya üzündə yavaş-yavaş getməkdə olsun. Bir azdan sonra bərk yel əsib tufan qopdu, dərya təlatümə gəldi. Yel taxta parçasını o yana bu yana vura-vura aparıb bir qırağa çıxartdı. Bu oğlan kənara çıxıb gördü ki, sağ tərəfə bir cığır gedir. O, həmin cığırı tutub getməkdə olsun. Bir xeylaq gedəndən sonra bir mağaraya rast gəldi. Öz-özünə dedi ki, təvəkkül Allaha, nə təhər olmuş olsa, bu mağaraya girməliyəm. Mağara çox qaranlıqdı. Oğlan içəri girib gördü ki, bir tərəfdən balaca işıq gəlir. Özünü işığa tərəf verdi. Gördü ki, bir balaca şam yanır. O yana, bu yana baxdı, heç kəsi görmədi. Öz-özünə fikir elədi, bu nə təhər şeydi ki, şam yanır, heç kəs yoxdu. Bir az gözlədi, sonra gördü ki, mağarada bir gurultu qopdu. Baxıb gördü ki böyük bir dev mağaranın o başından gəlir. Dev yaxın gəlib oğlana dedi:

-Hə, ey adəməzad, sən nə cürət edib bura gəlmisən, mən bu saat səni parça-parça elərəm.

Bunu deyib oğlannan tutuşdu. Bir xeylaq güləşəndən sonra dev oğlanı yerə vurub o saat öldürdü.

Bəli, bu burda qalsın, gərək ikinci oğlanın başına nə gəldi.

Ortancıl qardaş ikinci yolnan getməyə başladı. Bir neçə mənzil gedəndən sonra bir meşəliyə rast gəldi. Meşəynən getməyə başlayanda, qabağına bir qızıl quş çıxdı. Quş oğlanın qabağıynan uçmağa başladı. Oğlan da bunun dalısınca gəlirdi. Bir xeylaq qaçandan sonra quş gözdən itdi. Oğlan qayıdıb gördü ki, hər tərəf meşəlikdi. Nə qədər axtardısa, bir yol tapmadı. Nələc qalıb bir ağacın dibində oturdu. Bir azdan sonra buna böyük bir ayı rast gəldi. Oğlan qeyrətinə güvənib ayının qabağına çıxdı. Qılıncını çəkib ayıya vurmaq istəyəndə, ayı tez bunu süpürüb öldürdü.

Bəli, indi gərək Bəhrəmin başına nə oyun gəldi. Bəhrəm gedər-gəlməz yolnan getməyə başladı. Az getdi, çox getdi, yolda bir kişiyə rast gəldi. Gördü ki, bu pirani kişidi. Torpağı yığıb qabağına, özü də dizi üstə oturub. Oğlan qocaya sarı yaxınlaşıb soruşdu:

-Əmi, burda nə eləyirsən?

Qoca cavab verdi:

-Söz satıram.

Oğlan dedi:

-Əmi, sözü neçəyə satırsan?

Qoca dedi:

-Birinci sözümün qiyməti on tükəndi.

Oğlan, əlbəttə, şah oğluydu, yanında pulu varıdı. Çıxarıb ona on tükən pul verdi.

Qoca dedi:

-Birinci sözüm budu: ilk fürsəti düşməyə vermə.

Oğlan dedi:

-Elə on tükənə bu söz?

Qoca gülümsəyib dedi ki, anlayana bu söz çoxdu.

Bəhrəm soruşdu:

-Əmican, ikinci sözün qiyməti neçədi?

Qoca dedi:

-İkinci sözümün qiyməti əlli tükəndi.

Oğlan əlli tükən çrxardıb verdi. Qoca dedi:

-İkinci sözüm budu: hər tanımadığın adama inanma.

Bəhrəm qocadan soruşdu:

-Üçüncü sözün qiyməti neçədi?

Qoca cavab verdi:

-Üçüncü sözüm bahadı, onun qiyməti yüz tükəndi.

Xahi-naxahi, yüz tükən verib qocadan üçüncü sözü deməsini xahiş etdi.

Qoca dedi:

-Üçüncü sözüm budu ki, gecə çöldə tək qalma.

Oğlan bir az fikir elədi ki, bu qoca dünya görmüşdü, bunun sözləri vaxtında mənə lazım olar. Xudahafızlaşib qocadan ayrıldı.

Bəli, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, get ha get, yolun bir yanında üç adama rast gəldi. Bu adamlar Bəhrəmə salam verib dedilər:

-Şahzadə, hara gedirsən?

Bəhrəm dedi:

-Bəs Bitlis şəhərində ağ çeşmədən daş gətirməyə.

Bu adamlar dedilər ki, bizi də özünən götür.

Bəhrəm soruşdu:

-Yaxşı, sizi özümnən aparıram, ancaq deyin görüm nə sənət sahibisiniz?

Onlardan birisi dedi:

-Mən yaxşı qaçaram, quş quşluğuynan mənə yetirə bilməz.

İkincisi dedi:

-Mən də sapandnan hər cür yeyin uçan quş olsa, vuraram.

Üçüncüsü cavab verdi:

-Mənim sənətim də budu ki, hər vaxt qulağımı yerə tutsam, altı ağacdən nə cür səs olsa, eşidərəm.

Bəhrəm dedi:

-Yaxşı oldu, gəlin bir yerdə gedək.

Bəli, üç bunlar, bir Bəhrəm getməkdə olsunlar. Bir xeyli gedəndən sonra bunlar böyük bir əjdahaya rast gəldilər. Hər üçü qorxularından bir-birilərinə qısıldılar. Bəhrəm doğrudan da qüvvətli bir pəhləvaniydi. O, qılıncı çəkib əjdahaya hücum elədi. Qocanın birinci sözü yadına düşdü ki, fürsəti düşməyə vermə. Bəhrəm o saat əjdahanın başına bir qılınc endirdi. Qılınc əjdahanı iki böldü.

Bəli, bu bələdan qurtardılar. Az gedib, çox gedib, iki dağ arasında bir xarabaya yetişdilər. Gördülər ki, bura da devlər məkanıdır. Oğlan birinci xətdən qurtarıb, ikinci xətdə düşdü. Yetirib gördü ki, bədheybət-bədheybət devlər bir-biriynən oynayır. Bunları görəndə kimi, devlərin padşahı üzünü Bəhrəmə tutub dedi:

-Ey şahzadə, sən nə cürət edib buraya gəlmisən, bilmirsən ki, mənim məkanıma quş quşluğuynan qanad sala bilməz.

Bəhrəm dedi:

-Mən bilsəydim ki, sizdən qorxacağam, heç vaxt buraya düşməzdim.

Dev padşahı Bəhrəmə dedi:

-Ey oğlan, mən sənə bir neçə şərt deyirəm, əgər bunları tezliklə yerinə yetirəsən, sənə öz devlərimi qurban edib yol verərəm keçərsən. Hərgah şərtimə əməl eləməsən, sizi bu saat öldürəcəyəm.

Bəhrəm dedi:

-Mən razıyam, buyurun görək şərtləriniz nədi?

Dev padşahı dedi:

-Birinci şərtim budu ki, mən bir göyərçin uçurdacağam, getsin ağaclıqda bir kağız var, gətirsin. Hərgah sizin biriniz o göyərçindən tez o kağızı bura gətirsə, siz udmuş olursunuz, yox, gətirməsəniz, demək fürsət bizimdi.

Oğlan razı oldu. Dev göyərçini uçurtdu. Bunlar göyərçinnən bərabər getdilər. Bir az gedəndən sonra gördülər ki, qabaqlarına böyük bir dərya rast gəldi, bunlar naəlac qalıb gedə bilmədilər. Bəhrəm qəzəblənmişdi. Fikir eləyirdi ki, indi bir azdan sonra göyərçin kağızı aparacaq onda bizim işimiz bitdi. Bu fikirdəydi ki, yoldaşları dedilər:

-Daha fikrin faydası yoxdu, indi özümüz iş görməliyik.

Bəhrəm dedi:

-Nə iş, bizi tamam qıracaqlar.

Yaxşı qulaq asan yoldaşı qulağını yerə verib dedi:

-Beş dəqiqədən sonra göyərçin uçub kağızı aparacaq.

Sapandan daş atan yoldaş da hazır oldu. Bir azdan sonra gördülər ki, göyərçin göydə kağızı aparır. Yoldaşlardan daşatan hazır oldu. Daşı sapanda qoyub atan kimi, göyərçin fırlana-fırlana yerə düşdü. Tez kağızı göyərçinin ağzından alıb tez yol gedənə verdi. Bu yoldaşı da iki dəqiqədən sonra kağızı devlər padşahına verdi.

Devlər padşahı gördü ki, kağız gəlib çatdı. Bəhrəm qılıncını çəkib devləri bir-bir həlak elədi. Dev padşahı çox yalvarıb dedi:

-Sən allah, mənə dəymə, vaxtında sənə lazım olacağam.

Bəhrəm üç tük verdi dedi:

-Hər vaxt işin bərkə düşsə, bu tükləri oda tutarsan, mən o vaxt özümü sənə yetirərəm.

Bəhrəm tükü devdən alıb yola düşdü. Yenə bir xeylaq yol gedəndən sonra gördülər ki, bir ifritə dilənçi oturub. Dilənçi Bəhrəmi görən kimi başladı yalvarmağa:

-Sən allah, ay cavan, mənə rəhmin gəlsin, bir az pay ver.

Bəhrəm bunun doğrudan da fağır olmasına inanıb, qabağa yeridi. İfritə yavaş-yavaş ağzını tərpedirdi. Bir az keçməmişdi. Bəhrəm gördü ki, yavaş-yavaş daşa dönür, tez yadına həmin qocanın ikinci, hər tanımadığım adama inanma sözü düşdü. Bu söz yadına düşən kimi qı-lıncını çəkib onun başına endirdi. Dilənçinin başı iki parça olub yerə düşdü. O saat göy guruldadı, tufan qopdu, ildırım çaxmağa başlayıb yağış yağdı. Bir az keçməmiş gördülər ki, həmin ifritənin ölüsü yoxdu. Tez Bəhrəm anladı ki, bu dilənçi deyilmiş, ancaq bir cadu imiş. Qərək, burdan da ötüşdülər. Axşam olub qaranlıq düşdü. Qabaqlarına bir meşə rast gəldi. Meşəynən bir qədər getdikdən sonra Bəhrəm yolu azıb yoldaşlarını itirdi. Bir qədər meşəynən gedib axırda çox yoruldu.

Böyük bir ağacın arasına çıxıb yatmaq istədi. Bəhrəm çox yorulmuşdu, ağacın arasına çıxan kimi yuxuya getdi. Gecənin yarısında gördü ki, ağacdən bir qədər o yana bir nəfər atlı durub çağırır:

-Əmi qızı, əmi qızı!

Bəhrəm bir az fikir verib gördü ki, meşənin ortasında bir tək imarət var. Öz-özünə dedi ki, nə olacaqsansa olsun, mən bu adamı vuracağam. Oxu kamana qoyub birini atan kimi adam yıxıldı. Ağacdən tez düşüb gəldi, mindi oğlanın atına. O bildi ki, burda bir sirt var, gözləmək lazımdı. Bir qədər gözləyəndən sonra gördü ki, həmin binadan bir qız çıxıb çağırırdı:

-Əmi oğlu, əmi oğlu!

Bəhrəm yavaşca cavab verdi ki, əmi qızı mən burdayam.

Qız gəlib atın tərkinə minib dedi:

-Tez sür!

At yel kimi bunları götürdü. Az gedib, çox gedib meşədən kənara çıxdılar, baxdılar ki, hava işıqlanıbdı. Qız dedi:

-Əmi oğlu, bəs niyə danışmırsan?

Bəhrəm bilmirdi ki, nə cavab versin. Bu halda qız bir qədər dürüst baxandan sonra gördü ki, bu ayrı bir oğlandı. Qız öz-özünə qəzəbləndi.

Bəhrəm əhvalatın hamısını qıza dedi. Qız oğlana bir qədər baxdıqdan sonra dedi:

-Təvəkkül Allaha, qismət bu imiş, gəl gedək.

Bir az gedəndən sonra yetişdilər bir çeşmə başına. Qız dedi:

-Oğlan, düş bu çeşmənin başında bir qədər su içib dincələk.

Bunlar çeşmənin sərin suyundan içəndən sonra oğlanı yuxu tutdu. Başını qoydu qızın dizinin üstünə. Bir qədər huşa getdi. Bir az yatmamışdı ki, gördü üzünə bir damcı su düşdü. Oğlan gözünü açıb gördü ki, qız ağlayır. Səbəbini soruşduqda qız dedi:

-Odu, qabaqdan nahamvar bir dev gəlir. Çatan kimi bizi öldürəcək.

Oğlan qıza bir qədər ürək verəndən sonra dedi:

-Qorxma, nə qədər mən sağam sənə heç zad olmaz.

Bir az dayanandan sonra gördülər ki, hava qaraldı, yer tərpənməyə başladı, çeşmənin o biri tərəfindən nahamvar bir dev çıxdı. Oğlan o saat yadına saldı ki, axı qoca kişidən üçüncü söz almışdı ki, çöldə tək qalmasın. Nə isə, iş işdən keçib, əgər bu dev mən öldürməsəm, daha mən muradıma çatmayacağam. Dev oğlana yaxınlaşıb dedi:

-Ey şah oğlu Bəhrəm, mən səni göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşmüşən. Mən səni bu saat diri tutub Qaf dağındakı devi-cadunun yanına aparacağam.

Bəhrəm cavab verdi:

-Məgər mən ölmüşəm ki, sən məni diri tutasan?

Bəli, bunlar küştü tutmağa başladılar. Üç saat tamam gülüşdilər. Axırda Bəhrəm gördü ki, devə gücü çatmır, dev bunu həlak eləyəcək, əlini qılıncına atıb buna elə bir qılınc ilişdirdi ki, tamam iki parça oldu. Dev öləndən sonra qız qucaqlayıb Bəhrəmi öpdü ki, bəlkə səni dev həlak edəydi, onda bizim günümüz nə olardı. Bəhrəm dedi:

-Qorxma, belə-belə işləri çox görmüşəm. Bura kimi neçə-neçə davalara düşmüşəm. Bərkə düşsəydim, üç tük varıdı, onun birini oda tutacaqdım, devlər padşahı özünü yetirəcəkdı.

Qərək, qıznan oğlan qucaqlayıb, öpüşdükdən sonra ata mindilər. At bunları yel kimi aparırdı. Get ha get, get ha get bir şəhərə yetişdilər. Şəhərin darvazasından içəri girəndə oğlan soruşdu ki, bura hansı şəhərdir? Bir nəfər cavab verdi ki, Bitlis şəhəridi. Oğlan şad oldu ki, bəli, Bitlis şəhərinə çatdım, indi gedib daşı aparacağam. Bir nəfərdən soruşdu ki, de görüm ağ çeşmə hayan tərəfdədi? Bir adam ağ çeşmənin yerini dedi. Bəhrəm qıznan bərabər oraya tərəf getdi. Şəhərin bir tərəfindən həmin çeşmənin yanına çatdılar. Demiyəsən ki, bu çeşmənin də sahibi bir gözəl qızımış. Bəhrəm özünü qızın yanına yetirib dedi:

-Mənim atamın gözləri tutulubdu. Gəlmişəm ağ çeşmənin daşından aparım ki, onun gözlərinə sürtək, sağalsın.

Qız dedi:

-Ay oğlan, bilirəm sən uzaq yerdən gəlmişən. Hər kəs bura daş aparmağa gəlib, salamat qayıtmayıb. İndi mənim bir neçə şərtim var, əgər onları yerinə yetirəsən, mən daşdan sənə verərəm.

Oğlan dedi:

-Buyurun görək şərtiniz nədi?

Qız dedi:

-Birinci şərtim budur ki, gedəsən zülmətdə olan bir dərya atı var, onu gətirəsən. İkinci şərtim budur ki, o atın həmin zülmətdə sahibi var, onu da gətirəsən. Üçüncü şərtim budur ki, böyük səhrada bir göl var, o gölün başında bir qızıl cam var, onu da gərək gətirəsən. Dördüncü şərtim budur ki, böyük səhrada bir göl var, o gölün başında qızıl

qanadlı bir qaz var, o qazı gətirəsən. Beşinci şərtim budur ki, sıx meşədə şirlər yaşayır, o şirlərin tükündən mənə gətirəsən.

Bəhrəm bu şərtlərin hamısına razı oldu. Sonra qızın yanına gəlib əhvalatı ona söylədi. Qız dedi:

-Dərya atından ötrü gedərsən dərya kənarına. Orda günortaüstü atlar dəryadan çıxıb su içəcəklər. Sən dərhal atılıb minərsən birisinin üstünə. Nə qədər çalışacaq ki səni yerə atsın, sən üstündə bərk durub tərənəmzsən. Axırda at səni bir az dəryada saxlayıb sonra bir meşəyə çıxardacaq. Yenə meşədə istəyəcək səni yerə salsın, sən razı olmazsan. Axırda at dilə gəlib sənə yalvaracaq: aman günüdü, Bəhrəm, mənə azad elə, mən öz balalarımından sənə verərəm. Nəbada, nəbada sən razı olasan ha! Heç üstündən düşməzsən. Axırda yenə səni dənizə gətirib, ordan kənara çıxaracaq. Bu, üç günün müddətinə olacaq. Axırda at razı olub, sənə deyəcəkdi ki, mənə hara aparırsan apar.

Bəhrəm qılıncını bağlayıb, qızın dediyi kimi, dərya kənarına getdi. Günortanın qızğın vaxtında bir də gördü ki. Atlar dəstəynən dənizdən çıxdılar. Bəhrəm gizlənib birinin üstünə atıldı. Tez tutdu yalmanından. At nə qədər istədi ki, bunu yıxsın, Bəhrəm yalmanı buraxmadı. Bir azdan sonra at Bəhrəmi dəryaya apardı. Bir gün, bir gecə tamam dərya üzündə dolanırdı. Axırda bir meşəyə çıxartdı. Meşədə nə qədər istədi ki, Bəhrəmi salıb qaçsın, Bəhrəm atın yalmanından bərk tutub buraxmadı. Axırda at dilə gəlib Bəhrəmə dedi:

-Sən mənə burax, mən boynuma alıram ki, sənə balalarımından verim.

Bəhrəm atın sözünə qulaq asmayıb, yerindən tərənmədi. Qərəz, üçüncü günü at Bəhrəmi yenə dənizin içindən üzə-üzə kənara çıxartdı. Bəhrəm atı bir baş evə sarı sürdü. Ağ çeşmə sahibi qız gördü ki, Bəhrəm atı gətirdi. Dedi:

-Hə, oğlan, birinci şərti yerinə yetirdin. İndi ikinci şərti yerinə yetir görüm.

Oğlan yenə gəldi qızın yanına. Fikir eləyirdi ki, mən atın sahibini hardan tapım. Qız bunu fikirli görüb dedi:

-Bilirəm, oğlan, səni at sahibini gətirməyə göndərirlər, onu da mən sənə öyrədərəm.

-Gedərsən həmin atnan dəryanın kənarına, özünən bərabər bir az qır götürərsən. Dəryanın kənarında qırı sürtərsən atın üstünə, özün də çəkilib bir tərəfdə gizlənersən. Günorta üstü görəcəksən ki, atların qırağa çıxan vaxtında bir gözəl qız atları bir-bir minə-minə gəzəcəkdi. Axırda bu atı minəndə yapışub atın üstündə qalacaq. Sən də

yaxına gedib onu tutarsan, nə qədər yalvaracaq məni burax, sənnən bərabər hara apararsan gedərəm, qulaq asmayıb, atın tərkinə minib gətirərsən.

Oğlan qızın dediyi kimi elədi. Bir az qır alıb atın üstünə sürtdü, dənizin kənarına getdi. Günortaüstü yenə gördü ki, atlar sudan çıxırlar. Sonra bir gözəl qız kənara çıxıb ata minmək istədi. Oğlan kənarda gizlənib tamaşa eləyirdi. Qız yaxına gəlib, həmin qır sürtülmüş atın üz-tünə minmək istədikdə yapışıb atın üstündə qaldı. Nə qədər əlləşdi qurtara bilmədi. Oğlan tez özünü yetirib, kəmənd atıb qızı tutdu. Qız nə qədər yalvardı ki, aman günüdü məni burax, özüm sənnən bərabər gedərəm, oğlan qulaq asmayıb qızı tərkinə aldı gətirdi evə.

Yenə ağ çeşmə sahibi gördü ki, bəli, atın sahibini də gətirdi. Öz-özünə fikirləşdi ki, mən nə qədər ölümə göndərirəm, yenə sağ-salamat gəlir. Bu səfər görək nə təhər gələcək. Oğlana dedi:

-Hə, oğlan, indi qızıl qanadlı qazı gətirmək lazımdı.

Cavanlıq hissi vurub oğlanın başına. Boyun qaçıra bilmədi. Qızın yanına gəlib əhvalatı ona bildirdi ki, qızıl qanadlı qazı gətirməyə gedirəm. Qız dedi:

-Oğlan, qızıl qanadlı qazı gətirmək çox qorxulu işdi. Ora gedən salamat qayıtmaz. Nə isə, boynuna almısan, getməlisən. İndi mənə qulaq as. Gedərsən çölə doğru. Bu səfər yel atını minməlisən.

Oğlanın dərhal yadına düşdü ki, filan yerdə dev mənə öz tükünü vermişdi. Dərhal tükü oda tutan kimi, dev hazır oldu.

Bəhrəm dedi:

-Tez məndən ötrü yel atını hazır elə.

O saat dev yel atını hazır elədi. Qız sözünə davam eləyib dedi:

-Yel atını minib gedərsən. Qabağına bir dağ rast gələcək, dağın ətəyində görəcəksən ki, bir balaca imarət onun da qabağında böyük bir quyu var. Baxıb görəcəksən quyunun içində həmin qızıl qanadlı qaz durubdu, ancaq burda ustalıq lazımdı. Gərək nişan alıb birinci oxla qazı vurasan. Onu yəqin bil ki, birinci oxnan vura bilmədin, dizə kimi daşa dönəcəksən, ikinci oxnan vura bilmədin, yarıya qədər daşa dönəcəksən, əgər üçüncü oxnan vura bilməsən, onda tamam daş olub qalacaqsan. Sən çalış birinci oxnan həmin qazı vur. Qazı vurandan sonra görəcəksən ki, yanlarını devlər əhatə eləyib yalvarırlar ki, Bəhrəm, nə qulluğun var, buyur hazırıq. Onda onlara hökm elə ki, həmin qazı quyudan çıxarıb sənə versinlər, götürüb gələrsən. Qazı gətirəndə dağlar, daşlar, ağaclar, hamısı dilə gəlib çığıracaqlar ki, aman günüdü,

Bəhrəm, qayıt, getmə. Bax, deyirəm, nəbadə dönüb geri baxasan. Baxsan, sən də, at da daş olub orda qalacaqsınız.

Bəhrəm qızın sözünə qulaq asıb yel atını mindi. Geyinib qılıncı belinə bağlayandan sonra ata bir şallaq vurub, yel kimi getdi. Bəli, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, get ha get, get ha get böyük bir meşəyə rast gəldi. Qızın dediyi kimi, meşəyə bir xeylək yol gedəndən sonra dağın ətəyindən həmin imarəti gördü. İmarətin qabağında quyunu gördü. Atdan düşüb, quyunun yaxınına gəldi. Aşağı baxıb, quyunun içində çıraqlı kimi yanan qazı gördü. Tez oxu kamana qoyub qazı tuşladı. Birinci ox atılan kimi, heyif ki qaza dəymədi. Oğlan dizinə qədər daşa döndü. İkinci oxu atdı. İkinci ox da heçə çıxdı. Bu vaxt gördü ki, at hərəkətə gəlib, az qalır yeri dağıtsın. Oğlan yarıya qədər daşa dönmüşdü, öz-özünə fikir eləyirdi ki, mən bu qədər bəlalara düşdüm, salamat qurtardım, ancaq burda bir qazı vurmaqla daşa dönüm. Bu namərdlikdi. Bir qədər özünə toxdaqlıq verib, oxu kamana qoydu. Bu dəfə oxu atan kimi qazın qanadından od parıladı. Tez özünə baxıb gördü ki, daşdan azad oldu, özü də ətrafını devlər, ifritələr tutub, hərə bir ağızdan qışqırır ki, Bəhrəm nə əmrin var, yerinə yetirək. Bəhrəm birinə əmr elədi ki, həmin qazı quyudan çıxarıb buna versin. Devlərdən biri quyuya düşüb qazı çıxartdı. Bəhrəm qazı alıb, yel atına mindi, getməyə başlayanda hər tərəfdən səslər eşidildi, aman günüdü, şahzadə Bəhrəm, bir geriyə dönüb ayaq saxla. Bəhrəm bunların sözünə qulaq asmayıb atı sürdü. Bir qədərdən sonra at qan-tər içində Bəhrəmi şəhərə yetirdi. Bəhrəm qazı aparıb ağ çeşmə sahibinə verdi. Bəli, növbə dördüncü şərtə əməl eləməydi. Çeşmə sahibi üzünü Bəhrəmə tutub dedi:

-Oğlan, sən çox igid adama bənzəyirsən, indi dördüncü şərtimizə əməl eləyəsən gərək.

Oğlan yenə qızın yanına gəlib əhvalatı bildirdi.

Qız dedi:

-Qorxma, mən nə qədər sağam, qoymayacağam sənə bir şey olsun. Gedərsən dərya kənarına, özünən bərabər balaca bir gəmi götürərsən, bir nəfər də bələdçi apararsan. Gəmiyə üç gün, üç gecə yol gedərsən. Axırda gəmi səni aparıb bir xarabaya çıxardacaq. Gəmidən düşüb görəcəksən ki, hər tərəf dağlıq-daşlıqdı. Dağlar arasından bir xeyli gedəndən sonra qabağına bir köhnə hamam rast gələcək. Hamamın qapısından içəri girib heç kəsi görməyəcəksən. Lap hamamın axırını otağında bir ağ rəngli cam görəcəksən. Yeriylə həmin camı götürüb yola düşərsən.

Nə qədər açıq qapı görsən, hamısını örtüb, örtülü qapıları açarsan. Nə qədər açıq su görsən, onları bağlayıb, bağlanmış suları açarsan. Hamamdan çıxarkən həmin rəngdə qabağında beş-altı cam görəcəksən. Birdən tamahın güclənib həmin camları götürərsən ha... Əgər götürsən, əlindəki cam da əlindən gedər, həmin camlar da əjdaha olub səni parçalarlar. Dağın içərisində olan hamam başdan ayağa tilsimdi.

Oğlan qızın sözünü axırına qədər eşidib, qılıncını belinə bağlayıb yola düşdü. Bir nəfər gəmiçi götürmüşdü. Həmin adamla bərabər dərryanın kənarına getdi. Atı buraxıb gəmiyə oturdular.

Bəli, gəmiyə getməkdə olsunlar. Az gedib, çox gedib bir də gördülər ki, göy guruldayıb tufan başladı. Dərnyada ləpələr o qədər güclənmişdi ki, axırda bunların gəmisini daşdan-daşa vurub parça-parça elədi. Oğlan bir taxta parçasınnan yapışib bir təhər, çox çətinliklə kənara çıxdı. Oturub bir qədər dincələndən sonra fikir eləyirdi ki, görəsən mən qayıdanda neynən gedəcəyəm? Odu ki, əlacı kəsilib durub piyada yola düşdü.

Bəli, bir xeylək gedəndən sonra gördü ki, sıldırım qayaların arasında köhnə bir hamam var. Axtarıb qapısını tapıb içəri girdi. Qızın dediyi kimi, gedib lap dib otaqdakı xəzinənin yanındakı camı tapdı. Camı əlinə götürüb, nə qədər bağlı sular vardı açdı, açıq sular varıdı bağladı. Örtülü qapıları açıb, açıq qapıları örtüdü. Eşiyə çıxar-çıxmaz daldan səslər eşidildi. Ay sular, qoymayın, tutun! Sulardan cavab gəldi: niyə tuturuq, indiyə qədər bizi açıq qoymuşduz, bu oğlan bağladı. O birisindən cavab gəldi: indiyə qədər bizi bağlı qoymuşdunuz, bu oğlan açdı. Ay örtülü qapılar, tut! Örtülü qapılardan cavab gəldi: indiyə qədər biz örtülü idik, bu açdı. Ay açıq qapılar, tutun! Yenə cavab gəldi: niyə tuturuq, indiyə qədər biz açıqdıq, bu örtüdü. Qərəz, biri də oğlanı tutmadı. Oğlan eşiyə çıxıb gördü əlindəki qızıl cam kimi, beş-altı cam da qabağında durub. Qızın dediyi yadına düşdü. Bu camların hərəsinə bir təpik vurdu. Bəli, oğlan özünü dərryanın kənarına yetirdi. Fikir eləyirdi ki, gəmi də sındı, mən neynən gedim? Birdən devin tükü yadına düşdü. Tez tükün birisini oda tutdu. O saat gördü ki, dev qışqıra-qışqıra gəlib dedi:

-Ay aman, şahzadə, nə qulluğunuz var, buyur, başnan-cannan yerinə yetirim.

Bəhrəm dedi:

-Nə təhər olmuş olsa, məni dərryanın o biri kənarına aparmalısan.

Dev, Bəhrəmi çiyinə alıb bir sehr oxudu. Bir saatdan sonra dər-yanın bu yanında oldular. Bəhrəm yerə enib gördü ki, at hazırıdı. Tez yeriyib, atın üstünə atılıb yel kimi

gəldilər. Bir az müddətdən sonra şəhərə çatdılar. Tez aparıb camı çeşmə sahibinə verdi. Çeşmə sahibi lap məttəl qalmışdı ki, bəs görəsən nə təhər şeydi ki, bu oğlan bu qədər tilsimli yerlərə gedib salamat çıxır. Qız dedi:

-Hə, indi gərək gedib şir südü gətirəsən. Buna da əməl eləsən, həmin daşı sənə verərəm apararsan.

Oğlan bu səfər bikef qızın yanına gəldi. Qız gördü ki, oğlan bikefdi. Dedi:

-Şahzadə, nə fikir eləyirsən? Bu qədər tilsimə düşüb salamat qurtardın. Bu şərti də yerinə yetirəcəksən.

Oğlan dedi:

-Şir südünü mən hardan tapım gətirim?

Qız dedi:

-Mən bu saat sənə qaydasını deyərəm. O meşə ki, gedib ordan qızıl qazı gətirdin, həmin meşəyə gedib meşənin lap axırına çatarsan. Orda görəcəksən ki, şir meşəni gəzib, bağırır. Sən onun yanına gedib görəcəksən ki, həmin şirin ayağına bir ağac qırığı batıb. Çalışıb o şirin ayağından ağac qırığını çıxardarsan, şir sənə nə qədər süd istəsən verəcək.

Oğlan qızın dediyi kimi elədi. Yel atma minib, yola rəvan oldu. Yenə get ha get özünü həmin meşəyə çatdırdı. Meşədə bir xeyli gedəndən sonra gördü ki, bir bağırçı gəlir. Yaxına gedib gördü ki, qız deyən kimi, tüklü bir şirdi, ayağına bir ağac kötüyü batıb qışqırır. Bəhrəm özünü şirin yanına verib, şirin ayağından ağac qırığını dartıb çıxartdı. Sonra şir dilə gəlib dedi:

-Oğlan, de görüm məqsədin nədi? Sən ki mənə bu əzabdan qurtarmısan, nə desən, qulluğunda hazırım.

Bəhrəm bütün əhvalatı nağıl elədi, dedi:

-Mən sənə südünnən bir az istəyirəm, aparıb bir qız var, ona verəcəyəm.

Şir cavab verdi:

-Oğlan, mən südümdən verərəm, bu şərtənən ki, südü aparanda həmin qız təklif eləyəcək ki, südün içində əvvəl sən çim, sonra daşı sənə verim. Bax, sənə deyirəm, bizim südümüz zəhərlidi. Sən bacarsan təklifi əvvəl onun boynuna qoy. Gördün ki, olmur, bir qədər fil yağı verərəm, bunu da aparıb çimməmişdən bütün bədəninə hər yerinə sürüb çimərsən. Sonra sənə zəhər heç nə eləməz.

Oğlan şirin dediklərini yadında saxladı, balalarından birini Bəhrəmə verib, ona dedi:

-Apar, nə qədər süd istəyirsən, bu verər.

Bəhrəm şirin balasını atın tərkinə alıb, yola düşdü. Bir müddətdən sonra şəhərə çatdılar. Sonra aparıb şirin südündən bir təst sağıb qıza verdi. Qız dedi:

-Oğlan, bu şərtlərin hamısına əməl elədin, ancaq gərək bu südün içində də çiməsən.

Oğlan nə qədər elədisə olmadı. Axırda çimməyə söz verdi. Şir verən yağı bədəninin hər yerinə möhkəm sürtüb girdi südün içinə. Süd bunun hər yerinə dəyirdisə, yenə quru qalırdı, el bil ki, bunun bədəninə süd dəymirdi. Bu süddə çimib qurtarandan sonra qız gördü ki, süd buna heç kar eləmir. Axırda naəlac qalıb bu qədər mərəkədən sonra çeşmədən bir daş çıxarıb oğlana verdi. Oğlan daşı götürüb, qıznan bərabər yel atına minib yola düşdülər. Çox gedib, az gedib atalarının yurduna çatdılar. Padşah balaca oğlunun gəlməsini eşidib xeylək şad oldu. Oğlan tez daşı çıxarıb atasının gözüne sürtdü, atasının gözü o saat açıldı. Oğlun qucaqlaşib öpüşdülər. Sonra baxdı ki, oğlunun bir yanında bir gözəl qız var ki, yemə, içmə, xətti xalma, gül-camalına tamaşa el. Bir tərəfdən, padşah oğlanlarının ölməsinin qəmini çəkirdi, o biri tərəfdən kiçik oğlunun daş gətirib, salamat gəlməsinə şad olmuşdu. Qərək, bir qədər yas saxladıqdan sonra kiçik oğluna möhkəm bir toy elədi. Onlar yeyib-içib məqsədlərinə çatdılar, siz də yeyin-için muradınıza çatın.

3.6. Ölü Məhəmməd

Qədim zamanda bir ərənən bir arvad varıdı. Ancaq bunların evladları olmurdu. Kişi odunçuydu. Hər gün səhər yerindən durub odun gətirməyə meşəyə gedirdi.

Günlərin bir günündə, kişi evdə olmayanda bunun qapısına bir dərviş gəldi. Dərviş həyəətə girib gördü ki, bir arvad çox qəmgin, pərişan oturub. Dərviş salam verib arvaddan xəbər aldı:

-Ay bacı, niyə belə qəmgin oturubsan, nə üz verib?

Arvad dedi:

-Ay qardaş, zəhmət çəkib dişnən, dimağnan ev-eşik düzəltmişik, azdan-çoxdan özümüze görə hər şeyimiz var. Amma heyf ki, bir evladımız yoxdu, biz öləndə çırağımızı yandırısın.

Dərvişin arvada çox yazığı gəlib, cibindən bir qırmızı alma çıxarıb ona verdi və tapşırıdı:

-Almanın yarısını özün ye, yarısını da ərinə ver yesin; sonra bir evladınız olacaq.

Arvad almanı dərvişin əlindən alıb, ona çox razılıq elədi.

Aradan bir az keçməmiş dərviş yox oldu. Arvad buna təəccüb qaldı. Axşam olanda kişi evə gəldi. Arvad kişini böyük bir şadlıqla qabaqlayıb almanı ona göstərdi, dərvişin dediklərini bir-bir ərinə danışdı.

Həmin gecə almanı ortadan bölüb, hərəsi yarısını yeyib yatdılar. Bundan sonra arvadın boynuna bir evlad düşdü.

Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamamında arvadın bir qızı oldu. Uşaq yavaş-yavaş böyüyüb səkkiz yaşına çatdı. Qız bir gün anasına dedi:

-Ana, mən qızlardan bulaq üstünə gedirəm.

Anası dedi:

-Aman balam, sən bir dənəsən, yolda yığılarsan, ya da suya düşərsən, səni bulağa göndərməyə qorxuram.

Qız, uşaqları görüb həvəsləndi. Səhər yenə gəlib anasına yalvardı ki, amandı, ana, izn ver mən də bulaq üstə gedim. Anası gördü ki, qız əl çəkmir, suya gedən qızları çağırıb, qızını onlara tapşırıb dedi:

-Qızlar, mənim bu balamnan muğayat olun ha!

Qızlar baş üstə deyib, arvadın qızıynan bir yerdə bulağa getdilər. Qızlar bulağa gedəndə bir dən qabaqlarına bir dərviş çıxdı. Dərviş haman saat qızı tanıyıb, yaxınlaşdı və qızdan xəbər aldı:

-Ay qız, sən kimin qızısan, hara gedirsən?

Qız dərvişə cavab vermədi. Dərviş bir də xəbər aldı, qız yenə cavab vermədi.

Üçüncüdə dərviş qıza dedi:

-Get bala, xassan, xubsan, ölüyə münasibsən.

Qız bu sözlərdən bir şey anlamayıb, bulaqdan qayıdıb evə gəldi. Bu əhvalatı heç kəsə söyləmədi. Qız o vaxtdan başlayıb hər gün qonşu qızlarıynan bir yerdə bulağa gedirdi. Dərviş hər gün qıza rast gəlib deyirdi: "Xassan, xubsan, ölüyə münasibsən". Bu işin üstündən bir il keçdi, amma qız bu sirri heç kəsə danışmayıb, öz ürəyində saxladı.

Bir gün atası qızın üzünə baxıb gördü ki, rəngi solub, yarı canı qalmayıb. Kişi arvadını çağırıb dedi:

-Ay arvad, var-yox bir uşağımız var, onun da qədrini bilmirik. Uşaq gündən-günə saralıb-solur, amma bizim heç xəbərimiz yoxdu. Bilmirik bunun səbəbi nədi? Arvad, sən qızı yanına çağır, onun dərini xəbər al, öyrən ki, tez, əlacını eyləyək, yoxsa uşaq əldən gedər.

Arvad qızını yanına çağırır, ondan yumşaq-yumşaq xəbər almağa başladı:

-Ay gözümün nuru balam, nə olub sənə?

Qız sakit durub, utandığından anasına heç bir cavab verə bilmədi. Anası naəlac qalıb, qızın yoldaşlarını çağırır onlardan xəbər aldı:

-Mənim qızım gündən-günə solur, bunun səbəbi nədi?

Mən çağırır xəbər alanda heç nə demir. Siz onun yoldaşlarısınız, qılığına girin, dərđini öyrənin, sonra mənə deyın.

Qızlar birbaş onun yanına getdilər. Qızın qılığına girib, xəbər aldılar:

-Sənin nə dərđin var belə gündən-günə saralıb solursan? Allaha şükür, anan sağ, atan sağ, nə qəmin var? Dərđini bizə de, sənə əlac eləyək.

Qız yoldaşlarına heç nə deməyib, birtəhərnən onları başından elədi.

Ata-anası ikinci dəfə qızı yanlarına çağırır, onu dilə tutub, qəmgın olmağının səbəbini soruşdular. Qız özünü saxlaya bilməyib ağladı. Ata-anasının ürəyi xarab oldu, dedilər:

-Qızım, əgər bu vilayətdə ürəyin sakit olursa, köçüb başqa vilayətə gedək.

Qız bu sözləri eşidən kimi, dərvişin əhvalatını nağıl eləməyə başladı:

-Bir ildi ki, bulaq yolunda mənim qabağıma hər gün bir dərviş çıxıb deyir: ay qız, xassan, xubsan, ölüyə münasibsən.

Qız bu sözləri deyən kimi, ata-anası dərvişi o saat tanıdılar. Ərnən arvad bir-biriynən məsləhət elədilər ki, tay bizə burda qalmaq sərf eləməz. Yaxşısı budu ki, burdan şələşüləmizi yığışdırıb, baş götürüb özgə bir ölkəyə gedək, yoxsa qızın başına bir iş gələr.

Ər-arvad səhərdən olan-olmazlarını satmağa başladılar, iki-üç günə hər şeylərini satıb, köçmək tədarükünə başladılar.

Bir gün xoruz banından durub yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, iynə yarım yol getdilər. Yolda bir işığa rast gəldilər. Həmin işığa tərəf getdilər.

İşiq olan yerdə bunlara bir qapı göründü. Qapını nə qədər itələdilər, açılmadı. Qız bunları görüb qabağa gəldi, qapını itələdi, o saat qapı açıldı. Qız içəri girən kimi, qapı yenə bağlandı. Ata-anası çöldə qaldı. Bunlar bayırdan nə qədər güc elədilər, qapı açılmadı. Nə qədər qışqırdılar, çağırıldırsa, heç bir imdad edən olmadı. Bunlar bayırdan, yazıq qız içəridən başladılar ağlamağa.

Bir neçə gün ac-susuz bu mənzilin yanını gəzdilər, heç bir yol tapmadılar ki, içəri girsinlər. Axırda naəlac qalıb, qızlarına bərkdən dedilər:

-Qızım, get, darıxma, Allah köməyin olsun. Qismətin bu imiş, nə eləyək, əgər nəsib olarsa görüşərik. Sən salamat qal, biz də qayıtdıq evimizə.

Qızın ata-anası ağlaya-ağlaya qayıdıb öz məmləkətlərinə gəldilər.

Qız bir qədər tək-tənha qalıb hönkür-hönkür ağlayıb, özünü daş divara vurdu. Axırda gördü ki, çarə yoxdu, durub yavaş-yavaş içəridə o yan, bu yana baxdı. Gördü ki, bura bir qalaçadı. Qırx pilləkən yuxarı çıxıb gördü ki, heç kəs yoxdu, bəni-adəm iyi gəlmir. Qorxa-qorxa qabağa yeridi, bunun üzünə qırx otağın qapısı açıldı, heç birində insan yoxudu. Axırını qapını açıb içəri girəndə gördü ki, evin ortasında şüşədən qayrılmış bir qutu var, qutunun içində də bir meyit qoyulub. Qız bu meyiti görən kimi, özündən gedib yıxıldı.

Haçandan-haçana özünə gəlib, durdu ayağa. Yaxşı baxıb gördü ki, qutunun başında bu sözlər yazılıb: “Mən ölü Məhəmmədəm, hər kim üstümdə qırx gün, qırx gecə oturub quran oxusa, qırx günün tamamında dirilib, ayağa duraram”.

Qız bu sözləri öyrənib qurtarandan sonra, qutunun qapağını qalxızıb gördü ki, ölü Məhəmmədin barmağında bir üzük var. Üzüyü ölü Məhəmmədin barmağından çıxarıb, öz barmağına taxdı, başladı qırx gün, qırx gecə ölü Məhəmmədin üstündə quran oxumağa. Otuz doqquzuncu gün tamam oldu. Bu gün qızın ürəyi sıxılıb, öz-özünə dedi:

-Mənim libasımı, bədənimi çirk basıb, ürəyimi vərəm qaplayıb, bir bayıra çıxım dolanım.

Qız həyəətə çıxıb o tərəf, bu tərəfə baxanda gördü uzaqdan bir köç gəlir. Bir az gözləyib gördü ki, köç həyəətə yaxınlaşdı. Qız səs elədi:

-Ay əmi, bu köç hara gedir?

Kişi cavab verdi:

-Yaylağa gedir.

Qız gördü ki, köçün yanında bir qız gedir, öz-özünə dedi:

-Yaxşı oldu, mən bu qızı ondan alıb yanımda saxlaram, mənə yoldaş olar. - Tez özünü köçə yetirib dedi: - Ay kişi, bu qızı mənə bağışla, mən onu yaxşı saxlaram.

Kişi dedi:

-Qızım, mən bu qızı sənə verən deyiləm.

Qız kişiyyə yalvarıb, bir kisə də qızıl verib, qızı bir təhərnən ondan aldı. Barının üstündən bir ip sallayıb qızın belinə bağladı, onu zornan- gücnən içəri çəkdi. Qızı özünə yoldaş apardı. Ölü Məhəmmədin əhvalatını ona söyləyib dedi:

-O, bu gün diriləcək.

QIZI ölü Məhəmmədin yanında qoyub, özü başını yumağa getdi.

Təzə qız ölü Məhəmmədin yanında oturdu. O, bir vaxt gördü ki, ölü asqırdı, dik durub yerində oturdu. Ölü Məhəmməd yanındakı qızı görüb təəccüb qaldı, ondan xəbər aldı:

-Bu qırx gündə mənim yanımda oturub quran oxuyan kim olub?

Qız dedi:

-Mən olmuşam.

Demə o biri otaqda başını yumaqda olan qız xəlvətdən qulaq asıb eşidirmiş. Qız başını yuyub qurtaran kimi, bir göyərçinə dönüb, həyətdə bir ağacın başına qondu. Ölü Məhəmməd əhvalatdan bixəbər idi, qızı alıb onunla yaşamağa başladı. Ər-arvad olub, keyfə məşğul oldular. Bir neçə vaxtdan sonra qız hamilə oldu, qız bildi ki, ağacda oturan göyərçin həmin qızdı, özünü bu saraya gətirmək istəyir. Ölü Məhəmmədə dedi:

-Mənim boynumda uşaq var, könlüm göyərçin əti istəyir, ağacımıza bir göyərçin qonub, onu ovla, ətini yeyim.

Ölü Məhəmməd dedi:

-Ay xanım, neçə ildi ki, mənim bu bağçama heç göyərçin qonmayıb, indi bu öz qanadıynan uçub gəlib, qoy bağçamıza quşlar dadansın.

Qız sözünü bir neçə dəfə təkrar eləyib, kişini qısnadı ki, göyərçini vursun.

Ölü Məhəmməd naəlac qalıb göyərçini ovladı.

Qız ərinə dedi:

-Göyərçinin başını elə kəsərsən ki, qanımdan bir qətrə də yerə düşməsin.

Kişi göyərçini çox ehtiyatnan kəsdi, amma necə oldusa, göyərçinin qanımdan bir damla yerə damdı. Bu bir qətrə qan o saat ağac olub, ölü Məhəmmədin bağında bitdi.

Ölü Məhəmməd həyətdə düşürdü, gördü ki, evin qabağında bir ağac bitib. Kişi bu işə çox təəccüb elədi. Fikir elədi ki, bu ağac bir saatın içində necə bitib böyüdü. Bu sirdən heç baş çıxara bilmədi. Qız işi başa düşdü. Bu işin üstündən bir neçə ay keçəndən sonra qızın bir oğlu oldu.

Qız ərini qısnadı ki, evin qabağında bitən ağacdən gərək uşağımıza bir beşik qayırısan. Ölü Məhəmməd qıza dedi:

-Sən mənim xanımımсан, sənin uşağına mən qızıl-gümüşdən beşik qayırtdıraram.

Qız buna razı olmayıb, dedi ki, hökmən bu ağacdən ola, amma bu şərtənən ki, ağac kəsiləndə tilişkəsindən bir zərrə də olsun, yerə düşməsin.

Kişi naəlac qalıb, adam çağırıb ağacı kəsirdi. Ağacı kəsənə tapşırırdı ki, bu ağacı elə kəsərsən ki, onun tilişkəsindən bir zərrə də olsun yerə düşməsin. Kişi ağacı kəsməyə başladı, necə oldusa, ağacdən bir tilişkə sıçrayıb bağçada olan hovuzun içində düşdü.

Bu arada bir qarı, hovuzə suya gəldi, suyun üzündə üzən tilişkəni alıb su qabının ağzına qoyub evinə apardı. Qarı hər gün evdən çıxan kimi, tilişkə qız şəklinə girib qarının evini silib-süpürməyə başlayırdı. Sonra xörəyini bişirib, yenə tilişkə olub, səhəngin ağzında dururdu.

Qarı evə gəlib görürdü ki, ev süpürülüb-yığışdırılıb, xörək bişirilib. Arvad bu işə mat-məəttəl qalıb, bilmirdi ki, bu nə sirrdir. Bir neçə gün qarı işə getdi, gəlib gördü ki, ev yenə süpürülüb-yığışdırılıb, xörək hazırlanıbdı. Qarı bu əhvalatı öyrənmək üçün bir gün işə getməyib, dama çıxdı. Damın orta bacasından baxıb gördü ki, tilişkə insana dönüb evi süpürdü. Sonra xörək hazırlamağa başladı. Bu vaxt qarı damdan düşüb qızı tutdu, ona dedi:

-Qızım, canım sənə qurban, mən ana, sən bala, gəl bu evdə ikimiz yaşayaq.

Qız dedi:

-Ana, mən sənə yaşayaram, ancaq bu sirrimizi görək heç kəs bilməsin.

Qarı qızı arxayın elədi ki, heç kəsə deməz.

Bir neçə gündən sonra məmləkət adamlarına, ölü Məhəmməd car çəkirdi ki, saxlamağa at paylayıram, hər kəsin həvəsi varsa, gəlib aparsın. Qız qarıya dedi:

-Ana, sən də bir at gətir saxlayaq.

Qarı dedi:

-Ay qızım, sən qız xeylağı, mən də qarı, atı kim saxlayacaq?

Qız dedi:

-Sən qorxma, get gətir, mən saxlaram.

Qarı ölü Məhəmmədin qulluğuna gəlib, saxlamağa bir at istədi. Ölü Məhəmməd gülüb qarıya dedi:

-Ay qarı, bir qulluqçu lazımdı ki, sənə baxsın, sən atı neyləyirsən?

Qarı kor-peşman evə qayıdıb, əhvalatı qıza danışdı.

Qız buna razı olmayıb, ikinci dəfə də qarını göndərdi ki, get at gətir. Qarı çarəsiz qalıb, bir də Ölü Məhəmmədin hüzuruna gəlib, saxlamağa at istədi. Ölü Məhəmməd

nökərlərə əmr elədi ki, qarıya bir arıq, şikəst at versinlər, rədd olub başımızdan getsin, yoxsa bizi rahat buraxmaz. Qarı həmin arıq atı alıb evə gətirdi.

Qız, Ölü Məhəmmədin barmağından çıxartdığı üzüyü atın dilinin altına qoydu, atı tumarladı. At o saat sağalıb yaxşı oldu. Bu əhvalatdan iki ay keçdi. Ölü Məhəmməd car çəkirdi ki, hər kimdə mənim atım var, gətirsin. Yaxşı at saxlayanlara xələt bəxşiş verəcək.

Bu cardan sonra, at saxlayanlar atları Məhəmmədin həyatına cəm elədilər, amma qarının apardığı at gəlib çıxmadı. Məhəmməd qarının üstünə xəbər göndərdi ki, atı gətirsin. Qarı cavab qaytardı ki, biz atın yanına gedə bilmirik, gəlsin atı özü aparsın. Ölü Məhəmməd nöqərləri göndərdi, atı gətirə bilmədilər. Qıza təklif elədilər ki, atı gəlib açsın. Qız dedi:

-Mən o ata yaxın düşə bilmərəm, məni vurub öldürər. Gedin deyin Ölü Məhəmməd özü gəlib atı aparsın.

Ölü Məhəmməd atın bu azgınlığına çox təəccüb qalıb, onu aparmağa özü gəldi. Məhəmməd qarının evinə gəlib çatdı. Tövləyə girib gördü ki, atın yanına getmək mümkün deyil. Məhəmməd qıza təklif elədi ki, gəl atı aç.

Qız gəlib dilinin altından üzüyü çıxartdı. At qabaqkı axsaq, zəif halına düşdü, atın gözündən yaş tökülə-tökülə getdi.

Bir gün yenə Ölü Məhəmməd dedi:

-Mənə incidən bir padşahlıq xələti düzdürün.

Vəzir, vəkil xələt düzmək üçün bir dəstə qız yığıb, bunlara bir xeyli inci verdilər. Qızlar inci düzməyə gəldilər. Həmin qarıya xəbər göndərdilər ki, qızını inci düzməyə gətirsin.

Qarı qızını götürüb Məhəmmədin sarayına gəldi. Qarının qızı o biri qızlarnan oturub inci düzməyə başladı. Ölü Məhəmməd evin bir tərəfində oturub, qızların danışdığı sözlərə qulaq asırdı. Qızlar öz başlarına gələn qəziyəni deyə-deyə inci düzməyə başladılar.

Ölü Məhəmmədin aradı, həmin köçdən tapılma qız, oğlunu qucağında tutub inci düzən qızlara tamaşa edirdi. Qarıyanan gələn qızı görən kimi tanıdı, ürəyi tövşəməyə başladı. Hər qız öz başına gələn qəziyyəni nağıl eləyə-eləyə öz incisini düzürdü. Qarının qızı da yavaş-yavaş öz qəziyyəsini danışmağa başladı:

Mənim atam sonsuz idi, düzül incim, düzül,

Dərviş anama alma verdi, düzül incim, düzül.

Atam, anam almanı bölüb yedi, düzül incim, düzül,
Doqquz aydan sonra anam məni doğdu, düzül incim, düzül.
Vətəni tərək edib yola çıxdıq, düzül incim, düzül,
Ata-anadan ayrı düşdüm, düzül incim, düzül,
Qırx gün ölüyə qulluq etdim, düzül incim, düzül,
Oturub milçəyini qovdum, düzül incim, düzül,
Bir qız tapdım xanım oldu, düzül incim, düzül,
Dərdimdən döndüm göyərçinə, düzül incim, düzül,
Məhəmməd məni tutub kəsdi, düzül incim, düzül,
Qanımdan bir qətrə yerə düşdü, düzül incim, düzül,
Ağac olub bağda bitdim, düzül incim, düzül,
Məhəmməd məni kəsib beşik qayırdı, düzül incim, düzül,
Qarı mənə analıq elədi, düzül incim, düzül,
Ölü Məhəmmədə at saxladım, düzül incim, düzül,
Qarı məni bu mənzilə gətirdi, düzül incim, düzül,
Ölü Məhəmməd üzüyü barmağımdadı, düzül incim, düzül -
deyə-deyə başına gələn qəza-qədəri bir-bir qızlara danışdı.
Ölü Məhəmməd qızın danışdığı sözlərə yaxşı qulaq asıb, işin nə yerdə olduğunu bir-
bir öyrəndi. Qız sözlərini qurtarandan sonra, ölü Məhəmməd birdən pərdənin
dalından qalxıb üzə çıxdı.
O saat əmr verdi köçdən qalma qızın dərisini soyub başına qatıq yaxıb, dəli qatırın
quyruğuna bağlayıb çölə buraxdılar.
Ölü Məhəmməd qırx gün, qırx gecə toy eləyib, qarının evindəki qızı aldı. Onlar
yeyib, içib yerə keçdilər, siz də yeyin, için muradınıza çatın.

3.7. Əcəm Oğlu İbrahim

Biri varıdı, biri yoxudu, Allah varıdı, şərki yoxudu. Günlərin bir günündə bir nəfər
Əcəm oğlu İbrahim varıdı. Bu Əcəm oğlu İbrahimin Dostu adlı bir anası varıdı.
İbrahimin sənəti bu idi ki, hər səhər çıxırdı ova, ovlardı, gəlib anasıynan bir yerdə
şad ürəknən yeyərdilər. Bunların güzəranları belə keçərdi. Elə gün olmazdı ki,
İbrahim ovdan boş qayıda. Bir müddət belə keçdi. Bir gün İbrahim atı minib çıxdı
çölə, axşama kimi at sürdü, heç bir şey vura bilmədi, axırda qayıdıb gəldi. Anası
Dostu baxıb gördü oğlu İbrahim boş gəlir, oğlunun qabağına çıxıb dedi:

-Oğul, gəl sən bu sənətdən əl çək. Atan bu sənətdən nə xeyir görüb ki, sən də görəsən.

İbrahim anasının sözünə qulaq asırdı. Anası sözünə davam etdi:

-Oğul, mən qocalmışam, sən gəl özünə bir gəlin tap ki, gündüz ananın qulluğunda dursun, gecə sənin.

İbrahim dedi:

-Ana, mən üç günün səfərinə gedirəm, səhər məni tez durğuz, yol tədarükünü görgünən, üç gündən sonra gələcəyəm.

Ana-bala çörəklərini yedilər. Gecəni yatıb, səhər tezdən İbrahim atını minib üz qoydu çölə tərəf getməyə. Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, ata bir məhmiz vurdu, atın quyruğu oldu ələm, qulağı oldu qələm. Ayaq üzəngidə, diz qabırğada özünü yetirdi bir çəmənlin qırağına. Atdan düşüb, atını yancıdar elədi, bir çəmənlin qırağında dirsəkləndi. Bu dəmdə bir ceyran İbrahimin belinin üstündən atlanıb qaçdı. İbrahim: ya bəxt səndən mədəd, - deyib atını minib, ceyranın dalısınca toz elədi. Ha orda, ha burda, ceyran İbrahimi gətirib çıxartdı obanın qırağına, özü də gözdən itdi. İbrahim ovu qaçırtmışdı, bir tərəfdən də yorulmuşdu. Öz-özünə dedi:

-Gedim bu alaçıqların birindən su alım içim.

İbrahim atını sürüb alaçıqlara tərəf getməkdə olsun. Eşit xəbəri kimdən, Surxayın qardaşı qızı Yasəməndən.

Koroğlu, Yasəmənlin atasını vurub öldürmüşdü, qız qalmışdı yetim. Surxay xan da hər məqamda Koroğlunun üstünə qoşun çəkirdi ki, qardaşının qanını alsın. Amma igid Koroğluya bata bilməzdi. Bu tərəfdən də Surxay xan Yasəmənli öz oğlu Əhmədə nişanlamışdı. Bahar əyyamı idi. Yasəmən alaçıqdan çıxıb, bulaq başında əl-ayağını yuyurdu.

Xəbəri sənə kimdən verim, İbrahimdən. İbrahim özünü yetirib gördü ki, bu bulağın başında bir qız var, yemə-içmə xətti-xalına, gül- camalına tamaşa elə. İbrahim bir könüldən min könülə qıza aşiq oldu. Qız da İbrahimi görən kimi, bir könüldən min könülə İbrahimə vuruldu. Hər iki aşiq bir-birinin adını bilib, çeşmənin qırağında oturdular. İbrahim Yasəmənli iki qolu arasına alıb bərk-bərk öpdü və dedi:

-Ay qız, gəl səni götürüm aparım.

Qız gördü ki, İbrahim bundan əl çəkmir, günün batmağına az da qalıb, Surxay xan da harda olsa, öz oğluyun gəlib çıxacaq. Oğlanın əlindən tutub dedi:

-Tez get, Surxay xan gəlib çıxar, ikimizi də öldürər.

Yasəmən gördü ki, İbrahim bundan əl çəkmir, bunu çox yubandırdı.

Bu tərəfdən də Surxay xan öz atlarıyan obaya yaxınlaşmışdılar. Səs hər tərəfə yayılmışdı. Yasəmən dili dolaşa-dolaşa İbrahimə dedi:

-İbrahim, qaç, əmim gəlir.

İbrahim gördü ki, Yasəmən özündə deyil, Surxay xangil obaya giriblər. İbrahim dedi:

-Mən səndən əl çəkən deyiləm; əmindən də qorxmuram, nə olursa olsun, səndən ayrılmayacağam, gəl qaçaq.

Yasəmən gördü ki, İbrahim qaçmaqdan dəm vurur, bir az da qorxuya düşdü, amma İbrahimdən də əl çəkə bilmirdi. Qız özünü İbrahimə tanış verib dedi:

-Mən əmim oğluyun nişanlıyam, özü də Koroğluyun düşməndilər. Qorxuram səni öldürsünlər, tez gizlən.

İbrahim dedi:

-Yasəmən, gəl min atın tərkinə gedək Əcəmə. Qorxma, bizə heç zad olmaz.

Yasəmən baxıb gördü ki, qaş qaralıb, evə getsələr, xəbər alacaqlar ki, bu vaxta kimi hardaydın? Nələc qaldı. İbrahim qızın əlindən tutub atın tərkinə aldı, ata bir-iki məhmiz vurub, üzünü vətənə sarı çevirdi.

Xəbəri sənə kimdən verim, İbrahimin anası Dostu xanımdan. Dostu xanım üç günün tamamında gəlib oturdu yolun ağzında, oğlu İbrahimi gözləyirdi. İbrahim də bu tərəfdən yavaş-yavaş evlərinə sarı yaxınlaşmaqda idi. Dostu xanım gördü ki, bir tozanaq qalxdı. Bir az keçmədi, toz pərən-pərən olub, oğlu İbrahim tərkində də bir qız budu, anasının qabağında hazır oldu. Dostu xanım gördü ki, oğlu gəlib, özünən bir qız gətiribdi. Tez qızın əlindən tutub atdan düşürtdü, gəlininin alnından öpdü, birbaşa apardı evə. Su qoyub, bunların əl-ayaqlarını yudu. Çörəklərini yeyib qurtarandan sonra, Dostu xanım Yasəmənə öz qucağında yatırdı. Bir ay bunlar belə dolandılar, bir gün İbrahim anasına dedi:

-Mən dörd günün səfərinə gedirəm. Sən də toy tədarükündə ol.

İbrahim atı minib getdi. Dostu xanım da toy tədarükünə başlamaqda oldu.

Xəbəri sənə kimdən verim, Yasəmənə əmisi Surxay xandan.

Surxay xan gördü ki, axşamdı, amma Yasəmən gəlib çıxmadı. Tez meşəyə atlı saldı, amma qızdan bir soraq verən olmadı. Surxay xan bu namussuzluğa dözə bilmirdi. Bir

tərəfdən qardaşı qızının itməsi, o biri tərəfdən də Koroğlunun zərbi dəstəsi¹¹⁸ Surxayın əhvalını dəyişdirmişdi.

Belə deyirlər, qarı var imanlı, qazı var imansız; dad imansız qarının əlindən. Bir gün Surxay xan alaçıqın qabağında oturmuşdu, gördü bir qarı gəldi, salam verib oturdu Surxay xanın yanında. Surxay xan iki barmağıynan bu qarıya bir şillə vurdu. Qarı dığırlandıb qarının ağızına düşdü. Qarının bu işdən açığı tutub, ombasın çəkə-çəkə Surxay xanın yanına gəlib dedi:

-Sən gücünü niyə mənə göstərirsən? Əgər gücünü sınamaq istəyirsənsə, get Əcəm oğlu İbrahimə sına ki, oğlunun nişanlısını götürüb qaçıb.

Surxay xan bu sözü eşidən kimi, qan beyninə vurdu. Tez yerindən sıçrayıb qarının dalısınca düşdü ki, onu vurub öldürsün. Qarı baxıb gördü ki, Surxay xan gəlir, özünü alaçığa vurub, tez gözdən itdi. Surxay xan geri döndü, tez özünü alaçığa yetirdi, nə ki obalarında öz tərəfində adam var idi, başına cəm etdi, qoşun hazırlayıb Əcəm oğlu İbrahimin üstünə getdi.

Dostu xanım dama çıxmışdı, bir az yunu var idi, dama səriridi. Gördü ki Surxay xanın dəstəsinin qabağı açıldı. Tez məsələdən xəbərdar olub, damdan yerə düşdü. Özünü evə salıb bir dəst cəng libası¹¹⁹ götürüb, başdan geyinib ayaqdan qıfıllandı. Əlinə qılınca alıb qarını kəsdi. Surxayın adamları bir-bir, iki-iki gəlib qarının barabarında cəm oldular, istədilər ki, həyəətə girib Yasəmənə aparsınlar. Gördülər ki, qarıda bir pəhləvan dayanıb, bəeynən Rüstəm Zal. Dostu xanım səsini, sifətini dəyişdirib qılınca əl elədi, bir nəərə çəkib, qabağa gələnin boynunu vurub yerə saldı. Xəbər getdi Surxay xanın oğluna ki, burda bir pəhləvan var ki, göndərdiyin adamları qırıb yerə tökür, heç kim onnan bacara bilmir. Surxay xanın oğlu bu xəbəri eşidən kimi, bir neçə pəhləvan götürüb özlərini buraya yetirdilər. Dostu xanım gördü ki, toz-tozanaq qopdu. Bir az keçib ara sakit oldu. Surxay xanın oğlu atlılarıynan budu tökülüşdülər. Dostu xanım kürəyini divara söykədi. Allah Məhəmməd, Əli, - deyib nəərə çəkdi, bunları qırmağa başladı. Cəmdək-cəmdəyə söykənmişdi, qan su yerinə axırdı. Dostu xanımın gözləri qızmışdı. Xəbər getdi Surxay xanın oğluna ki, heç olmasa bir çıx təpə üstünə tamaşa elə pəhləvana. Bu daha bizdə can qoymadı. Surxay xanın oğlu bir təpə üstündən baxırdı, gördü ki, doğrudan da bu pəhləvanın qabağında dağ dayana bilməz, istədi özünü atsın meydana, ürək eləmədi. Tez bir küpəgirən qarı tapıb dedi:

¹¹⁸Əlinin zərbi

¹¹⁹Dava paltarı

-Ey qarı, nə qədər mal, pul istəyirsən sənə verim, o pəhləvanı öldür.

Qarı dedi:

-Mənim bu bir tay gözüm üstə.

Qarı özünü İbrahimin evinin dalına verdi. Bu imansız qarı bir nərdivan tapıb dama çıxdı. Qarı damdan baxıb gördü ki, Dostu xanımın başı bərk qarışıqdı. Bir daş götürüb, saldı Dostu xanımın başına. Dostu xanımın gözləri qaralıb yerə sərildi. Qarı tez damdan düşüb özünü Surxay xanın oğlunun yanına yetirib dedi:

-Pəhləvanı öldürdüm.

Dostu xanım ki, qarı ağzında yıxılmışdı, heç kim cürət edib yavıq dura bilmirdi. Qarı gördü ki, bunlarda qeyrət yoxdu, özünü irəli verib qarını açdı, qoşun əhli içəri girib İbrahimin evini tar-mar edib, Yasəməni də götürüb apardı.

Xəbəri sənə kimdən verim, Əcəm oğlu İbrahimdən.

Əcəm oğlu İbrahim səfərdən qayıdırdı, özünü şəhərlərinin yaxınlığına yetirdi, evlərinə çatmağa az qalmışdı. Həmişə İbrahimin anası Dostu qabağına çıxardı.

İbrahim gördü ki, bu dəfə anası qabağına çıxmadı, amma evlərinin yaxınlığında qarğa var. Tez İbrahim atını sürdü, gəlib gördü ki, evlərinin qabağında cəmdək-cəmdəyə söykənilib, amma bunların arasında bir nəfər var zarıldayır. Tez İbrahim özünü zarıltı gələn tərəfə yetirdi, gördü ki, anasıdı. İbrahim anasını götürüb evə apardı, paltarını soyundurub, dava-dərman elədi, anasını sağaltdı.

İbrahim dedi:

-Ana, açıq de görüm, bu nə əhvalatdı?

Dostu xanım dedi:

-Oğul, sən gedəndən sonra Surxay xan qızının dalınca adam göndərdi. Mən də gördüm ki, qız əldən gedəcək, atamın dava paltarını geyinib, özümü saldım qoşunun içinə, gələnı qırıb geri qaytardım. Surxay xanın oğlu gördü ki, mənnən bacara bilməyəcək, bir qarı göndərdi. Bu qarı başıma daş saldı, məni yaraladı, mən də yerə yığıldım. Evimizi talan eləyib, Yasəməni də apardılar. Oğul, südümü sənə halal etmərəm, əgər bu qisası onlarda qoysan.

İbrahimi fikir apardı, birdən ayağa durub dedi:

-Ana, yola tədarük gör, mən gedirəm, ya gərək öləm, ya da məqsədimə çatam.

Dostu xanım oğlunun alınından öpüb, öz qılıncını üç dəfə İbrahimin başına dolandırıb dedi:

-Get oğul, Allah amanında olsun.

Ana-bala görüşüb, hər ikisi bir-birindən ayrıldılar. İbrahim evdən çıxıb dəmirçinin yanına gəldi, bir dəmir əsa, bir dəmir çarıq qayırtırıb düşdü yola. Az getdi, çox getdi, dərə-təpə düz getdi, gördü ki, yorulub. Oturub süfrəni açdı, çörəyini yedi. Sonra yenə İbrahim başladı yol getməyə. İbrahim qalın bir meşəynən gedirdi. Gördü ki, yolun ağzında bir pələng durubdu. İstədi irəli getsin, gördü ki, pələng buna tərəf gəlir. İbrahim mıxlanıb yerində oturdu. Pələng gəlib durdu İbrahimin bərabərində. Əl eylədi kəməndinə. Pələng İbrahimi qaldırdı göyə, istədi göydən yerə salıb parça-parça eləsin. İbrahim sağ əlini pələngin sinəsinə qoyub dedi:

-Ey heyvan, mən sevgilim üçün gedirəm, insaf elə məni öldürmə, qoy gedib Yasəmənə çatım.

Pələng gördü ki, İbrahim sözü deyə-deyə gözlərindən yaş axır. Pələng İbrahimi bir az aşağı endirdi. İbrahim bunu görüb yenə dedi:

-Mən Yasəmənə əl vurmamışam, məni öldürsən, bu dünyadan muradsız gedərəm. Ey heyvan, burax məni gedim yarım yetişim!

Pələng gördü ki, İbrahimin göz yaşı yaz yağışı kimi axır, tez İbrahimi yerə qoyub dedi:

-İndi ki, belədi, səni həlak etmirəm. Mən də sənə yoldaş oluram.

Pələng də oldu buna yoldaş hər ikisi başladılar yol getməyə. Gəlib bir alaçığa çatdılar, gördülər ki, qızlar alaçığın qabağında yığışib, beşdaş oynayırlar. İbrahim bunları görən kimi, huşu başından çıxdı, Yasəmən onun yadına düşdü. Qızlar İbrahimə baxıb gördülər ki, bu adamın yanında bir pələng var. Tez qorxularından qaçdılar. İbrahim gördü ki, qızlar bundan üz döndərdi. Bunlardan ayrılıb başladı yol getməyə, gedib çatdı bir obanın qırağına.

Pələng dedi:

-Sən özünü bu obaya ver, harda olsan, mən gəlib sənə harayına çataram. Sən get, bəlkə yarını burda tapasan.

Pələng bundan ayrıldı. İbrahim özünü obanın kənarına yetirdi, gördü ki, bir cütçü cüt sürür. İbrahim cütçüyə yaxın gəlib dedi:

-Allah qüvvət versin.

Cütçü dedi:

-Sağ ol.

İbrahim cütçünün yanında oturdu. Cütçü İbrahimdən hal-əhval tutub, dedi:

-Hardan gəlib hara gedirsən?

İbrahim dedi:

-Kasıbçılığa çıxmışam.

Cütçü İbrahimə dedi:

-İndi ki, kasıbçılığa çıxmısan, gəl mənim yanımda nökrər qal.

İbrahim razı oldu.

Xəbəri sənə kimdən verim, Surxay xandan. Surxay xana xəbər çatdı ki, qardaşın qızı Yasəmən gəlir. Surxay xan əmr elədi ki, aparın başını meşədə vurun, mənim Yasəmən adlı qardaşım qızı yoxdu. Bu xəbər bütün obaya yayıldı. Yaxından, uzaqdan nə ki ağsaqqallar vardı, yığılıb Surxay xanın yanına təvəqqe elədilər ki, Yasəmənə öldürməsin, qoy əmi qızı ilə əmi oğlu bir-birilərinə yetişsinsinlər. Əgər qız oğlana getməsə, onda ixtiyar sahibisən, nəinki vurub öldürməyə, yandırmağa da ixtiyarın var. Surxay xana yalvardılar ki, gəl bu işə razı ol. Bunlar çox dedi, Surxay az eşitdi, axırda Surxay xana dedilər ki, əgər bu işə razı olmasan, biz qohum-qardaş səndən üz döndərəcəyik. Surxay xan baxıb gördü ki, iş başqa yola düşüb, axırda razılıq verdi ki, qardaşı qızını köçürsünlər.

İbrahim obanı gəzirdi ki, qızdan xəbər bilsin. Gördü obada bir hayküyə var ki, gəl görəsən. İbrahim tez cütçünün yanına gəlib xəbər aldı.

-Əmi, bu nə qiyamətdi?

Cütçü dedi:

-Oğul, bizim obada bir Surxay xan var, onun qardaşı qızı öz əmisi oğluna nişanlıdır.

Əcəm oğlu İbrahim adlı bir oğlan Yasəmənə götürüb qaçmışdı. Zor-güc gedib qızı alıblar. Bir gün həmin qızı oğlan evinə köçürdülər, oğlan qızı qəbul eləmir.

İbrahim dedi:

-Əmi, onların evini birçə mənə göstər.

Cütçü dedi:

-Budu, bizim evin dalında olurlar.

Axşam oldu. İbrahim bir dəst arvad paltarını geyib, özünü yetirdi qız olan eyvana. Gəlin otağı açıldı, qızı otağa qoyub getdilər. İbrahim də bir tərəfdə daldalanmışdı, gördü ki, qızın əmisi oğlu gəlib girdi otağa. O əlini belinə atıb, qılıncı çəkib qızın üstünə dedi:

-Sən mənə lazım deyilsən, sənənin başını it başı kimi kəsəcəyəm.

Yasəmən gördü ki, əmisi oğlu dediklərinə inanmayıb öldürəcək.

O, bir söz deməyib ağlamağa başladı. Yasəmən İbrahimi yadına salıb, gözünün yaşını tökdü. Yasəmən gördü ki, bu çox deyir, əmisi oğlu az eşidir, bunun dediklərini qəbul etmir, dedi:

-Əmi oğlu, indi ki öldürmək fikrindəsən, məni öldür. İbrahimsiz mən yaşamayacağam. Mən bir söz demirəm, amma təvəqqe edirəm, qoy bir bayıra çıxım, dəstəməz alım, namazımı qılım, ondan sonra nə istəyirsən elə.

Oğlan razı oldu. Yasəmən gəlin otağından bayıra çıxıb, gördü ki, bayır qaranlıq zülmətdi, göz gözü görmür, iki əlini göyə qaldırıb dedi:

-Ey Allah, nə olaydı Əcəm oğlu İbrahimi yetirəydin mənə!

Yasəmən sözünü tamam eləməmişdi, İbrahim başının çarşabını atıb, gəlib durdu Yasəməninin barabarında, dedi:

-Yasəmən, gəl gedək, burdayam.

Yasəmən dedi:

-İbrahim, sənsən? Bəs necə oldu, sən bura gəlib çıxdın?

İbrahim dedi:

-Heç soruşma.

Bu səs-küyə Yasəməninin əmisi oğlu çıxıb gördü ki, qız Əcəm oğlu İbrahimmən söhbətdədi. Tez qılıncına əl atdı ki, bunları öldürsün. İbrahim fürsəti fota verməyib, oğlanı vurub öldürdü. Hər iki sevgili əl-ələ verib, başladılar qaçmağa.

Xəbəri sənə kimdən deyim, darğadan. Darğa evinə sarı gəlirdi, gördü bir qız bir oğlannan çölə tərəf qaçdı. Tez Surxay xana xəbər apardı ki, bəs belə bir şey görmüşəm. Surxay atlı qaldırıb çölün bir dü-zündə zor-güc göstərdi ki, qızı əldən verməsin. Bunlar davada İbrahimi al-qana boyayıb, Yasəməni götürüb gətirdilər evə. Xəbər gedib Surxay xana çatdı ki, qaçan qardaşın qızı imiş, tutub gətirdik. Surxay xan bu xəbəri eşidən kimi, mindi cin atına, dedi:

-Doğrayın onu, gözüm görməsin!

Bu tərəfdən yengə xəbər gətirdi Surxay xana ki, başın sağ olsun, oğlunu öldürüblər. Az qaldı xanın bağı çatlasın. Yasəmən yaddan çıxdı, qaldılar vay-həşirdə. Ana deyirdi bala vay, bacı deyirdi, qardaş vay, burda bir ağlaşma vardı ki, gəl görəsən.

İndi bir neçə kəlmə eşit cütçüdən. Cütçü ki, bunlara qonşu idi, girdi xanın həyətinə, adamların içindən Yasəməni tapıb, gətirib evində gizlətdi. Ara sakit oldu, Surxay xan dedi:

-Gətirin qızı bura, onu gərək diri-diri torpağa basdıram, bəlkə ürəyim sakit ola.

Nə qədər qızı axtardılar, tapa bilmədilər.

Xəbəri sənə kimdən verim İbrahimdən. İbrahim qalmışdı çöldə. Pələng İbrahimi axtara-axtara gəlib çıxdı həmin yerə, gördü ki, İbrahim yaralıdı. Pələng tez onun yarasının tozunu, torpağını təmizlədi. İbrahimin paltarınnan cırıb, onun başını sarıdı. Hər ikisi yola düşdülər. Pələng İbrahimi meşənin içində saxlayıb dedi:

-İbrahim, bu yollar ki, görürsən, biri gedər-gəlməz, o biri isə salamat yoldu. Sən gəl bu gedər-gəlməz yolnan get, xeyir görürsən. Ancaq qorxma, harda olsan mən səni taparam.

İbrahim pələngdən ayrılıb düşdü yola, bir-iki mənzil gedəndən sonra gördü ki, qabaqdan bir işıq gəlir, istədi işığa sarı getsin. Bu halda iki nəfər buna rast gəlib, əl-qolunu bağlayıb, apardılar işıq gələn yerə. İbrahimi içəri çəkdilər. İbrahim baxıb gördü ki, burda çalan çalır, oxuyan oxuyur, amma bunların içərisində bir oğlan var ki, üz-gözündən pəhləvanlıq yağır, ayağını aşırıb bir-birinin üstə, qılıncını qoyub dizi üstə. İbrahimi onlar birbaşa bunun yanına apardılar. Bu oğlan Koroğlu idi, Koroğlu xəbər aldı:

-Ey oğlan, sən kimsən, hardan gəlib, hara gedirsən?

İbrahim dedi:

-Mən Əcəm oğlu İbrahiməm.

Koroğlu dedi:

-Oğlan, sən Əcəm oğlu İbrahimsən, çox acəb, danış görək başına nə iş gəlib?

Əcəm oğlu İbrahim başladı sözə, dedi:

-Mən günlərin bir günündə ova çıxmışdım. Qabağımdan ovu qaçırdım, ov gəlib meşəyə girdi. Xülasə, ovumu tapa bilmədim. Mən atımı yancidar eləyib, özüm meşəni gəzirdim. Gördüm bir çeşmə başında bir nazənin sənəm əl-ayağını yuyur. Qız mənə, mən qıza aşiq olduq. Bəli, o məqama çatdı ki, mən qızı götürüb qaçmalı oldum, amma bu tərəfdən də qızın əmisi Surxay xan qoşun çəkib, qızı əlimdən aldı. İndi düşmüşəm sevgilimin dalısınca.

Koroğlu Surxay xanın adını eşidən kimi, ayağa durub dedi:

-Oğlan, bu gecəni yatgilən, səhər səni yarına yetirərəm. Əcəm oğlu İbrahim igid Koroğlunun yanında qaldı. Səhər tezdən Koroğlu adamlarını başına cəm edib, birbaşa gəldi Surxay xanın obasına tərəf. Surxay xana xəbər getdi ki, Koroğlu gəlir. Surxayın dərdi ikiydi oldu üç, tez cəng libasını geyinib çıxdı Koroğlunun qabağına. Surxay Koroğlunun yanına gəlib dedi:

-Nə istəyirsən?

Koroğlu dedi:

-Gəlmişəm qız aparam, naz aparam, gəlməmişəm boş-boşuna geri qayıdam.

Koroğlu Surxay xana aman verməyib, özünü vurdu qoşuna. Surxay xanın nə ki, adamları vardı hamısını qırıb tökdü. Bir vaxt Surxay gördü ki, meydanda təkdi, amma igid Koroğlu durub onun barabarında. Hər iki pəhləvan bir-birinin üstünə düşdülər. Koroğlu Surxay xanı cəhənnəmə vasil elədi. Amma nə qədər axtardılar Yasəmənə tapa bilmədilər. Koroğlu əmr elədi ki, evbəev gəzsinlər. Yasəmən hardadırsa onu tapıb gətirsinlər.

Xəbəri sənə kimdən verim cütçüdən.

Cütçü eşitdi ki, Koroğlu Yasəmənə dalısınca adam saldırib onu axtartdırır. Qarnına sancı dolub, heç bilmədi neyləsin. Yasəmənə əlindən yapışib apardı Koroğlunun qabağına.

Koroğlu Yasəmənə alıb İbrahimə verdi, öz adamlarınan da bir neçəsini İbrahimə qoşub dedi:

- İbrahimi sağ-salamat öz evlərinə aparın. Bunlar burdan birbaş vətənlərinə getməkdə olsunlar, görək İbrahimin anası Dostu xanım harda qaldı.

Dostu xanım yolun qırağında oturub oğlunun yolunu gözləyirdi, bir vədə gördü ki, qabaqdan bir qaraltı peyda oldu. Dostu xanım baxıb gördü ki, öz oğludu, heç bilmək olmadı necə özün yetirdi oğluna. Oğlunun boynuna sarılıb o üzünən, bu üzünən öpdü, birbaş götürüb gətirdi evinə. Dostu yeddi gün, yeddi gecə toy elədi. Hər iki aşiq bir-birinə yetişdilər. Bunlar yeyib, içib keçdilər, siz də burda var olun.

3.8. Məstan

Bəli, nağıl binasını qoyaq yavaş-yavaş, olum qapında qulnan qaravaş. Dövlətli plova şillaq vurur, kasıb tapmaz bir kasa bozbaş.

Biri varımuş, biri yoxumuş, Mahmud adında bir tacir varımuş. Bəli, belə deyirlər, tacir Mahmudun oğul sarıdan üzüqara, amma qız sarıdan elə keyfi kökdü ki, xoruz tək damağı şax-şax şaqquldayırdı. Tacir Mahmudun Nigar xanım adlı bir qızı vardı, elə gözəldi ki, baxanın ağı başından çıxıb, dəli-divanə olurdu.

Nigar, nə Nigar, hər saç hörüyü bir salxım qara şanı. Alnı ay kimi, zülmatlara işıq salır. Qaşları elə bil qüdrəti-ilahinin qələmiylə çəkilib. Gözləri qara, kirpikləri yayından çıxmış ox kimi, rəngi sürməyi çalır. Burnu hind fındığı. Yanaqlarına elə bil

bir şüşə qan çilənmişdi, ləbləri şəkər, sinəsi mərmər kimi par-par parıldayır. İncəbelli, uzunboylu, şux dayanışqlı, ceyran yerişli bir maraldı. Bəli, görək belə bir nemət kimə qismət olar.

Tacir Mahmudun qapısını elçilər qızdan ötəri qırıb çatırdı. Mahmudun da istədiyi o idi ki, özünə bab olan bir adam tapsın. Bir gün bazar tacirlərinin birisi Mahmudun gözüne çox şirin gəldi. Mahmud onun əsil-nəsəbini öyrənəndən sonra həmin tacir İlyası çəkdi dükana, birə-üç alverlərini artırıb tay da möhkəmlətdi.

Bir gün Mahmud qızı Nigarı yanına çağırıb dedi:

- Qızım, mən qocalmışam, gəl səni sağlığında verim tacir İlyasa. Nə deyirsən?

Nigar bu sözü atasından eşidən kimi, özünü itirib bilmədi nə desin. Ağzını doldurub istədi deyər: Yox razı deyiləm, sonra öz-özünə fikirləşdi yaxşı olmaz, necə olsa atamdı, qəlbini sındırmamalıyam. Nigar xanım atasından bir həftə möhlət istədi. Mahmud çox sevinib razı oldu. Nigar atasından ayrılıb, durub gəldi öz otağına. Ataynan qız bir-birindən ayrılıb burda qalsınlar.

Xəbər verim sənə kimdən, Məstandan. Məstan tacir Mahmudun mehtəriydi. Məstan da özünə görə göyçəkdi, amma sağ topuğundan tünd yeriyəndə bir balaca axsaxlığı vardı. Bir gün Məstan Nigarın reyhan bağını sulayırdı, gördü ki, reyhanların arasına bir qız şəkli düşüb. Məstan şəkli götürüb baxdı, o saat qəşş edib, daş parçası kimi yerə sərildi. Bu tərəfdən də Nigar xanım əlində bir bardaq çay, reyhan bağına enirdi, gördü reyhanlıqda bir cavan bihuş olub, gözəlliyinə söz yoxdu. Nigar Məstanın başının üstə oturdu, xeyli diqqət edib gördü ki, yerdə bir şəkil var. Əyilib şəkli yerdən götürdü, gördü ki öz şəkli idi. Nigar xanım işi başa düşüb, baş barmağını dodağına verib fikrə getdi, öz-özünə dedi:

-İndi ki, bu mənim şəklimi görüb, bu qədər əziyyətə düşər olub, belə adamlar vəfalı olurlar. Mən də buna aşiq oluram. Nigar xanım Məstana bir könüldən min könülə aşiq olub, oturdu başının üstündə. Məstani ayıldı.

Məstan ayılıb gördü ki, başının üstündə elə bir qız dayanıb ki, gəl görəsən. Məstan dinməz durub, istədi gedər. Nigar xanım Məstanın qolundan tutub dedi:

-Oğlan, Allahdan gizlin deyil, bəndəsindən nə gizlin. Sən mənim ürəyimə çox yatmışsan, sənə gedəcəyəm.

Məstan da öz ürəyindəkini Nigara açıb, hər iki aşiq-məşuq əhd- peyman elədilər.

Bir həftə tamam olanda tacir Mahmud qızı Nigarı çağırtdırıb dedi:

-Qızım, bir həftə tamam oldu, nə deyirsən? Kişiyə söz vermişəm. Nigar xanım ahu gözləriynən atasına baxıb, sonra gözlərini yumdu, başını aşağı tikəndə gözündən mirvari boyda yaşlar töküldü. Tacir Mahmud xəbər aldı ki, niyə ağlayırsan?

Nigar uduxa-uduxa atasına dedi:

-Gəl, sən ixtiyarımı ver mənə, kimi könlüm tutsa, ona gedim. Tacir Mahmud Nigar xanımın xətrini çox istəyirdi, amma bu sözü

eşidən kimi, büsbütün Nigar xanımdan sidqi sivrilib dedi:

-İndi ki, mənim sözümdən çıxdın, get gözümünən kənara.

Nigar xanım atasının yanından durub birbaş gəldi reyhanlığa, həmin yerdə ki, Məstannan görüşüb əhd-peyman bağlamışdı, o yerdə oturub başladı ağlamağa. Məstan evdən çıxıb gəldi bağa, özünü reyhanlığa yetirib gördü ki, Nigar xanım ağlayır. Xəbər aldı:

-Ey mənim sevdiyim, nə qəza üz verib ki, ağlayırsan?

Nigar xanım bir az qabaq öz atasıynan danışdığı söhbəti Məstana danışdı. Məstan dedi:

-Mənim üstümdə niyə sən öz gününü qara eləyirsən. Mən buna razı ola bilmərəm, gəl sən atanın sözündən çıxma.

Nigar xanım dedi:

-Ey vəfasız, mən sən deyən qızlardan deyiləm. Günümə min qızıl da versələr, sözüüm sözdü.

Məstan Nigar xanımdan bu sözü eşidən kimi çox sevindi. Nigar xanımı qucaqlayıb, sarmaşiq ağaca sarınan kimi, bir-birinə sarınıb reyhanlığın bir qırağında uzanıb yatdılar. Eşit tacir İlyasdan. Tacir İlyas eşitmişdi ki, Mahmud qızı Nigar xanımı ona verəcək. Birdən könlünə düşdü ki, gedim Nigar xanımın yanına, bir az söhbət eləyim. Tacir İlyas özünü Nigar xanımın bağçasına yetirdi. İçəri girib reyhanlığa çatdı, gördü ki, Nigar xanımla mehtər Məstan qol-boyun olub yatıblar. Tacir İlyas əllərini bir-birinə vurub, daban qırmadan özünü tacir Mahmuda yetirdi. Tacir Mahmud evdə oturmuşdu, gördü ki, İlyas nəfəsi yana-yana gəlir, ondan xəbər aldı:

-Nə olub, niyə qaranəfəs olmusan?

Tacir İlyas gördüklərini tacir Mahmuda danışdı. Mahmud tacir İlyasdan bu xəbəri eşidən kimi, durub ayağa birbaş gəldi bağa, oyana, bu yana göz gəzdirib gördü ki, reyhanlıqda Nigar xanımla Məstan sarmaşiq kimi, bir-birinə sarılıb yatıblar. Mahmud əl atıb yerdən bir böyük daş götürüb istədi Məstanın başına vura. Bu dəmdə

Nigar xanım yuxudan ayılıb gördü ki, atası istəyir Məstani öldürə. Nigar xanım ağlaya-ağlaya dedi:

-Ata, əvvəl məni öldür, sonra Məstani öldürərsən.

Mahmud nə illah elədi ki, qızı Nigardan yaxa qurtarıb, Məstani yatmış yerdə vurub öldürsün, ancaq Nigar xanım qoymadı. Mahmud hirsini bir az saxlayıb dedi:

-İndi ki belədi, gərək çıxasız şəhərdən, tay gözümə görünməyəsiz.

Bunu deyəndən sonra Mahmud çıxıb getdi.

Səsə Məstan ayılmışdı. Nigar xanımdan xəbər aldı:

-Bu nə əhvalatdı? Nə olmuşdu?

Nigar xanım necə ki biz demişdik, elə də Məstana nağıl elədi. Məstan gördü ki, Nigar xanım çox bərk fikirdədi, oldu ki, xəbər aldı:

-Nə üçün belə fikir eləyirsən?

Nigar xanım Məstandan yarım saata izn alıb gözdən itdi.

Nigar xanım özünü otağa yetirib, vəzndən yüngül, qiymətdən ağır əlinə düşəni yığıb düyünçə bağladı, özünü yetirdi Məstana. Məstan gördü ki, Nigar xanım düyünçəynən gəlir. Mətləbi anladı, götürüb Nigarı birbaşa gəldi evinə. Məstanın bir qoca nənəsi vardı, özü də dünya görmüş çox ağıllı arvad idi. Məstan Nigar xanımı nənəsinə tapşırırdı. Məstanın nənəsi bir neçə gün Nigar xanımla yeyib, bir yanı üstə yatdı.

Amma bir balaca da Nigardan danışmaq. Gəlin var evə düşməni, mala düşməni, ərə deyər can, qaynanaya qusdurur qan. Amma Nigar xanım belə deyildi. Elə gələni kimi, Nigar xanım o yana, bu yana baxdı, gördü ki, ev səliqəynən döşənməyib, tez qolunu çırmalayıb, qaynanasını təmiz çimdərək, baş-gözünü yudu, evi silib süpürdü, öz istədiyi kimi səliqəyə saldı. Məstana təzə paltar alıb, üst-başını düzəltirdi. Bəli, hər şeyi səliqəyə salıb, qazıya gedib kəbin kəsirdi, şadlıq qazanını işə saldı. Məstan bir neçə gün Nigar xanımın yanında qaldı. Bir gün pul qazanmaq niyyətinə düşüb, Nigar xanımdan başqa yerə getmək üçün icazə aldı. Nigar xanımı anasına tapşırıb, xudahafizləşib evdən çıxdı. Məstan çıxıb bazarda gəzinirdi, gördü ki, bir dəstə tacir bir yerə yığılıb söhbət edirlər. Tacirlərdən biri Məstani çağırıb dedi:

-Oğlan, nökrə dayanarsanmı?

Məstan dedi:

-Nə üçün dayanmamam, işimin adı nə olacaq? Mənə nə verəcəksiniz?

Tacirbaşı Məstannan danışdı, onu götürüb öz hücrəsinə gəldi.

Səhər tacir mal alıb qatırlara yüklədi, Məstana verib dedi:

-Apar bi malları Misir şəhərində filan tacirə ver.

Üstəlik bir kağız da yazıb Məstana verdi. Məstan qatırlardan birinə minib yol getməyə üz qoydu. Məstan az gedib, çox dayandı, mənzilbəmənzil, teyyi-mənazil, gedib çatdı Misir torpağına. Qatırları karvansaraya çəkib rahat elədi, çıxıb şəhərə həmin taciri soraqnan gəzib tapdı. Məstan Fəttah verən kağızı ona verib, malları əlbəəl xırtd elədi. Məstan bir müddət Misirdə qaldı. O, bu qalmaqla iki dəfə Nigar xanıma pul göndərdi. Bunlar burda qalsın. Gəl sənə xəbər verim kimdən. Su ağacı, cüvəllağı şeytan əməlli, küpəgirən qarının əlindən su içən tacir İlyasdan.

Tacir İlyas oturmuşdu hücrədə. Birdən öz-özünə dedi:

-Ey dili-qafil, bu nə işdi mən tutdum. Axırda qız mənə yox, mehtərin qisməti oldu.

İlyas bu fikirdəydi, birdən yadına düşdü ki, Məstan Misir şəhərin dədi. Nigar xanım da təkdi. Durdu kəndbəkənd gəzməyə. İlyas gəlib çatdı Nigargil yaşayan şəhərə, gəzib dolanıb Nigar xanımın evini tapdı, evi bələdləyib, çıxıb getdi. İlyas gecədən bir pas keçirdib durub getməkdə olsun. Eşit xəbəri Nigar xanımdan.

Nigar xanım Məstan göndərən pulu anasına verib evə xərclik eləyirdi, qalanını da evə şey-şüy alırdı. Bəli, gecə gəlincən qayınana bayırda yatmaqda olsunlar. Eşit tacir İlyasdan. İlyas üst-başını dəyişdirib, durub gəldi Nigar xanımın evinə. Həyəət girib gördü ki, Nigar xanım səki üstə yatıbdı. Yavaş-yavaş gəldi Nigar xanıma tərəf. İlyas yerə diz vurub, oturdu Nigar xanımın başının üstündə. Nigar xanımın döşünə əl atdı. Nigar xanıma əl vuran kimi, ayılıb gördü ki, sinəsində bir əl gəzir, gözlərini ovub gördü başının üstündə bir nəfər qara paltar oturub. Nigar tez yorğan-döşəkdən durub, əl atdı ki, daş götürüb İlyasın başına vura. Göz gəzdirib daş tapa bilmədi. Gördü ki, divar dibində bir dəyənək var. Dəyənəyi götürüb iki dəfə İlyasa vurdu. İlyas yerə yığılıb yenə qalxdı, o saat durub qaçdı. Nigar xanım küçə qapılarını bərk-bərk bağlayıb gəlib yığılıb yatdı.

İlyasın başı yarılıb, qanı axa-axa gəlib çıxdı mənzilinə, gecəni yatıb, səhər tezdən bir neçə qatır yükü ipək mal aldı. Məstanın anasının dilindən oğluna bir belə məktub yazdı: "Oğlum, arvadın Nigar xanım şəhərdə bizi biabır elədi. Gündə bir lotuynan oturub danışır, durmayıb özünü mənə tez yetirəsən." Kağızı möhürləyib qoydu qoltuğuna, minib atını, yüklü qatırları qabağına qatıb Misir şəhərinə tərəf üz tutdu. Neçə mənzil yol gedib gəlib Misir şəhərinə çatdı.

Karvansaraların birində rahat oldu. Səhər açılan kimi, malı xırtd eləyib, başladı Məstanı axtarmağa. Məstanı tapıb kağızı ona verdi, üstəlik dil cavabı da dedi:

-Anan Nigarın əlindən qan ağlayır. Mən də nəsihətə gəlmişdim, vurub başımı yardı. Məstan gedib mollanın yanına, kağızı ona oxutdurub əhvalatdan xəbərdar oldu, o, anasının üstünə belə bir kağız yazdı: "Ana, mən gəlinə işi dayandır, gəlib əncam çəkərəm." Məstan kağızı möhürləyib verdi Tacir İlyasa, dedi:

-Bu kağızı hələ-hələ yetirərsən anama, dil cavabı deyərsən ki, bir aya kimi çıxıram. Tacir İlyas mənzilinə gəlib, Məstan verən kağızı açıb oxudu, o saat kağızı cırıb atdı. Özündən belə bir kağız düzəltdi: "Ana, bir aya kimi vətənə gəlirəm. Bir ay içində Nigar xanımı qov getsin. Hərgah qovmasan, gəlib səni də, onu da öldürəcəyəm". Tacir İlyas qatırını minib qatırları qatdı qabağına, üz qoydu getməyə. Nağıllarda mənzil tez başa gəlir. İlyas gəlib çatdı şəhərə, kağızı bir uşağa verib Məstanın anasına göndərdi. Məstanın anası çox ağıllı arvad idi. Bildi ki, kağız oğlundandı. İstədi ki, kağızı əvvəl özgə adama oxutdursun, sonra versin gəlini Nigara. Bu dəmdə Nigar gəlib çıxdı, xəbər aldı:

-Nənə, o kağız nədi?

Məstanın anası gizlədə bilməyib dedi:

-Gözün aydın olsun, Məstandan məktub gəlib, oxu görək nə yazıbdı.

Nigar xanım kağızı alıb oxuyan kimi, rəngi-rufu qaçıb özündən getdi. Məstanın anası Nigar xanımı bir təhərnən ayıldıb, xəbər aldı ki, nə olub, niyə belə oldun?

Nigar xanım bir söz deməyib, birbaşa durub getdi öz otağına. Nigar xanım ağlaya-ağlaya dedi:

-Mən Məstandan ötrü atamı-anamı atıb gəldim, indi mənə belə kağız yazsın! Ey dili-qafil burda bir iş var ki, belə kağız yazıbdı.

O, gecəni səhərə kimi yatmayıb, fikir elədi. Səhər tezdən durub özünə bir dəst paltar götürüb, üz qoydu bərr-biyabana. Nigar xanım az getdi, çox dayandı, çox getdi az dayandı, gəlib çatdı bir meşənin qırağına. Meşəyə girib o yana, bu yana baxıb gördü ki, burda bir qalaça var, amma qapıları açıqdı. Qalaçadan içəri girib gördü ki, hazır evdi, amma heç kəs yoxdu. Nigar xanım burda qalmaqda olsun. Eşit bir neçə kəlmə Məstanın anasından. Məstanın anası səhər durub gördü ki, Nigar xanım yoxdu, amma Məstanın göndərdiyi məktub yerdədi. Götürüb kağızı qoydu qoltuq cibinə, başladı Nigarı axtarmağa, nə qədər gəzdisə, Nigar xanımdan bir soraq tapa bilmədi. Evinə gəlib, qara geyinib oturdu; axşama kimi başına döyüb ağladı. Eşit Məstandan. Məstan kağızı göndərəndən sonra başladı darıxmağa. O bir gün öz-özünə dedi:

-Nə təhər olsa, gərək gedəm vətənimə, bir xəbər biləm.

Məstan gəlib ağasıynan haqq-hesabı üzdü, sonra vətəninə tərəf getməyə başladı. Məstan Nigar xanımı görməyə çox tələsirdi. Ata bir-iki şallaq vurub, bir aylıq yolu on beş günə gəldi evinə çatdı. İçəri girəndə gördü ki, anası qara geyinib. Xəbər aldı ki, niyə qara geyinibsən? Qarı nə ki olmuşdu, oğlu Məstana nağıl elədi, göndərdiyi kağızı Məstana verdi. Məstan kağıza baxıb gördü ki, öz möhürüdü. Aparıb kağızı oxutdurdu, gördü ki, kağız bunun adından yazılıb. Öz yazdığı kağız anasına çatmayıb. İş Məstana aşkar oldu. Gəlib anasının yanına, xəbər aldı:

-Ana, sən tacirənən mənə məktub göndərmisən?

Məstanın anası gözünün yaşını qurudub dedi:

-Yox, göndərməmişəm, amma bu kağızı filankəsin oğlu gətirib mənə verdi.

Məstan evdən çıxıb gəldi həmin oğlanı tapdı, xəbər aldı ki, kağızı sənə kim vermişdi? Oğlan dedi:

-İlyas adında bir tacir vardı, o verdi.

Məstan gəlib evə, anasıynan halallaşib üz qoydu Nigar xanımın dalısınca. Məstan getməkdə olsun. Eşit İlyas tacirdən. O gördü ki, Nigar xanım yoxdu. Durub gəldi rəmmalın yanına, rəml atdırdı ki, görək Nigar xanım hardadı?

Rəmmal rəml atıb İlyasa dedi:

-Nigar xanım günbatan tərəfdə bir meşənin içindədi.

Tacir İlyas Nigarın adını eşidən kimi, rəmmalın ovcuna bir cəngə qızıl basıb, başladı pay-piyada getməyə. Eşit Məstandan, Məstan günbatan tərəfə neçə müddət yol getdi. Bir neçə gündən sonra onun qabağına iki yol çıxdı. Məstan bilmədi hansı yoldan getsin, özünə bir koma tikib oturdu yolun ortasında. İlyas bir aylıq yolu on günə gedib, gəlib çatdı Məstana, gördü ki, Məstan burdadı. Uzaqdan tanıyıb, üz-gözün dəsmalnan bağladı, salam verdi. Məstan salamını aldı. Hər ikisi lal-dinməz durub düşdülər yola. Amma bir-birindən xəbər almadılar ki, hardan gəlib hara gedirsən. Məstan İlyası tanımadı. Bunlar yol getməkdə olsunlar. Xəbəri verim sənə kimdən, Nigar xanımdan. Nigar xanımı biz aparıb meşədə qoyduq, görək Nigar xanım meşədə neylədi?

Nigar xanım necə ki, demişdik, gördü ki, burda bir boş ev var, evə girib, gəzib dolandı, gördü ki, burda bir deşik var. Əl vuran kimi daşları töküldü. Bir boş yer açıldı. Nigar xanım gördü ki, burda bir baş daşı var. Baş daşının o tərəf, bu tərəfinə keçib, bir şey başa düşə bilmədi, qırsaqqız olub meşənin içində qaldı. Bir gün Nigar xanımın azuqəsi qurtarmışdı, hər yeri gəzib bir şey tapa bilmədi, gəlib oturdu baş

daşının yanında, öz gününə ağlayırdı. Bu dəmdə əli ilişdi baş daşına, gördü ki, baş daşı tərənir. Baş daşını tərədib çıxartmağa başladı. Elə ki, baş daşını çıxarıb atdı bir tərəfə, gördü ki, həmin qala gözdən itdi. Özü də bərri-biyabanda bir sərdabənin qırağında oturub. Nigar xanım bildi ki, bu yer tilsimliymiş, öz-özünə dedi:

-Nə varsa, bu sərdabənin içindədi.

Sərdabəni tamam söküb gördü ki, burda bir qız xeylağının meyidi var. Onun yanında bir cavan oğlan meyidi var. Onlar xara parçadan bir rəngdə don geyiniblər. Nigar xanım əlini atıb bunların döşündən yapışdı, istədi çəkib sərdabədən çıxarsın. Bu dəmdə hər iki meyidin yaxa düymələri açılıb yerə tökülən kimi qıznan oğlan ayıldı. Nigar xanım qorxub dala çəkildi. Qıznan oğlan bir-birinə baxdılar. Oğlan təzədən qəşş eləyib yerə yıxıldı. Nigar xanım qıza yaxın gəlib xəbər aldı:

-Bu nə işdi, mənə söylə?

Qız sözə başladı:

-Günlərin bir günündə mənim atam öldü. Əmim oğlu atamın sərvətinə sahib olandan sonra məni almaq fikrinə düşdü. Amma mən bu oğlana aşıq olub, əmim oğluna getmək istəmədim. Bir gün əmim oğlu mənə toy eləmək fikrinə düşdü. Mən də bu oğlana qoşulub qaçdım. Əmim oğlu dalımca atlı salıb məni tutub saldı zindana. Çox incitdi, amma onun dediyinə razı olmadım. Həmin gördüyün bu oğlan mənə vəfalı çıxıb mənim dalımca gəldi, məni tapdı, götürüb qaçdı. Biz bir yerdə bir çadır qurub düz bir il qaldıq. Bizi tilsimə salan mənim əmim oğludu.

Nigar xanıma iş agah oldu, başladılar oğlanı ayıltmağa. Bir neçə saat əlləşdilər handan-hana oğlanı özünə gətirdilər. Nigar xanım da öz başına gələnləri bunlara danışdı. Hər üçü bir-birinə qoşulub çıxıb gəlməkdə olsunlar. Yolda Nigar xanım fikirləşib öz-özünə dedi:

-Hərçəndi ki, Məstan mənə vəfasız çıxdı, eybi yoxdu, gərək mən ona vəfalı çıxam.

Qız bunları da qatıb yanına getməyə başladı. Eşit Məstannan. Tacir İlyas baş-gözünü sarımuşdı ki, Məstan onu tanımasın. Bunlar bir müddət yol yoldaşlığı elədilər, gəlib çatdılar bir dərənin qırağına. Tacir İlyas vaxtı fota verməyib, Məstani itələyib dağdan saldı təpəsi aşağı, özü də çıxıb getdi. Məstan dərədə qalmaqda olsun, xəbəri verim sənə kimnən, üç yoldaşdan.

Nigar xanım bu qıznan oğlanı götürüb bir dağın ətəyinə gəldi. Oturub yorğunluqlarını almağa başladılar. Nigar xanım su axtarmağa getdi.

Eşit İlyasdan. O, Məstanı dərəyə salıb, tüpürdü dabanına, qaça-qaça gəlib bulaq başına çatdı. Tacir İlyas bərk yorulmuşdu, oturub bulaq başında əl-üzünü yumaqda olsun. Bu tərəfdən Nigar xanım əlində qab bulağa gəldi. İlyas Nigar xanımı görəndə kimi sevinib dedi:

- Ey dili-qafil, əcəb yerdə rastıma gəldin. İndi istədiyim heyfi alaram.

Durub Nigara sarı gəldi. Nigar işi duyub düşməyə aman verməyib, qabnan İlyası elə vurdu ki, başı qarqız kimi yeddi yerdən çatladı. O saat İlyas cəhənnəmə vasil oldu, amma Nigar xanım o qədər ürəyi yanıqlıydı ki, meyitdən əl çəkmirdi. Bu tərəfdən də qıznan oğlan Nigarı çox gözlədilər, gördülər ki, gəlib çıxmadı. Bunlar da durub gəldilər Nigar xanımı axtarmağa. Bir cığıra düşüb, gəlib həmin bulaq üstünə çıxdılar, gördülər ki, Nigar xanım oturub bir meyidin sinəsi üstündə, özü də üz-gözü, əl-ayağı tey qandı. Nigar xanımı meyidin üstünnən götürdülər, əl-üzünü yuyub, xəbər aldılar ki, nə olub, niyə bu adamı öldürmüşən. Nigar xanım ata evinnən tutmuş ta indiyə kimi başına gələn müsibətləri bunlara danışdı.

Bir az oturub dərdləşəndən sonra üz qoydular getməyə. Gəlib bir dərənin içinə çıxdılar. Bunlar dərədə bir zarılı eşitdilər. Nigar xanım özünü salıb dərəyə gördü ki, Məstandı. Qıznan oğlan da köməyə gəlib, Məstanı dərədən çıxarıb gəldilər. Bu tərəfdən də Məstanın anası intizarnan Məstanın yolunu gözləyirdi. Gördü ki, qapı açıldı, içəriyə dörd adam girdi. Məstanın anası Nigar xanımı tanıyıb, onu bağrına basıb öpdü. Nigar xanım başına gələn müsibətləri qayınanasına danışdı. Başladı Məstana dava-dərman eləyib sağaltmağa. Məstan sağaldı. Hər ikisi çəkilib xəlvət bir yerdə taxsır və günahlarından keçdilər, başladılar toy eləməyə. Bir gecədə həmin oğlannan qızın, həm də Məstannan Nigar xanımın toyunu elədilər. Çəkib keyflərini iki qız, iki oğlan asudə nəfəs murad hasil elədilər.

3.9. İtkin Qız

Məhəmməd adlı bir kişi vardı. Bunun bir arvadı, Əhməd adlı bir oğlu, Güllü adlı bir qızı varıdı. Bir gün Məhəmməd kişi Məkkəyə gedəsi olur. Arvadı, oğlu dedilər ki, biz də gedəcəyik. Məhəmməd kişi onların getməsinə razı oldu. Məhəmmədin bir yaxşı qardaşlığı varıdı. Özü də qazı idi. Məhəmməd kişi qardaşlığının yanına gəlib dedi:

-Mən Məkkəyə gedəcəyəm. Ev-eşiyimi, qızım Güllünü sənə tapşırıram.

Qazı dedi:

-Arxayın ol, özündən yaxşı muğayat olaram.

Məhəmməd kişi arvadını, oğlu Əhmədi götürüb Məkkəyə yola düşdü. Onlar Məkkəyə getməkdə olsun. Sizə qazı ağadan xəbər verim. Qazı ağa gündə ət, xuşkəbər alıb nökrəynən Güllüyə göndərirdi. Bir gün də özü ət, şey-şüy alıb Güllü qızın yanına gəldi. Gördü ki, Güllü başını yuyur, bulud kimi qara saçları üzünə tökülüb. Bir qızdı, günə deyir sən çıxma, mən çıxım, aya deyir sən çıxma, mən çıxım. Qazı ağa imanını əldən verib Güllü qıza bənd oldu. İçəri girib şey-şüyü qıza verdi. Dili tutar-tutmaz dedi:

-Ay qardaşlığımın qızı, yenə ətdən-zaddan alıb nökrəynən göndərəcəyəm, bir yaxşı xörək bişir, mən də axşama sənə qonaq gələcəyəm.

Güllü qızın ürəyinə heç bir xayınlıq gəlməyib dedi:

-Gələcəksən, gəl, gözüüm üstə yerin var.

Qazı ağa soyuq dəymiş kimi, evinə getdi, bazardan əvvəlcə iki cür şey alıb, nökrəynən qıza göndərdi. Güllü axşama yaxşı bişmiş qayırdı.

Axşam qazı ağa başında bir top ağdan əmmamə, belində on beş arşın parçadan qurşaq, ayağında bəzəkli başmaq, əyində əba, əlində təsbəh, saqqalı yırğalana-yırğalana Güllü qıza qonaq gəldi. Güllü yuxarı başda bir döşəkçə saldı. Qazı ağa dəvə kimi, diz üstə çökdü, gözlərini qıza zillədi. Pişik kimi əl atdı qızın çənəsinə. Güllü qız dedi:

- Ay qazı ağa, atam məni sənə belə tapşırırdı? Ayıbdı, saçından, saqqalından utan!

Qazı ağa dedi:

- Kəs səsini, çəpəl, məni günaha batırma, mən səni şəriətnən özümə əyal eləyəcəyəm. Güllü qız ha dedi, qazı ağa eşitmədi, onun sözünə qulaq asmadı, çənəsinə bir də əllədi. Güllü gördü qazı ondan əl çəkmir. Kəfgiri götürüb qazı ağanın tərəsinədən elə vurdu ki, tərəsi qarğız kimi cırıldı. Qazını qan aparıb, çul kimi yerə sərildi.

Güllü qızın yenə də qazı ağaya yazığı gəldi. Başının qanını yudu, yarasına bir yaylıq sarıdı. Xeyli keçəndən sonra qazı bir təhər özünə gəldi. Utandığından Güllünün də üzünə baxa bilməyib əbasının ətəyini dəstələyib evinə getdi. Qardaşlığı Məhəmmədin yolunu gözləməyə başladı. Qazı ağa bir gün eşitdi ki, qardaşlığı Məhəmməd gəlir. Qazı bir at minib getdi onun qabağına. Məhəmməd qazı ağanın başını, gözünü sarınmış görüb dedi:

- Qardaş, sənə nə olub?

Qazı dedi:

- Sən gedəndən sonra qızın başına lotuları yığmışdı. Mən getdim onları qovmağa, vurdular başımı, gözümü yardılar. İndi sən qardaşlıq sansa, mənim sözümü eşit, qızın başını duzda.

Məhəmməd kişi təbdən çıxdı. Onun gözü yeri görmədi, rəng verdi, rəng aldı. Oğluna dedi:

- Oğul, Əhməd, mən daha bu sözdən sonra evə getmirəm. Əgər gedib o çəpəli öldürüb, qanlı köynəyini mənə gətirməsən, evə ayaq basmaram.

Əhməd ordan atlanıb düz evlərinə gəldi. Güllü qız qardaşını görüb qapıya çıxdı ki, onnan görüşsün. Qardaşı Əhməd qaş-qabağını tökdü. Güllü dedi:

- Ay qardaş, bəs anam, atam hanı?

Əhməd dedi:

- Onlar yoldadılar, səni qabaqlarına aparmağa gəlmişəm.

Güllü bir söz demədi. Əhməd bacısını tərkinə alıb yola düşdü; xeyli at sürdü, bir meşəyə yaxınlaşdılar. Güllü dedi:

- Ay qardaş, niyə yolundan çıxdın. Hara gedirsən, atam, anam bu tərəfdədimi?

Əhməd dedi:

- Sənin kimi namussuz bacı nə mənə, nə də atama lazımdı. Aparıram səni öldürməyə.

Güllü dedi:

-Ay qardaş, öldürürsən, apar öldür, ancaq mən bilirəm o şeytanlığı qazı eləyib, bu işdə mənim heç bir günahım yoxdu. Mən qazı deyən yolun sahibi deyiləm.

Əhməd bacısının bu sözündən fikrə getdi. Bir az yumşaldı, sonra öz-özünə dedi:

-Yəqin qazı bacıma şər atır. Daha bundan ötrü bacımı niyə öldürüm?

Əhməd bu sözü deyib bacısına rəhmi gəldi. Onu aparıb bir meşədə qoydu. Köynəyini aldı, quş vurub köynəyini o quşun qanıyan qıpqırmızı boyadı. Atını sürüb qanlı köynəyini aparıb atasına verdi. Atası qızın ölümünə inanıb evlərinə gəldi. Onlar evlərində qalsınlar, sizə Güllü qızdan söyləyim. Güllü qız meşədə ağlaya-ağlaya gəzirdi. Gəldi bir ağac koğuşu tapdı; oranı özünə məskən elədi. Meyvələrdən yeyib, ölmə-diril orda ömür sürməyə başladı.

Günlərin bir günü, bir padşah oğlu ova çıxmışdı. Yolu azıb meşədə tək gəzirdi. Birdən bu oğlan meşədə qızı gördü, istədi onu tutsun, qız qaçıb çıxdı bir ağaca. Padşah oğlu ağacın dibinə gəldi. Oxu çəkib dedi:

-Ey nəçisən, düş ağacdən aşağı, yoxsa səni oxnan vuracağam.

Güllü qız əvvəl düşmək istəmədi, sonra gördü oğlan əl çəkmir.

Qorxusundan ağacdan yerə düşdü. Padşah oğlu gördü bu bir gözəl qızdı ki, dünyada bərabəri yoxdur. Padşah oğlu bir könüldən min könülə Güllü qıza vurulub dedi:

-Ay qız, söylə görüm sən kimsən, kimin qızısan? Bu qalın meşələrdə təkbaşına nə gəzirsən, demirsənmi qurd-quş basıb yeyər?

Güllü başına gələn əhvalatı padşah oğlundan gizləyib dedi:

-Padşah oğlu, mən də padşah qızıyam. Qardaşlarımla gəzməyə çıxmışdım. Meşədə yolumuzu azdıq, bura gəlib çıxdıq. Qardaşlarımı qurd-quş dağıtdı, tələf elədi. Mən gizləyib salamat qaldım.

Oğlan dedi:

-Mən padşah oğluyam, gedək səni özümə alım.

Qız dedi:

-Nə deyirəm, aparırsan, gedərəm.

Padşah oğlu Güllü qızı götürüb, axtara-axtara gəldi qoşununu tapdı. Onlara dedi:

-Mən ovumu tapdım. Atların qayıdaq şəhərə.

Qoşun atlandı, qayıtdılar şəhərə. Padşah oğlu əmr elədi şəhəri xalılar, çiçəklərnən başdan-ayağa bəzədilər. Padşah oğlu qırx gün qırx gecə toy eləyib Güllü qızı aldı. Bu vaxtdan aylar keçdi, illər dolandı, bunların iki oğlu oldu. Oğlanlarının birinin adı Həmid, birinin adını Mahmud qoydular. Oğlanlar ayları, günləri sanıyib böyüyüdürlər.

Bir gün padşah oğlunun dostları ona dedilər:

-Ey şahzadə, söylə görək niyə şəhərimizdəki gözəl qızları bəyənmədin, getdin bir meşə qızı aldın? Bilən yoxdu ki, əsli kimdi, nəslə kimdi.

Dostların, aşnaların bu sözü padşah oğluna ox kimi dəydi. Bikef, bidamaq ordan evinə qayıdıb gəldi. Güllü şah oğlunu bikef görüb dedi:

-Niyə belə bikefsən?

Padşah oğlu dedi:

-Bu gün dostlarımla mənə aramda söhbət keçdi, dedilər ki, sən niyə sahibsiz, itkin bir meşə qızı alıbsan?

Güllü qız ağlaya-ağlaya dedi:

-Oğlan, dərd çəkmə, mən yetim qız deyiləm, mənə də böyük əqrabam var, mənə də atam, anam, gözü yolda qalanım var. İstəyirsən onları görəsən, gedək gör.

Padşah oğlu dedi:

-Mən taxt-tacımı buraxıb gedə bilmərəm. İnandığım vəzirimi, qoşunu sənə qoşum, get qohumlarını gör, mənə də xəbər gətir.

Güllü qız razı oldu. Padşah oğlu, o gün oğlanlarını, arvadını qoşundan bərabər vəzirə qoşub yola saldı. Onlar üç gün, üç gecə yol getdilər, dördüncü gün bir meşənin qırağında çəmənli, güllü-çiçəkli bir yerdə düşüb çadır qurdular. Hərə öz çadırında əyləşmişdi. Güllü də öz çadırında oğlanlarıyanan oturmuşdu. Qoşun yerbəyer olmuşdu. Vəzir baş çadırda əyləşmişdi. Güllü də öz çadırında oğlanlarıyanan oturmuşdu. Bir dəfə Güllü öz çadırından çölə çıxdı. Vəzir Güllünü görüb onun gözəlliyinə vuruldu.

Gecə oldu vəzir bütün qarovulları çadırlara göndərüb dedi:

-Bu gecə rahat yatın, mən tək qarovul çəkəcəyəm.

Qoşun bütün çadıra doldu. Vəzir o qədər gözlədi ki, hamı yuxuya getdi: sonra özünü bir tərəfdən Güllü qızın çadırına saldı. Güllü vəzirin ayağının tappılısından ayılıb dedi:

-Ay vəzir, gecə vaxtı burda nə gəzirsən? Sənə ayıb deyilmi padşah oğlunun arvad-uşağının üstünə gəlirsən?

Vəzir dedi:

-Kiri, danışma, gərək nə olursa olsun mənə başbir olasan, yoxsa səni də, oğlanlarını öldürəcəyəm.

Güllü gördü vəzirdən yaxa qurtara bilməyəcək, istədi hiylə ilə canını onun yaxasından qurtarsın, dedi:

-Vəzir, yaxşı, nə deyirəm, qoy çölə çıxım, gəlim, sonra.

Vəzir Güllü qıza inanmadı, onun belinə ip bağladı, ipin bir ucunu əlində tutdu. Güllü qız çölə çıxdı. İpi bir ağaca bağlayıb, getdi bir tərədə durdu. Bir xeyli keçdi. Vəzir gördü Güllü qız gəlmədi. İpi çəkəndə ucunda ağac gəldi. Vəzir bildi ki, Güllü onu aldadıb qaçıb. Vəzir çıxdı hər tərəfi gəzdirdi, qızı tapa bilmədi, acıqlı-acıqlı çadıra girdi. Həmidini görüb çadırın ağzında yerə yıxıb dedi:

-Ay qız, hardasan, gəl! Yoxsa oğlun Həmidini öldürəcəyəm. Güllü qız namusunu oğlundan çox istəyindən gəlmədi.

Vəzir gördü Güllü gəlmədi, qılıncı çəkib Həmidini öldürdü. Sonra Mahmudu gətirib yerə yıxdı, yenə dedi:

-Ay qız, hardasan, gəl! Yoxsa bu oğlunun da öldürüb səni sinəsi dağlı qoyacağam.

Bu dəfə Güllü dözməyib tərədən dedi:

-Ay namussuz vəzir, mən bir oğul deyil, min oğuldan ötrü özümü binamus eləmərəm. Öldürürsən, öldür. Bir vaxt gələr, sən də cəzana çatarsan!

Vəzir bu sözdən daha da acıqlanıb Mahmudu da öldürdü.

Güllü oğlanlarını ölmüş görüb daha çadıra gəlmədi. Qaçdı getdi qalın meşəyə. Vəzir yenə çıxdı hər tərəfi gəzdi, qızdan bir əsər tapmadı, gəldi öz çadırına, gözlədi sabah açıldı. Qoşun yuxudan oyandı. Vəzir qoşunun içinə hay-küy salıb dedi ki, baxın, padşah oğlunun arvadı öz oğlanlarının başını kəsib meşəyə qaçdı. Qoşun əhli birbirinə dəydi. Dedilər ki, vəzir neyləyək ki, yaxamızı padşah oğlunun əlindən qurtaraq?

Vəzir dedi:

-Nə eləyəcəyik, gedək olduğu kimi söyləyək.

Qoşun atlanıb gəldi şəhərə. Əhvalatı vəzir deyən kimi, padşah oğluna söylədilər. Padşah oğlu fikrə getdi, oğlanlarına, arvadına çox ağlayıb dedi:

-Yenə bu kələk vəzirin kələyidi. Gərək işi başacan qovam.

Padşah oğlu vəzirə dedi:

-Gərək biz meşəyə gedək, qızı tapaq.

Vəzir əlacsız qalıb razı oldu. Hər ikisi sayıl libası geyinib, yola düşdülər.

Güllü qız gizləndiyi meşədən çıxıb yola düşdü. Yolnan az getdi, üz getdi, dərə-tərə düz getdi, gəlib sürüdə bir çobana rast gəldi. Çoban Güllünü gözəl görüb dedi:

-Gərək mənə gələsən.

Güllü baxdı ki, çobanın əlində bir çomaq, yanında bir köpək var. Elə qanmaz, heyvərə çobanı ki, çomağı çəkib itə qıs vursa, adamın bağırını yarar. Güllü öz-özünə fikir elədi ki, bu çobandan dilnən, xoşnan yaxa qurtarmaq olar. Güllü bu fikirən çobana dedi:

-Mən sənə çoban paltarını geyinib qoyunun qırağında durum: sən get öz evinizdən mənə bir dəst gəlin paltarı gətir, geyinim gedim. Yoxsa bu cırıq-cındır paltaran kənddə sənə evinə getmək camaat içində həm sənə, həm də mənə ayıbdı.

Çoban Güllünün sözünə inandı, paltarını çıxarıb ona verdi. Güllü çoban paltarını geyinib sürünün yanında qaldı. Çoban getdi evlərinə Güllüyə gəlin paltar gətirməyə. Çoban gözdən itəndən sonra Güllü sürünü buraxıb, yola düşdü, az getdi, çox getdi, gəzə-gəzə, axtara-axtara gedib öz yerlərinə çıxdı. Öz obalarında doqqaznan gədirdi, birdən qardaşı Əhməd qabağına çıxdı. Əhməd Güllünü tanımadı, ancaq Güllü qardaşını görən kimi tanıdı. Əhmədgilə nökrə lazım idi. Əhməd dedi:

-Ay çoban, hara gedirsən?

Güllü dedi:

-Nökər olmağa gedirəm.

Əhməd dedi:

-Gedək bizə nökər ol.

Güllü dedi:

-Gedək.

Getdilər evə. Güllü atasıgilə nökər oldu. Güllü atasına ata, anasına ana, qardaşına da qardaş deyirdi, ancaq onlar buna nökər deyirdilər. Güllü onları tanıyırdı, amma onlar Güllünü tanımadılar.

O tərəfdən də padşah oğlu, vəzir çölləri, meşələri gəzə-gəzə gəlib həmin Güllü rast gəldiyi çobana rast gəldilər. Ondan xəbər aldılar ki, çoban qardaş bu nişanda bir qız görmədin?

Çoban cavab verdi ki, gördüm, elə mən də onu axtarıram.

Padşah oğlu dedi:

-Çoban, onda gəl gedək birlikdə axtaraq.

Çoban dedi:

-Gedək axtaraq.

Hər üçü yola düşüb gəzirdilər. Axırda gəlib Güllünün atası Hacı Məhəmmədin qapısına çatdılar. Gecə onlara qonaq oldular. Güllü onların hər üçünü tanıdı: amma açıb ağartmadı, axırını gözlədi. Qonaqlıq düzəldi. Hacı Məhəmməd çoxdan bəri evinə çağırmadığı qardaşlığı qazı ağanı da bu qonaqlığa çağırdı. Qonaqlara cürbəcür xörəklər bişdi. Qonaqlar xörək yedilər, sonra padşah oğlu dedi:

-Bir nağıl danışan olsaydı, bir az könlümüz açılardı.

Güllü bu sözü eşidib fürsət vaxtı olduğunu bildi. Ayağa qalxıb dedi:

-Mən qəribə bir nağıl danışaram, ancaq bu şərtən ki, sən qapıda dur, mən nağılı söyləyib qurtarana kimi, heç kəsi evdən eşiyə buraxma.

Padşah oğlu ayağa qalxıb qapını kəsdi. Güllü qız başına gələn bəlaları başdan-ayağa bir-bir nağıl eləməyə başladı. Güllü nağılı söyləyib, qazı ağaya çatanda, qazı qalxdı ki, əlinə aftafa almaq mahnasıyan çıxıb qaçsın. Padşah oğlu dedi:

-Qazı, şərtimiz var, nağıl bitməmiş qoymaram çölə çıxasan.

Qazı qorxa-qorxa qayıtdı yerində oturdu. Güllü nağılı söyləyib atası Hacı Məhəmmədə çatanda, Hacı Məhəmməd istədi aftafa almaq mahnasıyan çixsın çölə.

Yenə padşah oğlu qoymadı. O da qayıdıb oturdu yerində. Güllü bu dəfə sözünü söyləyib vəzirə çatdı. Söz vəzirə çatanda o da istədi eşiyə çıxsın. Padşah oğlu qoymadı. Söz gəldi çobana çatdı. Çoban da qalxıb qaçmaq istədi, yenə padşah oğlu qoymadı: axırda Güllü danışib qurtardı. Əhvalat açıldı, susdular, iş məlum oldu. Padşah oğlu qılınıcı çəkib əzəl vəzirin, sonra qazının boynunu vurdu, çobana da ənam verib azad elədi.

Güllü ata-anasıynan, qardaşıynan, padşah oğlu təzədən qohumlarıynan görüşdülər, öpüşdülər. Hacı Məhəmməd oğlu, arvadı elədikləri işdən peşman oldular. Padşah oğlu Güllüynən bərabər qaynatasıgildə bir neçə gün qonaq qaldı, sonra onlarnan halallaşib yola düşdülər. Gedib evlərinə çatdılar, gün keçirməyə, ömür sürməyə başladılar.

Onlar yedilər, içdilər yerə keçdilər; biz də yedik, içdik dövrə keçdik.

Göydən üç alma düşdü, biri bacadan baxanlara, biri nağıla qulaq asanlara, biri də nağıl söyləyənə düşdü.

3.10. Şükufə Xanım

Badi-badi giriftar, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklilik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin qıçı sındı. Hamamçının tası yox, baltaçının baltası yox. Orda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Ömrümdə belə şilə aş yeməmişəm, belə yalan deməmişəm.

Günlərin bir günündə Məmmədnəsir tinində bir cavan oğlan varıdı. Bu oğlanın özünə görə az-çox dövləti varıdı. Oğlan evlənib toy elədi. Günlərin birində arvadının boynuna uşaq düşdü. Arvad həmliydi, oğlan qürbətə getdi. Oğlan gedəndən üç ay sonra arvad bir gözəl qız doğdu. Arvad ərinə yazdı ki, bir qızımız olub, adını da Şükufə qoymuşam. On altı ildən sonra arvad ərindən kağız aldı ki, gəlirəm. Bəli, bir gün Şükufə xanım evdə yatmışdı, anası da evdə yoxudu. Bu vaxt Şükufə xanımın dədəsi gəldi. İçəri girib gördü arvadı yoxdu, amma bir gözəl qız yatıbdı, belə gözəldi ki, yemə, içmə bu qızın xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə. Aya, günə deyir: sən çıxma, mən çıxıram. Dədəsi Şükufə xanımı görəni kimi az qaldı ağı başından çıxsın. O saat qıza aşiq oldu.

Bu halda Şükufə xanımın anası gəldi. Əriynən görüşdü, öpüşdü, sonra kişiyyə dedi:

- A kişi, görürsən necə qəşəng qızımız var?

Kişi bildi ki, bu gördüyü öz qızıdı. Kişinin əlacı kəsildi bilmədi neyləsin, qızın məhəbbətindən ürəyi çırpınırdı.

Kişini fikir aparmışdı, heç bilmirdi neyləsin. Çox fikirləşdi, axırda arvadına dedi:

-Arvad, mən gələndə bir nəfər mənə dedi ki, padşah gözəl qızları, cavan qızları yığıb öz hərəmxanasına aparır; gəlib bizim Şükufəni də aparacaq. Odur ki, bu yavuşq şəhərdə mənim tanışım var, aparım tanışimgildə qoyum, hələ orda qalsın, özüm də qayıdıb gəlim.

Arvad kişinin sözüne inanıb razı oldu.

Gecənin bir yarısı kişi nökrəni çağırdı; araba qoşdular, qız atasıyan arabaya mindi, nökrə də sürdü, bunlar yola düşdülər. Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər var-yox iynə yarım yol getdilər. Gəlib bir yolun qırağında kişi nökrəninə dedi:

-Arabanı saxla, bu saat gəlirəm.

Nökrə arabanı saxladı, kişi çıxarıb nökrəyə çoxlu pul verib dedi:

-Hara istəyirsən get, ancaq evə getmə. Bir adama da bir söz demə.

Nökrə pulu aldı, çox razılıq eləyib dedi:

-Mənim nə dərdimə ki, başqasına söz deyəm, bir də sizə gedəm. Elə mən Allahdan istəyirdim pulum olsun, əlimdə maya eləyib öz kasıbçılığımı eləyim.

Nökrə baş alıb getdi.

Sənə deyim bizim Şükufə xanımdan, dədəsiyənin az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər, gəlib bir çeşmənin başında düşdülər. Şükufə xanım dedi:

-Dədə, hara gedirsən?

Kişi hirslənib dedi:

-Nə dədə, mən sənənin dədənin deyiləm, kim deyir mən sənənin dədəyəm?

Qız dedi:

-Axı, anam dedi ki, sən mənim dədəyəmsən.

Dədəsi dedi:

-Anan da çox qələt elədi, sən də. Mən sənənin dədənin deyiləm, mən sənənin ərinəm.

Şükufə xanım işi başa düşdü, qorxudan ürəyi çırpınmağa başladı. Elə ki, çeşmənin başında bir az çörək yedilər, Şükufə xanım dedi:

-Mən bir bayıra çıxım, gəlim.

Atası izn verdi. O, yavaşca dərəyə enib, qaçmağa başladı. Dədəsi gördü ki, Şükufə qaçır. Qız qaçdı, dədəsi qovdu, az qalmışdı ki, dədəsi qıza çatsın. Bu vaxtda Şükufə xanım gördü ki, bir çoban gəlir, qabağında qoyunları. Özünü çobana yetirib dedi:

-Aman günüdü, mənə bu kişinin əlindən qurtar!

Çobanın əlində bir çomağı varıdı, çomağın başına əlinə keçən mıx qırığı, dəmir parçası çalmışdı. Çoban çomağı qaldırıb kişinin belinə bir dəfə çəkdi. Bir-ikisini də vuranda kişi gördü işlər fınqıdı, sürüşquluya dəm verib qaçmağa başladı. Uzaqlaşandan sonra qıza dedi:

-Yaxşı, gör sənə başına nə oyun açacağam. Eybi yoxdu, sən mənə döydürdün?

Bəli, kişi qaçmaqda olsun, sənə kimdən deyim, Şükufə xanımnən çobannan. Şükufə xanım çobana dedi:

-Əgər mən belə qız paltarında sənə şəhərə getsəm, onda sənə də incidərlər, mənə də. Həm də mənə sənə əlindən alarlar. Sən gəl öz paltarını ver mən geyim, bir dəne də qoyun qarnı ver keçirdim başıma, desinlər ki, keçəl oğlandı.

Çoban razı oldu, öz paltarını çıxardıb Şükufəyə verdi. Şükufə xanım başına bir qoyun qarnı keçirib, lap keçələ oxşadı. Bu çoban padşahın çobanıydı. Bəli, axşam Şükufə xanım çobannan bərabər evə gəldilər. Padşah arvadı çobanın yanında keçəl uşağı görüb soruşdu:

-Çoban, bu kimdi?

Çoban dedi:

-Xanım, bu mənə qohumumdı. Elə gələndə yolda rast gəldi, gətirdim evə. Buna da bir iş verin işləsin.

Xanım gördü ki, bu çox gözəl bir oğlandı, hayıf ki, keçəldi. Əlqərəz, nə başınızı ağrıdım bizim bu keçəli qazlara çoban elədilər. Keçəl hər gün padşahın qazlarını qəsrin dalında olan böyük bağın çəmənində otarırdı. Bu çəməninin ortasında bir hovuz varıdı, qazlar bu hovuzda çimərdi. Şükufə xanım da istilənəndə bu hovuzda çimərdi. Beləliknən Şükufə xanımın günü keçərdi. Bəli, Şükufə xanım burda qaz otarmaqda olsun, sənə kimnən deyim, bizim padşahın oğlundan. Padşahın bir cavan oğlu vardı. Bu oğlan hər gün pəncərədən bağı seyr edirdi. Bu vaxt Şükufə xanım da hovuzda çimirdi. Padşahın oğlu bir də gördü ki, hovuzda bir gözəl qız çimir, az qaldı ağı başından çıxsın; öz-özünə dedi ki, bu gözəl qız hardan gəlib. Qoy baxım görüm bu qız çıxıb hara gedəcək. Oğlan gördü ki, qız çimib, paltarını geyindi. Getdi qaz otarmağa. Padşah oğlu gördü ki, bu qız qaz otaran keçəldi, o saat barmağını dişlədi, başladı fikrə getməyə. Anası oğlunu çağırdı çörək yeməyə. Padşahın oğlu gəlmədi. Axırda anası öz-özünə dedi:

- Bıy, başıma xeyir, balam naxoşlayıb, ac qaldı.

Qızını göndərdi ki, get qardaşını gətir çörək yesin. Qız getdi, nə qədər elədi, oğlan gəlmədi. Gördü oğlan başını qoyub əllərinin içinə bərk fikirləşir. Dedi mən çörək yemirəm, iştaham yoxdu. Əlqərəz, nə başınızı ağrıdım, nə qədər elədilər, oğlan gəlmədi. O, elə otaqda qalıb, keçəl çobanın dərđini çəkirdi. Bu keçəl çobanı padşahın külfətinin hamısı çox istəyirdi; heç kim onun qəlbinə dəymirdi. Hamı deyirdi ki, yazıq keçəl yetim uşaqdı, bunu incitməyin, Allaha xoş getməz. Elə ki axşam oldu, keçəl çoban gəldi, padşahın arvadı öz-özünə dedi:

-Aha, yaxşı oldu, qoy bu keçəlnən oğluma yemək göndərim, bəlkə bu yetimin xətrinə yedi, yoxsa gedə lap acından ölər.

Məcməyiyyə cürbəcür yeməklər qoyub, keçələ dedi:

-Apar bunu şahzadə yesin.

Yazıq keçəlin heç bir şeydən xəbəri yox idi. Məcməyini əlinə alıb oğlanın otağına getdi. Elə ki, oğlan gördü keçəl gəldi, tez yerindən durub, məcməyini, stolun üstünə qoydu; sonra qapını bağlayıb, keçələ dedi:

-Paltarlarını çıxart, qız paltarı gey.

Oğlan əvvəldən qız paltarı hazırlamışdı. Şükufə xanım qorxuya düşüb dedi:

-Ağa, mən oğlanam, qız deyiləm.

Padşahın oğlu dedi:

-Heç o yan, bu yan eləmə, əhvalatın hamısını bilirəm. Hovuzda çiməndə öz gözümünə görmüşəm.

Şükufə xanım gördü ki, gizlətməyin yeri yoxdu. Durdu padşahın oğlu hazırladığı ipək paltarı geydi, aynanın qabağında özünə bir az gözəllik verdi. Bəli, Şükufə xanımın gözəlliyi birə-on artdı. Hər ikisi əyləşib çörəklərini yeməyə başladılar. Oğlan dedi:

-Sən mənim kəbinli arvadım olacaqsan.

Qız dedi:

-İki şərtim var, qəbul eləsən, arvadın olaram.

Oğlan dedi:

-De görüm şərtlərin nədi?

Şükufə xanım dedi:

-Birinci, saraya təzə adam gəlib gecə qalsa, mənə xəbər ver. İkincisi, gecə evə gəlməsən, qabaqcadan mənə de, qapını bağlayım rahat yatım.

Oğlan şərtləri qəbul elədi. Bunlar öz söhbətlərində olsunlar, sənə kimdən danışım, oğlanın anasından.

Oğlanın anası gördü ki, keçəl getdi gəlmədi. Ürəyinə qorxu düşüb dedi:

-Yəqin oğlum hirslənib yazıq keçəli öldürdü.

Qorxa-qorxa gəlib pəncərədən baxdı, gördü oğlunun yanında bir nazənin xanım var, yemə, içmə bu qızın gül camalına tamaşa elə. Öz qızı bu qızın əlinə su tökməyə yaramaz. Amma bu qız keçələ oxşayır. Ha göz gəzdirdi, keçəli görə bilmədi. Öz-özünə dedi:

-Bəs bu yazıq keçəl nə oldu?

Tez kənizləri çağırıb soruşdu ki, bu nişanda qız bura gələndə gördünüzmü? Kənizlər dedilər ki, biz görməmişik. Arvad lap məəttəl qaldı ki, bu qız hardan, necə gəlib ki, heç kimin xəbəri olmayıb.

Əlqərəz, nə başınızı ağrıdım, arvad qızını da çağırdı, pəncərədən oğlannan Şükufə xanıma tamaşa elədilər.

Padşahın qızı dedi:

-Ana, bu qız lap keçələ oxşayır, görürsən? Amma keçəl hara, bu qız hara.

Axırda padşahın oğlu çıxıb anasını çağırıb dedi:

-Ana, bu qız həmin keçəl oğlandı. Bu keçəl paltarında gəlib bizə çoban oldu. Bu gün hovuzda çiməndə gördüm, buna aşiq oldum. Odu ki, səhərdən boğazımdan heç bir şey getmirdi. İndi mən bu qızı alıram. Get dədəmə də xəbər ver.

Bəli, anası gedib padşaha xəbər verdi. Padşah dedi:

-Ay arvad, bəs camaat deməz ki, bu qız hardan gəldi bura, kimdi?

Çox danışığıdan sonra padşah oğlunu çağırıb nəsihət elədi: çox dedi, az eşitdi. Axırda oğlan dedi:

-Dədə, mən bu qıza aşiq olmuşam. Əgər onu mənə almasan, özümü öldürəcəyəm.

Padşah gördü ki, xeyir a, belə getsə oğlu özünü tələf eləyəcək; odu ki, padşah qırx gün, qırx gecə toy elədi. Şükufə xanımı oğluna aldı.

Şükufə xanımın günü çox yaxşı keçirdi. Ay keçdi, gün keçdi, Şükufə xanımın boynuna uşaq düşdü. Bəli, doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz saniyə keçdi. Şükufə xanım yükünü yerə qoydu, gözəl bir oğlan doğdu. Oğlanın adını Məlikəhməd qoydular.

Ay keçdi, gün keçdi, Məlikəhməd yavaş-yavaş böyüdü. Padşah nəvəsi Məlikəhmədi çox istəyirdi. Hər gün səhərlər barigaha çıxmamışdan qabaq Məlikəhmədi görüşünə

gətirirdilər. Məlikəhmədi görməmişdən çay içib, çörək yəməzdi. Beləliklə, Məlikəhməd dörd yaşına çatdı. Bunlar burda yaşamaqda olsunlar, sizə kimdən deyim, Şükufə xanımın dədəsindən.

Elə ki, çoban Şükufə xanımın dədəsini çomaqla döydü qovladı, bu kişi uzaqlaşandan sonra öz-özünə fikirləşdi ki, mən neyləyim qızın məhəbbəti qəlbimi çatladır, hər nə təhər olsa, gərək qızımı alam. Axırda belə fikirləşdi ki, dərviş libasında şəhərbəşəhər gəzib qızını tapsın. Bəli, bu kişi dərviş libasını geyib, şəhərbəşəhər gəzib dərvişlik eləyirdi. Axırda gəlib Şükufə xanım olan şəhərə çıxdı. Şəhərdə qəsidə deyib gəzirdi. Bir neçə gün qəsidə deyə-deyə gəlib padşahın qəsrinə çıxdı. Qəsrin qabağında durub gözəl bir qəsidə dedi: padşahın bu qəsidədən xoşu gəlib, dərvişi içəri çağırırdı. Dərviş padşahın hüzurunda da gözəl səsənən bir qəsidə oxudu. Padşah dərvişə çoxlu xələt verdi. Dərviş işi belə görüb, padşahdan xahiş elədi ki, qibleyi-aləm sağ olsun, izn ver bu gecə sizin qəsrə yatım, çünki şəhərdə yerim yoxdu.

Padşah dərvişin qəsrə qalmağına icazə verdi; dərviş gecə qulluqçuların qəsrə qaldı. İşin natarazlığından Şükufə xanımın əri yoldaşlarıyanan bu gecə qonaqlığa getmişdi, amma yadından çıxmışdı Şükufəyə xəbər verməmişdi ki, mən bu gecə gəlməyəcəyəm. Elə ki, gecədən bir az keçdi, dərviş özünü saray qulluqçularının yanına verib soruşdu:

-Bu boyda, bu nişanda burda qız var, ya yox?

Qulluqçular dedilər ki, var.

Dərviş soruşdu:

-O qız hardan, nə təhər gəlib?

Qulluqçular dedi:

-Vallah, nə təhər gəldiyini, hardan gəldiyini bilmirik, ancaq elə bir gün gördük ki, toy oldu, qızı padşahın oğluna aldılar.

Bəli, elə ki gecənin yarısı oldu, xoruzlar bir ağız banladı, dərviş yavaş-yavaş qızın otağına gəldi. İçəri girib gördü ki, qızı öz taxtının üstündə yatıb. Dərviş cibindən bıçağı çıxarıb yavaş-yavaş Məlikəhmədin üstünə gəldi. Uşağın başını kəsdi, qanlı bıçağı Şükufə xanımın cibinə qoydu. Kişi yavaşca evdən çıxıb gəldi qulluqçuların yanına, özünü yuxuluğa vurub xoruldadı. Elə ki səhər oldu dərviş çıxıb getdi.

Padşah yuxudan durub əl-üzünü yudu, Məlikəhmədi gözlədi. Ha gözlədi, gördü ki, Məlikəhməd gəlmədi. Axırda Məlikəhmədin dalınca adam göndərdi. Bu adam Məlikəhmədin dalınca getməkdə olsun, sənə kimdən deyim, Şükufə xanımdan. Elə

ki, səhər oldu, Şükufə xanım gördü ki, hələ əri gəlməyib, durdu, geyinib oğlunun yanına gəldi, gördü ki, Məlikəhmədin başı kəsilibdi. Şükufə xanım qupquru qurudu, heç bilmədi neyləsin. Yazıq bilmirdi ki, cibində qanlı bıçaq var. Qızın bədənini yarpaq kimi əsirdi. Bu vaxt padşahın göndərdiyi adam gəlib dedi:

-Padşah deyir Məlikəhmədi göndərsin.

Yazıq Şükufə xanım heç bilmədi nə desin. Əlacı kəsilib dedi:

-Get padşaha de ki, Məlikəhməd hələ yatıbdı.

Bəli, padşah çox gözləyəndən sonra axırda özü gəldi. Padşah Məlikəhmədin taxtının yanına gəldi ki, nəvəsini görsün, gördü nəvəsinin başı kəsilib. Hırləndi, az qaldı ağı başından çıxsın. Şükufə xanım hönkür-hönkür ağlayırdı. Göz yaşları sel kimi yanağından axıb yerə tökülürdü.

Padşah dedi:

-Gecə sarayda kim varıdı?

Qulluqçular dedilər:

-Qibleyi-aləm sağ olsun, gecə sarayda dərvişdən başqa heç kim yoxudu.

Bəli, padşah əmr elədi şəhərə adam salıb, o saat dərvişi tapıb gətirdilər. Padşah qəzəblənib dedi:

-Ey məlun, dərviş bu gecə dünyada mənim ən çox istədiyim nəvəmin başını kəsiblər, de görüm bu işdən nə bilirsən? Yoxsa bu saat başını bədənindən ayıraram.

Dərviş ədəbnən baş əyib dedi:

-Padşah sağ olsun, izin ver mən sizin nəvənizi öldürəni tapım.

Padşah izn verdi, dərviş yalandan bir o tərəfə gedib, bir bu tərəfə gedib əllərini yuxarı qaldırıb, elə bil ki, Allahnan söhbət eləyirdi. Yazıq Şükufə xanım atasını dərviş paltarında tanımırdı. Dərviş dedi:

-Qibleyi-aləm sağ olsun, qeybdən səs gəlir ki, kimin cibindən qanlı bıçaq çıxsın, uşağı o öldürüb.

Bəli, cibləri axtardılar. Şükufə xanımın cibindən qanlı bıçaq çıxdı. Yazıq Şükufə xanım ölü kimi sap-sarı saraldı, boğazı qurudu, dili danışmağa söz tutmadı.

Bəli, padşah dərvişi razı eləyib yola saldı, sonra Şükufə xanıma yanaşdı dedi:

-Ey məlun, sən mənim istəkli nəvəmin başını niyə kəsmisən?

Yazıq Şükufə əsirdi, söz deməyə dili tutmurdu, boğazı qurumuşdu.

Padşah Məlikəhmədin meyidini də Şükufə xanımın qucağına verib əmr elədi:

-Aparın, bu məlunu qırx arşın dərənənin dibinə atın.

Sonra üzünü Şükufə xanıma tutub dedi:

-Get, məlun, sənin cəzan elə budu.

Bəli, aparıb Şükufə xanımı qırx arşın dərənin dibinə atdılar. Şükufə xanımın o gül kimi bədəni yaralandı, dərənin dibində bihuş qaldı. Baş kəsik balası da yanında idi. Yazıq sızıldayırdı. Bunlar burda sızıldamaqda olsunlar. Sənə kimnən deyim, bir cüt göyərçindən. Elə ki, Şükufə xanım yaralı, bihuş dərədə sızıldayırdı, bu vaxt bir cüt göyərçin uçub gəlib dərənin içində bir daşın üstünə qondular. Göyərçinlər dilə gəlib danışdılar. Biri dedi:

-Bacı, bilirsən bu kimdi?

O biri dedi:

-Yox, bilmirəm.

Göyərçin yenə dedi:

-Bu, Şükufə xanımdı, o da bunun oğludu. Gecə Şükufənin dədəsi dərviş paltarında gəlib bu uşağın başını kəsib, sonra da qanlı bıçağı yazığın cibinə qoyubdu. Axırda bıçaq bunun cibindən çıxanda deyiblər, elə bu öldürüb. İndi görürsən bu yazığın başına nə işlər gətiriblər?

O biri göyərçin dedi:

-Bacı, indi yazığa çarə yoxdu?

Bacısı dedi:

-Niyə yoxdu, əgər indi biz həzrət Süleyman eşqinə deyib, uçanda bir qanad salsaq, Şükufə xanım götürüb yaralarına çəksə, ikisi də yaxşı olar. Ey Şükufə xanım, bil və agah ol, qanadı yaralarına çəkəndən sonra, qoy cibinə. O qanad, Süleyman peyğəmbərin üzüyünün nəqşəsinə çəkilməmişdir. Qanad səndə olandan sonra sən bütün heyvanların və quşların padşahı olacaqsan.

Göyərçinlər uçub gedəndə, həzrət Süleyman eşqinə deyib, bir qanad saldılar. Şükufə xanım qanadı canına çəkdi, sapbasağ oldu, oğlunun boğazına çəkdi, uşaq asqırıb ayağa durdu.

Şükufə xanım oğlu Məlikəhmədin əlindən tutub dərəynən yuxarı çıxırdı. Bir də gördü budu, bir sürü hər cür çöl heyvanı, nə bilim, şir, pələng, ayı, tülkü, qurd, nə bilim şir, pələng, ayı, tülkü, qurd, nə başınızı ağrıdım, hər cür heyvan gəlir. Göy üzü bulud kimi quşlardan doldu. Qara quşdan tutmuş bayquşa, bülbülə kimi varıdı. Bunların hamısı gəlib, ana-balanın dörd tərəfinə yığıldılar. Hamısı baş əyib dedilər:

-Xanım, bizə görə qulluq?

Şükufə xanım dedi:

-Bu saat padşahın evindən beş-altı ağac aralı bir bina tikin.

O saat heyvanlar daş daşdılar. Tülkünün ustalığından bir möhkəm ev tikdilər. Sonra aylar meşədən cürbəcür ağaclar gətirib evin qabağında əkdilər, evin qabağı böyük meşə kimi idi, hər cür əlvan meyvələr vardı. Bülbüllər bu ağaclarda yuva tikmişdilər, cəh-cəh vurub oxuyurdular. Bura lap cənnətə oxşayırdı. Şükufə xanım burda Məlikəhmədnən şad yaşayırdı. Məlikəhməd həmişə ayları, şirləri minib o tərəf bu tərəfə çapırdı. Səhərdən axşama kimi heyvanlarla oynayırdı. Burda bunlar yaşamaqda olsunlar, sənə kimdən deyim, bizim padşahdan. Bu padşahın oğlunun Məlikəhmədin dədəsinin bir atı vardı. Bu atı oğlunna başqa heç kim minə bilmirdi. Bir gün nə təhər oldusa, bu at qaçıb Şükufə xanımgilə tərəf gəldi. Məlikəhməd atı görəndə sevindi, çünki belə heyvan burda yoxudu. Məlikəhməd atın yanına gəldi ki, minsin. At istədi şillağa qalxsın. Məlikəhməd iki barmağını yumdu, ata necə şillə vurdusa, at düz durdu. Gözünə döndüyüm Məlikəhməd bayaq ata mindi, o başa, bu başa çapmağa başladı. Padşaha xəbər gəldi ki, at qaçıb. Beş-altı ağac aralı bir yerdə, bir uşaq minib çapır.

Padşah hirsləndi. Tez qəsrin şüşəbəndindən baxdı, gördü ki, doğrudan da uşaq atı minib o başa, bu başa çapır. At lap qan-tər içində idi. Padşah qəzəbləndi tez yüz atlı göndərdi ki, uşağı öldürsünlər. Bəli, atlılar Şükufə xanımın evinə tərəf hücum etdilər. Şükufə xanım gördü ki, qoşun gəlir, tez heyvanlara əmr elədi, şir, pələng hamısı qoşunun üstünə töküldülər, qoşunları da, atları da tər-təmiz yedilər. Padşah bunu görəndə qəzəbi tay da çoxaldı, o saat səkkiz yüz atlı göndərüb dedi:

-Bu saat oranı tarmar eləyin!

Bəli, heyvanlar aşağıdan, quşlar yuxarıdan səkkiz yüz atlını elə tələf elədilər ki, dərman üçün nişanları da qalmadı. Padşah gördü xeyir a, işlər yaşdı, tay qoşun göndərmədi. Padşah sifariş göndərdi ki, sizə qonaq gəlirəm. Şükufə xanım dedi ki, gəlsin. Bəli, padşah qonaq gəldi, elə ki, yaxınlaşdı, gördü ki, hər yer şir, pələng, ayı, tülkü, ta nə deyim, heyvanlarla doludu.

Padşah bunları görəndə kimi qorxudan dizləri tir-tir əsdi. Şükufə xanım heyvanlara işarə elədi ki, padşaha dəyməsinlər. Heyvanlar hamısı sakitcə oturdular. Elə bir işarəyə bənd idilər. Şükufə xanım göz eləsəydi, padşahı göydə udardılar.

Padşah ağaclara, meyvələrə baxıb ağzının suyunu axıtdı. Şükufə xanım padşahı içəri aparıb, söhbət elədilər.

Şükufə xanım dedi:

-Əgər mənim üstümə qoşun göndərsən, hamısını qırdıracağam, göndərməsən mənim sənən işim yoxdu.

Padşah dedi:

-Bunnan sonra dava eləmərəm.

Padşah gördü ki, Şükufə xanım lap öz gəlininə oxşayır, ancaq nə deyə bilər, çünki onların ölməsini özü bilirdi. Elə ki, padşah durdu getsin, Şükufə xanım meymunlara göz basdı, padşahın cibinə üç dənə armud qoydular. Şükufə xanım padşaha dedi:

-Heç utanmırsan, armud oğurlayırsan. Mənə deyəydin, nə qədər istəyirdin verəydim.

Padşah and içdi ki, armud oğurlamamışam. Şükufə xanım armudları padşahın cibindən çıxarıb dedi:

-Bəs bu nədi, utanmazın biri utanmaz.

Padşah qorxdu ki, indi bu saat qız heyvanlara göz eləyəcək, bunun dədəsini yandıracaqlar. Qıpqırmızı qızardı, and-aman elədi ki, mənim xəbərim yoxdu. Şükufə xanım dedi:

-Mən meymunları öyrətdim, sənin cibinə armud qoydular. İndi armudları sənin cibindən çıxartdım. Mən sənə oğru deyə billəm, ya yox?

Padşah dedi:

-Xeyr, mən ki armud oğurlamamışam. Mənim xəbərim yoxdu, mənə nə təhər oğru deyə bilərsən.

Şükufə xanım dedi:

-Yaxşı, bəs gəlininin cibindən qanlı bıçaq çıxanda, niyə gəlinə dedin nəvəmi sən öldürməsən? Heç ana da balasını öldürər?

Padşah barmağını dişlədi, bildi ki, bu, gəlinidi. Məlikəhmədi qucağına alıb o üzündən, bu üzündən doyunca öpdü, sonra Şükufə xanımdan üzr istəyib dedi:

-Qanmamışam, qələt eləmişəm, məni bağışla.

Şükufə xanım dedi:

-O dərviş ki varıdı, mənim dədəmdi, məni almaq istəyirdi. Mən onun əlindən qaçıb sənə çoban olmuşdum. Axırda da ki, dədəm dərviş paltarında gəlib uşağın başını kəsdi, bıçağı mənim cibimə qoydu, bu əhvalatı göyərçin mənə dedi.

Padşah işin nə yerdə olduğunu bildi. Tutduğu işdən xəcalət çəkdi. Şükufə xanım dedi:

-İndi bu saat dərvişi tapmaq lazımdı.

Padşah hər şəhərə adam saldı. Bir həftə keçdi, hələ də dərvişdən xəbər yoxudu. Şükufə xanım padşaha dedi:

-İndi sən dayan, mən taparam.

Əmr elədi heyvanlara ki, bu boyda, bu nişanda dərviş var, bu saat onu tapıb gətirməlisiniz. Heyvanlar yernen, quşlar göynən o saat dərvişi tapıb gətirdilər Şükufə xanımın hüzuruna. Şükufə xanım əmr elədi atasını qiymə-qiymə doğrayıb, heyvanların qabağına atdılar. Padşah Şükufə xanımın alnından öpüb, afərin dedi:

-Mən sənnən şərt bağlamamışdım ki, saraya təzə adam gəlsə, mənə xəbər ver. Gecə evə gəlməyəndə mənə xəbər ver. Əgər sən bunları mənə xəbər versəydin, belə olmazdı.

Əri uşaq kimi ağladı, diz çöküb dedi:

-Qanmamışam, bir qələtdi eləmişəm, bir də sənin sözündən ölənə kimi çıxmaram.

Bəli, nə başınızı ağrıdım, təzədən bunlara toy elədilər. Şükufə xanım dədəsini döyüb qovlayan çobanı çağırıb, ona çox mal-dövlət verdi, özünü də azad elədi. Sonra bütün heyvanların hamısını azad elədi. Heyvanlar anqırışa-anqırışa, quşlar da civildəyə-civildəyə dağılıb getdilər.

Bunlar yedilər, içdilər, mətləblərinə çatdılar. Sən sağ, mən salamat. Sən yüz yaşa, mən iki əlli; hansı çoxdu sən götür.

SONUÇ

Çalışmamızda Azerbaycan Türkçesine ait on masal metni Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Türkiye Türkçesine en yakın lehçe olmasına rağmen aktarma yaparken pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunların temel sebeplerine değinilmiş ve daha doğru aktarma yapabilmek için bazı tespitler yapılmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Ayrıca masalda geçen anlamı bilinmeyen kelimeler ve deyimler için kelimeler ve deyimler sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlüklerin dizinleri de son bölümde yer almaktadır.

Tezin giriş bölümünde masalın tanımına, Azerbaycan masallarının tasnifine, aktarma sorunlarına ve bu alanda yapılan çalışmalara değinilmiştir. Giriş bölümünün son kısmında ise kısa bir Azerbaycan Türkçesi gramerine yer verilmiştir. Tüm bu başlıklar teze giriş için bir alt yapı niteliğindedir. Giriş bölümünün ilk kısmında masal kavramının tanımı yapılarak bu alanda ne zaman çalışılmaya başlandığına ve masal üzerine hangi araştırmacıların çalıştığına dair bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümünde aktarma teriminin ne olduğu ve bu konu üzerine kimlerin nasıl çalışmalar yaptığına bakılmıştır. Son bölümde ise Muharrem Ergin'in Azeri Türkçesi kitabından, Ahmet Buran-Ercan Alkaya'nın Çağdaş Türk Lehçeleri kitabından, Levent Doğan-Ahmediyye Efendiyev-Oğuzhan Durmuş'un yazmış olduğu Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabının Azerbaycan Türkçesi grameri bölümlerinden faydalanılarak özet bir Azerbaycan Türkçesi grameri yazılmıştır.

Birinci bölümde ilk olarak lehçe içi ve lehçeler arası aktarma sorunları başlığı altında bugüne kadar çalışılmış olan belli başlı tezler ve makalelerde aktarma sorunlarının hangi başlıklar altında incelendiğine dair çalışmalar mevcuttur. İkinci bölümde metin içinde karşılaşılan aktarma sorunlarından bahsedilmiştir. Azerbaycan Türkçesine ait masal metinlerinin Türkiye Türkçesine aktarımı sırasında tespit edilen güçlükler masal metinlerden seçilen uygun örneklerle açıklanmıştır. Bu bölümde; dil

alanlarının örtüşme meselesi, lehçeler arası ses farklılıkları, eklerin aktarımından kaynaklanan güçlükler, kelime hazinesindeki farklılıklar, yalancı eş değer kelimeler, dizim farklılığı, edatların aktarımından kaynaklanan güçlükler, bağlaçların aktarımından kaynaklanan güçlükler, zamirlerin aktarımı sırasında kaynaklanan güçlükler, ağız kelimelerinin kullanımdan kaynaklanan güçlükler, ikilemelerin aktarımından kaynaklanan güçlükler, yansıma sözcüklerin aktarımından kaynaklanan aktarma güçlükleri, tekerlemelerin aktarımından kaynaklanan güçlükler, özel isimlerin ve ünlem cümlelerinin aktarımından kaynaklanan güçlükler, soru cümlelerinin aktarımı sırasında kaynaklanan güçlükler, hitapların aktarımından kaynaklanan güçlükler, ki'li cümle yapısı, devrik cümle yapısı, deyimlerin aktarımı sırasında karşılaşılan güçlükler olmak üzere aktarma sorunları ondokuz başlık altında incelenmiştir.

İkinci bölümde Azerbaycan Türkçesine ait on masal metni Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde ise "Azerbaycan Nağılları" adlı eserin 3. cildinden alınan 132-226.sayfalar arasını kapsayan on masal metni yer almaktadır.

Çalışmamızda yer alan giriş ve üç bölümden sonra orijinal masal metninde geçen kelimeler ve deyimler için bağlam sözlüğü hazırlanmıştır. Önemli olan ve çok sık geçen kelimeler ve deyimlerin daha kolay bulunabilmesi için kelimeler ve deyimler dizini son bölümde mevcuttur.

Çalışmamız tamamlandıktan sonra aktarma konusunun ne kadar zor gerçekleştiğini ve ciddi emek gerektirdiğini yaşayarak tecrübe etmiş olduk. Özellikle Azerbaycan Türkçesine ait masal metinlerinin Türkiye Türkçesine özgün ve doğru bir şekilde aktarılması zor olmuştur. Bunun en önemli sebebi metinlerin masal metni olmasıdır. Çünkü kültürel öğelerin masallara olan etkisi daha fazladır ve bu da aktarımı zorlaştırmaktadır. Halk edebiyatının en önemli unsuru olan masallar içerisinde duaları, bedduaları, atasözlerini, deyimleri ve formel unsurları fazlasıyla barındırır. Bu unsurların tamamı aynı zamanda metindeki ahenk unsurlarıdır. Ahenk unsurları ise samimiyet ve var olduğu dile ait özel kuruluşlar ister. Bu yüzden ait olduğu

dilden başka bir dile aktarımı sırasında bu özellikleri bozulabilir. Bu durum ise aktarma sırasında güçlükler yaşanmasına yol açmıştır.

Azerbaycan masallarında ikilemeler, pekiştirmeler ve yansıma kelimelerin fazla kullanımı da ciddi bir aktarma güçlüğüdür. Bu unsurlar Türkiye Türkçesinde Azerbaycan Türkçesindeki kadar fazla kullanılmaz zaten kullanım yerleri pek çok yerde farklıdır. Özellikle ikilemelerin Türkiye Türkçesindeki anlamsal karşılıkları Azerbaycan Türkçesinden farklıdır bu da aktarma sırasında kelime düzeyinde aktarma güçlüğü yaşanmasına sebep olmuştur.

Bir başka aktarma güçlüğü de ek düzeyinde karşımıza çıkmıştır. Her dilin kendine ait gramer kuralları vardır bu durumda aktarma yapılırken kaynak lehçe ve hedef lehçe arasında birtakım aktarma güçlüğü yaşanmasına yol açmaktadır. Örneğin; Azerbaycan Türkçesinde yükleme hâli eki ünsüzle biten kelimelere -I ünlüyle biten kelimelere -nI, -nU ekleriyle gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ise bu durum ünlü/ünsüz ayrımı gözetmeden -I, -U şeklindedir sadece ünlü ile biten kelimelere yükleme hâli eki gelmeden araya "y" kaynaştırma harfi girer. Yani Azerbaycan Türkçesinde *almanı* denirken bu kelime Türkiye Türkçesinde *elmayı* olarak aktarılmalıdır. Bu kelimenin *elmanı* olarak aktarımı ise aktarma sorunudur. Bildirme eklerinin aktarımı da bu sebeplerden dolayı aktarma sorunlarına yol açmıştır. Orijinal masal metni görülen geçmiş zamanda anlatılmıştır ancak Türkçede masallar duyulan geçmiş zamanla anlatılır. Bu sebepten dolayı orijinal masal metinlerin tamamını duyulan geçmiş zamanda aktarılmıştır.

Masallarda geçen özel isimleri ise Türkçede var olan karşılıkları varsa o şekilde aktarmayı tercih ettik. Karşılığı olmayan özel isimleri ise orijinal hâllerleriyle kullandık.

Bir başka aktarma güçlüğüne sebebi ünlem cümleleri ve hitaplar olmuştur. Azerbaycan Türkçesinde hitapların çoğunluğu ünlem gibi kullanılmaktadır. Bu durumda kaynak lehçedeki hitap kelimelerinin hedef lehçeye aktarılmasını güçleştirmiştir. Ünlem cümleleri ise belirli duygu içeren cümleler olması sebebiyle ait olduğu dilden başka bir dile aktarılırken anlamsal yönden kayba uğrayabilir.

Azerbaycan Türkçesi masal metinlerini aktarırken de bu durum fazlasıyla yaşanmıştır. Ünlem cümleleri ile anlatılmak istenen duygu Türkiye Türkçesine aktarılırken bazı durumlarda anlamsal kayıplar yaşanmıştır ve bu ünlem cümleleri pek çok kez düz cümle kuruluşları ile anlatılmıştır.

Edatlar ve bağlaçlarda genel hatları itibariyle benzerlik olması sebebiyle aktarılırken ciddi sorunlar yaşanmamıştır. Ancak bazen kaynak lehçedeki bazı bağlaçlar hedef lehçeye farklı anlam karşılıklarıyla aktarılmıştır. İnce nüanslar gerektiren edatların ve bağlaçların varlığından dolayı aktarma sırasında bu duruma dikkat edilmelidir ki aktarma sorununa sebebiyet vermeden doğru aktarma yapılabilin.

Azerbaycan masallarının aktarımında karşılaştığımız ve bizi en çok zorlayan gramer yapılarından biri de ki'li cümle yapılarıdır. Ki'li cümle yapısı aynı zamanda devrik cümlesi yapısıdır. Bu iki cümle yapısının birlikte masalların geneline hâkim olması aktarımı zorlaştırmıştır. Devrik cümle yapılarını çok gerekmedikçe kullanmayıp kurallı cümle yapıları hâlinde aktarmayı tercih ettik. Ancak ki'li cümle yapıları masalda ahenk unsuru olarak kullanılmasından dolayı uygun olan yerlerde bu yapıyı bozmamaya çalıştık.

Sözlü halk edebiyatı ürünü olan masalların özünde kültürel unsurlar ağır basar. Kültürel unsurların içerdiği derin anlamlarsa kelimelere yüklenir. Bu anlamlar doğru şekilde anlaşılmadığı takdirde hedef lehçeye anlam dışında aktarılabilir. Yani aktarma sırasında kaynak lehçeye ait kelimelerin anlamları, kullanımları tam olarak özümsemelidir. Bu özenle yaklaşıldığında yaşanabilecek aktarma sorunları en aza indirgenebilir.

Azerbaycan masallarının aktarımı sırasında karşılaştığımız bir başka güçlük ise istem(valenz) sorunu olmuştur. Kaynak lehçedeki fiillerin istediği eklerle hedef lehçedeki fiillerin istediği ekler bazı durumlarda uyuşmaz. Kaynak lehçede bulunma hâli ekini isteyen bir fiil hedef lehçede ayrılma hâli ekini isteyebilir. Bu duruma dikkat edilmediği takdirde ciddi aktarma sorunları ortaya çıkabilir.

Aktarma sırasında yaşanan bir başka önemli güçlük kelime eş değeriği (tam yalancı eş değeriik/yarım yalancı eş değeriik) konusunda olmuştur. Azerbaycan Türkçesine ait bazı kelimelerin işlevsel kullanımındaki anlamları ile hedef lehçeye aktarılırken ki anlamları arasında derin farklılıklar görülebilir. Örneğin; Azerbaycan Türkçesinde çok sık kullanılan “düş-“ fiili *inmek* anlamında kullanılır. Fakat bu fiil Türkiye Türkçesinde *yer çekimi etkisiyle yukarıdan aşağıya düşmek* anlamındadır. İşte burada kelime eş değeriği devreye girer ve kaynak lehçedeki bu fiile tam yalancı eş değeri deriz. Kelime eş değeriği, kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda dikkat edilmesi gerek önemli bir konu olmuştur.

Zamirler de her iki lehçede her zaman aynı anlama kullanılmazlar. Bu yüzden kaynak lehçeden hedef lehçeye aktarılan zamirlerin anlam karşılığı neyse hedef lehçede o zamir tercih edilmelidir. Bu çalışmada da aktarılan masal metinlerinde anlamsal olarak zamirler tercih edilerek anlam bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

Lehçe içi veya lehçeler arası aktarma yapmak zorlu bir süreçtir. Türkiye Türkçesine Gagavuzcadan sonra en yakın lehçe olan Azerbaycan Türkçesi üzerine çalışmış olmamıza rağmen aktarma sırasında çok fazla aktarma güçlüğü ile karşılaştık.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız nedenler ve çalışmamızın içeriğinde bahsettiğimiz başlıklar aktarma sırasında karşılaştığımız başlıca aktarma güçlüklereidir.

Bir eseri bir dilden başka bir dile aktarmak kolaylıkla yapılabilen bir şey değildir. Öncelikle hedef lehçeye çok iyi hâkim olunması gerekir yine aynı şekilde aktarma yapacağımız kaynak lehçenin de gramer yapısına, kültürüne hâkim olmayı gerektirir. Aktarma üzerine çalışmayı yapacak olan araştırmacının dikkat, özen, bilgi, araştırma, tecrübe ve sabır gibi önemli meziyetlere sahip olması gerekir. Çünkü bu süreç düşünüldüğü kadar kolay bir süreç değildir emek isteyen bir iştir.

Aktarmalar yapılmaya başladığından beri bu alan üzerine çalışan Türkologlar ve araştırmacılar olmuştur. Çeviri ve aktarma kavramları üzerine, aktarma sorunları üzerine çeşitli makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar yazılmaya

başlanmıştır. Ancak bu alanda çalışma yapanların sayısı her geçen gün artmalıdır ki lehçeler arası aktarılmayan eser kalmasin ve bu eserler hedef lehçeye en doğru şekliyle aktarılabilsin.

Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardığımız bu on masalın ve bu masalların aktarımı sırasında tespit ettiğimiz güçlüklerin yapılacak çalışmalara az da olsa katkısı olması temennisindeyiz. Bu alanda yaptığımız ilk çalışma olması sebebiyle incelememizin eksikleri olacaktır. Bu eksikler bize yapılacak olan yapıcı eleştirilerle tamamlanacak hem bize hem de diğer çalışmalara ışık olacaktır.

SÖZLÜK

- Aba (Ar.)** : Eski din adamlarının (islam) giyindikleri kolsuz veya kısa kollu, yakası açık, uzun erkek elbisesi. (H.9)
- Acıg eləmək** : **1.** Küsmək, kırılmək. **2. es.** Kadın, eşinden küserek baba evine gitmək. (H.3)
- Acıgı tutmaq** : Sinirine dokunmaq, hiddetlenmək, kızmaq. (H.1/10)
- Acmaq** : Acıkmək. (H.2)
- Adam** : İnsan (H.2)
- Addım** : **1.** Adım. **2.** Bir adımlık mesafe ölçüsü. (H.1)
- Adı çəkilmək** : Adı anılmək. **1.** Anılmək, yad edilmək. **2.** Aday gösterilmək. (H.3)
- Afşar** : Ucu eğri, hançer. (H.3)
- Aftafa, Aftaba, Aftava (Far.)** : İbrik. (H.9)
- Agah etmək (eləmək, qılmaq)** : Agāh etmək, bildirmək, haber vermək. (H.3)
- Āgāh, āgeh (Far.)** : **1.** Bilgili, haberli, uyanık. **2.** (birincisi) erkek adı. (H.10)
- Ağ** : **1.** Beyaz. (H.4)
- Ağa** : **1.** Bey, zengin, mal mülk sahibi. **2.** Seyitlere, din adamlarına verilen isim, lakap. Eskiden aydınlara hitap ederken söylenirdi. (H.8)
- Ağarmaq** : Tan yeri sökülmək, ışıqlanmək. (H.1)
- Ağartma** : Temize çekme. (H.1)
- Ağıllı** : Düşünceli, şuurlu. (H.5)
- Ağlı başından çıhmaq** : **1.** Birine vurulmək, aşık olmək. (H.8)
- Ağsaggal** : **1.** İhtiyar, yaşlı (erkek). **2.** Aile reisi. (H.7)
- Ahırını** : **1.** Bir şeyin sırasında en sonda olan, en arkadaki, sonuncu. **2.** Yaşça en küçük, son beşik. **3.** Son, bitiş, nihayet. (H.1)
- Ahitmaq** : **1.** Dökmək, akıtmək. **2.** Dökmək (gözyaşı). (H.4)
- Ahşag** : Aksak, topal. (H.6)
- Ahşam** : Güneşin batma vakti. (H.1)
- Ahşamüstü** : Akşamüzəri, akşama doğru, güneşin batımına yakın. (H.1)
- Ahtarmaq** : Aramak, sormək. (H.1)
- Āhû (Far.)** : Ceylan, karaca. (H.3)
- Ah-zar, Ahü-zar** : İnilti, sızıltı.
- Al -qana (qanına) bəzəmək (boyamaq)** : Al kanlara boyamak, yaralamək; kesmək, öldürmək. (H.7)
- Alaçı, Alaçig** : Göçebe çadırı, alacık. (H.7)
- Alem (Ar.)** : **1.** Dünya, kainat, fezada görünen veya görünmeyen yıldızlar, gök cisimleri ve canlıların bütünü. **2.** Kainatın, tabiatın herhangi bir sahası, bölümü. (H.3)

Alışib-yanmag : 1. Alevlenmek. 2. mec. Kızarmak. (H.2)

Allah kerim : Bir mahrumiyet ve ihtiyaç durumunda söylenen teselli ve ümit duasıdır. (H.2)

Allah kömək eləsin! : Allah yardımcın olsun, çalışan veya zor durumda olan birine söylenen başarı dileği. (H.6)

Alma : Birmeyve çeşidi, elma. (H.4).

Alov : Alev. (H.1).

Alvér : Alışveriş, alım satım. (H.3).

Aman (Ar.) : 1. Aman, eman. 2. Yardım istenildiğini anlatan bir söz. 3. Bir suçun bağışlanmasının istendiğini anlatan bir söz. 4. Rica anlatan bir söz. (H.1).

Aman vérmək : 1. Fırsat vermek, imkân tanımak, süre vermek. 2. Acımak, merhamet etmek, affetmek, bağışlamak. (H.1).

Amma : 1. Cümleleri ve cümle öğelerini birleştirerek karşılık bildirir. 2. ünlem: Hayret, mübalağa, alay, kinaye bildirir. (H.1).

Anadangelme : 1. Doğuştan, yaratılıştan, fitri. 2. mec. kon. Tamamen çıplak. **Anadangelme olmağ** : Çırılçıplak olmak. (H.2).

Ancağ : 1. Lakin, ama anlamında. 2. Zorlukla, çetinlikle, güç, bela. (H.1).

And aman eləmək : Yemin billah etmek, bir şeyi inkâr veya onaylamak için deliller sunarak yemin etmek, yemin ederek inandırmağa çalışmak. (H.10).

Aparmağ : 1. Bir şeyi eline alarak veya sırtına yüklenerek bir yerden başka bir yere götürmek, getirmek. 2. Kendisiyle beraber götürüp getirmek. (H.1)

Aram etmək (élemek): 1. Sakinleştirmek, rahatlatmak. 2. Rahat olmak, dinlenmek, sakinleşmek. **Aram tutmağ (tapmağ)**: Sükunet bulmak, rahatlamak, sabretmek, tahammül etmek. (H.1)

Aran : Azerbaycan kültüründe dağlık yerlere nispeten alçak ve sıcak olan yerlerin adı. // Düzlük, ovalık. (H.2)

Arhayın : 1. Sakin, dingin. 2. Rahatça. 3. Emin, huzurlu. 4. Güvenle. (H.6)

Arhayın etmək (salmaq) : Emin etmek, kalben rahat ettirmek, inandırmak, emin olmasını sağlamak. (H.6)

Arıg : Arık, sıska. (H.6)

Arvad : Avrat. (H.1)

Arzuman, Arzıman : 1. Kuvvetli. 2. Muazzam, kocaman, koskoca. 3. İstek, maksat, meram. (H.2)

Asan (Far.) : Kolay, rahat. (H.1)

Asgırmağ : Aksırmak, hapşırmak. (H.6)

Asude (Far.) : Asude, rahat. (H.8)

Aş : 1. Yemek. 2. Pilav. (H.2)

Aşığ (Ar.) : Birine sevgi duyan, tutulan, vurulan adam. (H.1/10)

Aşna (Far.) : 1. Dost, ahbab. 2. Bilgili, malumatlı. 3. Metres, sevgili. (H.9)

Aşpaza (Far.) : Aşçı. (H.2)

Ata : 1. Baba (çocuğu olan erkek). 2. Yaşlı birisine hürmeten hitap şekli. (H.1)

Atlanmağ : Ata binmek. (H.1)

Ayaq basmamaq : Ayak basmamak, bir yere artık gidip gelmemek, girmemek, ilişkisini kesmek. (H.9)

Ayaq tutmaq : **1.** Henüz yürümeye başlamak. **2.** Bir seviyede olmak, yarışmak, mücadele etmek. (H.2)

Ayağa durmaq : Ayağa kalkmak. (H.9)

Aye : **1.** Acaba. **2.** Ayet. (H.3)

Ayılmağ : Uykudan uyanmak. (H.2)

Azad (Far.) : Hür, serbest kimseye tabi olmayan. (H.5)

Azad élemek (etmek) : **1.** Kurtarmak. **2.** Hürriyetine kavuşturmak. (H.5)

Azar (Ar.) : **1.** Hastalık, maraz. (H.1)

Az-çoğ : Bir miktar, biraz, ne kadar olursa olsun, az çok. (H.6)

Azğınlığ : Vahşilik, sertlik, amansızlık, gazap ve hiddet, kimseyi takmamazlık (H.5)

Azmaq : **1.** Kaybolmak. **2.** Doğru yoldan çıkmak. (H.5)

Azuce : Azık, erzak, yiyecek içecek şeyler. (H.4)

Bab (Ar.\ Far.) : **1.** Lâyık, uygun, münasip. **2.** Denk, beraber, eşit. (H.8)

Bacarmağ : Becermek, iş yapabilmek, iş yapabilme kabiliyeti, kudretli olmak. (H.1)

Bacı : Kız kardeş. (H.1)

Bade (Far.) : **1.** Şarap. **2. mec.** Şarap kadehi, cam. (H.2)

Bağlatmağ : Bağlamak işini yaptırmak, bağlı hâle getirmek. (H.2)

Bağrı çatlamaq : Çok sıkılmak, üzölmek. (H.7)

Baha (Far.) : Değer, kıymet, fiyat. (H.5)

Bahdırmağ : Bakmaya mecbur etmek, izin vermek, göstermek. (H.5)

Bahmağ : **1.** Görmek için gözlerini yöneltmek. **2.** Seyretmek, gözden geçirmek, müşahede etmek. (H.1)

Bala : **1.** Evlat, çocuk. **2.** Küçük, ufak. (H.3)

Balaca : Küçücük, ufacık. (H.1)

Ban : Horoz sesi. (H.6)

Banlamağ : Ötmek (horoz). (H.10)

Bār-gāh, Bār-geh : Girmek için izin almak lâzım gelen, girilebilecek yer, çadır, yüksek divan. (H.10)

Barmağ : İnsanda ve bazı hayvanlarda el ve ayağın son kısmını meydana getiren ve insanda beş tane olan uzunca organların her biri. (H.2)

Barmağını dişlemek : Hayret etmek. (H.2)

Basdırmağ : Defnetmek, gömmek. (H.1)

Baş : İnsan ve hayvan bedeninin en yukarı kısmı olup vücudun beyin, göz, kulak, ağız, burun gibi organlarının toplandığı en önemli kısmı. (H.2).

Baş almaq : **1.** Uzun uzadıya konuşmak, konuşarak birine engel olmak, birini işinden etmek. **2.** Başını alıp gitmek, kaçmak. (H.10)

Baş aşağı : Tersine. (H.2)

Baş çıharabilməmək (çıharmamaq) : Anlayamamak, çözememek. (H.6)

Baş götürmək : Hakim olamamak, elinden kaçırmak. (H.6)

Başa gəlmək : Bitmek, tamamlanmak, oluşmak, meydana gelmek (H.2)

Başdan ayağa qeder : Baştan ayağa kadar. Ne varsa hepsi, tamamen. (H.1)

Başdaşı : Mezar taşı, baş taşı. (H.8)

Başğa : Başka, diğer, sair, özge, yabancı. (H.1)

Başı qarışmaq : Meşgul olmak. (H.2)

Başından eləmək (etmək) : Def etmek, kovmak. (H.6)

Başmaq : 1. Potin. 2. Başmak, paşmak. 3. Takunya. (H.3)

Batırmaq : Sokmak, bir şeyin içine indirmek, daldırmak. (H.2)

Baya, bayag : Demin. (H.10)

Bayır : 1. Binanın vs'nin dışı, dışarı, açıklık yer. 2. Kıraç arazi, kıraç toprak. (H.1)

Bazar : 1. Alış veriş yapılan yer. 2. Açıkta veya bir bina içinde yapılan mevsim ticareti. 3. Alış veriş, alım satım. (H.1)

Bedhéybet (Far.\ Ar.) : Çirkin, biçimsiz, yakışsız. (H.5)

Behşiş (Far.) : Bahşiş, çalışanlara, iş yapanlara, kararlaştırılan ücretin dışında verilen para. (H.6)

Beht (Far.) : Talih, kısmet. (H.7)

Béle : Böyle, bu türlü, bunun gibi, bu tarz ve üslupta, bu kadar. (H.1)

Beledlemek : 1. Belirlmek, tayin etmek. 2. Göstermek, tanıtmak. (H.8)

Bélelikle : 1. Böylelikle, öyleyse. 2. Bu durumda. 3. Demek ki. 4. Bu türlü, bunun gibi, bu tarz ve üslupta. (H.1)

Beli (Far.) : 1. Evet. 2. Sesleniş karşısında hay hay anlamında. (H.1)

Belke : 1. Olabilir. 2. Önce söylenmiş bir düşüncenin aksini ifade eder. (H.1)

Bend olmaq : 1. Bent olmak, āşık olmak, vurulmak. 2. Yapışıp kopmamak, vazgeçmemek, takılmak. (H.9)

Beni (Ar.) : Oğullar, evlat. **Beni-adem**: İnsanoğlu, adam. (H.1)

Berk : 1. Sağlam, muhkem. 2. Katı, sert, camit. (H.1)

Berr-biyaban, Berrübiyaban (Ar.\ Far.) : Çöl, sahra. (H.8)

Bes (Far.) : 1. Arka. 2. Sonra. 3. Geri. 4. Öyleyse. 5. Bu yüzden. 6. Tamam, peki, kâfi, elverir, yeter. (H.1/10)

Bezekli : 1. Süslü. 2. Nakışlı. 3. mec. Güzel. (H.9)

Bezemek : Süslemek. (H.3)

Bığ : Erkeğin üst dudağı üzerinde çıkan kıllar. (H.1)

Bıy : Of, oh, ah, heyhat, aman, tüh, hayret! (H.10)

Biabır etmək (eləmək) : Rezil etmek, kepaze etmek, adını lekelemek. (H.4)

Biabır (Far.) : Rezil, şerefsiz, ahlaksız. (H.4)

Biçmek : 1. Tahıllı, otu, orak, tırpan, biçer vs. ile kesmek. 2. Elbiselik kumaşı boy ve bedene göre kesmek. (H.2)

Bidamag, Bidemag : Halsiz, baygın. (H.9)

Bidar (Far.) : 1. Uyanık. 2. mec. Akıllı, uyanık. (H.4)

Bidar olmaq : Uyanık olmak, uyumamak, uyanık kalmak. (H.4)

Bihuş (Far.) : 1. Baygın. 2. Hissiz, şuursuz. 3. Dalgın. (H.8)

Bihuş olmaq : Hayran olmak, mest olmak, kapılmak. (H.8)

Bihuşdarı (Far.) : Narkoz. (H.3)

Bikéf (Far./ Ar.) : 1. Keyifsiz, biraz rahatsız, hasta. 2. Gamlı, keder, ümitsiz üzgün, karamsar. (H.5)

Binamus (Far.\ Ar.) : Namussuz. (H.1)
Birbaş (a) : Direkt. (H.9)
Birce : 1. Yalnızca bir, tek, yegane. (H.2)
Birteher : 1. Gelişigüzel, üstünkörü, şöyle böyle. 2. Bir çeşit, tek düze. (H.6)
Bişirmek : Ateşte, fırında veya kaynayan su içinde tutup yenecek kıvama getirmek. (H.1)
Bitmek : 1. Tamamlanmak, sona ermek. 2. Neticelenmek. (H.6)
Boya başa çatdırmaq : Büyütmek. (H.3)
Boynuna almak : 1. Boynuna almak, bir şeyi borç veya ödev gibi üzerine almak, uhdesine götürmek. 2. İşlediği suçu vs. kabul etmek. (H.5)
Boyun qaçırmaq (qaçirtmaq) : 1. Bir şeyi kabul etmemek, üzerinden atmak, imtina etmek. 2. Verdiği sözü tutmayarak üzerine aldığı bir işi yapmamak. (H.5)
Bozbaş : Güveç (et, nohut, fasulye ve patatesli). (H.8)
Böyük : Büyük. (H.1)
Bulağ : Yerin altından kaynayıp çıkan su menbaı, pınar, kaynak. (H.2)
Burağmağ : 1. Elini açarak, eli veya vs. ile tuttuğu şeyi artık tutmamak, düşmesine, gitmesine imkân hazırlamak. Elinden düşürmek. (H.2)
Cadubaz, Caduger (Far.) : Sihirbaz, büyücü. (H.4)
Cah-calal (Ar.) : İhtişam, debdebe, azamet, zenginlik, gösteriş. (H.4)
Can qoymamaq : Çok eziyet etmek, incitmek, rahatsız etmek. (H.7)
Can qoymaq : 1. Çok çalışmak, didinmek, ömrünü ona harcamak. 2. Kutsal bir şey uğrunda kendini feda etmek, o yolda ölmek, canından geçmek. (H.7)
Canına düşmek : 1. Dayak atmak, dövmek. 2. Azarlamak, paylamak. (H.2)
Car çağırmaq (çəkmək) : 1. Yüksek sesle bir şeyi halka duyurmak, ilan etmek, bildirmek. 2. (haber, söz, vs.'yi) herkese yaymak, bildirmek, haber vermek, herkese ulaştırmak. (H.3)
Cavab (Ar.) : Yazılı veya sözlü bir soruya verilen karşılık. (H.1)
Cavan (Far.) : 1. Civan. 2. Filiz, fidan. (H.8)
Cavanlıg : 1. Gençlik, çocukluk. 2. **mec.** Cehalet, nadanlık. (H.3)
Ceh-ceh, Cehceh : Şakıma, bülbül sesi. (H.10)
Cehceh vurmaq : Şakramak, şakımak. (H.10)
Celd : 1. Hızlı, süratli, çabuk, derhal. 2. Süratli, hızlı, çevik, enerjik. (H.1)
Cemdek : 1. Ten, beden. 2. Leş. (H.1)
Cəmi (Ar.) : Herkes, hepsi.// Bütünü, hepsi. (H.2)
Cerge, Cergo : 1. Sıra, saf, dizi. 2. Çıvgar. (H.4)
Ceyran : Geyik cinsinden ince bacaklı, sekerek ve çok hızlı koşan bir hayvan. (H.4)
Cığır : Çığır. (H.5)
Cırmag : 1. Yırtmak, parçalamak. (H.7)
Cib : Elbisenin öte berisinde para vs. şeyleri koymak için yapılan yer cep. (H.3)
Cilov : 1. Dizgin. 2. **mec.** gem (H.1)
Cummağ : 1. Süratle, hızla kaçmak, gitmek veya gelmek. 2. Üzerine saldırmak, hücum etmek. (H.2)
Cür : 1. Tür, çeşit, nevi. 2. Gibi, benzeri, misli. (H.1)

Cürbecür : Muhtelif, çeşitli. (H.9)
Cür'et (Ar.) : Cesaret, yiğitlik, hüner, yüreklilik, korkmadan ileriye atılma. (H.5)
Cür'et étmek (élemek) : Cesaret etmek, korkmamak, çekinmemek. (H.5)
Cüt : Çift. (H.2)
Cütçü : Çiftçi. (H.7)
Cüvellağı : Şarlatan. (H.8)
Çapmag : Hızlı sürmek, koşturmak. (H.1)
Çardag (Far.) : Çardak. (H.1)
Çarhovuz (Ar./Far.) : Büyük havuz. (H.3)
Çarığ : Eskiden köylülerin işlenmiş veya ham deriden yapıp giydikleri iptidai ayakkabı. (H.7)
Çatlamağ : Çat ederek büyük bir sesle yarılmak, ayrılmak, parçaları ayrılmayacak şekilde kırılmak, yarılmak, bütünlüğü bozulmak. (H.8/10)
Çatmağ : Belirli bir yönde giderek varılmak istenen yere ulaşmak, varmak. (H.1)
Çekmek : Resmetmek, çizmek. (H.2)
Çemenlik : Yeşil saha, yeşil ot bitmiş yer. (H.2)
Çengel (Far.) 1. Çatal (sofra için). 2. Zıpkın, karmuk. (H.1)
Çepel : 1. Hayasız, utanmaz. 2. Dik kafalı, hatalı. (H.9)
Çəpər : Bir yerin etrafına tahtadan veya başka şeylerden yapılan çit. (H.4)
Çetinlik : 1. Zor şeyin hâli. 2. Mania, engel. 3. Mahrumiyet, eziyet, meşakkat, zorluk. (H.5)
Çévirmek : Bir şeyin yönünü değiştirmek, başka tarafa yöneltmek. (H.2)
Çığır : 1. Patika. 2. İz. (H.5)
Çıhmag : 1. Çıkmak (dışarı). 2. Hâsıl olmak, meydana gelmek. 3. Ortaya çıkmak, belirlemek, görünmek. (H.1)
Çırağ (Far.) : Her türlü aydınlatma aracı (lamba, fener vs.). (H.5/6)
Çırağını yandıran : Soyunu, neslini, işini, mesleğini devam ettiren. (H.6)
Çırağını yandırmaq : 1. Mutlu etmek, sevinç getirmek, ocağını aydınlatmak. 2. Neslini devam ettirmek. (H.6)
Çırmalamag : Çemremek, çemrelemek, sıvamak (kol, paça). (H.8)
Çilenmek : Serpilmek, çiselemek. (H.8)
Çimdirmek, Çimizdirmek : 1. Yıkarmak. 2. Yıkamak. (H.8)
Çin : Çim. (H.2)
Çirk (Far.) : Pis, kirli. (H.6)
Çiyin : Çiğın, omuz. (H.5)
Çoh : Hayli, fazla, çok miktarda (H.2)
Çoh dəyip az əşitmək : Durmadan konuşmak ve başkalarının konuşmasına imkân vermemek. (H.2)
Çöl : 1. Dışarı, avlu. 2. Çöl, bozkır. 3. Vahşi, yabani. 4. Tarla, mezra. (H.2)
Çörek : 1. Ekmek. 2. mec. Genelde yemek. (H.7)
Çünkü (Far.) : Olduğu için, olduğundan, bundan dolayı, bu sebeple anlamında sebep bildirir.// Madem ki. (H.1)
Daban qırmadan : Durmaksızın, oturmaksızın. (H.8)

Dad (Far.) : 1. Feryat, figan. 2. Yardım. 3. Şikāyet. 4. Vay! aman! imdat! (H.7)

Dağlıg : 1. Dağı çok olan.// Dağ üzerinde olan. 2. Dağlık yer. (H.5)

Dahil etmek : Dahil etmek, bir şeyin içine koymak, karıştırmak, aynı sıraya kaydetmek, içine geçirmek. (H.3)

Daldalanma : Duldalanma, saklanma. (H.7)

Dalınca : 1. Ardınca. 2. Müteakiben. 3. Sonra, üzerine. (H.1)

Dan : 1. Tan. 2. Acayip, tuhaf. (H.1)

Danışığ : 1. İki veya daha fazla insan arasında yapılan fikir alışverişi, sohbet. 2. Konuşma dili. (H.1)

Darğa (Moğ.) : 1. Çarşı ağası. 2. Bekçi başı. 3. Köy kethüdası. (H.3)

Darılmağ : Sıkılmak, bıkmak, bezmek, rahatsız olmak, sinirlenmek. (H.6)

Darvaza : Avlu kapısı, kale kapısı. (H.1)

Daş : Taş. (H.1)

Daşdan ses çıldı, ondan yoh : 1. Olanlara razı olduğunu, kabul ettiğini sessizce bildiren insanlar için kullanılır. 2. Bir şeyi, teklifi kesin olarak kabul etmemeği bildirir. (H.2)

Dava (Ar.) : İlaç, deva

Dava dərman elətmək (elətdirmək, etmək, etdirmək) : Tedavi etmek (ettirmek).

Dava etmək (ələmək) : İyileştirmek, hastalıktan, iletten kurtarmak. (H.10)

Dava-derman (Ar./Far.) : İlaç.

Dayan : 1. Sabret. 2. Dur!

Dayanmağ : Hareketsiz hāle gelmek; hareketini, işini durdurmak. Kesilmek, bitmek, ara vermek. (H.1)

Daye (Far.) : Dadı. (H.3)

Dede : 1. Baba, peder. 2. Ata, ecdat. (H.10)

Değige (Ar.) : 1. Bir saatin altmışta biri veya 60 saniyelik zaman birimi. 2. Az, ama belirsiz bir vakit, an. 3. Daire dereceleri ile başka ölçülerde her bir derecenin bölündüğü parçalardan her biri. (H.1)

Delleklik : 1. Berberlik. 2. Tellaklık. (H.10)

Dəm vermək : Hareketlendirmek, işe başlamak. (H.10)

Dəm vurmaq : 1. Yetkisi, bilgisi, haberi veya hakkı olmadığı hālde bir konuda ağız dolusu konuşmak. 2. Genellikle bir şey hakkında konuşmak. (H.5)

Dene (Far.) : 1. Aynı cinsten olan şeylerin her biri, adet, tane. 2. Taneli bitkilerin tohumlarının her biri, tanesi, tohumu. (H.1)

Denizatı : Sahil yosunları arasında yaşayan deniz hayvanı (başı at başına benzediğinden böyle adlandırılmıştır). (H.2)

Derhal (Far./Ar.) : Hemen, anında, çabucak, gecikmeden. (H.6)

Dəridən (dəridə boğazdan) çıhmaq : 1. Haddinden fazla çalışmak, didinmek, çalışıp çabalamak. 2. Çok eziyet çekmek, para vs. harcamak. (H.2)

Derman (Far.) : İlaç. (H.2)

Dermek : Meyve, çiçek vs.'yi birer birer koparmak, toplamak. (H.2)

Derviş (Far.) : Kapı kapı dolaşarak veya meydanlarda insanları etrafına toplayarak Peygamber Efendimiz, Hz. Ali ve soyundan gelenler, Kerbela hadiseleri için yazılmış kasideleri ahenkle söyleyerek para toplayan adam. (H.4)

Derya (Far.) : Deniz. (H.2)

Desgah (Far.) : **1.** Haşmet, debdebe, ihtişam, gösteriş, büyük şenlik. **2. mec.** Büyük işler, teşebbüs, çok iyi yapılan iş. (H.2)

Desmal (Far.) : Mendil. (H.7)

Dest (Far.) : **1.** Çift (elbise). **2.** El. (H.1)

Deste (Far.) : Beraber faaliyet göstermek için toplanan insanlardan ibaret grup, topluluk. (H.2)

Destemaz (Far.) : Aptes. (H.8)

Desterhan (Far.) : Sofra, sofraya yaygısı, sofraya bezi. (H.2)

Déşik : Delik. (H.7)

Deyenek : Değnek. (H.2)

Déyil : **1.** Kendinden önce gelen kelimeye menfi mana kazandırır, değil anlamında. **2.** Fiilden sonra gelerek cümlede haber gibi kullanılır. (H.1)

Deymek : **1.** Dokunmak. **2.** Ulaşarak, yetişerek bir şeye dokunmak, rastlayarak dokunmak. (H.1)

Dığırlanmaq : Yuvarlanmak. (H.4)

Dilə (sözə) tutmaq : Tatlı dile tutarak birini memnun etmeğe, yol getirmeğe, bir şeyi elde etmeğe çalışmak. (H.5)

Dile gəlmək : Konuşmaya başlamak. (H.2)

Dili dolaşmaq : Dili dolaşmak. (korcu, heyecan vs'den dolayı) konuşurken şaşırarak, bir kelimenin yerine şaşırarak başka bir kelime kullanmak. (H.6)

Dili tutmamaq (tutulmaq) : Dili tutulmak, konuşma kabiliyetini kaybetmek, konuşmaya gücü, kudreti yetmemek. (H.4)

Dincelmək : **1.** Dinlenmek. **2.** Avunmak, yatışmak, dinmek. (H.3)

Dinme : Konuşma, söyleme. (H.5)

Dirseklenmek : Dirsek üzerine yaslanmak, dirseğini dayamak. (H.5)

Dişlemek : Dişleri ile sıkıp koparmak, kesmek. (H.2)

Divan-dere : Mahkeme, yüksek meclis, yüksek devlet organı. (H.2)

Divar (Far.) : **1.** Binaların yüzünü örme, içini bölmelere ayırmak veya bir yeri çevirmek için taş, tuğla veya kerpiçten yapılan set, duvar. **2.** Bahçelerin (eskiden şehir ve kalelerin) etrafını çevirmek için kerpiç, tuğla vs. ile yapılan set, engel. (H.2)

Doğguz : Birli basamakların sonuncusu, sekizden sonra ve ondan önce gelen sayı, bu sayıyı gösteren "9" rakamı. (H.5)

Doğrudan : Hakikaten, gerçeği söylersek, aslında. (H.1/2)

Dolanmaq : Dolanmak. (H.5)

Don : Kadınların ve erkeklerin üstten giydikleri uzun etekli, beli büzgülü veya büzgüsüz elbise. (H.5)

Döş : **1.** Döş, göğüs, sine. **2.** Ön, karşı (taraf). (H.1)

Dövlet, Dolet (Ar.) : Devlet. (H.2)

Döymek : Dövmek. (H.10)
Dözmek : **1.** Tahammül etmek, katlanmak, sabretmek. **2.** Ses çıkarmamak, rıza göstermek. (H.8)
Durğuzma : Uyandırma, kaldırma. (H.6)
Dünya görmək : Dünya görmüş, tecrübe edinmek, karşılaşılan çeşitli olaylarla tecrübe sahibi olmak. (H.5)
Dünya görmek : Tecrübe edinmek, karşılaşılan çeşitli olaylarla tecrübe sahibi olmak. (H.6)
Düşmek : **1.** İnmek. **2.** Ulaşmak, varmak, yetişmek. (H.1)
Düyüncük, Düyünçe : Dügüm. (H.5)
Düz : **1.** İnişi, yokuşu, çukuru, tepesi olmayan. **2.** Doğru ve düz yer, inişi, yokuşu olmayan. **3.** Eğrisi, dönemeci olmayan, düz bir yönde giden, uzanan. (H.1/2)
Düzen, Düzensengah : Düz, düzlük, ova, çöl. (H.9)
Eba : Aba. (H.6)
Ecem (Ar.) : **1.** esk. Eskiden Arap olmayan halklara, özellikle İranlılara verilen ad, fars. (H.6)
Edalet (Ar.) : Davranış ve hareketlerin ahlak ve hukuk kurallarına uygunluğu, hal ve hukuk prensiplerine uyma, riayet etme. (H.2)
Eger (Far.) : Şart cümlesinin çeşitli yerlerinde kullanılarak şartı güçlendirir. (H.1)
Ehate (Ar.) : Etrafını sarma, kaplama. (H.5)
Əhdi peyman bağlamaq : Birbirine bir konuda söz vermek, anlaşmak. (H.5)
Ehl (Ar.) : **1.** Mahāretli, usta, kabiliyetli, becerikli. **2.** Sāhip, mutasarrıf olan. (H.2)
Éhtiyatlı : İhtiyatlı, tedbirli. (H.1)
Ehval (Ar.) : **1.** Hal, vaziyet, ruhi durum. **2.** Vaziyet, durum. (H.2)
Ehvalat (Ar.) : Havadis, vakayı. (H.1)
Ejdaha (Far.) : Ejdarha, yılana benzer ancak dört ayaklı ve kanatlı olan ve ağzından ateşler püskürdüğüne inanılan hayali bir hayvan. (H.5)
El : Kolun bilekten tırnaklara kadar olan ve bir şey tutmak, iş yapmak, bir şeyden yapışmak için kullandığı iki organından her biri. (H.2)
Əl çəkmək : Bırakmak, vazgeçmek, alākasını kesmek. (H.1)
Əl çəkməmək : Vazgeçmemek, adım adım izlemek. (H.4)
Əl ələ vermək : El ele vermek. **1.** Birbirinin elini tutmak. **2.** Beraber bir yerde çalışmak, beraber bir iş yapmak, elbir olmak.
Əl sahlamaq : Devam etmemek, yaptığı işi durdurmak. (H.2)
Elac (Ar.) : **1.** Bir hastalığın iyileşmesinde yardımcı olan her şey, ilaç. **2.** Tedbir vasıta, çare. (H.1)
Əlac etmək : Tedavi etmek, iyileştirmeğe çalışmak. (H.5)
Elacı kesilmek (üzülmək) : Çaresiz kalmak, çaresi kesilmek. (H.10)
Elacsızlıq : Çaresizlik. (H.8)
Elbeel : Çabucak, hemen, derhal. (H.6)
Élçi daşı : Elçi taşı (padişahın kızına dünürçü gelenler için saray meydanına konulan oturma taşı). (H.1)
Élçilik : **1.** Elçilik. **2.** Dünürçülük, görücülük. (H.1)

Éle : 1. O şekilde, o biçim, o tarzda. 2. Ancak, sadece, yalnız anlamında. (H.1)
Ələ düşmək (girmək) : Ele geçmek, yakalanmak. (H.2)
Ələ düşməz : Böyle iyisi, güzeli, lezzetlisi yoktur anlamında. (H.2)
Elem : Alem. (H.6)
Elemek : Elekten geçirmek, eleklerle çalkalamak. (H.3)
Elğerez (Ar.) : Kısacası, velhasıl. (H.10)
Əlinə su tökəbilməz (tökməyə yaramaz) : İki kişiyi kıyaslarken birinin diğerinden çok üstün olduğunu bildirir. (H.10)
Əlini isti sudan soyuq suya vurmamaq : 1. Bir iş yapmamak, rahatını bozmamak, sıkıntı çekmemek, kendini rahatsız edecek işleri yapmamak, rahatı yerinde olmak. 2. Maddi durumu iyi olmak, kendi yerine hizmetçi çalıştırmak. (H.1)
Elleşmek : 1. Çalışmak, çabalamak, bir şeyle meşgul olmak. 2. Çekişmek, mücadele etmek, uğraşmak. (H.8)
Elvan (Ar.) : 1. Renkler, çeşitler. 2. Rengärenk, alacalı. (H.10)
Əməl etmək (ələmək) : İcra etmek, yerine getirmek, yapmak. (H.1)
Emi : Babanın erkek kardeşi, amca. (H.6)
Emmame (Ar.) : Sarık. (H.8)
Emr (Ar.) : 1. Bir işin yapılması için verilen buyruk, hüküm, emir. 2. Hükümetin idare, kurum, teşkilat vs. başkanlarının resmi emri. (H.2)
En'am : İnam, emanet, vedia. (H.7)
Əncam çəkmək (ətmək) : Bitmesine, halledilmesine yardım etmek, çıkış yolu bulmak. (H.8)
Er : 1. Kadının kanuni kocası. 2. Sözüne güvenilen, mert; kahraman, yiğit. (H.5)
Esil (Ar.) : 1. Soylu, asaletli, asil. 2. Esas, temel, asıl. (H.4)
Eskik : 1. Bütün, tam olmayan, noksan, yetmeyen. 2. Eksik gelen miktar. (H.2)
Esmek : 1. Titremek. 2. Hareket etmek, dalgalanmak. (H.10)
Éşik : 1. Dışarı, çöl. 2. Dışarıya çıkan, dış tarafa bakan, dışa doğru olan. 3. Bir şeyin dış tarafı, yerleşim yerine değil de çöl tarafa bakan, kısmı. (H.1)
Éşitmek : İşitmek. (H.1)
Eşrefi (Ar.) : esk. Eskiden beş manatlık (liralık) altın para. (H.2)
É'tibar (Ar.) : Bir kimsenin sadakatine, samimiyetine, doğruluğuna olan inanç itimat, güven. (H.3)
Évbeév : Birer birer evleri dolaşarak, hiçbir evi atlamayarak, bir evden diğerine sırasıyla. (H.7)
Év-éşik : Ev, aile, mal, mülk vs.; Genelde ev ile ilgili olan şey. (H.9)
Evez (Ar.) : Karşılık, bir şeyin (şahsın) yerini tutabilen şey (sahıs). (H.3)
Evvelce : 1. İlk önce, daha evvel. 2. Başlangıçta, önce. 3. Başlamadan önce. (H.1)
Eyilmek : 1. Eğrilmek, eğri hale gelmek. 2. Baskı, ağırlık sebebiyle aşağıya doğru eğilmek, meyillenmek; sarmak. (H.2)
Eyleşme : Oturmak fiili. (H.1)
Éyn (Ar.) : 1. Göz. 2. Aynen, tıpkı. (H.5)
Éyni (Ar.) : Tam benzer, birbirine tamamen benzeyen bir tür; Eşi, benzeri, tam kendisi gibi. (H.8)

Eyyām (Ar.) : Günler, gündüzler. (H.8)

Ezab (Ar.) : **1.** Eziyet, üzüntü, keder, işkence. **2.** Şiddetli, manevi sıkıntı, eziyet, manevi ıstırap. (H.6)

Ezel (Ar.) : Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik. (H.7)

Əziyyət çəkmək : Eziyet çekmek, azap, sıkıntı, meşakkat çekmek, ıstıraba maruz kalmak, zahmet çekmek, çok çalışmak, yorucu işle uğraşmak. (H.5)

Eziz (Ar.) : **1.** Sevilen, kıymetli, değerli, muhterem. **2.** En çok sevilen, en çok talep edilen. (H.1)

Fağır (Ar.) : Fakir. (H.4)

Fırıg : **1.** Harap. **2.** Vahim, korkunç. (H.10)

Fırılmağ : **1.** Kendi eksenini etrafında hareket etmek, dönmek. **2.** Bir şeyin etrafında dönmek, dolaşmak, o tarafına bu tarafına geçmek. (H.8)

Fikir aparmaq : Bir şey, olay hakkında düşünmek, düşünceye dalmak. (H.10)

Fikir etmək (eləmək) : **1.** Düşünmek. **2.** Bir şey için kaygılanmak. (H.5)

Fikirleşmek : **1.** Bir şey veya konu hakkında düşünmek, muhakeme etmek, ölçüp biçmek. // Düşünceye dalmak. **2.** Aklında tutmak, bir şey yapmaya hazırlanmak, niyet etmek. (H.2)

Fürsət (Ar.) : Bir işi yapmak veya bir lafı söylemek için elverişli an, fırsat. (H.5)

Ğabağ : **1.** Ön, ileri, evvel. **2.** Evvelki, önceki, geçmiş. **3.** Bir şeyin ön kısmı, tarafı, yüz kısmı. **4.** İleri. **5.** Ön taraf, karşı taraf, ileri taraf. (H.1)

Ğabağkı : Evvelki, önce olan, evvelce olan, geçmişte olan. (H.6)

Gabırğa : Kaburga. (H.2)

Ğaçag : **1.** Bir suç işleyerek hükümet veya hapisten kaçarak dağ veya ormanlarda yaşayan, soygunculukla, çapulculukla geçinen adam. **2.** Herhangi bir sebepten dolayı başını alıp gitmeye mecbur olan adam. (H.2)

Ğaçmağ : **1.** Bulunduğu yerden hızla uzaklaşmak, süratle gitmek. **2.** Çekinmek, sakınmak, uzaklaşmak, ilişki kurmamak. (H.1)

Gala : **1.** Kale. **2.** Kazamat. (H.5)

Galaça : Mağara, istihkām. (H.6)

Ğalhan : esk. Kalkan, eskiden savaşlarda ok, mızrak, kılıç vs. silahlardan korunmak için kullanılan savunma aleti. // Siper. (H.4)

Ğalhızma : Eğilerek yerden bir şey alma, kaldırma. (H.1)

Ğalhmağ : Ayağa kalkmak, dik durmak. (H.1)

Ğamçı : Bir sopanın ucuna bağlanan örme deri, ip vs. maddelerden meydana gelen ve vurmaya yarayan alet. (H.1)

Gan başına (beyninə) işləmək (sıçramaq) : Kan beynine sıçramak, kan beynine çıkmak, çok sinirlenmek, son derece hiddetlenmek, hırsından deliye dönmek, kendini kaybedecek kadar sinirlenmek. (H.6)

Ganmaq : Anlamak, idrak etmek. (H.10)

Ğan-tər : Çok ağır, zahmetli, yorucu bir iş neticesinde şiddetli terleme. (H.5)

Ğapğara : Çok siyah, simsiyah. (H.2)

Garaguş : Karakuş. (H.10)

Garanefes : Nefes nefese, koşar adım. (H.5)

Garavaş : Karavaş. (H.1)
Ġarı : 1. İhtiyar kadın. 2. Kadın, eş, zevce. (H.2)
Garişga : Karınca. (H.10)
Garovul : 1. Nöbetçi. 2. Arpacık (silahta). 3. Öncü, keşif kolu. (H.1)
Garovul çäkme : Nöbet tutmak. (H.1)
Ġaş qaralma : Karanlık çökmek. (H.5)
ĠaşgabaĠ, Ġaş-ĠabaĠ : Somurtma, kaş çatma; hiddetli, sinirli veya canı sıkın olan adamın yüzünde beliren durum, görülen hâl. (H.1)
Ġaş-qabaĠ töküme : Memnuniyetsizliğini bildirmek, hoşlanmadığını ifade etmek. (H.3)
GatıĠ : 1. Katık. 2. YoĠurt. (H.5)
Ġatır : Eşekle kısarak, atla dişi eşeĠin çiftleşmesinden doğan hayvan, ester. (H.2)
ĠatışmaĠ : Başka bir şeyin içine girerek orada kaybolup gitmek, karışmak, orada seçilmeyecek dereceye gelmek, hâle düşmek. (H.2)
Ġayda (Ar.) : 1. Düzen, tertip; Bir şeyin düzenli olması hâli. 2. Bir şeyin yapılması için belirlenen esaslar. 3. Yol, usül, tarz, üslup. (H.1)
ĠayırmaĠ : 1. İmal etmek, üretmek, hazırlamak. 2. İnşâ etmek, yapmak. (H.6)
Ġayıtma : 1. İade, dönüş, dönme. 2. Püskürtme, defetme. (H.1)
ĠayıtmaĠ : GittiĠi yoldan veya yerden önceki yerine dönmek, geri dönmek. (H.2)
Ġaz : Perde ayaklılardan, gri beyaz tüylü, büyükçe bir hayvan, kaz. (H.5)
Gazı (Ar.) : 1. Kadı. 2. Gazi. (H.5)
Ġebir (Ar.) : Kabir, mezar. (H.1)
Ġebiristan (Ar.\Far.) : Mezarlık, kabristan. (H.1)
Ġebul (Ar.) : Verilen, teslim edilen, yollanan, teklif edilen şeyi alma, kabul. (H.6)
Ġedim (Ar.) : Çok eski zamanlara ait olan. (H.8)
Ġedir (Ar.) : DeĠer, kıymet; itibar, hürmet, haysiyet, liyakat. (H.5)
Ġefes (Far.) : Kuş veya başka hayvanların konulması ve içinde beslenmesi için yapılan çeşitli büyüklükteki muhafaza. (H.2)
Ġelbi (Ar.) : 1. Yüksek, yalçın. 2. Yüksek yer. (H.6)
Ġelet (Ar.) : 1. Yanlış, yanılma. 2. Galat. (H.10)
Ġelet élemek (etmek, dartmaĠ) : Hata yapmak, yanılmak. (H.10)
Ġemgin (Ar.\Far.) : 1. Gamlı, kederli. 2. Can sıkıcı, kederlendirici, üzücü. 3. Gamlı hâlde, hazin hazin. (H.5)
Ġenim (Ar.) : Düşman, hasım, muhalif (kötülere). (H.4)
Gerek : 1. Lazım, lüzumlu. 2. Fiilden önce gelerek onun ifade ettiĠi işin, hareketin olmamasının veya olmasının arzu edildiğini bildirir. (H.1)
Ġerez (Ar.) : Kısacası, hasılı. (H.6)
Ġeribe (Ar.) : 1. Duyulmamış, ender görülen, yadırganacak şey, normal olmayan, çok ilginç. 2. Son derece, oldukça kendine bağlayacak, meftun edecek derecede. (H.1)
Ġeside (Ar.) : Kaside. (H.10)
Ġesr (Ar.) : Kasır, köşk, şato. (H.10)
Ġeşek, Ġeşeng (Far.) : Güzel, zarif. (H.1)

Ġeşş (Ar.) : Sara, bayılma, baygınlık. (H.6)
Gəşş etmək (eləmək) : Haddinden fazla arzulamak, istemek. (H.6)
Ġetre (Ar.) : **1.** Katra, katre. **2.** Damla, damlayan şey. (H.7)
Ġeyb (Ar.) : Kayıp. (H.10)
Ġeyret (Ar.) : Alışılmışın dışında faaliyet, çalışma, çaba. (H.6)
Ġeza (Ar.) **1.** Kaza, kötü olay, felaket. **2.** Kaza, beklenmeyen olay, vaka. (H.4)
Ġezeblenmək : Gazaplanmak, öfkelenmek, sinirlenmek. (H.5)
Ġeziyye (Ar.) : Hadise, macera. (H.6)
Ġıfıllanmağ : Kilit ile kilitlenmek, kapatılmak. (H.7)
Gılaf (Ar.) : Kılıç. **1.** Kılıf, kın. (H.2)
Gır : **1.** Kır. **3.** Düzlük, kırılık. (H.6)
Gırag, Gırağ : **1.** Uç, kenar, kıran. **2.** Haşiye, kenar, kıyı. (H.1/2)
Ġırh : **1.** Otuz dokuzdan sonraki sayı, 40 ile işaret edilen rakamın adı. **2.** Bir şahsın ölümünün kırkıncı günü. (H.1)
Ġırmağ : Sert bir şeyle vurarak, dokunarak, düşürerek, parçalamak, kırmak. (H.7)
Gırmızı : Kırmızı. (H.1)
Gır-saggız : Zift, kara sakız. (H.5)
Ġısilmağ : **1.** Bir şeyin arasında kalıp sıkışmak. // Sıkıştırılmak. **2.** Sığınmak, bir yere girip saklanmak, kısılmak, kısılmak kalmak. (H.6)
Gısnamağ : **1.** Sıkıştırmak, baskı yapmak. **2.** Kısmak, azaltmak. (H.5)
Ġışğırmağ : Haykırma, bağırma, çığlık atmak. (H.1)
Ġızıl : **1.** Altın. **2.** Al, kırmızı. (H.1)
Gibleyi-alem : **1.** Kible-i âlem (dünyanın kiblesi). **2.** Şark (doğu) hükümdarları hakkında kullanılan bir deyim. (H.2)
Gile (Far.) : **1.** Damla. **2.** Tane, çekirdek, tohum. (H.6)
Giriftar (Far.) : Tutkun, müptela, vurgun. (H.10)
Ġiyme : Kıyma. (H.10)
Ġoca : **1.** Yaşlı, ihtiyar. **2.** İhtiyarlamış, yaşı geçmiş. **3.** Erkek, koca, eş. (H.1)
Ġocalmağ : Yaşlanmak, ihtiyarlamak. (H.3)
Goğal : **1.** Pişi. **2.** Kurabiye. **3.** Sütlü ekmek. (H.2)
Gohum : **1.** Kavim, millet. **2.** Aile, silsile, hısım, akrabā. (H.7)
Ġohum-ğardaş : Hısım, akraba. (H.7)
Ġonşu : **1.** Ev, işleri, arazi, köy vs. bakımından yakın olan, yakınında yaşayan adam, komşu. **2.** Komşu olan. (H.6)
Gorhuya düşmək : Heyecana, korkuya kapılmak, korkmak. (H.8)
Goşmağ : Koşmak. (H.10)
Goşulmağ : **1.** Koşulmak. **2.** Katılmak. **3.** Karışmak, burnunu sokmak. (H.7)
Goşun : Ordu. (H.1/2)
Ġovlamağ : Kovmak. (H.10)
Göy : **1.** Yeri ve diğer gök cisimlerini çeviren boşluk, sema, feza, āsuman. (H.3)
Göyçek : **1.** Gökçek, sevimli, güzel (kimse). **2.** Yiğit, Cesur. (H.5)
Göyerçin : Güvercin. (H.2)

Göz basmaq (etmək, eləmək, vurmaq) : Göz kırpmak, işaret etmek için gözünün birini kırpmak. (H.10)

Göz ələmək : Gözüyle işaret etmek. (H.10)

Göz gəzdirmək : Göz gezdirmek, her tarafa bakmaq, baştan aşağı süzmək. (H.2)

Göz gözü görməmək : Göz gözü görməmək, çox karanlıq olmaq, zifiri karanlıq olmaq. (H.7)

Göz qulaq olmaq : Göz kulak olmaq. **1.** Sahip olmaq, korumaq, muhafaza etmək, nezaret etmək, gözden uzaq tutmamak. **2.** Uyanıq olmaq, hər şeye qarşı hazır beklemək. (H.1)

Gözdən düşmək : Gözden düşmək, önceki itibarını, nüfuzunu kaybetmək, artık hürmet edilməmək, saygı göstərilməmək. (H.2)

Gözdən itmək : **1.** Gözden kaybolmaq, görünməz olmaq, yok olmaq. **2.** Hemen çıxıp gitmək, bir anda ortadan kaybolmaq. (H.1)

Gözləme : Gözləme, bekleme. (H.10)

Gözləri açılmaq : Gözləri açılmaq. **1.** Uyanmaq, uykudan kalkmaq; kendine gəlmək. **2.** Her şeyin farkına varır olmaq, iyiyi kötüdən ayırt edə bilmək. (H.2)

Gözüm görməsin : Gözüm görməsin, bana göstərməyin, gözümə görünməsin, görmək istəməm. (H.5)

Gözüm üstə yerin (yeriniz) var : Saygın, sevilen birini davet veya qarşılama ifadəsi. (H.7)

Gözüm üstə! : Memnuniyyətlə, lafı mı olur! (H.8)

Gözünün ağı qarası : Ailenin tek çocuğu, evladı için kullanılır. (H.1)

Gulaq tutulmaq : Kulakları duymaz olmaq, ses ve gürültü sebebiylə hiçbir şey duymamək. (H.1)

Gulaq asmaq : Kulak asmaq. **1.** Dinləmək. **2.** Kulağını dayayaraq dinləmək, muayene etmək. **3.** Gizlice dinləmək, haber, bilgi ögənmək məqsədilə dinləmək, duymək. (H.6)

Guldurbaşı : Elebaşı, sergerde. (H.2)

Gulluq etmək : Hizmet etmək, bir idarede veya başka bir yerde çalışmaq, rəsmi vəzifədə olmaq. (H.3)

Gulluğu : **1.** Herhangi bir idarede çalışan adam, memur. **2.** Ev hizmetçisi (kız, kadın). (H.3)

Gulluğuna çağırmaq (gətirmək) : Büyük bir adamın huzuruna, yanına gətirtmək çağırmaq, seslətmək. (H.4)

Gupguru qurumaq : Kurumaq, suyu çekilmək. (H.10)

Gurd : Kurt. (H.10)

Gurşag : Kuşak. (H.7)

Gurtarmag : Kurtarmak, kurtulmaq, kendini kurtarmak. (H.8)

Gurtum : Yudum. (H.2)

Gurultu : **1.** Bir şeyin hareketindən veya yere düşməsindən dolayı oluşan anlaşılmaz yüksek ses, gürültü. **2.** Karışıklık, kavga, çok kişinin karıştığı kavga. (H.1)

Güleşmək : Güreşmək, birbirinin sırtını yere gətirməgə çalışmaq. (H.8)

Günbatan : Batı, gün batısı. (H.7)

Gündoğan : Doğu, dünyanın doğu tarafı. (H.7)
Günorta : **1.** Gündüz saat 12 olduğu zaman, öğlen çağı, güneşin gökte en yüksek noktaya ulaştığı zaman, vakit. **2.** Bu vakte ait, onunla ilgili olan, öğlen vakti gelen, olan. (H.1)
Günortaüstü : Saat 12 olduğu zamanlar, öğle vakti. (H.7)
Güzeran (Far.) : **1.** Hayat, ömür, yaşayış. **2.** Hayat seviyesi. (H.8)
Ḥace (Far.) : İmam; seyit, sarıklı. (H.3)
Haçandan-haçana : Nihayet, sonunda, çok zaman geçtikten sonra. (H.9)
Ḥağğ (Ar.) : **1.** Doğru, hakiki, düzgün, gerçek. **2.** Allah'ın adlarından biri; Tanrı, Allah. (H.3)
Ḥağğ-hésab (Ar.) : Herhangi bir işlemin, hesaplamanın neticesi; hesaplama, hesap. (H.6)
Ḥahiş (Far.) : İstek, dilek. (H.3)
Hal – əhval soruşmaq (tutmaq) : Hālını, hatırını sormak. (H.7)
Halal (Ar.) : İslam inancına göre yenilmesi, içilmesi, kullanılması veya kendinde mal edilmesine izin verilen. (H.1)
Hal-ehval (Ar.) : Durum, vaziyet, hāl. (H.8)
Ḥalis (Far.) : **1.** Saf, hiçbir karışımı olmayan, sahte olmayan; saf, temiz. **2.** Asıl, gerçek, hakiki. (H.2)
Ḥalta : Tasma (köpek için). (H.10)
Halva (Ar.) : Un, yağ, şeker (veya pekmez) den yapılan bir çeşit tatlı, helva. (H.3)
Halvet (Ar.) : **1.** Yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. **2.** Tenha yer. (H.6)
Hamam (Ar.) : Yıkama maksadıyla yapılmış yer, bina. (H.2)
Hamı : Olanların tamamı, bütün insanlar. (H.1/2)
Hamı : zam. Olanların tamamı, bütün insanlar. (H.5)
Hamısı : Hepsi. (H.1)
Handan-hana : Uzun süreden sonra. (H.8)
Hanı : "Nerede", "Nerededir", "Nerde kaldı?" anlamında soru edatı. (H.1)
Ḥanım : **1.** Kadınlara hürmet için kullanılan söz. **2.** Kadın, eş, zevce. (H.2)
Ḥanzade (Far.) : Han oğlu, han soyundan, şehzade. (H.1)
Ḥara : **1.** On deste, on demet (sap, ekin). **2.** Şam ipekli kumaşı. (H.6)
Ḥara : Nere, nerede, nereye. (H.1)
Ḥaraba (Ar.) : **1.** Yıkıntı, ören, kalıntı. **2.** Enkaz. (H.5)
Haray : **1.** İmdat, yardım. **2.** Çılgılık, feryat. (H.4)
Haraya : Hangi tarafa, hangi yöne. (H.2)
Hasil etmək (eləmək) : Almak, elde etmek. (H.5)
Hayan : **1.** Ne taraf. **2.** Arka, yardım, himayeci. (H.8)
Hay-küy : Yaygara, gürültü, gürültü patırtı, curcuna. (H.7)
Haylamağ : Seslemek, çağırmaq. (H.2)
Ḥeber (Ar.) : **1.** Herhangi bir konuda alınan bilgi. **2.** Malumat, bilgi. **3.** Özne cümlesinde iş, oluş, hareket, durum vs. bildiren cümle ögesi, yüklem. (H.1)
Ḥecalet (Ar.) : Utanç, yüz karası, mahcubiyet, sıkılma. (H.10)

Həc (Far.) : 1. Asla, kat'iyen, büsbütün. 2. Soru cümlelerinde cümlenin soru karakterini güçlendirmek için kullanılır. (H.1)

Həc olmaq : Yok olmak, kaybolmak, boşuna gitmek, sonuçsuz kalmak. (H.2)

Heçə çıhmaq : Yokolmak, boşuna gitmek, kaybolmak, sonuçsuz kalmak. (H.6)

Hekim (Ar.) : Tabip, doktor. (H.4)

Helak (Ar.) : Ölme, mahvolma, telef olma, harap olma. (H.5)

Helbir : Kalbur, çalkar, çalkağı. (H.10)

Hele : 1. Olumsuz cümlelerde bir işin zamanında olmadığını, geciktiğini bildirir. 2. Bir de, üstelik, ilave olarak. (H.1)

Helet (Ar.) : Bahşış, hediye. (H.10)

Helvet (Ar.) : 1. Tenha, gizli yer, kimsenin olmadığı yer. 2. Gizlice, kimse bilmeden.// Gizli, mahrem. (H.2)

Hemin (Far.) : 1. Aynısı, tıpkı. 2. Bu, işte bu, şu. 3. Az önce. (H.2)

Hemişe (Far.) : Her zaman, daima, her an.// Sürekli, daimi. (H.1)

Hemle (Ar.) : Hamle, hücum. (H.1)

Hemli (Ar.) : Hamile, gebe. (H.10)

Hendek (Ar.) : Hendek, çukur. (H.1)

Herçend (Far.) : Gerçi, lākin, ama fakat. (H.6)

Here: Herkes. (H.1/2)

Hergah (Far.) : Eğer, şayet. (H.5)

Hesed (Ar.) : Haset. (H.1)

Həsəd aparmaq (çəkmək, etmək, eləmək) : Hainlik etmek, kıskançlık etmek, çekememek. (H.1)

Hetti-ḥal (Ar./Far.) : Güzelin yüzü anlamında. (H.8)

Héybet (Ar.) : Korku, saygı, hayranlık uyandıran azamet, görkem. (H.1)

Héyet (Ar.) : Genelde evin önünde etrafı çit veya duvarlara örülen saha, (H.1)

Héyf (Ar.) : 1. Haksızlık, insafsızlık. 2. **ünlem**, Acınma, üzülme ifadesi, vah, heyhat, yazık. (H.2)

Héylag (Far.) : Hayli, çok, fazla, mahşeri (kalabalık). (H.9)

Héyłağ (Far.) : **kon.** "Hayli" sözünün konuşma dilinde kullanılan şekli; hayli, oldukça, fazla. (H.4)

Hıggıldamag : Sızlamak, inlemek. (H.4)

Hof düşmək : Korkuya düşmek, korkmak, çekinmek. (H.5)

Horuz (Far.) : Tavuğun erkeği. (H.6)

Hökm (Ar.) : 1. Emir, buyruk. 2. Mahkemenin çıkardığı karar. (H.5)

Hökmen (Ar.) : 1. Hükmen. 2. Mutlaka, muhakkak. (H.5)

Hönkür-hönkür ağlamag : Hüngür hüngür ağlamak. (H.10)

Hörek : 1. Yemek, gıda, yiyecek. 2. Pişirilip yenen şey, yemek.// Pilav. (H.2)

Hörük : Örük, örgü. (H.6)

Hövze (Ar.) : 1. Havza. 2. Göl, gölet. (H.2)

Hub (Far.) : 1. İyi, güzel, hoş. 2. **mec.** Güzel, dilber. 3. "İyi", "Güzel", "Razıyım" anlamında. (H.8)

Hudahafiz (Far.\Ar.) : Allaha ısmarladık!, eyvallah! (H.2)

Hürçün : Heybe, hurç, meşin veya kilimden yapılmış büyük torba veya heybe. (H.1)
Huş (Far.) : 1. Bilinç, şuur. 2. Düşünce, dikkat. 3. Uyuklama, pinekleme. (H.8)
Huşa gəlmək : Ayılmak, akli başına gelmek, kendine gelmek. (H.6)
Huşgebar (Far.) : Kuru yemiş, kuru meyve. (H.6)
Huşundan çıhmaq : Aklından çıkmak, unutmak. (H.7)
Hücre (Ar.) : Mescid, tekke, kervansaray vs. yanındaki küçük oda, odacık, tek odadan ibaret ev. (H.8)
Hücum etmək : Düşmanın üzerine yürümek, hamle etmek. (H.9)
Hülase (Far.) : Özet, hülāsa. (H.5)
İcaze (Ar.) : İzin, ruhsat, salahiyet. (H.2)
İcazə vermək : İzin vermek. (H.2)
İfrite (Ar.) : Suratsız, çirkin, huysuz (kadın), cadaloz. (H.5)
İgid : Bir işte, kavgada yiğitlik, kahramanlık, mertlik gösteren; cesur, yiğit.// Cesur, yiğit. (H.2)
İhtiyar (Ar.) : 1. İhtiyar. 2. Müsaade, izin. 3. Yetki, salāhiyet, emir, güç. (H.7)
İl : 1. Yıl, sene, dünyanın güneş etrafında bir kere dönmesiyle geçen zaman, 365 gün. 2. Birleşik sayılarla on yıllık zaman dilimlerini gösterir. 3. Belirli bir zaman, devir bildirir. 4. Güneş etrafında herhangi bir gezegenin dönmesiyle meydana gelen zaman, müddet. (H.1)
İlan : Yılan. (H.1)
İlişmek : 1. Geçke, takılmak (çengel vb.). 2. İlişmek. (H.2)
İllah étmek (elemek) : Yemin vermek, yalvarmak, çok çalışmak. (H.5)
İmansız : 1. Dinsiz, itikatsız, kafir, imanı olmayan, inançsız. 2. **mec.** Merhametsiz, gaddar. (H.2)
İmaret (Ar.) : 1. Saray. 2. Büyük ve güzel bina, ev. (H.2)
İnci : 1. İstiridye ve midye cinsinden bazı deniz hayvanlarının içinden çıkan, parlak, yuvarlak ve ziynet eşyası olarak kullanılan sedef maddesi. 2. **mec.** Çok kıymetli şey için kullanılır. (H.1)
İndi : 1. Şimdi, şu anda, bu an. 2. Başka bir gayeye, mevzuya, meseleye geçince kullanılır. (H.1/2)
İnsaf etmək (eləmək) : İnsaf etmek, merhamet etmek, merhamet göstermek, adil hareket etmek. (H.6)
İntizār (Ar.) : Bekleme, beklenilme. (H.7)
İreli : 1. Ön taraf, ön kısım. 2. Önce, evvel. (H.5)
İrəli vermək : Ön tarafa vermek, uzatmak. (H.6)
İsfahan : **mus.** Azerbaycan klasik muğamlarından birinin adı. (H.8)
İsm-i A'zam (Ar.) : [En büyük ad] Allah'ın Kur'an'da geçen yüz isminden doksan dokuzu belli esmā-i hüsnā'sının fevkindeki adı, "Allah veyā Hüve ismidir." diyenler vardır. (H.9)
İsti : 1. Sıcak, kızgın. 2. Ateş, hararet. 3. Yakıcı (güneş). (H.1)
İstilenmek : Isınmak. (H.10)
İşare (Ar.) : İşaret. (H.10)

İşini gücünü burahmaq : İşini gücünü bırakmak, hiçbir işle meşgul olmamak, işinden vazgeçmek. (H.2)

İtirmek : 1. Yitirmek, kaybetmek. (H.9)

İyirmi : Yirmi, on dokuzdan sonra gelen sayı. (H.1)

İyne : Dikiş ve işleme yapmakta kullanılan ince bir ucu sivri, diğer ucunda iplik geçirilecek delik bulunan çelik alet. (H.7)

Kabab (Ar.) : Şişe geçirilerek ateşe tutularak veya kap içinde susuz olarak pişirilen et. (H.2)

Kaftar : 1. Sırtlan. 2. mec. İhtiyar. 3. mec. Cadı. (H.1)

Kağız : Kağıt. (H.5)

Kaman (Far.) : 1. Kemeç. 2. Yay. (H.6)

Kar (Far.) : 1. İş. 2. Tesir. (H.5)

Kâr etmek (eləmək) : Etki etmek tesirini göstermek. (H.8)

Karavaş : Savaşta tutsak edilen veya satın alınan kadın köle, hizmetçi. (H.1)

Kasıb (Ar.) : Fakir, yoksul. (H.5)

Kasıbcılığ : 1. Kazanç. 2. Yoksulluk. (H.10)

Kebin (Far.) : 1. Başlık (para). 2. İzdivaç. (H.7)

Kecave (Far.) : Tahtirevan, iki tarafa koşulmuş hayvanların sırtına konularak veya insanlar tarafından taşınan kapalı gezinti aracı. (H.9)

Kéçel : Kel. (H.10)

Kéçmiş : 1. Geçmiş. 2. Sönmüş. 3. Sonra. (H.1)

Kéçmişde : Vaktiyle. (H.1)

Kefgir (Far.) : Kevgir. (H.6)

Kefi kök (damağı çağ) (saz) (şad) olmaq : Keyfi yerinde olmak, neşeli, sevinçli olmak, morali iyi olmak, derdi gamı olmamak. (H.5)

Kemend : Eskiden savaşlarda düşmanı yakalamak için uzaktan fırlatılan ve ucu ilmekli uzun ip. (H.8)

Kendbekend : Köy köy. (H.5)

Kiçik : Küçük. (H.1)

Kimi : 1. Gibi. 2. Kadar (e kadar). (H.1)

Kise (Far.) : Kese. (H.2)

Kişi : 1. Er. 2. Erkek. 3. Koca. 4. Kişi. (H.8)

Kişnemek : Kişneme sesi çıkarmak. (H.2)

Koğuş : Kovuk (ağaçta). (H.5)

Kor-péşman : Pişman, eli boş. (H.1)

Kosa : Yüzünde tüy bitmeyen, seyrek tüylü, köse. (H.1)

Köç : 1. Bir yerden başka bir yere göç eden insanlar grubu, kabile. (H.8)

Köçürmek, Köçürtmek : Kocaya vermek. (H.7)

Köhne (Far.) : 1. Uzun müddet kullanmadan dolayı yıpranmış, eskimiş. (H.10)

Kömek : Bir kimsenin karşılaştığı zorlukları, sıkıntıları hafifletmek için yapılan iş, hareket; yardım. (H.2)

Kömək etmək (eləmə) : Yardım etmek. (H.2)

Könlü açılmaq : Gamı, kederi dağılmak, neşelenmek; içi açılmak. (H.5)

Könlünə düşmək : Gönlü istemek, canı çekmek, arzulamak. (H.4)
Köynek : 1. Gömlek.// **mec.** Elbise. (H.2)
Küçe : Sokak. (H.4)
Külfet (Ar.) : 1. Külfet. 2. Karı, eş. 3. Bütün aile. (H.8)
Külünk (Far.) : Taşları, kayaları parçalamakta kullanılan sivri kazma. (H.6)
Künc (Far.) : Köşe, bucak. (H.5)
Küpegiren garı : Çarşamba karısı. (H.4)
Küştü (Far.) : Güreş. (H.5)
Küy : Gürültü, bağırıtı; kavga, münakaşa eden kimselerin bağırıp çağırması. (H.2)
Lap : 1. Tamamen. 2. Hattâ. 3. Kesinlikle. (H.10)
Leb (Far.) : Dudak. (H.5)
Lepe : Dalga. (H.7)
Lepir : İz. (H.2)
Libas (Ar.) : 1. Elbise, giyecek. 2. **mec.** Örtü anlamında. (H.9)
Lotu, Lotı (Ar.) : 1. Keyf ehli. 2. Dolandırıcı. (H.6)
Mal-dövlet (Ar.) : Varlık, servet. (H.10)
Mama : 1. Bibi, hala. 2. Anne. 3. Dadı. (H.8)
Matah (Ar.) : Bulunmaz hint kumaşı (alaylı). (H.2)
Mat-məəttəl qalmaq : 1. Şaşırp kalmak, ne yapacağını bilememek. 2. Hayretten dona kalmak. (H.7)
Maya (Far.) : Maya. (H.10)
Maya qoymaq : Para harcamak, para yatırmak. (H.10)
Mecmeyi (Ar.) : Sini (H.2)
Meded (Ar.) : 1. Yardım, imdat. 2. ünlem, İmdat! Yardım edin!(çoğunlukla "ay" sözüyle beraber kullanılır.). (H.7)
Méhter (Far.) : Ata hizmet eden kimse, at hizmetçisi. (H.2)
Mehtérhan : At tövlesi (ahırı). (H.2)
Məlum olmaq : Malum olmak, bilinmek, açıklanmak, herkes tarafından bilinmek.
Mel'un (Ar.) : Asıl anlamı "lanetlenmiş, Allah'ın rahmetinden mahrum, dinden çıkmış" olmasına rağmen Azerbaycan Türkçesi'nde küfür, beddua anlamında kullanılır. (H.1)
Men : Birinci tekil şahıs zamiri, ben. (H.1)
Menim : Benim. (H.1)
Menzil (Ar.) : 1. Ev, daire. 2. Gidilen yolun bölündüğü bölümlerden her biri, inilen, konaklanan, konulacak yer, konak yeri. 3. Köprü gibi yapılan şeylerde ayaklar arasındaki mesafe, ara. (H.1)
Merdlik : 1. Sözünde, işinde güvenilir olma hâli; sadakat, vefa, alicenaplık, erkeklik. 2. Yiğitlik, kahramanlık. (H.7)
Me'reke (Ar.) : Gürültü, bağırıp çağırma, karışıklık kavga. (H.2)
Mesele (Ar.) : 1. Yapılması, yerine getirilmesi gereken iş, problem. 2. Cevabı istenen matematik sorusu, problem. 3. İlmin herhangi bir sahasında çıkan bazı ilmi dergilerin adı. (H.1)

Meslehet (Ar.) : 1. Maslahat. 2. İş, emir, husus, madde, keyfiyet. 2. Ehemmiyetli iş. 3. Barış, birlik, düzenlik. (H.8)

Məsləhət etmək (eləmək) : 1. Yol göstermek, akıl vermek. 2. Meşveret etmek, akıl danışmak. (H.8)

Méşe : Orman. (H.2)

Metleb (Ar.) : 1. Arzu, istek, dilek, istenen şey, maksat, gaye. 2. Mesele, problemin, işin aslı manası, mahiyeti. 3. Mesele, problem, iş. (H.9)

Mettel (Ar.) : 1. Bekleme, intizar. 2. Hayret eden, şaşkın, hayran. (H.7)

Méyit (Ar.) : Ölü, cenaze. (H.4)

Mıh (Far.) : Mıh. (H.10)

Mıhlanmağ : 1. Çivilenmek, çivi çakılmak, çivi çakılarak sağlamlaştırılmak. 2. Çividen asılmak, çiviyle sağlamlaştırılmak. (H.7)

Milçek : Sinek. (H.8)

Minmek : Binmek. (H.1)

Minval (Ar.) : Minvāl. (H.1)

Mirvarı, Mirvari (Far.) : İnci. (H.5)

Molla (Ar.) : 1. Büyük kadı. 2. Medrese öğrencisi. 3. Büyük bilgin. (H.6)

Möhkem (Ar.) : 1. Muhkem. 2. Tahkim edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli. (H.10)

Möhkemleşdirmek : Sağlamlaştırmak. (H.7)

Muğayat (Ar.) : Mukayyet. (H.6)

Muğayat olmaq : Korumak, dikkat etmek, gözü üzerinde olmak. (H.6)

Muhkem (Ar.) : Tahkîm edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam, berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli. (H.4)

Murada çatdırmağ : Arzusunu yerine getirmek. (H.5)

Mümkün olmaq : Mümkün olmak, icrası, yapılması imkân dahilinde olmak, yapılabilmek. (H.1)

Münasib (Ar.) : Uygun, münasip, muvafık, yakışan. (H.6)

Müneccim (Ar.) : Müneççim, astrolog. (H.8)

Müşkül (Ar.) : 1. Müşkil. 2. Güç, zor, çetin. 3. Engel, güçlük, zorluk, çetinlik. (H.9)

Naelac (Far.\ Ar.) : Çaresiz, imkânsız. (H.7)

Naəlac qalmaq : Çaresiz kalmak, çaresi tükenmek. (H.7)

Nağıl (Ar.) : Masal. (H.2)

Nağıl etmək (eləmək) : Şifahi, sözlü olarak anlatmak, bildirmek. (H.2)

Nahamvar : Pürüzlü. (H.8)

Nahirçı, Nahırotaran : 1. Sığırtmaç. 2. Kan emici, haşerat. (H.8)

Nahoşlamag : Hastalanmak. (H.9)

Namerd (Far.) : 1. Namert. 2. Korkak. 3. Alçak. 4. Mert olmayan. (H.5)

Nankor (Far.) : İyilikten anlamayan, yapılan iyiliği yitiren, nankör, gördüğü iyiliğin kıymetini bilmeyen. (H.1)

Nataraz (Far.) : Hantal, beceriksiz, ağır kanlı. (H.10)

Naz (Far.) : Kendini sevdirmek, kabul ettirmek gayesi ile yapılan suni hareket; işve, gamze. (H.6)

Nazenin (Far.) : Nazlı, işveli, cilveli; ince ve güzel. (H.9)
Néçe : **1.** Eşyanın miktarını belirtir. **2.** Zaman bildiren isimlerin önüne gelerek onların belirsizliğini bildirir. **3.** "Saat" sözünden sonra gelerek zamanı öğrenmek için soru olarak kullanılır. **4.** Çok, bir kaç. **5.** Birden çok insan. (H.1)
Nefer (Ar.) : Bir adam, tek kişi. (H.1)
Neğş (Ar.) : Nakış. (H.10)
Neinki : Anlam olarak iki yan cümleyi birbirine bağlayan bir söz. (H.8)
Nerdivan (Far.) : Merdiven. (H.4)
Nəsb etmək : Bağlamak, tutturmak, raptetmek. (H.5)
Neseb (Ar.) : Menşe, soy, ecdat, nesil. (H.5)
Néylek, Neynek : Ālā, pek iyi. (H.6)
Nimçe : Tabak, bakır tepsi. (H.2)
Nöker (Far.) : Uşak. (H.4)
Növbet (Ar.) : Nöbet. (H.1)
Od : **1.** Ateş. **2.** Ev, ocak. (H.5)
Oğurlamağ : Çalmak, aşırmaq. (H.10)
Ohşamağ : **1.** Benzemek. **2.** Okşamak. (H.6/7)
Omba : **1.** Yan, kış. **2.** Uyluk, kalça. (H.5)
Ortancıl : Ortanca. (H.1)
Otag : Oda. (H.1)
Otlamağ : Otlakta ot yemek, otlamak, yerden taze ot yemek. (H.6)
Ov : **1.** Yabani hayvan vurma ve tutma işi, av. **2.** Avda vurulan, yakalanan yabani hayvan. (H.1)
Ovçu : Avcı, avcılıkla uğraşan kimse. (H.8)
Ovlamağ : Avlamak, yabani hayvan, vurmağ, yakalamak. (H.7)
Ovmag : Ovuşturmak. (H.8)
Oyuğ : **1.** Oyulmuş yer; mağara. **2.** Bir şeyin üzerindeki delik, çukurluk. (H.6)
Oyun : Eğitmek ve vakit geçirmek birkaç kişi veya çocuk arasında yapılan türlü eğlence. (H.2)
Ölçüb-biçmek : **mec.** Düşünüp taşınmak, etraflı düşünmek. (H.7)
Ölke : **1.** Memleket, ülke, diyar; yer, arazi, toprak. **2.** Bir devletin idaresi altında olan yerler; devlet. (H.8)
Ölme-diril : Zorla, güç, belā. (H.4)
Örken : Urgan. (H.2)
Öteri : **1.** Ötrü.// Sebep ifade eden; dolayısıyla, sebebiyle, içinden, yüzünden. (H.5)
Ötmek : Geçmek, gitmek. (H.7)
Öyrenmek : **1.** Bilgi edinmek, bilgi sahibi olmak, bir şeyi tecrübe ile öğrenmek. **2.** Haberleşerek, sorarak bilmek, öğrenmek. (H.1)
Öz : **1.** Şahsına, kendine ait, has, mensup olan. **2.** Sadece kendine veya bir şeye has olan; hususi. **3.** İsim veya şahıs zamiri yerine kullanılır. (H.1/2)
Özge : **1.** Başka. **2.** Yabancı. (H.7)
Özünü gözləmək : Kendini korumak. (H.1)
Özünü itirmək : Kendini kaybetmek, şaşırmaq, ne yapacağını bilmemek. (H.4)

Özünü toh sahlamaq (tutmaq) : Kırılmamak, sakin hareket etmek. (H.5)
Özünü yetirmək : Ulaşmak, zamanında gelip çıkmak, varmak. (H.2)
Padişahzade : Padişahın evlatları, oğulları. (H.8)
Padşah (Far.) : Hükümdar, padişah, imparator, sultan. (H.1)
Paltar : **1.** Elbise, giysi. **2.** Yatak takımı. (H.1)
Parıldamağ : Parlamak, ışık saçmak, ışıldamak.// Az ışık vermek, ışık saçmak. (H.2)
Pay-piyada : Yaya, yürüyerek. (H.7)
Paytaht (Far.) : Başşehir, paytaht. (H.2)
Pehlevan (Far.) : Çok güçlü kimse; kahraman, yiğit. (H.1/2)
Peleng : Kaplan. (H.10)
Pərən pərən düşmək (olmaq) : Birbirini kaybetmek, her biri bir tarafa düşmek, dağılmak, darmadağın olmak. (H.8)
Peren-peren : Dağınık hâlde, dağınık. (H.9)
Péyda (Far.) : Belli, açık, meydanda, zahiri; aşikar. (H.9)
Péyman (Far.) : Antlaşma, sözleşme, kontrat. (H.7)
Pilleken (Far.) : Merdiven. (H.2)
Piranî (Far.) : Nurlu, saygı uyandıran. (H.5)
Pişik : Kedi. (H.1)
Pişvaz (Far.) : Gelen bir kimseyi karşılama, önüne çıkma. (H.2)
Polat (Far; pûlād) : Çelik. (H.2)
Pul : **1.** Metal para. **2.** Balık pulu. (H.8)
Pusmağ : **1.** Gizlice, hissettirmeden gözetlemek, gözünü üzerinden ayırmamak. **2.** Dinlemek, kulak misafiri olmak. (H.1)
Qol boyun olmaq : Kucaklaşmak. (H.5)
Razı : Bir şeyden razı olan; memnun. (H.10)
Razı olmağ : Rıza göstermek, razı olduğunu ifade etmek. (H.1)
Rebb (Ar.) : Tanrı, Allah. Ya Rebb! Ey Tanrım! Ey Allahım! anlamında Allah'a yakarış, sesleniş. (H.8)
Redd (Ar.) : Kabul etmeme, menfi cevap verme, geri çevirme. (H.9)
Rehmetlik (Ar.) : **1.** Adı anılmayarak ölen şahsa işaret etmek; merhum. **2.** Vefat etmiş, ölmüş bir kimseyi anarken isminden önce veya sonra kullanılır. (H.2)
Reiyyetçilik (Ar.) : **1.** Çiftçilik. **2.** Uyruluk. (H.2)
Reml (Ar.) : **1.** Kum. **2.** Bir takım nokta ve çizgilerle kayıptan haber verme dolandırıcılığı, remil. (H.9)
Remmal (Ar.) : Remilci, falcı. (H.9)
Reng (Far.) : **1.** Bir şeyin ışık tonu, ışığın terkiibinde bulunan çeşitli dalgalardaki ışınların bir cisme çarptığı zaman o cismin kazandığı görünüşün gözde uyandırdığı hislerden her biri. (H.1)
Revan (Far.) : Yavaş, ağır. (H.5)
Revayet (Ar.) : Bir olay vs. hakkında kısa hikaye. (H.1)
Sağğal : Sakal. (H.6)
Sağalmağ : Hastalıktan kurtulup iyileşmek, iyileşip ayağa kalkmak, şifa bulmak.// Geçip gitmek, bitişmek, evvelki halini almak, iyileşmek. (H.2)

Sağaltmag : 1. Sağaltmak. 2. Sağlığa kavuşturmak, iyileştirmek, iyi etmek, tedavi etmek. (H.4)

Sağ-salamat : Hiçbir zarara uğramamış, belaya uğramadan. (H.2)

Sahipkar (Ar.\ Far.) : Sahip, iye. (H.4)

Sahlamag : Saklamak. (H.1)

Sakit (Ar.) : Suskun, sessizliğe gömülmüş, soğukkanlı. (H.10)

Salam (Ar.) : Karşılaşınca merhaba anlamında söylenen tebrik sözü. (H.2)

Salamatlaşmag : Vedālaşmak, vedā etmek. (H.5)

Salit (Ar.) : Yavaş, sakin, uslu. (H.8)

Salmağ : 1. Bir şeyi yüksek bir yerden aşağı atmak, fırlatmak, bırakmak, düşürmek.
2. Elinden düşürmek. (H.1/2)

Sancmag : 1. Batırmak, sokmak. 2. İliştirmek, takmak. (H.2)

Sapand : 1. Sapan (taş atmak için). 2. **mec.** Engel. (H.5)

Sapbasağ : Sapasağlam. (H.10)

Saraltmağ : Sararmasına sebep olmak, soldurmak. (H.6)

Sarı : 1. Sarı. 2. Taraf, semt, ... e doğru. 3. Dolayı, ötürü, için. (H.2)

Sataşmag : 1. Satışmak. 2. İlişmek, dokunmak. (H.5)

Sefer (Ar.) : 1. Seyahat, yola çıkma, yolculuk. 2. Defa, kere, yol, kez. (H.2)

Seheng : Testi, güğüm. (H.8)

Seher (Ar.) : Seher. (H.1)

Sehra (Ar.) : Çöl, sahra. (H.9)

Seliğe (Ar.) : 1. Temizlik, düzen, nizam. 2. Zevk. (H.8)

Senem (Ar.) : Güzelin vasıflarından birisi, dilber. (H.4)

Senet (Ar.) : 1. Belirli bir eğitimden sonra kazanılan beceri, sanat. 2. Güzel sanatların kollarından birisi. (H.8)

Serdaba, Serdabe (Far.) : Türbe, mozole. (H.5)

Serinleşmek : Serinlemek. (H.2)

Sessiz-semirsiz : Tamamen sessiz, sükut içinde. (H.1)

Sığırtmaç : Büyükbaş hayvan güden kimse, sığır çobanı, nahir. (H.8)

Sıh : Sık. (H.9)

Sındırmag : Kırmak, sındırmak. (H.7)

Sınma : Kırılma. (H.10)

Sızıldamag : 1. Sızlamak. 2. İnildemek. 3. Yakınmak. (H.10)

Sifariş (Far.) : Vazife, ödev, ısmarlama. (H.10)

Sifet (Ar.) : 1. Surat. 2. Bir şahsı veya bir şeyi diğerlerinden ayıran hâl, durum. (H.7)

Silkelenmek : 1. Silkinmek, üstünü silmek, ani bir korkuyla vücudu sarsılmak, sağa sola oynamak. 2. Bir şeyi üstünden atmak, ondan kurtulmak. (H.1)

Sirr (Ar.) : 1. Başkalarından saklanan söz, iş vs. 2. Henüz açıklanmayan, öğrenilmeyen şey, başkalarının bilmediği bilgi, usül, yol, sır. (H.1)

Soruşmağ : Bir şeyi öğrenmek için başkasına soru yöneltmek. Düşüncesini öğrenmek istemek. (H.1)

Sovgat : Hediye, armağan. (H.2)

Soyuğ : 1. Isısı düşük olan. 2. Isıtılmamış, ısıtılmayan veya sıcaklığı tutmayan. (H.1)

Soyundurmağ : Elbisesini çıkarmak (başkasının). (H.1)
Sövdeger (Ar.\ Far.) : Tüccar, tacir. (H.8)
Söykenmek, Söşkeşmek : Yaslanmak, dayanmak. (H.9)
Stol (Rus.) : Masa. (H.8)
Süfre : **1.** Yemek masasının üzerine veya yere serilen özel kumaş veya naylondan yapılan örtü. **2.** Masa, sini veya bir örtü üzerine konan yemekler. (H.4)
Sümük : Kemik. (H.5)
Süpürgeçi : **1.** Müstahdem, çöpçü. **2.** Süpürge satan kimse. (H.4)
Süpürmek : **1.** Süpürmek. **2.** Yiyip temizlemek (yemeği). (H.6)
Sürmek : **1.** Yönlendirmek, önüne katıp götürmek, sevk etmek. **2.** Hareket hâlindeki (otomobil, uçak vs.) şeyi idare etmek, kullanmak. (H.1)
Sürüşmek : **1.** Kaygan zeminde hareket etmek, kaymak. **2.** Düz yüzey üzerinde kolayca hareket etmek, ilerlemek. **3.** Bir tarafa doğru kayarak çekilmek. (H.2)
Süvar (Far.) : Binici. (H.1)
Şad (Far.) : **1.** Sevinen, şen mutlu, memnun. **2.** Gönül açan, sevindiren, hoş. (H.1)
Şad olmaq : Şad olmak, sevinmek, neşelenmek, memnun olmak. (H.1)
Şadlığla : Güle güle, memnuniyetle. (H.4)
Şadman (Far.) : Sevinçli, şen, neşeli, memnun. (H.1)
Şahmar (Far.) : **1.** Zehirli, iri yılan cinsi. **2.** Canlı teşbihlerde güzelin saçına işaret olarak kullanılır. (H.1)
Şam (Ar./Far.) : **1.** Akşam. **2.** Akşam yemeği. (H.1)
Şanı : Misket üzümü. (H.7)
Şehir (Far.) : Büyük yerleşme merkezi. (H.1)
Şehirbeşer : Şehir şehir. (H.10)
Şekil (Ar.) : **1.** Bir şeyin veya insanın dış görünüşü; suret. **2.** Tablo, resim. (H.8)
Şeklenmek : Şüphelenmek. (H.9)
Şele-şüle : Şele-şilte, Şelpe-şülpe; Elbiseler veya ufak tefek şeylere (önemsemeden) verilen ad. (H.7)
Şerik (Ar.) : **1.** Şerik. **2.** Ortak. **3.** Ders, mektep, medrese arkadaşı. (H.8)
Şert (Ar.) : **1.** Bir şeyin yapılması için gerekli olan amiller; esas, zemin. **2.** Birbiri ile anlaşma yapan taraflardan herhangi birinin ileri sürdüğü teklif. (H.1)
Şıllag : Tekme, çifte. (H.10)
Şıllağa galhmag : Çifte atmak. (H.10)
Şikar (Far.) : Av. (H.5)
Şikest (Far.) : Mağlubiyet, yenilgi. (H.7)
Şile : **1.** Lapa. **2.** Kırmızı bez, şile bezi. (H.10)
Şille, Sille : Sille, tokat. (H.7)
Şir (Far.) : Aslan. (H.10)
Şuğ (Far.) : Şen, mutlu, işveli, nazlı, oynak. (H.5)
Şücaet (Ar.) : Şecaat, yiğitlik. (H.2)
Şüşebend : Camekân. (H.10)
Tahmag : Takmak. (H.1)

Talan (Far.) : 1. Soygun, vurgun. 2. Halkın herhangi milli veya sosyal grubuna karşı halk düşmanı olan grupların saldırması, onların malını mülkünü soyması, kendilerini öldürmesi olayı. (H.5)

Talé (Ar.) : Talih. (H.7)

Tamaşa (Far.) : 1. Seyretme. **Tamaşa étmek (élemek):** 1. Seyretmek, bakmak. 2. Dikkatle gözden geçirmek, göz gezdirmek, bütün dikkatini toplayarak bakmak. (H.1)

Tapmag : 1. Bulmak. 2. Anlamak, bilmek. 3. İcat etmek, meydana çıkarmak. 4. **mec.** Görmek, hissetmek. (H.1)

Tappıldamağ : Tapırdamak. (H.8)

Tapşırmaq : 1. İsmarlamak, emanet etmek. 2. Sipariş etmek, yaptırmak. (H.1)

Tar-mar : 1. Tarumar. 2. Karmakarışık, dağınık, perişan. (H.5)

Tar-mar etmək : Tarumar etmek. 1. Birbirine karıştırmak, nizamını intizamını bozmak. 2. Harabeye çevirmek, dağıtmak, viran etmek. 3. Mahvetmek, yok etmek, dağıtmak. (H.5)

Tay (Far.) : 1. Bir, tek. 2. Denk, tay. 3. Eş, benzer. 4. Çuval. 5. Taraf, semt. 6. Öte, ötesi. (H.1)

Tayı-beraberi : Eşi, benzeri. (H.2)

Təbdən çıxmaq : Heyecana kapılmak, heyecanlanmak, galeyana gelmek, hırslanmak. (H.8)

Tedarük (Ar.) : 1. Tedarik. 2. Hazırlama, araştırıp bulma, ele geçirme. (H.1)

Teəccüb (Ar.) : 1. Taaccüb. 2. Şaşakalma. (H.7)

Təəccüb etmək (eləmək, qalmağ) : Hayret etmek. (H.7)

Teher (Ar.) : 1. Usül, yol, kural. 2. Gibi, benzer. (H.1)

Tek : Bir, sadece bir. (H.1)

Te'kid (Ar.) : İsrar. (H.5)

Təkid etmək (eləmək) : Tekit etmek, bir şeyin üzerinde durmak, ısrar etmek, üstelemek. (H.6)

Tél (Ar.) : Tel. (H.2)

Telatüm (Ar.) : Fırtına. (H.7)

Təlatümə gəlmək : Heyecanlandırmak, coşmak. (H.8)

Tell : Kurgan, tepe, höyük. (H.2)

Ten : Ölçü, boy vs. yönünden başkası ile aynı olan eşit.// Tam, doğru. (H.8)

Tepe : 1. Yüksek yer, küçük dağ. 2. Bir şeyin en yukarı kısmı, zirvesi, başı. (H.1)

Təpik : Tekme, ayakla vurulan darbe.// Çifte. (H.7)

Teref (Ar.) : Taraf. (H.1)

Terk : Atın belinin eğer konan yerinin arka kısmı. (H.1)

Terpenmek : 1. Olduğu yerde hareket etmek, kıvıldamak, harekete başlamak. 2. Yola koyulmak, hareket etmeğe başlamak. 3. Bir işi yapmaya başlamak, harekete geçirmek. (H.1)

Teskinlik : Sakinleşme, rahatlama, teselli bulma; sakinlik, rahatlık, teselli. (H.5)

Təskinlik vermək : Sakinleştirmek, teselli vermek. (H.5)

Téşt (Far.) : İri bakır tas, leğen. (H.6)

Təvəqqə etmək : Rica etmək. (H.4)
Teveğge (Ar.) : Rica, dilek. (H.9)
Tevekkül (Ar.) : Her şeyi Allah'a bırakma, Allah'tan bekleme. (H.5)
Təvəkkül Allah'a : İş olacağına varır Allah yardım etsin. (H.5)
Téz : **1.** Derhal, çabucak, süratle, hemen. **2.** Önce, evvel. (H.1)
Teze (Far.) : Yeni. (H.9)
Tezeden : Yeniden, bir daha. (H.9)
Tézlik : **1.** Kısa zaman, az zaman. (H.5)
Tike : Parça, lokma, dilim. (H.2)
Tilişke, Tilişge : Kıymık. (H.7)
Tilsim (Ar.) : Sihirli gücü olduğu kabul edilen şey, tılsım, efsun, sihir. (H.2)
Tilsimlemek : Tılsım yapmak, efsunlamak. (H.2)
Togga : Toka. (H.4)
Toy : Düğün merasimi, bu merasimi dolayısıyla yapılan şenlik. (H.5)
Toy élemek : Evlilik dolayısıyla şenlik meclisi yapmak, düğün yapmak. (H.5)
Toz eləmək (etmək) : **1.** Toz kaldırmak, toz meydana getirmek, tozutmak. **2.** Perişan etmek. (H.6)
Tozanağ : Rüzgar neticesi kalkan toz. (H.6)
Tökülüşmek : Hücum etmek (hep birlikte). (H.7)
Tövle : Ahır bölmesi, tavla. (H.1)
Tövşemek : Nefes alamamak, tıknefes olmak. (H.7)
Tufan : Fırtına, şiddetli rüzgarlı yağmur veya kar. (H.9)
Tula : Puanter, bir çeşit köpek. (H.2)
Tullamag : **1.** Atmak, fırlatmak. **2.** Kenara çekmek. **3.** Dökmek, yağdırmak. (H.1)
Tullanmag : **1.** Sıçramak, fırlamak. **2.** Atlayıp geçmek. **3.** Yüksek ve uzun atlamak (sporda). **4.** Yerinde zıplamak. (H.1)
Tumar : Düzen vermek için saçı, tüyü elle sıvazlama, düzeltme, okşama. (H.1)
Tutmağ : **1.** Tek eli veya iki eliyle bir şeyi yakalamak. **2.** Hedefe değmek, dokunmak. (H.1)
Tük : **1.** Deri üzerinde biten ince kıl. **2.** Hayvanların çeşitli sahalarda kullanılan yünü kılı. **3.** Kuşların vücudunu örten kısa ve ince yumuşak telekler. **4.** Bazı meyvelerin veya yaprakların üzerinde veya altında olan küçük tüycük. (H.1)
Tülkü : Tilki. (H.10)
Tümen : **1.** On bin. **2.** On riyal (para birimi). (H.1)
Udmağ : **1.** Oyunda, yarışmada kazanmak, galip gelmek. **2. mec.** Bir şeyde üstünlük kazanmak, fayda almak. (H.10)
Udmağ : Yutak borusunun adaleleri vasıtasıyla mideye indirmek, yutmak. (H.9)
Ufuldamağ : Yorgunluk, üzüntü, ağrı sızı duyarak inlemek. (H.6)
Uşağ : **1.** Çocuk. **2.** Erkek veya kız (bebeklik çağında). (H.8)
Uzağ : **1.** Mesafe, mekân bakımından yakın olmayan, ırak. **2.** Zaman, vakit olarak yakın olmayan, hâldeki zamandan çok önce olan, geçmiş zamanda olmuş, o zamana ait olan. (H.1)
Üçün : Sebep, gāye, maksat, aidiyet bildirir. (H.2)

Ürek : Kalp, yürek. (H.5)
Ürək eləmək : Bir işi yapmaya cüret etmek, cesaretlenmek, yüreklenmek. (H.6)
Ürək vərək : **1.** Yürek vermek, yüreklendirmek, cesaretlendirmek, bir işi yapması için moral vermek. **2.** Sevmek. (H.8)
Ürəyi harab olmaq : **1.** Üreyi getmək. **2.** Çok kederlenmek, etkilenmek. (H.8)
Ürəyi keçmək : Bayılmak. (H.5)
Üz : Başın ön kısmı, çehre, yüz; çehre, surat, sima. (H.1)
Üz vərək : Yüz vermek, genelde kötü bir şeyi yapmasına engel olmamak, kayıtsız kalmak, kötü iş yapmasını tasdik eder görünmek. (H.6)
Üzengi : Egerde ayak konulan altı düz demir halka. (H.2)
Üzr (Ar.) : Özür. (H.10)
Üzrünü istəmək : Yapamadığı bir işten dolayı özrünü istemek. (H.10)
Üzüğara : Utanılacak durumu, kabahati, suçu olan; mahcup. (H.8)
Üzünü tutmaq : Yüzünü çevirerek söylemek, yüzünü çevirmek. (H.2)
Vaht (Ar.) : **1.** Zaman, vakit. **2.** Saatlerin, günlerin, yılların peş peşe devretmesi, geçmesi. **3.** Bir olayın olduğu, olacağı veya olması gerektiği an. **4.** Devir, zamane, çağ. **5.** Günün, ayın, yılın veya mevsimin belirli çağı. (H.1)
Vayğa, Veğa, Vega : Rüya, düş. (H.9)
Ve`de (Ar.) : Bir iş için önceden tayin edilen zaman, vakit, müddet. (H.7)
Vekil (Ar.) : Başkasının yerine ve adına hareket eden veya konuşan. (H.5)
Vesiyet (Ar.) : Vasiyet. (H.1)
Vezn (Ar.) : Tartı. (H.4)
Vuruş, Vuruşma : **1.** Muharebe. **2.** Darbe, vuruş. (H.1)
Yad : **1.** Akraba olmayan, akraba veya yakınlık bağı olmayan. **2.** Kendi vatani, yurdu olmayan, yabancı. (H.1)
Yadına düşmək : Aklına düşmek. **1.** Bir şeyi hatırlamak. **2.** Bir düşünceye kapılmak, canı bir şey yapmak istemek veya bir şeyi özlemek. (H.9)
Yahın düşmək : **1.** Yaklaşmak. **2.** Cinsi münasebette bulunmak (erkek). (H.7)
Yahşı : İyi, güzel. (H.2)
Yahşı olmaq : İyileşmek, iyi olmak, şifa bulmak. (H.10)
Yalman : Dizgin. (H.4)
Yaman : **1.** Kötü. **2.** Merhametsiz, insafsız. **3.** Küfür, sövğu. **4.** Kötü tabiatlı, kötü huylu. (H.1)
Yancidar : Çok uzaklara gitmemesi için hayvanın boynuna bağlanan ipi ayaklarına sarma, bağlama. (H.2)
Yancidar etmək (eləmək) : İpi hayvanın ayaklarına biraz mesafeli, yürüyebilecek uzunlukta bağlamak, köstek vurmak, bukağılamak. (H.2)
Yarag : **1.** Silah. **2.** Ziyet eşyası. (H.1)
Yarag-esbab : Türlü silahlar. (H.1)
Yarı canı qalmamaq : Haddinden fazla zayıflamak. (H.5)
Yarpağ : Ağaç ve bitkilerin ekseriye yeşil renkli, klorofilli, çeşitli şekil ve yapıdaki teneffüs organları yaprak. (H.2)

Yas sahlamaq (tutmaq) : 1. Ölen bir kimse için matem meclisi oluşturmak ve belirli adetleri yerine getirmek. 2. Yasını tutmak, yasta olmak. (H.2)

Yaşıl : Yaprak rengi, yeşil güneş ışığının tayfında maviyle sarı arasında yer alan renk. (H.1)

Yavug : Yakın. (H.10)

Yaylag : Yayla, yaylak. (H.6)

Yayma : Bazlama, bazlamaç. (H.2)

Yazığı gəlmək : Acımak. (H.5)

Yeğın : Her halde, galibā, anlaşılın. (H.2)

Yeherlemek : 1. Atın sırtına eyeri bağlamak. 2. **mec. kon.** Kendine bağlamak, tâbi etmek; yularlamak. (H.1)

Yéke : 1. Hacim olarak, boy ve cüsse olarak büyük, iri, kocaman. 2. **mec.** Yaşlı, kemale ermiş, her şeyi anlayan. (H.1)

Yél : 1. Rüzgar. 2. **mec.** Sürat anlamında. (H.1)

Yélpenek : Mahalli ağızda; hıyar, salatalık. (H.1)

Yéne : 1. Tekrar, yeniden, bir daha, yine. 2. Eskisi gibi, önceki gibi. 3. Nasıl olursa olsun, hatta, yine de, hālā. 4. Aynen, olduğu gibi, o şekilde. (H.1)

Yérbeyér : 1. Yerli yerinde; muntazam, düzenli. 2. Her taraftan, herkes bir taraftan. 3. Yer yer. (H.1)

Yétirmek : Ulaştırmak, nakletmek. (H.2)

Yığışdırmağ : 1. Dökülmüş, saçılmış, dağılmış, konulmuş şeyleri toplayıp kaldırmak. 2. Çekmek, çekip bir yere götürmek. (H.8)

Yığışmağ : 1. Bir yere toplanmak, kümelenmek. 2. Bir yere gitmek, yola çıkmak için hazırlık yapmak. (H.9)

Yığmağ : 1. Bir yere toplamak. 2. Olgunlaşmış ürünü, meyveyi toplamak. 3. Toplamak, götürmek. 4. Küme küme, grup grup koymak. (H.2)

Yırğalana-yırğalana : Yalpa vurarak. (H.9)

Yiye : Sahip, iye. (H.1)

Yoh : 1. Bir şeyin olmadığını bildirir, hayır. 2. Soruya verilen menfi cevap veya bir şeyi tasvip etmemegi bildirir. 3. Olmayan şey. 4. Değil. (H.1)

Yola düşmək : Yola koyulmak, gitmek, hareket etmek. (H.1/2)

Yola salmaq : Yolcu etmek, eve gelip giden bir kimseyi kapıya kadar geçirmek veya sefere çıkan birisini binek vasıtasına kadar götürmek. (H.10)

Yoldan çıhmaq : Yoldan çıkmak, azmak, doğru davranışları sergilememek. (H.2)

Yubandırmaq, Yubatmaq : Geciktirmek, bekletmek. (H.4)

Yuğarı : 1. Üst, üst tarafta olan, yüksekte olan. 2. Fazla, çok. 3. Görev, derece, vazife yönünden yüksek, üstün. 4. Bir şeyin yukarı, üst, yüksek kısmı. (H.1)

Yuhu, Yuhı : Uyku. (H.2)

Yuhudan ayılmaq (baş qaldırmaq) : 1. Uykudan uyanmak. 2. Karşılaştığı zor durumun farkına varmak, neyle karıştığını idrak etmek. (H.8)

Yumag : Yıkamak. (H.10)

Yumşaq-yumşaq : Tatlı dille, mülayim bir şekilde, usulca. (H.9)

Yumşalmağ : **1.** Yumuşak, elastiki hâle gelmek; sertliğini katılığını kaybetmek. **2.** Zayıflamak azalmak, keskinliği, şiddetli gitmek. **3.** Mülâyimleşmek; hiddetli, siniri, gazabı geçmek. (H.9)

Yüngül : **1.** Ağır olmayan, hafif. **2.** Kolay. **3.** Önemsiz. (H.5)

Yüyürmek : Koşmak, koşarak gitmek, hızlı koşmak; hızlı gitme. (H.1)

Zad (Ar.) : Şey.// Bazen söylenmek istenen kelime hatırlanmadığı zaman onun yerine kullanılır. **Héc zad:** **1.** Hiçbir şey. **2.** Başka sözlere takılarak belirsizlik bildirir. (H.1)

Zalım (Ar.) : Zulmeden, gaddar, insafsız, merhametsiz. (H.8)

Zarıldamağ : **1.** Şiddetli heyecan, ağrı, eziyet, azap vs. etkisiyle inleme sesi çıkarmak, inlemek. **2.** Sesli sesli, inleye inleye ağlamak. (H.6)

Zarıltı : İnilti. (H.6)

Ze'feran (Ar.) : **1.** Safran.// Bu bitkinin çiçeklerinin çeşitli yemeklere koku, tat ve özel renk vermek için kurutulmuş sarı telleri. (H.8)

Zehher (Far.) : Organizmaya girince hayati fonksiyonları öldüren, tahrip eden veya bozan madde, zehir. (H.1)

Zehle :Zehlesi ğaçmağ (gétmek) : Görmek istemeyecek kadar sevmemek, sinir olmak, sevmemek, nefret etmek. (H.5)

Zahləsi getmək (qaçmaq) : Görmek istemeyecek kadar sevmemek, sinir olmak, sevmemek, nefret etmek. (H.8)

Zeif (Ar.) : **1.** Güçsüz, zayıf. **2.** Güçsüz, takatsiz. (H.5)

Zerger (Far.) : Kuyumcu, cevahirci. (H.4)

Zibil : **1.** Çöp, süprüntü. (H.1)

Zillemek : **1.** Dik dik bakmak, gözlerini dikmek. **2.** Tiz perdede icra etmek. (H.9)

Zülmet (Ar.) : **1.** Zulmet. **2.** Karanlık. (H.2)

Zürriyet (Ar.) : Nesil, kuşak, soy, döl. (H.8)

DİZİN

- Aba, 316, 331
Acıĝ, 316
Acıĝla, 316
acıĝı tutub, 82, 205, 209, 229
acıqlanıb, 205, 206, 208, 294
Acmag, 316
Adam, 149, 153, 154, 155, 190, 196,
316
addım, 207, 208
Addım, 316
afsarını, 228
Afşar, 316
Aftafa, 316
Āgāh, 316
aĝ, 223, 239, 246, 249, 253, 255, 256,
257
Aĝ, 38, 254, 316
Aĝa, 193, 301, 316
Aĝarmaĝ, 316
Aĝartma, 316
Aĝıllı, 316
Aĝsaggal, 316
aĝzı açıla qalmışdı, 87, 207
Ahı, 317
Aħırını, 317
Aħıtmaĝ, 317
Aħsaĝ, 317
Aħşam, 317
Aħşamüstü, 317
Aħtarmaĝ, 317
Āhû, 317
Ah-zar, 317
Alaçı, 317
Alem, 317, 332
Alışıb-yanmaĝ, 317
Alma, 317, 336
alov, 40, 53, 203, 204, 207, 208
Alov, 36, 317
Alvér, 317
Aman, 78, 150, 192, 261, 299, 318,
364
amma, 29, 211, 212, 214, 217, 218,
219, 224, 226, 238, 244, 261, 265,
267, 271, 273, 276, 278, 279, 280,
281, 285, 286, 287, 288, 296, 298,
304
Amma, 214, 235, 245, 260, 270, 279,
283, 287, 302, 318
Anadangelme, 318
Ancaĝ, 318
Angırıŝmaĝ, 318
aparıb, 203, 233, 238, 246, 256, 257,
258, 259, 287, 290, 291, 306, 308
aparın, 80, 206, 207, 208, 275, 279
Aram, 318
Aran, 318
Arhayın, 318, 364
Arıĝ, 318
Arvad, 72, 260, 261, 262, 266, 298,
302, 319
arvadını, 213, 245, 261, 289, 293
arzuman, 54, 214, 216
Arzuman, 54, 319
Asan, 319
asandı, 212
Asgırmaĝ, 319
asqırıb, 245, 307
Asude, 319
Aş, 319
Aşıĝ, 319
Aşna, 319

Aşpaza, 224, 319
 Ata, 53, 66, 97, 103, 107, 160, 207,
 214, 221, 227, 262, 263, 268, 282,
 286, 319, 328, 347, 358
 Atlanmağ, 319
 Axır, 218
 axırıncı, 208, 257
 axşam, 39, 49, 75, 204, 205, 206, 208,
 214, 215, 300, 301
 Axşam, 38, 49, 51, 203, 204, 205, 207,
 210, 212, 239, 251, 260, 276, 290
 Aye, 319
 Ayılmağ, 319
 Azad, 319, 364
 Azar, 319
 azarlayır, 42, 203
 Az-çoh, 319
 Azğınlıq, 319
 Azmağ, 319
 Azuge, 319
 azuqəsini, 238

 Bacar, 220
 badeyi-sərsər, 65, 75, 215, 269
 balaca, 53, 86, 203, 204, 205, 206,
 209, 210, 211, 246, 255, 257, 259,
 280, 283
 barihəmlini, 245
 basdırıb, 203
 Bax, 211, 232, 236, 256, 259
 bayıra, 64, 205, 209, 263, 276, 277,
 299
 Beləliknən, 70, 204, 208, 300
 bəlkə, 79, 238, 253, 275, 277, 301
 bərk, 211, 246, 254, 270, 273, 283,
 284, 288, 301
 Bəs, 85, 205, 206, 226, 249, 277, 302,
 308
 bəzəyib, 235
 bihuş, 234, 281, 306
 bihuşdarı, 234
 bikef, 207, 258, 293

 birbaş, 210, 211, 212, 213, 215, 224,
 262, 271, 278, 279, 281, 282, 283
 bircə, 219, 276
 böyük, 28, 49, 53, 82, 86, 203, 204,
 205, 206, 207, 209, 210, 214, 217,
 221, 224, 246, 247, 249, 250, 253,
 255, 256, 260, 282, 293, 300, 307
 Böyük, 203, 205, 207, 226, 239, 246,
 251, 324
 bulaqdan, 225, 261

 camaatın, 87, 207
 camı, 145, 146, 214, 257, 258
 car çəkirlər, 81, 87, 228
 cavan, 221, 251, 281, 287, 298, 300
 Cavanlıq, 255
 cəld, 53, 203, 207, 210, 213
 cəmi, 219, 235, 238
 cərgəyə, 237
 ceyran, 237, 270, 280
 cumub, 219
 cür, 206, 211, 216, 249, 290, 307

 çarhovuzda, 235
 çatan, 42, 207, 211, 218, 220
 çatıb, 207, 208, 210
 çəmənliyə, 215
 çəpər, 237
 çətinliknən, 257
 çim, 113, 259
 çox, 27, 29, 75, 77, 101, 165, 195,
 206, 214, 215, 217, 218, 221, 231,
 234, 235, 238, 244, 245, 246, 247,
 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256,
 257, 260, 263, 265, 267, 270, 274,
 275, 276, 278, 280, 281, 282, 283,
 284, 285, 286, 288, 294, 295, 299,
 300, 301, 303, 305, 310

 dala, 208, 213, 287
 dalısınca, 204, 247, 270, 272, 278,
 279, 286
 Dan, 203, 327

darğasının, 231, 235
 dartıb, 259
 daş, 12, 17, 53, 62, 64, 212, 234, 241,
 245, 249, 250, 253, 256, 259, 263,
 273, 274, 280, 282, 284, 307
 dayanıb, 203, 223, 272, 281
 Dayə, 229, 230, 231, 232
 dənə, 206, 208, 222, 300, 308
 dərib, 82, 214
 dərya, 246, 250, 253, 254, 257
 dili-qafil, 222, 284, 285, 288
 dincələndən, 257
 düz, 75, 103, 163, 176, 186, 190, 211,
 213, 214, 217, 228, 238, 274, 288,
 291, 295, 298, 299, 307, 331, 360
 düzəngah, 237
 Düzün, 221

 ehtiyatlı, 211

 əhvalatdan, 220, 264, 267, 285
 əjdahanın, 249

 elçi daşımın, 203

 əmi, 251, 264, 275
 ərnən, 67, 149, 260
 əskikdi, 219
 Əvvəlcə, 208
 əyləşib, 206, 301
 əzizim, 212

 fağır, 251
 fota, 244, 277, 288

 göyçəkdi, 236, 280
 Göyərçinlərin, 225
 gözəl, 84, 206, 208, 209, 218, 231,
 253, 254, 255, 260, 292, 293, 295,
 298, 300, 303
 gözünün ağı-qarası, 206
 gurultu, 247
 gündoğan, 125, 238

 günorta, 29, 204

 Hamı, 207, 208, 234, 235, 301, 340,
 341
 hamıdan, 219
 hamısının, 87, 207, 227
 hansı, 27, 28, 76, 78, 202, 208, 237,
 253, 286, 310
 harayacan, 214
 hardan, 80, 212, 218, 254, 258, 278,
 287, 300, 302, 303, 304
 həmin, 215, 219, 223, 224, 243, 246,
 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258,
 259, 265, 267, 268, 276, 278, 280,
 281, 284, 286, 287, 288, 289, 296,
 303
 Həmişə, 212, 273
 hərə, 204, 207, 236, 256
 hərəsi, 206, 208, 209, 219, 238, 239,
 260
 Hərgah, 250, 285
 heyf, 218, 260
 hövzə, 224

 icazə, 214, 231, 236, 283, 304
 ifritə, 251
 igid, 16, 216, 256, 270, 279
 ilan, III, 11, 205, 244, 366
 ilişib, 216
 inciyərdi, 206
 İndi, 204, 206, 213, 230, 242, 245,
 253, 254, 255, 274, 275, 277, 278,
 281, 282, 288, 303, 306, 309, 344
 İsfahan, 77, 114, 227, 344
 isti, 209, 367
 iyirmi, 207

 kağızı, 64, 250, 284, 285, 286
 kamana, 251, 256
 kəcavələri, 235
 kəmənd, 255
 kiçik, 203, 206, 214, 260

kimi, 5, 29, 40, 42, 49, 50, 54, 65, 66,
 71, 75, 171, 203, 204, 207, 208,
 209, 210, 211, 213, 214, 215, 218,
 220, 221, 222, 224, 227, 231, 234,
 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241,
 242, 243, 244, 245, 249, 250, 251,
 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258,
 259, 262, 263, 264, 266, 268, 269,
 270, 271, 272, 274, 276, 277, 278,
 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286,
 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295,
 297, 298, 304, 305, 306, 307, 308,
 310, 361, 363
 kisəni, 220
 kor-peşiman, 207, 208
 köçürdülər, 235
 kömək elər, 86, 225
 könülə, 214, 221, 238, 270, 281, 292
 köynək, 222
 külüngünü, 232

 lap, 79, 85, 229, 257, 258, 300, 301,
 302, 307, 308
 Lap, 246, 257, 346
 ləpələr, 257

 maması, 234
 məttəl, 240, 258, 266, 302, 370
 mehtərxanaya, 215
 məlundu, 211, 241
 mən, 42, 46, 50, 53, 76, 85, 202, 203,
 205, 206, 209, 210, 211, 213, 214,
 217, 218, 222, 223, 230, 233, 235,
 241, 242, 243, 244, 245, 247, 250,
 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
 258, 259, 261, 264, 265, 266, 269,
 274, 275, 276, 278, 280, 282, 284,
 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300,
 301, 303, 304, 305, 309, 310
 mənə, 45, 63, 207, 208, 212, 214, 216,
 224, 229, 237, 238, 239, 244, 248,
 249, 251, 253, 255, 262, 264, 268,
 272, 276, 277, 278, 281, 284, 285,
 286, 287, 288, 291, 293, 295, 298,
 302, 303, 309, 310
 mənzilində, 210, 211
 mənzilini, 210, 211
 mərəkədi, 215
 meşəyə, 215, 254, 256, 258, 259, 260,
 271, 278, 291, 294, 295
 məşğul, 62, 207, 208, 218, 264
 mətləbi, 235
 min, 12, 28, 46, 58, 61, 82, 207, 208,
 212, 214, 215, 221, 238, 270, 271,
 281, 282, 292, 294
 minmək, 215, 255
 Molla, 53, 236, 348
 möhkəm, 259, 307
 müşküllüknən, 246

 nağıl, 2, 76, 170, 224, 230, 259, 262,
 268, 280, 283, 286, 296, 297
 naxırçıya, 38, 235
 naxoşlamısan, 229
 Nəbada, 254
 necə, 79, 85, 211, 212, 218, 265, 277,
 279, 280, 283, 287, 298, 302, 307
 nəfər, 214, 216, 251, 253, 257, 269,
 273, 278, 284, 298
 nimçə, 224
 növbətindi, 203

 onnan, 211, 272, 291
 ortancıl, 49, 63, 70, 86, 203, 204, 205,
 207, 209
 ovuc, 15, 224
 oxu, 256, 285

 örkən, 222
 ötrü, 29, 46, 65, 254, 255, 285, 291,
 294
 özləri, 208, 209

 padşah, 42, 88, 101, 203, 213, 214,
 215, 217, 218, 219, 221, 222, 223,

- 224, 225, 231, 233, 235, 244, 246,
260, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 303, 305, 308
- paltar, 62, 203, 204, 207, 283, 284,
285, 295
- paytaxtına, 224
- peşman, 224, 266, 297
- pilləkənli, 238
- pirani, 247
- pişik, 210
- poladdan, 222
- pul, 231, 234, 247, 273, 283, 284, 299
- pusurdu, 203
- qabağına, 37, 56, 58, 82, 83, 210, 211,
216, 220, 224, 238, 243, 244, 246,
247, 257, 269, 273, 279, 284, 285,
286, 290, 295, 310
- qabırğada, 61, 75, 215, 269
- qalxanı, 243
- qalxızdı, 213, 241
- qaravaşı, 209, 229
- qarovul çəksin, 86, 203
- qayıdanda, 204, 257
- qaytarıb, 207
- qədər, 42, 43, 47, 80, 81, 203, 206,
207, 210, 211, 213, 220, 225, 227,
234, 236, 238, 239, 240, 244, 246,
247, 251, 252, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 263, 273, 278, 279, 281,
286, 288, 293, 301, 308
- Qədim, 67, 149, 260
- Qəzay-rəbbani, 246
- qılafına, 215
- qırağına, 61, 206, 207, 208, 223, 224,
235, 269, 275, 285, 288
- qırx, 207, 208, 222, 227, 233, 235,
238, 239, 263, 264, 269, 292, 303,
306
- qızıl, 39, 75, 82, 210, 214, 215, 218,
242, 244, 247, 253, 255, 258, 264,
265, 282, 286
- Qibleyi-aləm, 51, 84, 219, 223, 235,
305
- qocadan, 72, 248
- Qoğal, 220
- qoğalı, 220
- qonaqdı, 224
- Qoşuna, 237
- Quldurbaşı, 215, 216, 217
- qulluqçular, 234
- qurtum, 225
- razılıq, 213, 215, 260, 276, 299
- rəiyyət, 214, 215
- salamatlaşıb, 210
- salamını, 219, 287
- sancıb, 223
- sarı, 40, 58, 66, 89, 93, 95, 204, 208,
209, 224, 234, 247, 254, 271, 277,
278, 288, 305, 338, 361, 363
- səhrada, 253
- səkkizini, 215
- sənnən, 217, 255, 266, 300, 308, 310
- səssiz-səmirsiz, 70, 208
- sıldırım, 257
- sıx, 226, 253
- sillə, 223
- sirr, 251
- soraq, 216, 271, 286
- sövdəgərin, 227
- sübh, 39, 75, 214, 215, 235, 238
- Sümük, 58, 236, 355
- sürüşdü, 223
- süvar, 207
- Şahmar, 205, 355
- şallaq, 256, 286
- Şam, 212, 341, 355
- şəyird, 242, 243
- şikarımızdı, 237
- şirlər, 253
- şücaətdə, 216

taleyinə, 246
tamaşa eləyim, 80, 206, 207, 208
tapsın, 214, 226, 280, 303
tay, 49, 230, 236, 262, 273, 280, 282,
308, 357
tayı-bərabəri, 216
təhər, 63, 207, 236, 237, 246, 255,
257, 258, 286, 290, 303, 304, 307,
309
təlatümə, 246
teşt, 242, 259
teşti, 243
təvəqqə eləyib, 230
teyyi-mənazil, 248, 256, 284
tilsimə, 220, 237, 239, 258, 288
torpaq, 224
toxdaqlıq, 256
toy elədi, 227, 235, 260, 279, 298, 303
tövləyə, 204, 206, 207, 208
tula, 225, 226
Tula, 225, 226, 358
tullasın, 210
tumar, 207
tükləri, 251
tümənlik, 46, 206, 207

üzəngidə, 61, 75, 215, 269

Xahi-naxahi, 72, 248
xalis, 223
xanzadələr, 206
xəbər, 66, 72, 76, 206, 211, 213, 216,
218, 223, 224, 226, 232, 234, 236,
240, 244, 260, 261, 262, 264, 267,
271, 275, 276, 277, 278, 279, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 287, 288,
289, 293, 296, 302, 303, 304, 307,
309, 310
xəlvət, 223, 289
xeylaq, 49, 246, 247, 251
xörək, 50, 224, 266, 289, 296
Xudahafizləşib, 248

yaman, 211, 225, 244
yaraq, 62, 203, 204, 209
yaraq-paltarını, 203, 204
yarpaqdan, 82, 214
yaşıl, 62, 204, 207, 209
Yaxşıdı, 219
yekə, 204
yeməli, 47, 81, 218
yərbəyerinə, 211
yuxuda, 213

zəfəranlayıb, 229, 230
zəhləsi, 81, 86, 87, 228, 234
Zərgar, 242, 243
zibilini, 210
zülmət, 215

KAYNAKÇA

- Adıgüzel S (2012), Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.47, 51-56
- Ağakay MA (1955), Türkçe Sözlük, Yeni Matbaa, Ankara
- Ercilasun AB (2007), Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara
- Akalın ŞH (2005), Yazım Kılavuzu, 24. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Akalın ŞH (1995), Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.1995/1.Sayı:518, S.156-163
- Aksan D (2000), Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Aksan D (1971), Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eksikliği Üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S.253-262
- Aksoy ÖA (1984), Atasözleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Aktaş T (1995), Çeviri İşlemi ve Eş Değerlilik, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Çeviri Sorunları Özel Sayısı, C. 1995/1. Sayı, S.693-703
- Akyalçın N (2007), Türkçe İkillemeler Sözlüğü, Anı Yayıncılık, Ankara
- Alkan H (2012), Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu (Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi Fiil Örneği), Turkies Studies Dergisi, C.7, 4.Sayı, 671-688
- Alkayış MF (2009), Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği), Turkish Studies Dergisi, C.4,3.S. 60-70
- Alptekin AB (2000), Hayvan Masallarının Formel Yapısı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.7, 157-185
- Alptekin AB (2002), Taşeli Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara
- Altaylı S (1994), Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1, MEB Yayınları, İstanbul
- Altaylı S (1994), Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2, MEB Yayınları, İstanbul
- Axundov A (2004), Azerbaycan Dilinin Orfoqrofiya Lüğəti, Bakı, Lider Neşriyyat
- Arslan E-H (2004), Eski Anadolu Türkçesinde Eksiltme Yoluyla Anlam Genişlemeleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, C.2, S.9-18
- Atabay N (2003), Sözcük Türleri, Papatya Yayıncılık, İstanbul
- Aydın A (2008), Azerbaycan Masalları 2 Üzerine Bir Araştırma (Masalların Propp Metoduyla İncelenmesi), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (2011), Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, IV Cild, Bakı: Şerq-Qerb

- Bahadır Ş (2004), Çeviriyorum Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasında, Varlık 1155, A.24-29
- Banguoğlu T (2000), Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara
- Baş B (2012), Türk Masallarının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme, Milli Folklor Dergisi, S.93, 125-134
- Başkan Ö (1978), Dilde Çeviri İşlemi, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Ankara, S.322, 26-36
- Boratav PN (1982), Folklor ve Edebiyat I, Adam Yayınları, İstanbul
- Boratav PN (2003), Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı, K.Kitaplığı Yayınları, İstanbul
- Boz E (2003), Eski Anadolu Türkçesinde +IU Eki Üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001, C.1, 2.Sayı, 35-43
- Boztaş İ (1992), Çeviri, Çeviride Eşdeğerlilik ve Dilbilim, Dilbilim 20. Yıl Yazıları, Karaca Dil Kursu Yayınları, Ankara, 35-40
- Buran A ve Alkaya E (2009), Çağdaş Türk Lehçeleri, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara
- Bülbül M (1999), Çeviride Çevrilmezlik Sorunu, Dil Dergisi 81, s.65-69
- Cəfərov S (2007), Müasir Azərbaycan Dili, Leksika, İkinci Hissə, (III Cild), Bakı: Şərq-Qərb.
- Coşkun M (1996), Çeviri Metinlerinde Yüzey Yapı-Derin Yapı Hataları, TÖMER Çeviri Dergisi, Yıl.3, 10.Sayı., 43-50
- Çağlayan D (2006), Türk Masallarında Hayvan Motifleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Çelik S (2000), Türk Masallarında Ölüm ve Yas, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Elazığ
- Çelik N (1997 Güz), Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler (İnceleme/Sözlük), Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, s.4, 236-252
- Demir N (1997), Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması, (Emine Gürsoy Naskali, Yay. Haz.), Sibirya Araştırmaları, 379-389
- Dəmirçizadə Ə (2007), Müasir Azərbaycan Dili, Fonetika, Orfoepiya, Orfoqrafiya I.Cild, Bakı, Şərq-Qərb
- Develi H (1992), Azeri Türkçesi Lügati, (III. Baskı), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum
- Devellioğlu F (2005), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara
- Dilaçar A (1954), Lehçelerin Yayılmaz Tarzı ve Türk Dil ve Lehçelerinin Tasnifi Meselesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s. 39-58
- Dizdar D (2004), Çeviribilim: Konular, Sorunlar, Arayışlar, Varlık 71, 1155, s.3-8
- Duymaz A (1998 Bahar), Türkmen Tekerlemelerinin Şekil ve Tür Özellikleri Üzerine, Türk Dünyası ve Edebiyat Dergisi, 5. Sayı, 172-189
- Duymaz A (2002), İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler, Akçağ Yayınları, Ankara
- Dəmirçizadə Ə (2007), Müasir Azərbaycan Dili, Fonetika, Orfoepiya, Orfoqrafiya, (III. Cild), Bakı: Şərq-Qərb

- Efendiyev P (1981), Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakü, Maarif Neşriyatı
- Əhmədov B (2015), Etimologiya Lüğəti (Araşdırmalar, Müləhizələr), Altun Kitab, Bakı
- Eker S (2009), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara
- Elçin Ş (1981), Halk Edebiyatına Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Elçin Ş (1993), Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara
- Ələvset A, Yusif S, Ağamalı H (2007), Müasir Azərbaycan Dili, Sintaksis, (IV. Cild), Bakı: Şərq-Qərb
- Emiroğlu S (1996), Meram İlçesi (Konya), Masalları Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Ercilasun AB (1992), Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar, Dil Dergisi 5, s. 28-42
- Ercilasun AB (1994), Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma, II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8-9-10 Aralık 1994, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, s. 41-45
- Ercilasun AB (1997), Türk Lehçeleri Üzerine, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 62-90
- Ercilasun AB (1997), Türk Dilinin Bugünü Geleceği, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 30-47
- Ercilasun AB (2007), Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine, Makaleler, Dil-Destan-Tarih-Edebiyat, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 364-370
- Dursun ME (2004), Eski Anadolu Türkçesinde Fiiller ve Unsurları, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Gökşen EN (1955), "Masalın İmkânları ve Ana Dile Hizmeti", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.4, s.45, 546-550.
- Gökşen, EN (1962), "Masalın Dünü ve Bugünü", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. 11, S.124, 240-242.
- Gökşen EN (1964), "Eklemeli Pekiştirme Sıfatları", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.13, S149, 279-282.
- Gözaydın N (1998), "Türk Masalları Üzerine", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.55, S.434, 102-108.
- Gülensoy T (2000), Türkçe El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülmez G (2008), Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güzel A, Torun A (2003), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hafizoğlu BE (2005), Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Araştırma (Masalların Propp Metoduyla İncelenmesi), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Harmancı M (2010), Türk Masallarında Keloğlan Tipi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

- Hatiboğlu V (1971), İkileme, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- Hatiboğlu V (1981), Türk Dilinde İkileme, Ankara: TDK Yayınları.
- Hüseynzadə M (2007), Müasir Azərbaycan Dili, Morfologiya (III Cild), Bakı: Şərq-Qərb.
- İlker A (1996), Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler”, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 553-560.
- İmlâ Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- İnan A (1958), “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.7, S.77, 222-224.
- Kara M (2009), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar”, Turkish Studies Dergisi, C.4, S.4, 1056-1082.
- Karadoğan A (2004), Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları, Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), Kırıkkale.
- Karahan L (2006), Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kirişçioğlu F (2006), “Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz 20, s. 21-35
- Korkmaz Z (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Korkmaz Z (1995), Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Kormaz Z (2005), Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.89, 638.Sayı, 118-125
- Korkmaz Z (2009), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Musaoğlu M (2003), “Türkçede Çeviri ve Aktarma”, Bilig, S.24, 1-22.
- Musaoğlu M (2003), “Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu”, Dil Dergisi, S.120, 22-40.
- Musaoğlu M (2009), “Türk Dünyasında Aktarma Çalışmaları ve Kemal Abdulla'nın Eserleri Türkiye Türkçesinde”, Gazi Türkiyat, S.5, 217-244.
- Mehmet A (2011), “Azerbaycan Masallarında Formeller ve Formel Unsurlar”, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.1, 75-88.
- Namazov G (1976), Azerbaycan Sovyet Uşak Edebiyat Antolojisi, Bakı: Genclik Neşriyatı.
- Orucov Ə vd., (2006), Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti 1,2,3,4 , Bakı: Azerbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
- Öztürk G (1993), Azerbaycan Atasözleri ve Deyimleri (Metin-Tercüme-İndeks), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Qasımlı M (2004), “Azerbijan Folklore: formation and historical semantics”, Folklor ve Etnografiya, No:01, 9.
- Quliyev Ə (2004), Azerbaycan Nağılları, Bakı: Çayıoğlu Nəşriyyatı.
- Paker S (1983), YAZKO Çeviri Dergisi, Çeviride Yanlış/Doğru Sorunu ve Şiir

- Çevirisinin Değerlendirilmesi, C.3, s.137
- PEİ Mario, YAZKO Çeviri Dergisi, Çeviri Sorunu, C.1, 1-6 s., 1981-1982, s.142-143
- İsmayilov Rafiq M Q (2015), Azərbaycan Dilinin Frazeologiya Lüğəti, Altun Kitab, Bakı
- Resulov A (1995), “Akraba Diller ve ‘Yalancı Eş Değer’ Sorunu”, Türk Dili, S. 524, 916-924.
- Sakaoğlu S (1973), Gümüşhane Masalları, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu S (2001), “Türk Masal Tipleri Kataloğu Taslağı Üzerine”, Milli Folklor Dergisi, S.86, 43-49.
- Sakaoğlu S (2002), Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu S (2009), “Masalların Oluşumu Üzerine Farklı Bir Yaklaşım”, Milli Folklor Dergisi, S.84, 13-17.
- Tekin T (1978), Türk Dilleri Ailesi I, Türk Dili, C.37, 318.Sayı, s.173-183
- Tokatlı S (2004), Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16.Sayı, s.141-156
- Tuna O N (1986), Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1982-1983, s. 163-228
- Türk V (1999), Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten “1996”, s. 291-340
- Uğurlu M (2002), Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği. “Camiyla” Romanındaki Meseleler Üzerine, Scholarly Depth and Accuracy. A Festschrift to Lars Johanson (Yayımlayan: Nurettin Demir-Fikret Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, s. 389 - 401.
- Uğurlu M (2000), “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve Abay Yolu Romanı”, Bilig, Güz, 15.Sayı, s. 59-80.
- Uğurlu M (2001), “Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi”, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri, Yayımlayan: Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Gazimağusa, s. 197-206.
- Uğurlu M (2004), “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”, Bilig, 29, Bahar, s. 29-40.
- Usta Ç (2008), “Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları”, Turkish Studies Dergisi, C.3, S.6, 668-691.
- Uyguner M (1973 Eylül), “Türkçede Pekiştirme”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C.18, S.264, 419-422.
- Yıldız Ş (2004), Çeviride Eşdeğerlik ve Çeviri Kuramları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12.Sayı, s.375-386
- Yılmaz K (2006), “Azerbaycan Masallarının Analizine Dair Bir Deneme”, Journal of Qafqaz University, S.18, 72-82.
- Yüceol ÖM (2001), Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz, Türk Dili Dil ve Edebiyat

Dergisi, c.2001/2, 600.Sayı, s.869-879
Zengin D (2006), Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
Zülfikar H (1995), Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Tuğba ŞAHİN

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri: Konya

Doğum Yılı: 1990

E-posta: tugbasahin_layemut@hotmail.com

Medeni Hâli: Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise: Meram Konya Lisesi (y.d.l.) 2004-2008

Lisans: Selçuk Üniveristesi /Edebiyat Fakültesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yabancı Dil: İngilizce

Makale: Azerbaycan Türkçesinde İstem/Valenz Üzerine, Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, 1. UDES, Nevşehir, 2015

MESLEKİ BİLGİLER

2010-2015: Özel Sektörde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

2016: Özel Bir Kolejde Türkçe Öğretmenliği yapmaktayım.